

T.C.

NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI

SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ BİLİM DALI

**YUNUS EMRE DİVANI'NIN SOSYAL BİLGİLER DERSİ
ÖĞRETİM PROGRAMINDA YER ALAN DEĞERLER
AÇISINDAN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Fatma TÜLÜCEOĞLU

Niğde

Eylül, 2022

T.C.

NIĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI

SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ BİLİM DALI

**YUNUS EMRE DİVANI'NIN SOSYAL BİLGİLER DERSİ
ÖĞRETİM PROGRAMINDA YER ALAN DEĞERLER
AÇISINDAN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fatma TÜLÜCEOĞLU

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ebru AY

Niğde

Eylül, 2022

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Yunus Emre Divanı’nın Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Yer Alan Değerler Açısından İncelenmesi” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde tez yazım kılavuzuna uygun olarak tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. 20/09/2022

Fatma TÜLÜCEOĞLU

ONAY SAYFASI

Dr. Öğr. Üyesi Ebru AY danışmanlığında Fatma TÜLÜCEOĞLU tarafından hazırlanan “Yunus Emre Divanı’nın Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Yer Alan Değerler Açısından İncelenmesi” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

20/09/2022

JÜRİ :

Danışman : **Dr. Öğr. Üyesi Ebru AY**

Üye : **Prof. Dr. Elif ALADAĞ**

Üye : **Doç. Dr. Recep ÖZKAN**

ONAY :

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu’nun Tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mesut SAĞNAK
Enstitü Müdürü

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YUNUS EMRE DİVANI'NIN SOSYAL BİLGİLER DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINDA YER ALAN DEĞERLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

TÜLÜCEOĞLU, Fatma

Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı

Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Ebru AY

Eylül, 2022, 264 sayfa

Değerler insanların yaşama ve sosyalleşmeye dair ihtiyaçlarından doğmakla birlikte, günümüz dünyasında insanların birlik, beraberlik ve huzur içinde yaşamını devam ettirebilmesi için de gerçekliği yadsınamaz bir ihtiyaç haline dönüşmüştür. Yunus Emre nezdinde Türk Milletinin milli, manevi, ahlaki, insani ve kültürel değerlerini yansıtan ve bu değerlerin çağları aşarak günümüze taşınması noktasında bir köprü görevi gören Yunus Emre Divanı, değerlerin korunması ve aktarımına hizmet eden edebi eserlerden biridir.

Bu çalışmanın amacı; Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ile öğrencilere verilmek istenen değerlerin Yunus Emre Divan'ında yer alma durumunu belirlemek ve eserin değerler eğitimi açısından önemini ortaya koymaktır. Nitel araştırma yaklaşımı ile gerçekleştirilen çalışmanın veri toplama aşamasında ise doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Çalışma kapsamında veri toplama aracı olarak Yunus Emre Divan'ı ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'ndan faydalanılmıştır. Verilerin analizinde betimsel analiz ve içerik analizi yöntemleri kullanılmıştır. Araştırmanın geçerliğini ve güvenilirliğini sağlamak adına kodlayıcılar arası görüş birliğinin hesaplanması için iki uzmandan görüş alınmıştır. Değerlerin sözlük anlamları eşliğinde geniş bir şekilde tanımlamaları yapılmış, eserdeki değerlerin tespit edildiği kodları içeren beyitler belirlenip burada verilen iletiler irdelenerek yorumlanmıştır.

Yunus Emre Divan'ında Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında yer alan değerlerin on sekizine de (adalet, aile birliğine önem verme, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, eşitlik, özgürlük, saygı, sevgi, sorumluluk, tasarruf, vatanseverlik, yardımseverlik) yer verildiği tespit edilmiştir. Yunus Emre'nin Divan'ında en güçlü vurguladığı ve en fazla yer verdiği değer sevgi, en az yer verdiği değer ise bağımsızlık olarak belirlenmiştir. Araştırmada tespit edilen değerlerin benzer çalışmalarda tespit edilen değerlerle kıyaslaması yapılmış ve örtüştüğü görülmüştür. Türk milletinin milli ve manevi değerlerinden biri olan Yunus Emre'nin, Divan adlı eseri de değerler eğitimi açısından zengin bir içeriğe sahiptir. Yunus Emre Divan'ı, sosyal bilgiler dersi kapsamında yürütülen değerler eğitimine katkı sağlayabilecek önemli bir eserdir.

Anahtar kelimeler: Yunus Emre, değer, değerler eğitimi, sosyal bilgiler

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

AN EXAMINATION OF YUNUS EMRE DIVAN IN TERMS OF THE VALUES IN THE SOCIAL STUDIES COURSE CURRICULUM

TÜLÜCEOĞLU, Fatma

Turkish and Social Sciences Department

Thesis Supervisor: Asst. Prof. Ebru AY

September, 2022, 264 pages

Not only do values arise from people's needs for life and socialization but also their reality has become an undeniable need for people to continue their lives in unity, togetherness and peace in today's world. Yunus Emre Divan, which reflects the national, spiritual, moral, humanitarian and cultural values of the Turkish Nation in the presence of Yunus Emre and serves as a bridge to carry these values to the present day by crossing the ages, is one of the literary works that serves the protection and transmission of values.

The aim of this study is to determine whether the values desired to be given to students with the Social Studies Course Curriculum are included in Yunus Emre Divan and to reveal the importance of the work in terms of values education. Document analysis technique was used in the data collection phase of the study, which was carried out with the qualitative research approach. Within the scope of the study, Yunus Emre Divan and Social Studies Course Curriculum were used as data collection tools. Descriptive analysis and content analysis methods were used in the analysis of the data. In order to ensure the validity and reliability of the research, two experts were consulted to calculate the consensus among the encoders. Values have been broadly defined in the accompaniment of their dictionary meanings, couplets containing the codes in which the values in the work have been determined and the messages given here have been analyzed and interpreted.

It has been determined that eighteen values in the Social Studies Course Curriculum (justice, giving importance to family unity, independence, peace, scientificness, sedulity, solidarity, sensitivity, honesty, aesthetics, equality, freedom, respect, love, responsibility, savings, patriotism, benevolence) are included in Yunus Emre Divan. In Yunus Emre's Divan, the value that he emphasized most strongly and gave the most place to was determined as love, while the value he gave the least place to was independence. The values determined in the research were compared with the values determined in similar studies and it was seen that they overlapped. One of the national and moral values of the Turkish nation, Yunus Emre's work, Divan, has a

rich content in terms of values education. Yunus Emre Divan is an important work that can contribute to the values education carried out within the scope of social studies course.

Keywords: Yunus Emre, value, values education, social studies.

ÖN SÖZ

Araştırmada Yunus Emre Divanı Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı açısından incelenerek eserde hangi değerlerin yer aldığı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu noktada yüksek lisans eğitimim döneminde beni Yunus Emre'nin eserleriyle tanıştıran ve Rahmeti Rahman'a kavuşan Doç. Dr. Salih ÖZKAN hocamı; “Erenler sırdaşı, Yunus yoldaşı olsun...” diyerek, saygı ve minnetle anıyorum.

Çalışma sürecim boyunca bilgi, birikim ve deneyimleriyle bana rehberlik ederek araştırmaya yön veren tez danışmanım, kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi. Ebru AY'a teşekkür ederim. Ayrıca tez konumu belirleme aşamasında, beni Yunus Emre Divanı çalışmam konusunda teşvik eden değerli hocam Prof. Dr. Halil TOKCAN'a, tez çalışması sürecime destekleriyle beni onurlandıran Prof. Dr. Kubilay YAZICI ve Doç. Dr. Adem BALKAYA hocalarıma da teşekkürlerimi sunarım.

Hayatımın her alanında olduğu gibi eğitimim konusunda da bana daima destek veren, maddi ve manevi bütün sorumluluklarımı üstlenerek bu günlere gelmeme vesile olan kardeşlerim; Cemile ÇAKICI, Özgür KAYA ve Ömer KAYA'ya sonsuz sevgi ve teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	III
ÖN SÖZ	VII
İÇİNDEKİLER.....	VIII
TABLolar LİSTESİ	X
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XI

GİRİŞ

1.1. Problem Durumu	1
1.2.Araştırmanın Amacı	6
1.3. Araştırmanın Önemi	7
1.4.Sınırlılıklar	11
1.5.Varsayımlar	12
1.6. Tanımlar	12

İLGİLİ ALANYAZIN

2.1. Yunus Emre'nin Hayatı.....	14
2.1.2. Yunus Emre'nin Tarihi Hayatı	21
2.1.2.2. Yaşadığı Çevrenin Siyasi, Sosyal ve Kültürel Durumu	26
2.1.2.3. Adı ve Mahlası	31
2.1.2.4. Ailesi ve Çocukları	33
2.1.2.5. Tahsili ve Seyahatleri.....	35
2.1.2.6. Tarikatı ve Mürşidi	44
2.1.3. Kişiliği	53
2.1.4. Eğitim Felsefesi	55
2.1.5. Eserleri (Divan ve Risaletü'n-Nushiyye)	60
2.2. Değerler Eğitimi	63
2.2.1. Değer Nedir?.....	63
2.2.2. Değerlerin Sınıflandırılması	65
2.2.3. Değerler Eğitimi ve Önemi.....	68
2.2.4. Değerler Eğitiminin Tarihsel Gelişimi	71
2.2.5. Sosyal Bilgiler Dersinin Amaçları ve Değerler Eğitimi	73
2. 3. İlgili Çalışmalar	75

YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli	11
3.2. Verilerin Toplanması.....	81
3.3. Verilerin Analizi.....	82

BULGULAR VE YORUM

4.1. Sevgi Değeri İle İlgili Bulgu ve Yorumlar	88
4.2. Dürüstlük Değeri İle İlgili Bulgu ve Yorumlar	101
4.3. Adalet Değeri İle İlgili Bulgu ve Yorumlar	109
4.4. Bilimsellik Değeri İle İlgili Bulgu ve Yorumlar	127
4.5. Duyarlılık Değeri İle İlgili Bulgu ve Yorumlar	136
4.6. Saygı Değeri İle İlgili Bulgu ve Yorumlar	147
4.7. Yardımseverlik Değeri İle İlgili Bulgu ve Yorumlar	154
4.8. Çalışkanlık Değeri İle İlgili Bulgular ve Yorumlar	163
4.9. Dayanışma Değeri İle İlgili Bulgu ve Yorumlar	169
4.10. Barış Değeri İle İlgili Bulgu ve Yorumlar	175
4.11. Sorumluluk Değeri İle İlgili Bulgu ve Yorumlar	181
4.12. Vatanseverlik Değeri İle İlgili Bulgu ve Yorumlar.....	189
4.13. Eşitlik Değeri İle İlgili Bulgu ve Yorumlar	193
4.14. Estetik Değeri İle İlgili Bulgu ve Yorumlar.....	199
4.15. Aile Birliğine Önem Verme Değeri İle İlgili Bulgu ve Yorumlar	203
4.16. Özgürlük Değeri İle İlgili Bulgu ve Yorumlar.....	210
4.17. Tasarruf Değeri İle İlgili Bulgu ve Yorumlar	215
4.18. Bağımsızlık Değeri İle İlgili Bulgu ve Yorumlar.....	218

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç ve Tartışma.....	223
5.2. Öneriler.....	246

KAYNAKÇA.....	248
----------------------	------------

EK-1.	259
-------------------	------------

ÖZGEÇMİŞ.....	264
----------------------	------------

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Akbaş'ın Milli Eğitimin Duyuşsal Amaçlarını İçeren Değer Sınıflandırması.....	67
Tablo 2. Araştırmacının kod oluşturma, alt tema ve ana tema belirleme aşamaları	83
Tablo 3. Uzman Görüş Formu Örneği	85
Tablo 4. Yunus Emre Divanı'nda Yer Alan Değerler	87

KISALTMALAR LİSTESİ

ASD: Anadolu Selçuklu Devleti

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

SBÖP: Sosyal Bilgiler Öğretim Programı

TDK: Türk Dil Kurumu

TEİM: Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar

Vb: ve benzeri

Vd: ve diğerleri

Vs: vesaire

GİRİŞ

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın konusu hakkında bilgi verilmiş, araştırmanın problem durumu ve çerçevesi betimlenmiştir. Bunun yanında araştırmanın amacı ve önemi açıklanmış, araştırmanın çerçevesinin oluşturulmasında ki sınırlılıklar belirlenmiştir. Son olarak araştırma kapsamına giren bazı kavram ve kelimelerin tanımlamalarına yer verilmiştir.

1.1. Problem Durumu

Teknoloji çağının yaşandığı günümüz zaman diliminde dünya üzerindeki toplumlar, ülkeler ve ülke birlikleri hakkında çok hızlı ve detaylı bilgi edinilebilmektedir. Toplumsal açıdan dünya geneline bakıldığında, günümüz dünya sorunları kapsamında yer alan, geniş coğrafyaları ve insan gruplarını içine alan birçok problemle karşılaşılır.

Küreselleşme ile birlikte dünya üzerinde birçok olumlu gelişmeler sağlandığı gibi, çok fazla sorunu da beraberinde getirmektedir. Son yıllarda yaşanan ve hala yaşanmakta olan bu küresel sorunların bazıları şu şekildedir: gelir dağılımlarındaki adaletsizlikler, yoksulluk, yolsuzluklar, ekonomik krizler, çevre sorunları, terör sorunu, sağlık sorunları, göç, demografik sorunlar, doğal afetler, salgın hastalıklar ve etik sorunu. Bu sorunlar dünya üzerinde yaşayan toplumların ve ülkelerin neredeyse hepsini etkilemektedir. Yeryüzünde yaşamı daha da zor kılmaya başlamış olan bu meseleler günümüzde ülkelerin ve birçok ülkeler arası birliklerin ana gündemidir. Bu konu etrafında, çözüm odaklı düşünceler üretmek amacıyla toplanmış ülkeler açısından ele alınan temel soru ise; “Daha yaşanılır bir dünyaya nasıl dönüş yapılabilir?”dir (Kitapçı, 2017, s. 241-258). Bu sorunların hepsi birbirinin etki alanı içerisindedir. Örneğin; adaletsizlik ve yolsuzluklar bireylerin ve toplumların ekonomik sıkıntılar yaşamasına sebep olmakta iken, ekonomik sıkıntılar sağlık sorunlarının çözülmesi sürecinde olumsuz etki yapar. Sağlık sisteminin çökmesi salgın hastalıklara davetiye çıkarabilir. Salgın hastalıklar ya da terör sorunları zorunlu göçü beraberinde getirir. Benzer birçok perspektiften bu sorunların birinin diğerlerine sebep olduğu sonucuna ulaşılabilir. Fakat bu sorunların kaynağı birbirine olan etkisi açısından değerlendirildiğinde hemen hemen hepsinin çıkış noktası etik sorunudur ve yeryüzünde insanca yaşayabilmeyi ümit eden insanoğlu yeryüzünün yaşanmaz hale gelmesindeki en büyük etkiye sahiptir. Ahlak bilim, iş ahlakı, töreli, ahlaklı olmak anlamlarında kullanılan etik kavramı da kültürel ve yaşam deneyimi farklı olarak

gelişen toplumlara ve ülkelere göre değişkenlik gösterebilmektedir. Nitekim her toplumun etik değeri günümüzde kendi çıkarlarını da beslemek durumundadır. Bu ve bunun gibi engel teşkil eden durumlara rağmen günümüzde evrensel etik değerler çerçevesinde birçok ülkenin ortak kabulleride bulunmaktadır. Ancak günümüzde bu sorunların devam ettiğinin bilinmesi çözümü için etkili çalışmalar yapılmadığını ortaya koymaktadır. “Küresel etik insanın insan olması bakımından kutsal olduğu bilincine varmakla ortaya çıkabilir” (Kitapçı, 2017, s. 254). Yunus Emre’nin; “Ben gelmedüm da’viyiçün benüm işüm seviyiçün / Dostun evi gönüllerdür gönüller yapmağa geldüm” (Timurtaş, 1980, s. 99) dizelerinde dediği gibi, insan yaratılmışların en kutsalıdır. Tanrı insanın kalbini kendi evi olarak göstermekte ve insanı yüceltmektedir. İnsan sevgi üzerine, sevgi için yaratılmıştır; insan kalbinde kavgâ, dövüş, kin, küslük ve incitmeye yer yoktur. İnsan gerçek mana ile bütün ahlaki erdemleri ve değerleri şahsında barındıran bir varlıktır. “Burada bir başka önemli nokta daha ortaya çıkıyor: Ahlâkî değerler insanın değer sisteminde apayrı bir bölüm teşkil etmiyor. Başka cinsten (...) değerler ahlâk değerleriyle sıkı bir münasebet halindedir ve bunlar pekala birer ahlâkî değer görünümü alabilir” (Güngör, 1993, s. 29). “Değerler, milli ve küresel gelişime elverişli olan hayat prensiplerini yönlendiren, hayata yön, dayanma gücü, yaşama sevinci, mutluluk, huzur vb. getiren olgudur” (Ulusoy, 2021, s. 65). İnsanlar dünya yaşamında ahlaki değerler çizgisinden sapmazsa özünü koruyabilir, bu durumda dünyada özüne döner ve yaşanılacak en güzel yer halini alır. Yeryüzünde yaşayan milyonlarca insandan her biri, bir gün bunu kavrayabilirse evrensel etik sorunu ortadan kalkacaktır. Bu her ne kadar imkânsız bir durum gibi gözükse de, insanoğlu için bu uğurda çalışıp gayret etmeye değer bir hedeftir.

Günümüzde birçok ülke bu küresel sorunların yanında toplumsal sıkıntılar ve ülke sorunları da yaşanmaktadır. “Her çağda, her dönemde değerlerin kaybolmaya başladığı ve yozlaştığı dönemlerde toplum içinde kaos, anarşi, şiddet, genel anlamda ise ahlaksızlıklar, kötülükler ortaya çıkmıştır. Bu nedenle yetiştirilen bireylerin karakterinin sağlamlığı; ahlak ve değerlerin iyi anlaşılıp, öğrenilip davranış haline getirilmesine bağlıdır” (Ulusoy, 2021, s. 65-66). Yine ekonomik, siyasi, sosyal, kültürel, manevi anlamda sıkıntılar yaşayan ülkeler de bu konuda kendi devletlerini kapsayan, şahsi çözüm odaklı çalışmalar yapmaktadırlar. Bunların başında da eğitim alanında yapılan çalışmalar gelmektedir. “Eğitimin genel amacı öncelikle insanların

yaşamlarını daha kolay hale getirmek için onlara yeni şeyler öğretmek ve dolaylı olarak yaşadıkları toplumların sosyal ve kültürel özelliklerine uygun olarak onları yetiştirmektir” (Baydar, 2009, s. 1). Her ülke kendi fertlerinin aydınlık geleceğinin önündeki engellerin yine eğitimle aşılabacağını farkında olmakla birlikte, eğitim-öğretim programlarının hedeflerini kendi kültür ve değerleri doğrultusunda belirlemekte ve kendilerini geliştirerek yüceltme çabası gütmektedir. Bütün dünyada hüküm süren bu; adalete, liyakate, iyiye, güzele, daha huzurlu ve mutlu bir yaşama sahip olma arayışı ve yurttaşlarını bu uğurda eğiterek geliştirme çabası Türkiye Cumhuriyeti’nde de görülmektedir. Çünkü son çağda yaşanan bu sorunlar Türkiye’yi de gerek doğrudan gerekse dolaylı olarak etkilemekte, toplum üzerinde ve genç kuşakta bunların olumsuz tesirleri apaçık gözlenebilmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı da bu doğrultuda yapılması gerekeni yapmış, kendi milli manevi kültürünü yansıtan, evrensel değerler ve etik kurallarına uygun bir şekilde oluşturduğu eğitim felsefesi doğrultusunda eğitim politikasını belirlemiştir. Milli Eğitim programının temel amaçları arasında milli, manevi ve evrensel değerlerin Türk gençlerine kazandırılıp, bu değerleri davranışa dönüştürmelerinin sağlanması yer almaktadır. Bunun yanı sıra Milli Eğitim programı; ülkesini demokratik, özgür ve bağımsız ülkeler arasında daha ileriye taşımayı ilke edinmiş, kendi milletinin yaktığı kültür meşalesini kendisinden sonra gelecek olan nesillere aktaracak nesiller yetiştirmeyi hedeflemektedir. Bu hedefleri sağlayacak olan en temel kazanımlar ise ilkokul ve ortaokul müfredatında yer alan Sosyal Bilgiler dersi içeriğinde yer almaktadır. Sosyal Bilgiler dersi Türk Milletinin milli, manevi, kültürel değerlerinin genç kuşaklar tarafından öğrenilip, içselleştirilerek davranışa dönüştürülmesini ve kuşaklar arası köprü vazifesi görerek Türk Milletinin çağlar öncesinde yaktığı bu uygarlık meşalesinin bir sonraki kuşağa aktarılmasını hedeflemektedir. Ayrıca Sosyal Bilgiler dersi, Milli Eğitim programının genel amaçları doğrultusunda değerler eğitimini içermesi bakımından da oldukça önemli bir yere sahiptir. Eğitim programlarının bireylerin öğrendiklerini yaşama aktarma konusunda verimlilik göstermediği gözlemlenirse, üzerinde tekrar çalışma yapılarak geliştirme yoluna gidilmelidir. Günümüzde dünyada olduğu gibi ne yazık ki Türkiye’de de değerler eğitimi konusunda hayatilik ilkesinin gerçekleşmediği, ya da bir kısım bireylere değerler eğitiminin ulaşamadığı sonucuna varabilecek sosyal, kültürel, ahlaki ve insani duygularla bağdaşmayacak olayların yaşandığı

görülmektedir. Bu program sayesinde verilen değerler eğitiminin geliştirilip etkililiğinin artırılması yolunda 2017 yılında bir düzenleme yapılmıştır. Soyut bir kavram olan değerlerin sürekli değişime açık olması ve gelişim dönemi göz önüne alınan ilköğretim ve ortaokul öğrencileri için, somutlaştırılarak kazandırılma yoluna gidilmesi bu programlarında sürekli geliştirilmesini gerekli kılmaktadır. Program geliştirme süreçlerindeki başlıca kaynak guruplarından birisi akademik çalışmalardır. Ayrıca, “II. Meşrutiyet’ten günümüze kadar yayınlanmış ilköğretim, ortaokul ve ilköğretim okulu sosyal bilgiler öğretim programlarının büyük çoğunluğunda değerler eğitimi adına edebi ürünler ve yazılı materyallerin kullanılması tavsiye edilmektedir” (Keskin, 2010, s. 71). Günümüzde ise bu düşüncenin geliştirilmesi ile Sosyal Bilgiler dersi adı altında, değerler eğitiminin öğretimi konusuna kaynaklık eden ve disiplinler arası geçişi sağlayan, ‘Sosyal Bilgilerde edebi ürünlerin kullanımı’ değerler eğitimi açısından verimli kaynaklar sunmaktadır.

Sosyal Bilgiler dersi içerisinde verilen değerler eğitime kaynaklık edecek nitelikte olduğu tespit edilen Yunus Emre’nin Divan’ının; Türk Milleti’nin kökleri asırlar öncesine dayanan milli, manevi, ahlaki, sosyal, kültürel değerlerinin yanında; evrensel, insani ve ahlaki değerleri de içerdiği görülmektedir. Bu doğrultuda yapılan, ilgili alanyazın taramalarında Yunus Emre’nin hayatı ve eserleri üzerine pek çok araştırma yapıldığı görülmekle birlikte, Yunus Emre ve eserlerinin değerler eğitime katkısı konusunda sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Yunus Emre hakkında yapılan ilk önemli çalışma, Fuat Köprülü (1981) tarafından hazırlanan “Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar” adlı eser kapsamında “Yunus Emre ve Te’sîrleri” şeklinde yer almaktadır. Çalışmada Yunus Emre’nin hayatı, eserleri ve Türk Edebiyatına tesirleri ile takipçileri hakkında bilgiler verilmiştir. Bu çalışmayı takiben Yunus Emre hakkında günümüze kadar sayısız çalışma yapılmış olmasının yanı sıra, ikinci önemli görülebilecek çalışma Mustafa Tatçı tarafından hazırlanan çalışmadır. Tatçı (2013) Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği tarafından Cumhuriyetin 90. yılına armağan olarak basılmış olan “Yunus’un Gül Bahçesinden” isimli eserini, “Yunus Emre Dîvânı” başlığıyla 1990 tarihinde doktora tez çalışması olarak tamamlamıştır. Çalışmanın tamamlanmasının üzerinden yirmi yılı aşkın bir zaman geçmiş olmasına rağmen günümüzde hala Yunus Emre ve eserleri üzerine yapılmış en kapsamlı ve titiz çalışma olarak kabul görmektedir. Araştırmacı bu zaman sürecinde, çalışmayı sürekli geliştirmiş ve eser tekrar tekrar basılıp yayımlanmıştır. Bu özellikleri de eseri artık bir

çalışmadan çok, araştırmalarda başvuru olan temel kaynak olma noktasına taşımıştır. Nitekim bu araştırmada olduğu gibi Yunus Emre hakkında yapılan birçok araştırmada bu eser kaynak olarak belirlenmiştir. İki nüshadan oluşan eserin birinci nüshasında, Yunus Emre'nin Hayatı-Eserleri San'atı ve Şerhler; ikinci nüshasında ise, Dîvân-ı İlâhiyât, Risâletü'n Nushiyye, Âşık Yûnus'a yer verilmiştir. Eserin önemli bir özelliği de Yunus Emre'nin şiirlerinin yer aldığı otuzun üzerinde el yazması nüshadaki şiirlerin irdelenmesiyle "Dîvân-ı İlâhiyât" bölümünde sadece Yunus Emre'ye ait olduğu tespit edilen şiirlere yer verilmiş olmasıdır. Demir (2019), "Yunus Emre'nin Eserlerinde Din ve Değerler Eğitimi" adlı çalışmada, Yunus Emre'nin Divan'ı ve Risalet'ün Nushiyye'si ele alınarak incelenmiş, şiirin eğitim ve öğretimde materyal olarak kullanılması üzerinde durulmuştur. Ertunç (2016) "Yunus Emre'nin Risaletü'n Nushiyye'sindeki Ahlaki Değerler" adlı tez çalışmasında, tarihin bütün çağlarında birey ve toplum açısından önemli görülen ve farklı kültürler arasında çeşitlilik gösterebilen ahlak kavramını Yunus Emre'nin gözünden ele alıp işleyiş tarzını belirlemeyi hedeflemiştir. Sağlam (2017) "Risâletü'n-Nushiyye ve Vagz-ı Azat'ta Nefis Terbiyesi" isimli makale çalışmasıyla, Türk dünyasının ortak değerlerinin belirlenmesine katkı sunmayı hedeflemiştir. Demir, (2016) "Değerler Eğitiminde Klasik Metinlerden Yararlanma: Bûstân ve Risâletü'n-Nushiyye" isimli makalesinde, iki eseri içerdikleri değerler açısından inceleyerek karşılaştırmasını yapmış, eserlerde tespit edilen ortak değerlerin kanaat, tevazu, cömertlik ve doğruluk olduğunu açıklamıştır. Koç ve Tanhan (2010) "Yunus Emre'nin Şiirlerinde Değerler Sistemi" isimli bildirisinde, Yunus Emre'nin Divan adlı eserinde yer alan şiirlerini sabır, cömertlik, hoşgörü, iyi kalplilik, doğruluk ve güzel ahlak değerleri açısından incelemiştir. Sarioğlu (2022) "Yunus Emre Divanı'nda Hoşgörü Değerini İçeren Şiirlerin Türkçe Ders Kitaplarındaki Temalarda Kullanılabilirliği" başlıklı tez çalışmasında, eseri tek bir değer açısından incelemiştir. Açikel (2018) "Yunus Emre'nin Eserlerinde Değerler Eğitimi Unsurları" başlıklı tez çalışmasında, Yunus Emre'nin Divan ve Risaletü'n Nushiyye adlı eserleri değerler eğitimi açısından incelenmiştir. Eserlerde tespit edilen değerler; alçak gönüllülük, birlik olmak, cömertlik, doğruluk, gönül yapmak, hoşgörölöl olmak, ilim, kanaat, kendini bilmek, sabır, sevgi, sözünü bilmek ve şükürdür. Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı kapsamında yapılan çalışmada, eserlerdeki değerler eğitimine dair tespit edilen unsurların, MEB tarafından belirlenen on kök değerin tamamına yer verildiğini göstermesinin yanı sıra on kök değeri içerisinde yer almayan ilim, birlik olmak, kanaat

ve şükür değerlerini de içerdği ortaya konmuştur. Son olarak, Demirbaş (2021) “Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Kapsamında Risaletü’n Nushiyye (Yunus Emre) Adlı Eserin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi” başlıklı tez çalışmasında, Sosyal Bilgiler değerleri kapsamında Risaletü’n Nushiyye’yi incelemiştir. Araştırmacı, programda yer alan değerlerden “adalet, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, eşitlik, özgürlük, saygı, sevgi ve yardımseverlik” olmak üzere toplam 12 değere dair verilere ulaşıldığını ve eserin değerler eğitimi açısından önemini belirtmiştir.

Yunus Emre’nin eserlerinin değerler açısından zenginliği görülmekle birlikte, alanyazında Yunus Emre Divanı’nın Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda yer alan değerler açısından incelendiği bir çalışmaya rastlanmamıştır. “Yunus Emre duyuş, düşünüş ve hareket tarzıyla Anadolu’nun manevi mimarlarından olmuştur. Ondaki bu hissiyat ve hareket tarzı Türk Milletinin haiz olduğu yaşam tarzının ve değerler manzumesinin bir çekirdeği hükmündedir” (Açıkel, 2018, s. 1). Nitekim Yunus Emre Divanı gibi önemli bir eserin, Sosyal Bilgiler dersi kapsamında öğrencilere verilen değerler eğitimi ile ilişkilendirilmesine kapı aralayan ve bu kapsamda faydalanılması gereken önemli edebi eserlerden olduğunu ortaya koyan bir çalışmanın bulunmaması ilgili alanyazın açısından büyük bir eksiklik olarak denilebilir. Yunus Emre’nin Divan adlı eseri, bir sözlü edebiyat ürünü olarak şiirle değerler öğretimini desteklemekle birlikte; konuyu ilgi çekici kılma, somutlaştırma, çıkarımda bulunma, sorgulama yapmayı da destekleyebilmektedir. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’yla, gençlerin gelişim seviyelerine uygunluk açısından da örtüşen eserin, programa kaynaklık edebilecek metin, şiir, materyal vs. şartlarında aranan niteliği de karşılaması açısından faydalı olabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda, Yunus Emre’nin Divan adlı eserin Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda yer alan on sekiz değer açısından incelenmesinin gerekliliği ve önemi görülmektedir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Yunus Emre, yaşamı ve kişiliğiyle insanlara değerler eğitimi konusunda rol-model olabilecek tarihi bir şahsiyettir. Yunus Emre’nin, Divan’ı ise sistemli ve planlı bir şekilde yürütülen değerler eğitimi konusunda faydalanılması gereken eserlerden biridir. Yunus Emre’nin Divan’ındaki şiirleri, Sosyal Bilgiler dersi kapsamında yürütülen değerler eğitimine kaynaklık edebilecek içeriklere fazlasıyla sahip olmakta

ve eserin değerler eğitiminde materyal olarak kullanımına da olanak sağlamaktadır. Şiirle değer öğretiminin de, soyut kavramlar olan değerleri öğrenciye somutlaştırarak aktarmada ve öğrencilerin ilgisini çekebilecek nitelikte bir edebi ürün olması bakımından değer öğretiminde kolaylık sağlayacağı bir gerçektir. Yunus Emre Divanı'ndaki şiirlerin Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan on sekiz değerle olan ilişkisini ortaya koyarak, öğrencilerin bu değerleri doğrudan Türk Milletinin milli, manevi, ahlaki, insani ve kültürel değerlerini yansıtan öz kaynaklar ile edinmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışma, Yunus Emre'nin Divanı'ndaki şiirlerin Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında yer alan değerler açısından incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki soruya yanıt aranmıştır:

1. Yunus Emre Divanı'ndaki şiirlerde 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programındaki değerlerden hangileri yer almaktadır?

1.3. Araştırmanın Önemi

Yeryüzünün oluşumundan günümüze kadar geçen süreçte, canlı yaşamının olduğu her yerde ihtiyaç kavramı da vardır. Çünkü yaşamın devamlılığı ihtiyaçlarla sağlanır. Nitekim her canlı kendisine Tanrı tarafından bahşedilen bu yaşamı sürdürme eğilimindedir. Birçok canlı varlık ihtiyaçlarını içgüdüsel olarak karşılamak doğrultusunda hayatını idame ettirme yolunu izlerken, sadece aklını kullanabilen insan bu yolu kendisi çizip şekillendirme imkânına sahiptir. “İnsan Tanrı tarafından ‘Eşref-i Mahlûk’ sıfatıyla yaratılmıştır” (Bilgin, 2015, s. 197). Bu husus Kur'an-ı Kerim'de, “Andolsun! Biz Âdem oğullarını mükerrem kıldık. Onları karada ve denizde değişik araçlar ile taşıdık, nice güzel şeyler ile onları rızıkladırdık. Ve yarattıklarımızın çoğundan onları üstün kıldık” (Kur'an-ı Kerim 17:70) şeklinde yer almaktadır. Eşref-i Mahlûk, Allah'ın yarattığı en onurlu, en şerefli, en kıymetli canlı, insan anlamına gelirken; Eşref-i Mahlûkat, varlıkların en şerefli, yaratılmışların en güzeli, insanoğlu anlamlarına gelmektedir. İnsanoğlu bu sıfatlarla donatılmış; aklını kullanabilen, düşünme yetisine sahip olan, dil ve söz aracılığıyla iletişim kurabilen ve bunun neticesinde sosyalleşebilen, en donanımlı ve gelişmiş canlı sayılmaktadır. İnsanoğlu kendi yaşamını en iyi şekilde idame ettirebilmek için, ihtiyaçlarını fark etme ve bu ihtiyaçlarını giderebilme doğrultusunda kendisine bir amaç belirleme

yetisine de sahip bir varlıktır. Her bir ihtiyacı karşılayabilme düşüncesi bir amaç doğurur ve bu amaç doğrultusunda eylemler oluşturulur. İnsanoğlunun, yaşamın başladığı ilk çağlarda yeryüzündeki gayeleri; Allah'a karşı tam manasıyla kulluk vazifesini yerine getirmek, dünya nimetlerinden en güzel şekilde faydalanabilmek, yaşamını daha iyi ve kolay kılabilmek, yeryüzündeki değişimlere ayak uydurabilmek, aile kurarak sosyalleşmek, bir gruba dahil olabilmek vs. şeklinde sıralanabilir. Bütün bu yaşam serüveni içerisinde insanlar kişisel seçim yapabilme yetisini ve şahsi değerlerini de oluştururlar. Daha sonra ilerleyen zaman ve değişen dünya içinde bu ihtiyaçlar ve amaçlar da genişlemiştir. Bu amaçlar; dünya üzerinde nüfusun artması ile sosyal yaşama uyum ve katkı sağlayabilmek, millet ve ülke olabilme bilincini geliştirmek, devletlerin kurulması ile dünya medeniyetleri içerisinde kendi ülkesi adına varlığını koruyabilmek, gelişen teknoloji ve bilişim çağına bireysel ve toplum olarak uyum sağlayabilmek vb. şeklinde sıralanabileceği gibi bunlara, benzer şekilde birçok kişisel ve toplumsal amaç eklemek mümkündür. Bu ortak amaçlar yine kişilerin yaşam serüveni boyunca toplumsal değerleri de edinmiş olmasına bağlı olarak gelişir. İşte bütün bu hedeflere giden yol, akla ve düşünme yetisine sahip olan insanoğlunun; kendisini ve birbirini eğitebilmesi, sahip olduğu değerler çerçevesinde kendisini sürekli olarak geliştirebilmesi ve yenileyebilmesi neticesinde aşılabilir.

Günümüzde, bütün toplumların eğitim felsefelerinin ve devletlerin eğitim sistemlerinin birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Bunun sebebi her milletin ve devletin kendi coğrafyasının gerektirdiği yaşam koşullarının, yaşanmışlıklarının, kendi geçmişine bağlı kültür birikimlerinin ve bu birikimler sonucu oluşturduğu değer yargılarının, diğer toplumlara kıyasla gelişmişlik düzeylerinin farklı olmasıdır. Şüphesiz, her milletin, kendi milli kültür tarihi çerçevesinde, kendi değer yargıları üzerine kurulu bir eğitim felsefesi oluşturmaya, buna bağlı olarak belirledikleri hedefleri ve gelişmişlik düzeyleri doğrultusunda hazırlamış oldukları bir eğitim programını uygulamaya ihtiyacı vardır. Bütün bunların kabullenilmediği bir sistemle eğitim ve öğretim faaliyetlerinden verim sağlanamayacağı ve bu faaliyetlerin amacına ulaşamayacağı bir gerçektir. Kültür yapısı ve değer kavramı bu noktada önemlidir. Değerler, kültürün yapı taşlarıdır. Bu noktada toplumların eğitim felsefelerinin ve amaçlarının temelini de kendi kültürel yapısı ve değerlerinin oluşturacağı aşîkârdır. Böyle iken kendi değer yapısını eğitim programından dışlamış bir ülkenin bir adım ileri gitmesi söz konusu olamadığı gibi, varlığını dahi kaybetme tehlikesiyle

karşılaşacağı su götürmez bir gerçektir. Yine günümüzde birçok ülke ve ülkelerin ortak noktada bulunduğu konu kendi toplumları tarafından kabul görmüş değerleri genç kuşaklarına aktarma düşüncesi ve amacıdır.

İnsanlığın var olduğu günden bu güne değin toplumun temel yapı taşı olan aile, bireye değer eğitimin verildiği ilk ve en temel kurumdur. Aile kurumu bireyin kişiliğinin şekillenmesinde eğitim kurumlarından dahi önce gelmektedir. Bir ülkede aile kurumunun yapısının sarsılması, o ülkede; bireylerde kişilik bozuklukları, toplumsal uyum problemleri, kargaşa, geri kalmışlık, sosyal düzensizlik, kurumların işleyişinde aksaklıklar... gibi bir çok sorunu da beraberinde getirir ve sonuç olarak o ülkenin çöküşüne varana kadar artarak devamını ve etkisini sürdürür. Bir toplumda, toplumsal düzenin sağlam temellere dayanması, o toplumda aile yapısının sağlam olmasına bağlıdır (Ulusoy, 2021, s. 161). Aile kurumunu ayakta tutabilmenin yolu da değerlerine sahip çıkmaktan ve değerler eğitiminin önemini toplumun her kesimine kazandırabilmekten geçer. Aynı zamanda aile kurumuyla vermeye başlayan değer eğitiminin, bireyin aile dışı sosyalleşme sürecini devam ettirdiği eğitim kurumlarında programlı ve sistemli bir şekilde genç kuşaklara kazandırılmasının sürdürülmesi oldukça önemlidir.

Türk Milletinin her ferdinin bu gün; tarihin en karanlık çağlarından uygarlık basamaklarını adım adım çıkararak, yok olmak pahasına, yoklukla girdiği dünya tarihinin en çetin savaşlarından milletini var olarak çıkartan ve gelecek nesillerine çağdaş, demokratik, medeni bir ülke bırakan atalarına vefa için, milleti ve ülkesi için, en önemlisi kendisi için değer bilincini ayakta tutması gerekmektedir. Her birey Milli ve manevi değerlerinin önemini toplumun her kesiminin kavraması konusunda özen göstermeli, değerler eğitimi eğitim ve öğretim sisteminin her kademesine yayarak eğitim kurumları dışında da bunu topluma kazandırma çalışmalarını arttırma uğruna çabah harcamalıdır. Kendilerine miras bırakılan bu milli kimliği ve bu ülkeyi öncelikle birey olarak, daha sonra ise toplum olarak dünya medeniyetleri içerisinde her daim iyi bir seviyede tutmak ve geliştirerek daha ileriye taşımak Türk toplumunun her ferdinin temel hedefi olmalıdır. Bu hedef, Türk Milletinin bütün fertlerinin bu yüce medeniyeti kendilerine armağan etmiş atalarına ve bütün büyüklerine karşı en onurlu sorumluluğudur.

Bu bilinçle, evrensel değerleri de göz önünde bulundurarak, kendi kültür tarihi ve milli değerleri ışığında eğitim felsefesini oluşturmalı, çok çalışmalı, üretmeli ve her daim uygarlık basamağında Türk toplumu olarak ilerlemelidir. Nitekim günümüzde oluşturulan eğitim felsefesi de bu yöndedir. Eğitim programları da bu doğrultuda hazırlanmış ve kullanılmaktadır. Şu an ülkemizde kullanılmakta olan eğitim programlarında değerler eğitimi konusuna geniş yer verildiği görülmekle birlikte, bu programlar değerler eğitimi açısından geliştirilmeye ve iyileştirilmeye açıktır. Günümüz dünyasında toplumların yaşadığı sosyal sorunlar, kültür yozlaşması, kuşaklar arası kültür çatışmalarının, teknolojik çağın birey ile kültür arasındaki bağı olumsuz etkilemesinden, internet dünyasının ve medya algısının kişiler üzerinde oluşturduğu bunalım ve olumsuz özelliklerden Türk gençliğinin de büyük ölçüde etkilendiği gözlenmektedir. Bütün bunların önüne geçebilmek için değerler eğitimi konusu üzerinde daha özenli durulması, gençlerin ve toplumun bu yönde bilinçlendirilmesi önemlidir.

Günümüz Türk Milli Eğitim sisteminin en önemli ve öncelikli hedefleri arasında da Türk Milletinin bütün fertlerine; milli, ahlaki, manevi ve kültürel değerlerin kazandırılması yer almaktadır. Ülkemizde şuan uygulanmakta olan bütün ilkökul ve ortaokul derslerinin öğretim programlarında dolaylı olarak değerlere yer verilmiştir. Sosyal bilgiler dersinin temel hedeflerinden birincisi şu şekildedir: “Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, millî bilince sahip birer vatandaş olarak yetişmeleri” (MEB, 2018) amaçlanmaktadır. Bu hedef doğrultusunda Sosyal Bilgiler dersinin başlıca amacı değerler eğitimidir. Bunun yanı sıra on altıncı maddede yer alan; “Millî, manevi değerleri ile evrensel değerleri benimseyerek erdemli insan olmanın önemini ve yollarını bilmeleri” (MEB, 2018) hedeflenmektedir ifadesi, diğer hedeflerin de birinci hedefi desteklediğinin, Sosyal Bilgiler dersinin temel hedeflerinin değerlerle bağ içerdiğinin en açık ve en kesin örneğidir. “İlkokul ve ortaokul Sosyal Bilgiler dersi öğretim programın da doğrudan verilecek değerler açıkça belirlenmiş ve öğrencilerin gelişim düzeyleri göz önüne alınarak sınıf düzeyleri saptanıp ünitelerle ilişkilendirilmesi yapılmıştır. Belirlenen bu değerler öğrenciye değer eğitiminde kullanılan yöntem ve tekniklerle verilmektedir” (Yıldırım ve Demirel, 2019, s. 94). Değer eğitiminde kullanılan bu yöntemler içerisinde edebi ürünlerin kullanımı da yer almaktadır.

Bu çerçevede Yunus Emre Divanı'nın sosyal bilgiler dersi kapsamında yürütülen değer eğitimi açısından zengin bir eser olması dikkat çekmektedir. Anadolu coğrafyasında Türk-İslam kültürünün yetiştirdiği önemli mutasavvıflardan biri olan Yunus Emre'nin yeryüzü yaşamındaki en büyük gayesi Allah aşkı ile insana ve insanlığa hizmet etmek olmuştur. Yunus Emre'nin insanlığa bıraktığı en büyük mirası Türk Milletinin milli, manevi, ahlaki ve kültürel değerleri ile evrensel değerlerin temeli sayılabilecek insani değerleri içeren öğretici tarzda söylediği şiirleridir. Sözlü edebiyat geleneğine dayanarak söylediği şiirlerinin, insanlar tarafından dilden dile söylenerek zamanı aşp yedi asır sonrasına kadar yaşatılması, bu şiirlerin üzerinde durulması gerektiğini ve önemini açıklar niteliktedir. Yunus Emre'nin bu şiirlerinin derlenerek yazıya geçirildiği Divan adlı eseri, değerler eğitimi açısından dikkate alınması gereken Türk Milletinin önemli milli, manevi ve kültür miraslarından biridir. İlgili alanyazın taramaları sonucunda Yunus Emre'nin eserleri ve değer eğitimi üzerine yapılmış sınırlı sayıda çalışmaya ulaşılsa da bunların tek bir değer ya da şiirlerde görülen genel değer sistemi ile din ve değerler eğitimi üzerinden ele alındığı görülmüştür. Ders programları kapsamında yer alan değerler açısından ele alındığı çalışmalarda; Yunus Emre'nin her iki eserinin de Türk Dili ve Edebiyatı dersi kapsamında ki değerler açısından incelendiği, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'ndaki değerler açısından ise sadece Risalet'ün-Nushiyye adlı eserinin çalışıldığı görülmüştür. Sonuç olarak, Yunus Emre Divanı adlı eserin Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan değerler açısından incelendiği bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu bağlamda, Türk Milleti tarafından "Ahlak Öğreticisi" olarak nitelendirilen, Türk Milleti'nin çağlar arası dil, kültür ve değer ateşeliğini üstlenmiş bir şahsiyet olan Yunus Emre'nin Divan'ındaki değerlerin de Sosyal Bilgiler dersi kapsamındaki değerler eğitimine çok büyük fayda sağlayacak nitelikte ve önemde olduğunu söylemek mümkündür. Yunus Emre Divanı ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'ndaki değerler üzerine yapılan bu çalışma alanyazındaki eksikliği gidermesi açısından önemlidir.

1.4. Sınırlılıklar

Bu çalışma:

-Yunus Emre'nin, Mustafa Tatçı tarafından hazırlanan Dîvân-ı İlâhiyât'da yer alan ve günümüzde sadece Yunus Emre'ye ait olduğuna kesin gözüyle bakılan şiirleriyle,

-Araştırmacı tarafından, 2018 yılında yayınlanan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınırlar)'nda yer alan on sekiz değerle,

-2018 yılında yayınlanan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar) ile sınırlıdır.

1.5. Varsayımlar

Bu çalışmada;

-MEB'in 2018 yılında yayınladığı Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar)'nda yer alan değerler listesinin, MEB'in öğrencilere kazandırmak istediği değerleri yansıtmaları bakımından yeterli ve uygun olduğu;

-Mustafa Tatçı'nın kaleme aldığı Yunus Emre Divanı adlı çalışmada yer alan ve Yunus Emre'ye ait olduğu kesin olarak tespit edilen 417 şiirin, Yunus Emre'nin Divan adlı eserindeki değer yargılarını yansıtmaları düzeyinde olduğu;

-Veri analizi sürecinde geçerlilik ve güvenilirlik açısından kodlayıcı uzlaşması sürecine katkıda bulunan uzmanların, verileri hiçbir etki altında kalmadan, istekli ve özenli bir şekilde kodlayarak temalara ulaştıkları varsayılmıştır.

1.6. Tanımlar

Değer: “Terim olarak “değer” bizim objeleri, insanları, fikirleri, durumları ve hareketleri iyi, kötü, arzu edilen, istenmeyen ve bunun gibi yargılarımızı oluşturan standartlarımızı ve prensiplerimizi ifade eder” (Halstead & Taylor, 2000, s. 169; akt: Yazıcı, 2006, s. 2).

Değer Eğitimi: “Tüm öğrencilere belirli değerlerle ilgili; bilgi, beceri, tutumları kazandırma ve bu değerleri davranışa dönüştürmek için sürekli gelişim fırsatı sağlama süreci”dir (Ulusoy, 2021, s. 92).

Sosyal Bilgiler: Bireylere “(...)vatandaşlık yeterlikleri kazandırmak için sanat, edebiyat ve sosyal bilimlerin disiplinlerarası bir yaklaşımla birleştirilmesinden oluşan bir çalışma alanıdır” (NCSS, 1993, s. 3; akt: Doğanay, 2008, s. 79).

Dîvan: “Divan Edebiyatı şairlerinin şiirlerini topladıkları eser” (TDK, 2022).

Şiir: “Zengin sembollerle, ritimli sözlerle, seslerin uyumlu kullanımıyla ortaya çıkan, hece ve durak bakımından denk ve kendi başına bir bütün olan edebî anlatım biçimi, manzume, nazım, koşuk” (TDK, 2022).

Tema: “Öğretici veya edebî bir eserde işlenen konu, düşünce, görüş, tem, ana konu” (TDK, 2022).

Nitel Araştırma: “Bir problemin çözümüne ilişkin gözlem, görüşme ve metin analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerini kullanan nitel araştırma, daha önceden bilinen veya fark edilmemiş problemlerin algılanması, probleme ilişkin doğal olguların gerçekçi bir şekilde ele alınmasına yönelik öznel-yorumlayıcı bir süreci ifade etmektedir” (Seale, 2001; akt: Baltacı, 2017, s. 2).

İLGİLİ ALANYAZIN

2.1. Yunus Emre'nin Hayatı

2.1.1. Yunus Emre'nin Menkıbevi¹ Hayatı

Yunus Emre'nin hayatını incelerken bilimsel açıdan karşılaşılan en büyük zorluk, onun hayatı hakkında bilgi edinebilecek kesinlik kazanmış ve bütünlük arz eden tek bir kaynağın bulunmamasıdır. Diğer taraftan Yunus Emre'nin hayatı hakkında oldukça fazla araştırma yapılmış olduğu da açıktır. Bu konuda araştırma yapan birçok araştırmacı, insanlık tarihinde halka mal olmuş tarihi şahsiyet ve kişiliklerin hayatlarını incelerken değişik yöntemleri kullanmıştır. Tarihi şahsiyetler hakkında yeteri kadar bilgi sağlanabilecek somut belge, bilgi ve dokümana ulaşılamıyorsa araştırmalar başka alternatif yöntemlerle sonuca ulaştırılabilir. Burada da birçok tarihi şahsiyetin hayatı, kişiliği, insanlık tarihinde iz bırakan yönleri incelenirken şüphesiz, kullanılan birincil kaynak bıraktığı eserleri olacaktır. Bunun yanı sıra Yunus Emre hakkında bilgi verecek olan en önemli ikinci araştırma unsuru, onun hakkında kaleme alınmış menkıbelerdir. Yunus Emre'nin hayatı da şuana kadar yapılmış çalışmaların ışığında değerlendirilecek olursa, eserleri ile tüm insanlığın gönlünde yaktığı o mistik meşaleyi kendi yaşam serüveniyle de taçlandırmıştır. Yunus Emre'nin yaşamı da, O'nun hakkında yazılan ve anlatılan dilden dile çağ atlayarak günümüze kadar ulaşan menkıbeleri ile mistisizmin zirvesine ulaşmıştır. Bu noktada da Yunus Emre daha nice yüzyıllar boyunca insanlık üzerinde merak uyandırmaya, gelecek nesillerin de ilgisini çekmeye devam edecektir.

Büyük bir mutasavvıf olan aynı zamanda Anadolu coğrafyasında ilk Türkçe tasavvuf şiirleri söyleyerek insanın gönlüne giden yolun da dilden geçtiğini vurgulayan Yunus Emre Türkçeye tarihinin en büyük hizmetini yapmış, insanlığın gönül meşalesini Türkçe ile yakmıştır. Ancak Yunus Emre sadece Anadolu insanına ya da Türklere seslenmemiştir. Yunus Emre bütün insanlığın gönlüne talip olduğunu şiirlerinde de açıkça belirtmiştir. Yunus Emre yedi yüz yıl boyunca insanlık tarihine gönderilmiş en büyük armağanlardan biri olarak anılmış, hakkında yazılıp söylenen sayısız menkıbelerle; yaşadığı, gezdiği topraklarda yaşayan insanlar tarafından sahiplenildiği

¹ Din büyüklerinin veya tarihe geçmiş ünlü kimselerin yaşamları ve olağanüstü davranışlarıyla ilgili hikâye.

gibi, kendisinin yaşamı boyunca hiç gitmediği yerlere de dilden dile şiirleriyle ve menkıbeleriyle ulaşmış bu yerlerde dahi ‘Bizim Yunus’ diye anılmıştır.

Buradan da anlaşılacağı üzere Yunus Emre hakkında farklı coğrafyalarda farklı topluluk ve guruplarda anlatılmış, bazıları kaleme alınmış, kaynaklarda sadece tekrarlanan rivayetlerle anılan birçok menkıbe vardır. Yunus Emre’yi benimseyen kendisinden olduğunu iddia eden birçok farklı tasavvuf kolu da bulunmakla birlikte, onun nereli olduğu konusunda da çeşitli sahiplenmeler vuku bulmuştur. “Yunus Emre ile ilgili menkıbelere Bektaşî, Halvetî ve Mevlevî kaynaklarında rastlamaktayız. Yine makamının bulunduğu başka yerlerde de onunla ilgili olarak anlatılan yerel menkıbeler bulunmaktadır” (Özçelik, 2020, s. 21). Şekil olarak aynı anlatıma sahip olan bu menkıbelerin farklılıklar içermesi de kaçınılmazdır. Bu menkıbelerin anlatılmasında ki amaç tasavvuf ilkelerini hikâyelerle somutlaştırarak anlatmaktır. Tasavvufta; Yunus Emre’nin deyişiyle “çiğ” olan insanın, kendi aklını ve kalbini kötülüklerden arındırma, iyiliğe adanma ve kâmil insan (pişmiş-hamlıktan kurtulmuş) mertebesine erişebilme adına kendi iç âleminde yaptığı yolculuğa “seyr ü sülûk” denir. Dolayısıyla menkıbeleri okurken bunların okuyucuya Yunus Emre hakkında bilgi vermesinin yanında, “seyr ü sülûk” yolculuğunun basamaklarını anlatan eğitici hikâyeler olarak da kabul edip farklı perspektiflerden ele alarak değerlendirme yapmak daha doğru bilgiye ulaşılmasını sağlayacaktır. Yunus Emre hakkında yazılan/anlatılan bu menkıbeler ve Yunus Emre’nin şiirleri tasavvuf sohbetlerinde sufilere usul ve erkan öğretmek amacıyla asırlardır okunmuştur. Bütün bunlar, tasavvuf eğitimi kapsamında da günümüz eğitim sisteminde kullanılan tarihi şahsiyetlerin yaşamlarından faydalanma tekniğinin kullanıldığını göstermektedir. Nitekim Yunus Emre paylaşılamayan, herkesin ‘Bizim Yunus’ dediği ve ‘Herkesin Yunusu’ olarak gönüllerde kalmayı başaran, Anadolu’ya gönül vermiş, Anadolu’da gönüller fethetmiş destani hayatı ile büyük bir ozandır.

Türkçeye şiirleriyle nefes vermiş mutasavvıf şairin Hacı Bektaş-ı Velî ile yaşadığı rivayet olunan bir ‘Nefes verelim.’ menkıbesi vardır. Firdevsî’nin Velâyetnâme-i Hacı Bektaş-ı Velî adlı eserinde; Hacı Bektaş-ı Velî’nin Horasan tarafından gelip Rum diyarına (Anadolu için o dönemde kullanılan ifade) yerleştikten sonra Yunus Emre ile tanışması ve onun yaşandığı rivayet olunan hadise Fuad Köprülü tarafından şu şekilde nakledilir:

Anadolu’da Hacı Bektaş Veli’nin yaşadığı bölgenin yakınlarında Yunus adında çifçilikle geçinen çok fakir bir kişi vardır. Kıtık olan bir yılda bu kişi daha da zor duruma düşer. Bunun sonucunda, Hacı Bektaş Veli’ye gidip yardım istemeyi düşünür ve dağdan sığırının heybesine bir miktar alıç toplayarak dergâhın yolunu tutar. Dergâha gelince Hacı Bektaş Veli’den bu alıçları kabul buyurup kendisine bir miktar buğday verilmesini ister. Yunus orada birkaç gün misafir edilir. Geri dönmek için acele eden Yunus’un durumu dervişler tarafından Hacı Bektaş Veli’ye anlatılır. Hacı Bektaş Veli Yunus için, kendisine sorun bakalım buğday mı ister yoksa nefes mi verelim şeklinde bir teklifte bulur. Yunus, ailesi olduğunu ve buğdayı onlar için istediğini bildirerek buğday konusunda ısrarcı olur. Hacı Bektaş Veli tarafından, alıçlarının her çekirdeği başına bir nefes verilmesi teklif edilse de Yunus buna razı gelmez ve Hacı Bektaş Veli’nin izni ile dervişler buğdayını vererek onu dergâhtan uğurlarlar. Dergâhtan biraz uzaklaştıktan sonra Yunus ne kadar büyük bi hata ettiğini anlayarak geri döner. Buğdayı iade edip nefes almak istediğini söyler. Bunun üzerine Hacı Bektaş Veli, “biz onun kilidini Tapduk Emre’ye verdik, nefes isterse ona gitsin” der. Bu yaşananların heyecanıyla koşarak Tapduk Emre’ye giden Yunus başından geçenleri şeyhe anlatır. Tapduk Emre Yunus’u dergâha dağdan odun taşımakla görevlendirir ve bunun üzerine Yunus o kapıya kırk yıl hizmet eder. Her gün dergâh için dağdan odun toplamaya giden Yunus, kırk yıl boyunca dergaha eğri odun dahi getirmemiştir. Bir gün meclis kurulur ve orada Tapduk Emre ile oduncu Yunus bulunmakla birlikte bir de Yunus-u Guyende adında ilahici vardır. Mecliste Tapduk Emre’ye vecd-u hâl gelince Yunus-u Guyende’ye hitaben Yunus söyle şevkimiz var diye seslenmektedir. Bu durum birkaç kez tekrar ettiği halde Yunus-u Guyende’den ses gelmemiştir. Bunun üzerine Tapduk Emre oduncu Yunus’a dönerek, haydi Hacı Bektaş’ın sözü yerine geldi, kilidin açıldı, durma sen söyle der. Bunun üzerine Yunus ilahiler ve arifane nutuklar söylemeye başlar (Köprülü, 1981, s. 260).

Yunus Emre hakkında anlatılan menkıbeleri Vâkıât adlı eserinde, Arapça kaleme alan Azîz Mahmûd Hüdâyî’nin aktardıkları Bektaşî Velayetnamesi’ndeki menkıbeyi tamamlayıcı niteliktedir. Vâkıât’ta geçen rivayetlerden birinde Yunus’un tekkeye taşıdığı odunlar üzerine şeyhi Tapduk Emre’nin sorduğu soruya “Doğru olmayan bu kapıya layık değildir.” diye cevap vermesi dikkat çekicidir. Burada tasavvufun simgesel öğretilerine de vurgu yapılmıştır. Zira Yunus Emre’nin eğri odunları doğrultup budağını, kabuğunu ayıklama işlemi yaparken; aynı zamanda bunu

kendi kalbinde ki eğriliği düzeltme, çirkinlikleri ayıklama ritüeli olarak gördüğünü kabul etmek yerinde bir düşünce olacaktır. Vâkıât'taki rivayet şu şekildedir:

Yûnus Tapduk'a otuz yıl sadakatla hizmet etti. Odun taşımaktan sırtı yara oldu. Fakat kimseye belli etmedi. Şeyhi onu severdi. Bu, öbür dervîşlere ağır geldi. Şeyhin kızını seviyor da onun için bu ağır hizmete katlanıyor, dediler. Bu dedikoduyu Tapduk'a duyurdular. Tapduk, Yûnus'un hâlini bilirdi. Onları doğru yola getirmek, şüphelerini gidermek için bir gün Yûnus'a tekkeye hep düzgün odun getirmesinin sebebini sordu. Yûnus "Doğru olmayan bu kapıya lâıyk değildir." Diye cevap verdi. Tapduk: "Söyle Yûnus'um söyle!" dedi. Yûnus bu nefesin bereketiyle şair oldu. Sonra Tapduk, ihvân yalancı olmasınlar, utanmasınlar, diye kızını da Yûnus'a verdi. Bu kız Kur'ân okurken akan sular durur, dinlerdi (Tatçı, 2013, s. 14a).

Bu menkıbeyi tamamlar nitelikte olmakla birlikte, tasavvufta sufilerin seyr-i sulukunu tamamlayamaması neticesinde, celal terbiyesine başvurulmasını anlatan bir diğer menkıbe de Bolulu Himmət Efendi'nin Adab-ı Hurde-i Tarikat adlı eserinde geçmektedir. Daha önce de bahsedildiği üzere, tasavvufta Bayrami-Şabani kolunun usul, erkan ve adabını anlatan bu eserde de yine eğitici materyal olarak menkıbelerden yararlanmakla birlikte, Yunus Emre ve Tapduk Emre arasında yaşananlar hakkında bilgi vermiştir. Menkıbede anlatılan hadise şöyledir:

Yûnus'un Tapduk Emre hizmetinde iken dağdan odun getirmeye gidip şeyhimin ocağına eğri odun yaraşmaz, diye doğrusunu ararken, dağdan gelip şeyh, niçin geç geldin, diye azîm celâl edip Yûnus dahi, benim istikâmetimden şeyhin haberi yok, diye gece olunca kaçıp üç günden sonra aslın duyup yine gelmesi gibidir. Zira azîzlerin celâl ile terbiye ettikleri, cemâl ile terbiye ettiklerinden menzil ü maksûda tez yetişir (Tatçı, 2013, s. 20a).

Yine bu menkıbede de görüldüğü gibi Yunus Emre hakkında yazılan ve anlatıla gelen menkıbeler birbirini tamamlamaktadır. Burada bahsedilen Yunus Emre'nin süluku tamamlayamadığını düşünerek şeyhinin tekkesini terkedip, bir süre kendisini celal ile terbiye eden şeyhinin kapısına tekrar dönmesi hadisesinden yine Aziz Mahmut Hüdayi'nin Vakıât adlı eserinde şu şekilde bahsedilmektedir:

Yunus Emre, Tapduk Emre'ye otuz yıl hizmet etmiş, fakat kendisine menevi alemden bir sır açılmamıştır. Bir an ümitsizliğe kapılan Yunus Emre dergahtan kaçıp dağlara düşmüştür. Dağlarda gezindiği sırada bir mağarada yedi ere rastlamış, onlarla arkadaş olmuş ve onlarla beraber mağarada kalmaya başlamıştır. Her günün akşamına mağarada yaşayan bu yedi erden biri dua eder ve o erin duası bereketiyle bir sofraya yemek gelirmiş. Bir gün dua etme sırası Yunus Emre'ye gelmiş ve Yunus Emre “ Ey Allah'ım bu erler kimin ismi hürmetine sana dua ediyorlarsa o kişinin isminin hürmetine beni mahcup etme.” diye dua etmiştir. O gece iki sofraya yemek gelmiş ve erenler Yunus Emre'ye şaşkınlıkla kimin ismine dua ettiğini sormuşlar. Yunus Emre, önce onların kim için dua ettiklerini söylemesini isteyince “Biz sürekli, otuz yıl Tapduk Emre'nin dergahında hizmet eden erenin ismi hürmetine dua ediyoruz demişler. Bunu duyan Yunus Emre, koşarak dergaha varıp Tapduk Emre'nin eşi Ana Bacı'dan kendini affettirmesi için destek istemiştir. Ana Bacı, Yunus Emre'ye sabah namazı vakti olunca Tapduk Emre'nin namaz için abdest almaya çıkacağı kapının eşiğine yatmasını söyler. Tapduk Emre, senin üstüne bastığı sırada senin kim olduğunu soracaktır, bende Yunus derim, hangi Yunus olduğunu sorarsa gönülden çıkmışsın demektir. Lakin “Bizim Yunus mu?” diye sorarsa kendini bağışlatmak için ne gerekiyorsa yap, demiştir. Bunun neticesinde Yunus Emre, “Bizim Yunus mu?” sözüne mazhar olmuş ve Tapduk Emre'ye kendisini bağışlatmıştır (Tatçı, 2013, s. 14a).

Yunus Emre hakkında günümüze ulaşmış menkıbelerden iki tanesine de bir Halvetî/Şabanî dervişi tarafından yetiştirilmiş olan, İbrahim Has'ın Tezkire'sinde yer verilmiştir. Bu eserdeki ilk rivayette ise; Yunus'un adı “Emrem Yunus” şeyhinin adı ise “Tapduk Yunus” olarak geçmektedir. Burada, bu konu hakkında bilgi verirken anlam karışıklığına sebebiyet vermemek adına yine Yunus Emre'yi Müftü Yunus, Tapduk Emre'yi Şeyh Tapduk olarak zikretmek faydalı olacaktır. Bu menkıbede Yunus'un varlıklı bir müftü olduğu, Tapduk'un ise okuma yazması olmayan bir Şeyh olduğu anlatılır. Şeyh Tapduk bir dervişini Müftü Yunus'a bir konuda fetva almaya göndermiştir. Derviş fetvayı alıp döndüğünde, Şeyh Tapduk fetvanın yanlış olduğunu söyler ve derviş fetvayı düzeltmesi için tekrar Müftü Yunus'a gönderir. Dervişin Şeyhim fetvanın yanlış olduğunu bildirdi, düzeltiniz demesi üzerine Müftü Yunus celallenir ve dervişe senin Şeyhin okuma yazma bilmez ne demek fetva yanlış demek, der. Müftü Yunus soluğu Şeyh Tapduk'un tekkesinde alır. Şeyh'e, sen okuma yazma

bilmezsın, herhalde sana okumadılar fetvayı, nerden bildin fetvanın yanlış olduğunu, sen bu kadar bilgiyi hangi kitaptan okudun bu vaziyette iken der. Şeyh Tapduk, bu mesele filan kitabın şu bölümünde ya da sayfasında şu şekilde yazılıdır. Fetvayı düzeltesiniz der. Müftü Yunus’un o an aklına gelir ki, Şeyh’in söylediği bilgi tarif ettiği kitapta o şekilde geçmektedir. O an fetva sizin bahsettiğiniz gibidir doğrudur. Ben verdiğim fetvada hata etmişim der ve Şeyhin ayağına kapanıp, onun dervişi olmak istediğini söyler.

Yunus’un bu menkıbede yaşanan hadisesiyle, onun meşhur “Çıktım Erik Dalına” şathiyesinin bir beyiti de ilişkilendirilmiş şu beyiti şeyhi ile yaşanan bu olay neticesinde söylendiği şeklinde yorumlanmıştır:

Bir küt ile güleşdim, elsiz ayağım aldı

Güleşip basamadım, göyündürdü özümü (Toprak, 1960, s. 201).

Burada “küt” ile kastettiği okuma yazma bilmeyen bir şeyh olan Tapduk’dur. Yunus Emre burada; “Ben bu okumuş bilmiş halimle onunla güreş tuttum, yani ilmi tartışmaya girdim. Benim gibi âlim bir kişiyi kaldırdı yere vurdu, bilgisiyle bana galip geldi, beni pes dedirtti ki, beni kendine bağladı, onun sufisi oldum.” demektedir. İkinci dizede ise “göyündürdü özümü” derken, ben onun verdiği cevap karşısında şaşkınlıktan ölecek gibi oldum demek istediği vurgulanmıştır. Bu konuda şathiyeinin diğer önemli bir beyiti de şu şekildedir:

Bir sinek bir kartalı salladı vurdu yere

Yalan değil gerçektir, ben de gördüm tozunu (Toprak, 1960, s. 201).

Yunus’un bu beyitinde dile getirdiği “bir sinek”ten kastı, okuma yazma öğrenmemiş, zerre kadar kitabî bilgi edinmemiş, fakat eğitilmiş varlıklı bir şahsiyetin avam kesim diyerek küçümseyebileceği bir kişilik olarak Tapduk Emre’dır. Burada Tapduk Emre’nin, Yunus gibi eğitilmiş bir müftüyü, toplumda saygın kişi olarak algılanan “kartalı”, umulmadık bir şekilde bilgisiyle ezmesini anlatmaktadır. Bende gördüm tozunu diyerek, bu tozu bende yedim, yuttum, yaşayarak öğrendim şeklinde ifade ettiği düşünülmektedir.

Bu menkıbelerin devamında Yunus’un ona derviş olarak mal varlıklarından vazgeçmesi ve yine burada da tekkenin odunculuğunu yaptığı söylenilmektedir. Bir

gün dağda odun keserken, dönemin padişahı ile karşılaşmasından bahsedilmektedir. Dönemin padişahının odun kesen dervişle hasbihal edip, bir miktar altın verdiğini Yunus'un bunlara kıymet vermediğini söylediği ve "Allah'ın öyle kulları vardır ki şu dağlara taşlara altın ol" dese oluverir, diyerek eli ile işaret ettiği dağları taşları altına çevirdiği anlatılmaktadır. Bu rivayetlerin sonunda Yunus'un otuz bin ilahisinin olduğu söylenir (Tatçı, 2013, s. 15-17a).

Yukarıda bahsedilen menkıbede otuz bin ilahisi olduğu rivayet edilen Yunus Emre'nin başka bir rivayete göre üç bin şiir söylediği aktarılmıştır. Bu iki menkıbe ve bu güne kadar yapılmış araştırmalar göz önüne alındığında Yunus Emre'nin kesin olarak kaç şiiri olduğu da bilinmemektedir. Kendi yaşamı gibi eserleri de sırlara gark olmuş olan mutasavvıf ozanın yine bir menkıbesinde sırrıyla bir insanı şaşırtarak doğruya sevk ettiği, kendi sırrını insanları tasavvuf anlamında eğitmek için aracı kıldığı görülmektedir. Yunus Emre'nin Molla Kasım adlı bir zahide keramet gösterip bir şiirinde "Seni sığaya çeken bir Mollâ Kâsım gelir." diyerek, kendisinin Mollâ Kâsım'ı sığaya çektiğini anlatan menkıbe şu şekilde aktarılmıştır:

Bir halk rivâyetinde Yûnus'un üç bin şiir söylediği fakat bu şiirlerin Mollâ Kâsım adlı bir zâhid tarafından şerâta aykırı bulunduğundan dolayı tahrip edildiği işlenir. Mollâ Kâsım şiirleri ele geçirip bir su kenarına oturur. Bin tanesini yakar; bin tanesini de suya atar. Üçüncü bin şiirleri okumaya başlayınca şu beyitle karşılaşır:

Dervîş Yûnus bu sözü eğri büğrü söyleme

Seni sığaya çeken bir Mola Kâsım gelir

Beyti okuyan Mollâ Kâsım şaşırır, tevbeye gelir ve Yûnus'un velâyetine inanır. Ne var ki iş işten geçmiştir. Elde sadece bin adet şiir kalmıştır.

Halk şimdi yakılan şiirlerin gökte melekler tarafından suya atılan şiirlerin balıklar tarafından ve kalan şiirlerin de insanlar tarafından okunduğuna inanır (Tatçı, 2013, s. 21-22a).

Yunus Emre ve Mevlana ilişkisi üzerine yazılan ve anlatılan menkıbeler de önemlidir. Bu menkıbelerin birinde Mevlana'nın Yunus Emre'nin manevi kişiliğinin

derecesi hakkında ki tespitine yer verilirken diğesinde ise Yunus Emre'nin Mevlana'yı kendisi olarak tanımlaması, onu kendisiyle bir olarak gördüğünü belirtmesi rivayet olunmaktadır. Menkıbenin ilki şu şekilde aktarılmıştır:

“Naklölunur ki Mevlânâ Rûmî demiştir ki ilâhî menzillerin hangisine çıktım, bir Türkmen Kocası'nın izini önümde buldum, onu geçemedim. Bundan murâdları Yûnus Emre'dir” (Tatçı, 2013, s. 21a).

İkinci menkıbe ise şu şekildedir:

“Yûnus bir gün Mevlânâ'ya; Mesnevî'yi sen mi yazdın?” demiş. Mevlânâ “Evet!” deyince, “Uzun yazmışsın! Ben olsam; ‘Ete kemiğe büründüm/Yûnus diye göründüm’ derdim, olur biterdi!” demiş” (Tatçı, 2013, s. 23a).

Burada da görüldüğü gibi Yunus'un hayatı, ümmiliği, şairliği, nerede yaşadığı vb. gibi, O'nun hakkında birçok konuda bu rivayetler tarihi kaynak ve belgelerden daha çok bilgi vermektedir. Bu noktada bu menkıbelerden faydalanmanın ne kadar gerekli olduğu anlaşılmaktadır. “Üstelik bu bilgiler, tarihi bilgilerle büyük ölçüde uyum içindedir. Efsanelerin bütünüyle tarihi gerçekleri yansıtmadığı; ancak onların yorumlanmasıyla bazı tarihi gerçeklerin daha iyi anlaşılabilceği düşünülünce bu menkıbeler, bir Yunus Emre biyografisi sayılabilir” (Özçelik, 2020, s. 24).

2.1.2. Yunus Emre'nin Tarihi Hayatı

2.1.2.1. Doğum Yeri ve Tarihi

Bu güne kadar yapılan araştırmalarda Yunus Emre'nin doğum yeri ve tarihi hakkında pek az bilgiye ulaşılmıştır. Elde edilen bu bilgileri yorumlayarak onun gizemli yaşamını aydınlatmaya çalışan birçok araştırmacı ve yazar, O'nun doğum yeri ve yılı hakkında çeşitli görüşler ortaya koymuştur. “Yûnus, bütün bir milletin malı olmuş ve her devirde milletin sinesindeki yerini muhafaza etmiştir... Herkes gönlünce Yûnus'a bir memleket tâyin etmiş, kimi ‘bizim’ demiş, kimi de ‘hayır, asıl bizim’ diye karşı çıkmış ve bu siz-biz dâvâsı çözülememişti” (Bursalı, 2019, s. 17).

Bu önemli araştırmacıardan bazılarının bu konudaki görüşlerini göz önünde bulundurarak bu konuya açıklık getirmek yerinde olacaktır. Tatçı'nın verdiği bir bilgiye göre; “Marifetnâme” adlı eserin yazarı Erzurumlu İbrahim Hakkı kendi memleketi olan Erzurum ilinin Tuzcu köyünde Yunus Emre ve Tapduk Emre'ye ait olduğu söylenen mezarın üzerine 1779 yılında H.797/ M.1394-5 tarihini yazdırdığı

bir kitabe diktirmiştir. Böylece dolaylı olarak Yunus'un Yıldırım Bayezid devrinde yaşamış olduğunu belirten görüşlere katıldığını ortaya koymuştur (Tatçı, 2013, s. 23a).

“...Hammer ise Yûnus'u Kanûnî Sultân Süleyman'la muasır şairler arasında zikretmiş, Flügel de onun X. Yüzyıl şiirlerinden biri olduğunu müteala etmiştir. Gibb'e göre Yûnus Risâletü'n-Nushiyye'nin sonunda bulunan;

Söze târifh yidi yüz yidiyidi

Yûnus cânı bu yolda fidâyidi

beyitinde belirtilen tarih sebebiyle H.VII. asrın son ve VIII. asrın ilk senelerinde yaşamıştır.

Bursalı M. Tahir'inde kabul ettiği bu görüş Melioransky tarafından itiraz edilmiş yukarıda zikredilen beyitteki H. 707/M. 1307-8 tarihinin Yûnus'un ancak doğum veya Tapduk Emre'ye sülûk etme tarihi olabileceği belirtilmiştir” (Tatçı, 2013, s. 23a).

Türk Edebiyat Tarihçiliğinin öncüsü sayılan Prof. Dr. Mehmet Fuat Köprülü Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar adlı eserinde: “Yunus Emre XIII. Yüzyılın son yarısında Sivrihisar civarında, yâhut Bolu mülhakâtından Sakarya-suyu civârındaki karyelerden birinde yetişmiş bir Türkmen köylüsüydü” (Köprülü, 1981, s. 265) şeklinde kesin görüşünü belirtmiştir. Dr. Orhan F. Köprülü ise: “Batı Türkleri'nin yetiştirdiği en büyük şâir olan Yunus Emre, son araştırmalara göre M. 1240/ 1241 yıllarında yâni XIII. Yüzyılın ortalarında doğmuş, XIV. Yüzyılın ilk yarısında 82 yaşında olduğu halde ölmüştür (H. 720= M. 1320)” (Köprülü, 1985, s. 1) demiştir. Bu ifadeleri neticesinde babasının verdiği bilgiyle aynı doğrultuda düşüncelere sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Yunus Emre ile ilgili araştırmalar denilince ilk akla gelen isimlerden olan Abdülbaki Gölpınarlı; Adnan Erzi'nin bulduğu belgeyi dayanak göstererek Yunus Emre'nin H.638/ M.1240'ta doğduğunu kabul etmenin yerinde olacağını belirtmiştir. O'nun 1389-1403 yıllarında yaşamış olabileceğini söylemenin mümkün olmadığını ifade ederek, Yıldırım Bayezid devrine erişebileceğine dair bir bilgiye rastlanmadığını ortaya koymuştur. Bunun yanı sıra Yunus Emre'nin şiirlerinde Mevlana'dan

bahsetmesinden, tarikat silsilesini açıklamasından ve yalnızca bu belgeden yola çıkarak onun yaşadığı yıllar hakkında kesin hükme varılamayacağı aşikârdır. Örneğin; Yunus Emre'nin şeyhinin şeyhi olan Barak Baba'nın M.1267' de doğduğu, kırk bir yaşında öldürüldüğü, bu tarihte Yunus Emre'nin altmış sekiz yaşında olduğu düşünülecek olursa, bu durum tasavvuf bilgisi olmayan kimseler için mantıksız gelecektir. Fakat tasavvufta öğrenci- öğretmen ya da baba- oğul ilişkisi gibi bir silsile söz konusu değildir. Bu bakımdan yaşça büyük olan şeyh olacak diye bir şart olduğunu düşünmek kişiyi yanılgıya düşürecektir. Tasavvufta hilafet kişilerin yaşları göz önüne alınarak verilmemektedir. Hilafet kişilerin makamlarına, yani seyr-i süluk yolculuğundaki derecelerine göre verilmektedir. Bu da tasavvuf silsilesinin kişinin yaşını tespitte kullanılırken kesin bilgi veremeyeceğinin göstergesidir (Gölpınarlı, 2020, s. XXVII-XXVIII).

Adnan Erzi'nin bulmuş olduğu bu belge üzerine Yunus Emre'nin doğum tarihine, kaç yaşında vefat ettiğine, hangi tarihte vefat ettiğine, kimlerle çağdaş olduğuna ve hangi tarihi olaylara şahitlik ettiğine açıklık getiren Turan Alptekin'in verdiği şu bilgilerde oldukça önemlidir:

Yunus Emre'nin yaşamı üzerine, tarihsel tek bir bilgi, bir geç dönem belgesi olduğu (İnebahtı) deniz savaşına uzanan olayların sıralanışıyla anlaşılan yazma bir kitapta bulunuyor: Bu el yazması Fevâid mecmuası, Hicrî 720 (1320) tarihinde 82 yaşında ölen bir Yunus Emre'nin yaşamış olduğunu bildiriyor; adı gelenekle birleşen birinden, 1238 yılında Babai ayaklanması arifesinde doğmuş, Köseadağ Savaşı sonunda (1243) beş yaşında olabilecek bir kişiden söz ediyor. “Halîfesi” olarak anılan ikinci Yunus’un “yola giriş” (süluk) tarihi olarak verdiği 707 (1307) yılı ile yaşamının birleşiyor olması da onu geleneğe yerleştirmemizi kolaylaştırıyor. Bu kişi, 1307 yılında, altmış dokuz yaşında olmalıdır. Ahî Evren dünyadan çekildiğinde (1261) yirmi üç yaşında, Mevlana'nın göçtüğü yıllarda (1271,1273) otuzlu yaşlarda, Selçuklu Devleti dağıldığında ise (1298) altmış yaşındadır. Söz konusu el yazmasında kendisi ile birlikte anılan Sultan Veled öldüğünde yetmiş beş yaşında olacaktır. Yaşadığı yıllarda, Hacı Bektaş çevresinden Ede-Balı henüz sağ idi (Alptekin, 2018, s. 95).

Yunus Emre hakkında bilgi elde edilebilen ikinci bir belge de, O'nun Adnan Erzi'nin bulduğu belgedeki tarihlerle yaklaşık aynı yıllar aralığında yaşamış olduğunu doğrular niteliktedir. Belge 1945 yılında Kamil Kepecioğlu tarafından yayınlanmıştır. Bu belgede Yunus Emre'nin Karamanoğlu I. İbrahim Bey'den "Yerce" isminde bir köy satın aldığı bilgisi verilmektedir. Belgedeki bilgiler doğrultusunda düşünülecek olursa, Karamanoğlu I. İbrahim Bey'in 1319 yılından önce tahta çıkmış olduğu bilinmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında Erzi'nin bulduğu belgede Yunus Emre'nin H.720/ M.1320 yılında 82 yaşında vefat ettiği bildirilmektedir. Buna göre belgelerdeki bilgilerin kısmen örtüşmektedir. Ayrıca Kepecioğlu'nun bulduğu belgeden, Yunus Emre'nin toprakla uğraşan ve Karamanoğulları Beyliğinin sınırları içerisinde yaşamış olduğu sonucu da doğmaktadır (Tatçı, 2013, s. 24).

Sonuç olarak Yunus Emre'nin hayatı hakkında birçok görüş beyan edilse de onun yaşamı hakkında bilinenler Yunus'un Risalet-ün Nushiyye'yi H.707/ M.1307-1308 yılında yazdığı, H.720/M.1320-1321 yılında 82 yaşında vefat ettiğidir. Bu durumda Yunus H.638/M.1240/1241 yılında doğmuştur. 13.yy'ın ikinci yarısı ve 14.yy'ın ilk yarısı yaşamış olan Yunus Emre, Selçuklu Devletinin son yıllarında ve Osman Bey devirlerinde yaşamıştır (Timurtaş, 1980, s. I).

Yunus'un doğum yeri hakkında kaynaklar ve menkıbelere dayanan görüşler tutarsız sonuç olarak da bilgiler yetersizdir. Burhan Toprak, Divan adlı eserinin başlangıç kısmında Yunus Emre hakkında ki bilgilerin yetersizliğine karşın bir serzenişte bulunmuş. Bu serzenişle Yunus'un şiirlerinde ki çağları atlayan insan sevgisinin ve mistisizmin, O'nun yaşamı hakkında uyandırdığı merakı ve öğrenme duygusunu nasıl kamçıladığını açık bir şekilde ortaya koymuştur:

Bu kadar büyük bir ihtirasla sevdiğim bu adamın hayatını, nasıl yaşadığını ve bu şiirlerini yazarken neler düşündüğünü, hangi manzaralarda yorgun gözlerini dinlendirdiğini, hangi aile içinde yaşadığını, yararak bize içini gösterdiği yüreğinin nasıl heyecanlarla çarptığını, nasıl kırıldığını, ümitlerini kaybettiğini ne kadar öğrenmek isterdim. Fakat bunları inceleyen bilgi bize bu yönde doğru, hattâ ortalama hiçbir şey öğretmiyor (Toprak, 1960, s. 17).

Diyen Burhan Toprak, Yunus Emre'nin doğduğu ve yaşadığı memleket hakkında her ne kadar sınırlı bilgiler de olsa Fuat Köprülü'nün verdiği bilgilere değinerek bu görüşe katıldığını ortaya koymuştur.

Yunus Emre'nin doğduğu ve yaşadığı yer hakkında kaynaklar belirterek görüşünü dile getiren Fuat Köprülü; “Yunus Emre'nin Sivrihisarlı olduğunun Bektaşî an'anesinde açıkça ifade edildiğini söylemektedir. Şakayık Tercümesi'nde ise Yunus Emre'nin şeyhi Tapduk Emre'nin Sakarya Nehri'ne yakın bir yerde yaşadığını ve Yunus Emre'nin de O'nun ashabından biri olduğunun belirtilerek, Bolu civarında bir yerde ikamet ettiğinin söylendiğini bildirmektedir. Yunus Emre'nin Sivrihisar civarında veya Bolu çevresinde, Sakarya suyu yakınlarındaki köylerden birinde yetiştiğini kabul ettiğini açıklamıştır. Bununla birlikte O'nun Bolu çevresinde bir yerde doğmuş olduğunu söylemek de yanlış sayılmaz demektir” (Köprülü, 1981, s. 265). Burada da olduğu gibi Yunus Emre'nin nerede yaşadığını araştırırken dikkat edilmesi gereken en önemli nokta Tapduk Emre'nin yaşadığı yerdir. Yunus'un yaşadığı yeri belirlerken mürşidi olan Tapduk Emre'nin yaşadığı yeri göz ardı etmek araştırmacıyı yanılsıza düşürecektir. “Nefahat mütercimi Yunus'un Kütahya suyunun üzerinde o suyun Sakarya'ya karıştığı yere yakın bir mahalde yattığını söyleyerek Velayetname'yi teyit eder. Âşık Çelebî Meşâirü's-Şuarâ'da “Vilâyet-i Anadolu'dan livâ-yı Boludandır.” Ve “Kırşehir'de medfûndur.” İfadeleriyle doğum ve ölüm yerlerini belirtmiş olur” (Tatçı, 2013, s. 27a). Aynı zamanda bu tarihî yer adlarını ve sınırlarını ele alırken günümüz koşullarına göre değil o zamanın koşullarına göre bakıp değerlendirmek gerekir. Günümüzde Eskişehir'e bağlı olan Sarıköy ve Ankara'ya bağlı olan Nallıhan, o dönemde Bolu sınırları içerisinde bulunmaktadır. Abdülbaki Gölpınarlı ise Yunus Emre için; “İhtiyarlık çağınıysa, doğduğu Sarıköy'de geçirmiş, orada ebediyete intikal etmiş, tekkesinin avlusuna defnedilmiştir” (Gölpınarlı, 2020, s. XXXI) diyerek, onun Velayetname'de geçen Sivrihisar'ın Sarıköy köyünde doğup yine orada vefat ettiği görüşünü kabul ettiğini ortaya koymuştur. “Bütün bu bilgilerle birlikte Yunus Emre'nin yaşadığı yer hakkında bilgi verdiği düşünülen, Kamil Kepecioğlu'nun Başbakanlık Arşivinde bulunduğu belge de ele alınacak olursa; Yunus Emre'nin 82 yaşında Karamanoğlu İbrahim Bey'den toprak satın aldığı ve bu toprağın daha sonra oğluna miras kaldığı bildirilmektedir. Bu belge ışığında yorumlandığında Yunus Emre'nin bizim Yunus olup olmadığı kesin olmamakla birlikte, hayatının son zamanlarını Karamanoğlu sınırları içerisinde

geçirmiş olabilme ihtimali de göz ardı edilemeyecektir” (Tatçı, 2013, s. 27-29a). M. N. Bursalı, bu belge ve Yunus’un nereli olduğu hakkındaki görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir; “Yine bir vesika konuşturulur: (...)bu dahi inandırıcı olmaktan çok uzaktır. Yunus’un Sarıköylü mü yoksa Karamanlı mı olduğu meselesi hâlâ çözülememiştir” (Bursalı, 2019, s. 18).

Timurtaş (1980) ise Yunus Emre’nin yaşamıyla ilgili birçok bilginin kesin olmadığını belirtmekle birlikte, onun nereli olduğunun da kesinlik kazanmadığını şu sözlerle ifade etmiştir; “Sarıköylü veya Karamanlı oluşu meselesi hâlâ çözülememiştir. Yüzyıllardan beri halk arasında yaşayan inanca göre O, Sivrihisar yakınında Sarıköy’de doğmuş, çifçilikle meşgul olmuş, Tapduk Emre adlı bir şeyhe intisap etmiş, tekkelerde yaşamış ve veliliğe erişmiştir” (Timurtaş, 1980, s. I).

Bu güne kadar yapılan çalışmalar ve yukarıda sıralanan araştırmacı görüşleri doğrultusunda Yunus Emre’nin doğum yeri hakkında kesin bir şey söylemek mümkün olmasa da, bu konuda değerlendirilen belgeler ve toplanan bilgilere göre; Yunus Emre’nin Orta Anadolu’da bir yerde yaşadığı kesindir. Bu yer de büyük ihtimalle eski adı Sarıköy olup, şuan Eskişehir ilinin Mihalçık ilçesine bağlı olan Yunus Emre Beldesi’dir.

2.1.2.2. Yaşadığı Çevrenin Siyasi, Sosyal ve Kültürel Durumu

Türk İslam Uygarlığı tarihinde farklı zaman ve mekânlarda sayısız eserler ortaya koyarak hem kendi dönemini hem de kendisinden sonraki zamanları etkilemiş büyük mutasavvıflar yetişmiştir. Türk İslam Mutasavvıfı denildiğinde şüphesiz ilk akla gelen isim Piri Türkistan Hoca Ahmet Yesevi’dir. Anadolu’da Türk İslam Mutasavvıfı denilince de en önde gelen isim Yunus Emre’dir. Yunus Emre’yi bu denli merkeze taşıyan, onu şiirleriyle ve yaşamıyla ölümsüzlüğe ulaştırıp, zamana karşı silinmez kılan nedir? O, yaşamın hangi hamurunda yoğrulmuştur ki, insanlığa ruhundan silinmeyen sevgi lezzetini tattırmıştır? O, hangi toprakta olgunlaşmış meyvedir; cinsi, cismi hangi iklimde şekillenmiştir? Bu ve bunun gibi birçok sorunun cevabı merak eden herkesi Yunus Emre’nin yaşamı, kişiliği, düşünce yapısı hakkında doğru bilgiye ulaştıracaktır. Çünkü tarihi şahsiyetler hakkında doğru bilgi edinmenin yolu; onların yaşamını kendi yaşadıkları zamanın şartlarına göre ele almaktır. Onların yaşadığı sosyal, siyasal ve ekonomik çevreyi, coğrafyayı, toplumun inanışlarını ve en önemlisi kendi yaşadığı dönemin kültürel öğelerini göz önüne almak ve bu

çerçeveden bakarak bir yargıya varmak gerekmektedir. Bir nevi, yaşamı ve çevreyi onların ayakkabılarını giyerek değerlendirmek, onların yerine kendini koyarak düşünmek araştırmacılara daha nesnel bilgi verecektir. Tarihi şahsiyetleri kendi yerine koyarak düşünmek, araştırmacıyı yanlış bilgiye götürecektir. Bu durumda Yunus Emre’yi doğru tanımak, anlamak ve eserlerini objektif biçimde değerlendirmek için onun yaşadığı çevrenin siyasi, sosyal ve kültürel durumlarını doğru incelemek zaruridir.

“Tasavvuf ehli insanlar, dünyada olup biten olayları tespit ve tahlil ederken çoğu zaman cemâlî ve celâlî tecelliler tasnifini kullanırlar. Yani olayları iki gruba ayırırlar: huzur ve mutluluk veren olaylar (cemâlî), sıkıntı ve problem üreten vakalar (celâlî)” (Kara, 2020, s. 19). 13.yy’ın ikinci yarısı ve 14.yy’ın ilk çeyreğinde Anadolu coğrafyasını bu çerçevede değerlendirmek yerinde olacaktır. Bu zaman aralığında celâlî tecelliler olarak öne çıkan olaylar; Haçlı Seferleri, Babailer İsyanı, Moğol İstilas, Anadolu Selçuklu Devleti (A.S.D.)’nin yıkılışı, kıtlık... olarak sıralanabilir. Bu olaylar hakkında kısaca bilgi vermek gerekirse:

Avrupalıların Kudüs’ü kurtarma bahanesiyle, Türkleri Anadolu’dan atma isteği ve bütün Ortadoğu topraklarına hakim olma emelleriyle düzenledikleri seferler dünya tarihine Haçlı Seferleri olarak geçmiştir. Yunus Emre’nin doğduğu zamanlara (1240) kadar yaklaşık yüz yıl boyunca devam eden bir süreçte Anadolu’yu ve Ortadoğu’yu yağmalamışlar, sayısız katliamlar yapmışlar ve kendi emelleri için insanlık tarihine utanç verici sahneler bırakmışlardır. Anadolu toprakları savaş alanı olmaktan kurtulamamışken, A.S.D.’nin zayıflaması ile cereyan eden olaylarda o zamana kadar yaşananlardan geri kalır değildir.

“Yunus Emre, Moğolların yaptığı seferler ve akınlarla Anadolu’yu altüst ettiği, yakıp yıktığı, ölüm ve vahşet saçtığı, buna karşılık Selçuklu devletinin acze düşüp bozguna uğradığı ve kardeş kavgalarına düştüğü bir çağda yaşamıştır” (Yüksel, 1991, s. 11).

Anadolu Selçuklu Devleti Hükümdarı Alaeddin Keykubad’ın Kayseri’de bir düzenle zehirlenerek öldürülmesinden sonra tahta II. Gıyaseddin Keyhüsrev geçmiştir. II. Gıyaseddin kendisini babasının yerine hükümdarlık tahtına oturtan Vezir Sadeddin Köpek’in etkisinden kurtulamamış. Sadeddin Köpek kendisine rakip gördüğü devlet adamlarını hile ve kurnazlıklarıyla katlettirmiş, bu da devlet

yönetiminde tecrübeli şahsiyetlerini kaybeden Anadolu Selçuklu Devleti için onulmaz bir yara teşkil etmiştir (Karaköse, 2009, s. 178). Bununla birlikte II. Gıyaseddin döneminde mağdur olanlar sadece devlet adamları değildir. Ahiler ve Türkmenlerde bu yönetimde zulme uğramıştır. “Dönemin Ahi Türkmen lideri konumunda olan Kırşehir’li Baba İlyas’ı Amasya’ya, Konyadaki Ahi Evran’ı Denizli’ye, yine Kırşehir’deki Şeyh Edebali’yi... sürgün etmişlerdi. Hacı Bektaş’ı ise o zaman bir köy olan şimdiki Hacıbektaş’ta tutuyorlardı” (Altınok, 2017, s. 232; akt: Yengin, 2021, s. 17). “Bilhassa Selçukluların inhitat devirlerine rastlayan o karışık zamanlarda, mutasavvıfların halk üzerindeki nüfûzları bir kat daha artmıştı” (Köprülü, 1981, s. 267).

Diğer yandan Moğollardan kaçan Türkmenlerin birçoğu Güneydoğu Anadolu bölgesinde toplanırken devlet bunlara yeteri kadar destek sağlayamıyordu. Ekonomik sıkıntılar ve iskân sorunları yaşayan Türkmenler arayış içindeydi. İnsanlar ne yapacağını bilmez vaziyetteydi, böyle bir ortamda en çok da inanç sistemi etkileniyor halk dini bilgiler konusunda da yetersiz geliyordu. Bunu fırsat bilen Türkmen Şeyhi Baba İlyas peygamberlik iddialarıyla Türkmenleri etrafında toplayıp onları A.S.D.’ye karşı ayaklanmaları için kışkırtıyordu. Maraş, Kahta, Adıyaman dolaylarında başlayan isyanda, isyancılar Sivas ve Amasya’ya kadar vardılar. Gittikleri şehirlerde yağma yapan bu isyancılar Baba İlyas öldüğü halde Konya’ya doğru yürümeye devam ettiler. Baba İlyas’ın ölümsüz olduğu inancını taşıyan bu Türkmenler kendilerine Babailer demektedirler. Hükümdarı dahi korkuya sürükleyen bu isyan, Erzurum’daki A.S.D. ordusu tarafından Kırşehir’in Malya ovasında ancak bastırılabilmiştir. Bu isyan tarihte Babailer İsyanı olarak geçmiş büyük bir isyandır. Devletin isyanı bastırmakta güçlük çekmesi yönetimin ve ordunun zayıflığını tamamen gün yüzüne çıkarmıştır. Harzemşahların yıkılmasıyla da Anadolu ile Moğollar arasındaki tampon bölgenin kalkmasından sonra Babailer İsyanı adeta Moğollara davetiye çıkarmıştır. 1242’de Erzurum’a giren Moğollar şehri yağmaladılar, kendilerine engel olabilecek bir durum doğmayınca batıya doğru yürüyerek yağma ve işgallerini sürdürdüler. II. Gıyaseddin savaş hazırlıklarını tamamladı, fakat tecrübeli devlet adamlarının görüşleri göz ardı edilmişti. A.S.D. ordusu Moğol ordusu ile Sivas’ın doğusunda bulunan Köseadağ’da karşı karşıya geldi. Selçuklu ordusu Baycu Noyan komutasındaki Moğol ordusu tarafından bozguna uğratıldı. Bu ağır yenilgi karşısında Selçuklu ordusunun bir kısmı firar etti. Bu yenilgide asıl ilgi çeken nokta ise 80.000 kişilik Selçuklu ordusunun

30.000 kişilik Baycu Noyan askerine karşı bu yenilgiye düşmesiydi. Öyle ki Anadolu da yıllardır süren Haçlı saldırılarından dolayı, Anadolu halkı gibi yıpranmış ve yorulmuş olan Selçuklu ordusu burada eski gücünü kaybettiğini göstermiştir (Çaycı, 2019, s. 44; Karaköse, 2009, s. 178-179; Keleş, 2018, s. 73-91).

1243 Köseadağ Savaşı'nda Anadolu Selçuklu ordusunun bozguna uğraması üzerine, Anadolu Selçuklu Devleti derinden sarsılmıştı. Moğollar Sivas'a girerek şehri yağmalamışlar ardından Kayseri'ye geçmişler, Kayseride direnişle karşılaşan Moğolların acımasızlığı daha da katlanmış büyük katliamlar yapmışlardı. Adeta Anadolu'yu viraneye çeviren Moğollara ağır vergiler vermek zorunda kalan A.S.D. bir uzlaşma sağlamış olsa da II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümü üzerine yine sıkıntılı zamanlar yaşamışlardır. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümü üzerine ülkede beyler başına buyruk davranmaya başlamış, isyanlar çıkmış bunu fırsat bilen Baycu tekrar Anadolu'ya saldırdı. 1256'da Konya yakınlarında yapılan savaşta Selçuklu ordusu yenildi. Hapiste olan II. Keyhüsrev'in oğlu IV. Rükneddin Kılıçarslan tahta çıkarıldı. Moğollar bir süre daha Konya'da kaldılar. Oradan ayrılırken Selçuklu hükümdarlarının mezarının bulunduğu kale dışında Konya'daki bütün kaleleri yıkarak gittiler. Moğollar geri çekildikten sonra Anadolu'da tahta geçmek için ülkeyi ikiye bölmeye kadar giden kardeş kavgaları yaşanmış, isyanlar çıkmış, Anadolu'da dirlik düzen adına hiçbir şey kalmamıştı. Anadolu'nun ve ülke yönetiminin durumu içler acısı bir hal almıştı (Gölpınarlı, 2020, s. IX-XV). Bütün bu yaşananlardan sonra Moğollar ülke üzerindeki baskı ve zorbalıklarını daha da arttırmış, istedikleri kişinin tahttan indirilmesini, istedikleri kişinin tahta çıkmasını sağlamaya başlamışlar, hatta isterlerse birden fazla kişiyi dahi sultan ilan edebiliyorlardı. Selçuklu sultanları Moğolların emrinde çalışan memurları gibi hareket ediyorlardı. Bu noktada ülkede daha çok emirler ve vezirler devlet işlerinin yükünü omuzlarına alıyor ve yönetimde Celaleddin Karatay ve Vezir Muineddin Pervane gibi kişiler rol alıyordu. Bu kişiler bir yandan Moğolları idare etmeye çalışırken diğer yandan da halkın endişelerini giderip devleti ayakta tutmaya çalışıyorlardı. Fakat bu çalışmalarda ülkedeki genel bozulmayı düzeltmeye yetmemiş ve ülke İlhanlıların fiili işgalinden kurtulamamıştır (Bulduk, 2021, s. 63-64).

Anadolu'da Moğol çilesi henüz tamamlanmamıştı. "(...)Bir kısım büyükler öldü, bir kısmı da Şam'a göçtü. Bu sırada, Karaman-oğlu Mehmed Bey, Selçuklu şehzadesi olduğunu iddia eden Cimri ile birleşerek Konya'yı ele geçirdi. Ancak, kısa

süren bu başarı, sonunda Moğollar Cimri'yi öldürüp derisini yüzerek şehirde gezdirdiler” (Yüksel, 1991, s. 11). Bu hadise Yunus Emre Anadolu'sunun yaşadığı vahşetlerden sadece biridir. Anadolu'da halkın, insanı hayal dahi edemeyecek kadar dehşete düşüren bu ve bunun gibi durumlara maruz kalması, onların umutlarını siyah matem bulutları gibi sarmıştır.

Bütün bu hadiselerin sonunda İlhanlı Sultanı Abaka'nın yerine geçen Ahmet Teküdar'ın (1282-1284) Müslüman olması az da olsa halkın sosyal yaşamında rahatlama yaşamasını sağladı. Teküdar'ın yerine geçen Argun Han yine Moğolluğunu konuşturmuş Anadolu halkını ağır vergiler, haksızlıklar, zulüm ve yokluğa boğmuştur. A.S.D. 1308 yılında son hükümdarı II. Mesut'un ölmesiyle birlikte tamamen yıkılmıştır (Karaköse, 2009, s. 180).

Yunus döneminin celali tecellileri olarak sınıflandırılan bu olayları ele aldıktan sonra cemali tecellilerini; iyiliğe, güzelliğe, mutluluğa ve ferahlığa kapı açan olaylarını ele almak da gerekli görülmektedir. Tasavvuf ehline göre; “(...)kâinatta ortaya çıkan bütün celâlî tecelliler aynı zamanda cemâlî tecellileri içinde barındırırlar” (Kara, 2020, s. 22). Tasavvufta yaygın kabul gören birçok teorinin kökeninde ayetler ve hadisler vardır. Bu teorinin şu ayeti kerimede ifade edilen gerçeğe her bakımdan uyduğuna söylemek mümkündür: “(...)hoşunuza gitmeyen bir şey sizin için hayırlı olabilir, hoşunuza giden bir şey de sizin için şer/zararlı olabilir. Allah bilir, siz bilmezsiniz” (Kur'an-ı Kerim 2:216).

Bu dönemin celali tecellileri önce şahıs bazında daha sonra ise olaylar bazında ele alınacak olursa; bu dönemde yetişen Mevlana Celaleddin-i Rumi, Sadreddin Konevi, Hacı Bektaş-ı Veli, Aşık Paşa, Yunus Emre, Ahi Evran, Şeyh Edebali için 13.yy Anadolu'sunun celali tecellileridir denilebilir. Olaylar bazında bakıldığında, Moğolların önünden kaçan Türkmenlerin Anadolu'ya gelerek Anadolu'nun Türkleşmesini hızlandırması bu yıkıcı günlerin getireceği mutluluklara örnek olabilir. Asıl önemli olan ise A.S.D. yıkılışının ve bu çetin geçen zamanların, Anadolu'da Osmanlı Devleti'nin kuruluş sürecini getirmesidir. Ve bu süreçten sonra cihana hükmedecek olan, Anadolu başta olmak üzere fethettiği bütün topraklara huzur, güvenlik, adalet ve mutluluk getirecek bir devletin kuruluşu gelecektir. “Yıkılışla dirilişin oldukça ender yaşandığı bir dönemdir. Yunus Emre böyle bir çağın yıkılışını dirilişe yönlendiren, mânaya dayanarak çöküşü büyük bir uygarlığa döndürenlerin

arasında hizmet eden bir büyük mutasavvıf şairdir” (Günay, 1991, s. 37). Buradan anlaşılacağı üzere ‘celal içre cemal’ tecelli etmiştir.

2.1.2.3. Adı ve Mahlası

Sözlü edebiyat dönemi şairlerinden olan Yunus Emre’nin adı ve mahlası hakkında bilgi edinebilmek amacıyla yapılan araştırmalarda; şiirleri, yaşadığı döneme ait resmi belgeler ve kendisinden sonra kaleme alınan kaynaklar ele alınmıştır. “Yûnus Emre en eski kaynaklardan itibaren bu isimle tanınmış ve tanıtılmıştır. Bektaşî Velâyetnâme’sinde, Nefahât ve Şakâyık Tercümelerinde, Âşık Çelebî’nin Tezkire’sinde onun ismi daima “Yûnus Emre”; İbrahim Hâs’ın Tezkire’sinde de “Şeyh Emrem Yûnus (k.s.) Hazretleri” şeklinde geçmektedir” (Tatçı, 2013, s. 30a). Mutasavvıf şair ise, kendi adını şiirlerinde şu şekilde seslenerek açıkça belirtmiştir:

Yûnus çağırırılar adım gün geçtikçe artar oldum (Tatçı, 2013, s. 31a)

İlk adum Yûnus’ıdı adımı ‘âşık dakdum (Tatçı, 2013, s. 298b)

Yunus Emre’nin adı “Yunus” lakabı ise “Emre”dir. Burada öncelikle “Yunus” kelimesinin kökenine ve anlamına değinmek faydalı olacaktır. Fuat Köprülü’nün öğrencisi olan Hikmet İlaydın, hayatı boyunca Yunus Emre üzerine çalışmış fakat eseri kendisinin ölümünden sonra yayınlanmıştır. Hikmet İlaydın, eserinde bu gün Yunus şeklinde kullanılan ismin eskiden “Yönis, Yonus, Yunüs” olarak ifade edildiğini söylemiştir. Burhan Ümit’in de bu ismi “Yunüs” şeklinde kullanması bu iki aydının o dönemlerde bu ismin bu şekilde kullanıldığını bildiğini göstermektedir. Büyük ihtimalle 1928 harf inkılabı sonrasında eski telaffuzlar yerini “Yunus” yazımına bırakmıştır. Ayrıca bu adın 15.yy’da “Yonus” olarak telaffuz edildiğine dair bir kanıt da vardır. 1438’de Erdel’de bir şehirde öğrenci iken, şehri fetheden Türklere esir düşen ve 20 yıl süren bu esaretten sonra Roma’ya giden Macaristanlı Georgius de Hungaria, Türkler hakkında bir kitap yazmıştır. Esaret yıllarında Türkçe de öğrenen bu kişi eserinde Yonus isminde bir şairin iki şiirini yayımlamıştır. Daha sonra bazı Alman Türkologlar ve Fuat Köprülü bu şiirleri incelemişler ve Yunus Emre’ye ait olduğunu kabul etmişlerdir (Tezcan, 2018, s. 83-84).

Yunus’un “Emre” lakabı üzerine de birçok çalışma yapılmış, bu kelimenin kökeni hakkında çok farklı görüşler ortaya atılmış ve anlam çözümlemelerine başvurulmuştur. Ortaya atılan görüşlerden bazılarında; “(...)bu kelimenin “emir”den,

amra-mak'tan (sevmek) veya "imrenmek"ten geldiğini söyleyenler olmuştur. Söz konusu kelimeye yine "âşık, şâir, birâder, kardeş, atabek, lâlâ, ahî" gibi çeşitli manalar verilmiştir (Tatçı, 2013, s. 30a). 21. Yüzyıl başlarında Andreas Tietze ve Semih Tezcan ; "Sadece Eski Anadolu-Rumeli Türkçesinde ve sadece 14. ve 15. Yüzyıllarda karşımıza çıkan, öteki Türk dillerinde bulunmayan emre'nin kaynağının Farsça hem-râh hem-reh 'yoldaş' kelimesinden başka bir şey olması mümkün değildir. Yûnus Emre 'Yunus Yoldaş' demektir" (Tezcan, 2018, s. 88) diyerek, kelimenin kökeninin ve anlamının en kabul gören görüşünü ortaya koymuşlardır. Öyle ki günümüz Yunus Emre araştırmacıları denilince ilk akla gelen isimlerden olan Mustafa Tatçı'da Yunus Emre Divanı adlı eserinde bu görüşü desteklediğini ifade etmiştir (Tatçı, 2013, s. 31a).

Gölpınarlı'ya göre; "Âşık anlamına gelen "Emre" yalnız Yunus'la şeyhi Tapduk'un lakabı değildir" (Gölpınarlı, 2020, s. XXXI). "Emre veya İmre lâkabı Yunus Emre'den başka birçok şairde görülmektedir. Said Emre ile Talibî Emre bunlardan ikisidir" (Yüksel, 1991, s. 13). "Salihli'yle Kula arasındaki Emreköyünde Şeyh Emre yatmaktadır; aynı köyde Ömer Emre'nin bir zaviyesi vardır. Akşehir'de, kabri 1310'da (1892-1893) tamir edilen Gevher Emre adlı bir yatır var" (Gölpınarlı, 2020, s. XXXI). Bunlar dışında bir de Bursa'da bulunan Yunus Emre mezarı vardır. Bu mezarın Âşık Yunus adında bir şaire ait olduğu düşünölmekle birlikte, Derviş Yunus veya Yunus Emrem mahlaslarını da kullanmıştır. 15. yy'da yaşadığı bilinen şairin Halvetiyye tarikatına bağlı olduğu düşünölmektedir. 1439-40 yıllarında vefat ettiği düşünölen Âşık Yunus şiirlerinde Yunus Emre ve Emir Sultan'ı övmektedir. Emir Sultan 1368-1430 yılları arasında yaşamıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere Âşık Yunus mahlaslı bu şairin Bizim Yunus olması imkânsızdır (Yüksel, 1991, s. 12-13). "Bütün bunlara nazaran Taptıklılar gibi Emreler denen bir zümrenin de bulunduğuna hükmetmek icab ediyor; fakat XV-XVI. Yüzyıllarda bu lakabı alanlar, hiç şüphe yok ki bir zümreye mensub olanlar değildir ve bu lakab, ancak Yunus'un tesiriyle alınmıştır" (Gölpınarlı, 2020, s. XXXI).

Mutasavvıf şairin şiirlerinde "Yunus Emre" dışında kendisine hitaben kullandığı mahlaslar: Yunus, Yunus Emrem, Miskîn² Yunus, Derviş Yunus, Koca Yunus, Aşık Yunus, Kul Yunus, Biçare Yunus, Yunus Dedem, Tapduk Yunus, Yunus

² Metinde, "Fenafillah", benlik terki anlamındadır.

Yoldaş, Yoldaşım Yunus, Yunus Yoldaşım'dır. Bir şairin bu şekilde birden fazla mahlas kullanması durumuna Piri Türkistan Hoca Ahmed Yesevi'de de rastlanmaktadır. Şunu da belirtmek gerekir ki bazı araştırmacılar bu mahlasların başlarında bulunan sıfatlardan yola çıkarak Yunus'ları ayırma yoluna gitmiş, fakat hataya düşmüşlerdir. Çünkü eski divan yazmalarında bu mahlaslar değişebilmekte, bu şekilde bir ayırım doğru bilgi vermekten uzak görünmektedir (Tatçı, 2013, s. 30a; Yüksel, 1991, s. 12).

2.1.2.4. Ailesi ve Çocukları

Yunus Emre'nin ailesi hakkında bu güne kadar kesinlik kazanmış bilgi ve belgeye ulaşılamamıştır. Bu güne kadar yapılan çalışmalarda genel olarak aile bilgisi için de, rivayetler üzerinden eşi ve çocukları olup olmadığı sorgulanmıştır. Yunus'un ailesi hakkında ki belirsizlikler, tutarsızlıklar ve eksiklikler hala çözülememiş olsa da, elde olan mevcut görüşlerle bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır.

Mustafa Özçelik bu konuda ki görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir; “Yunus Emre'nin Bektaşî velâyetnamesinden ve bir şiirinden hareketle evlilik yaptığı, bir ailesinin yani eş ve çocuklarının olduğu sonucu çıkmaktadır. Böyle olması da tabiidir. Zira evlilik, aile kurma Yunus'un inanıp bağlandığı dinin temel tavsiyeleri arasındadır” (Özçelik, 2020, s. 20).

Bektaşî Velâyetnamesi'nde geçen menkıbede; Hacı Bektaşî Veli'nin kendisine buğday yerine ‘nefes verelim’ teklifi üzerine Yunus Emre “Ehil-ıyalım var, nefes karın doyurmaz, lütfederse buğday versinler kifaf edelim.” demiştir. Hacı Bektaş'ın ‘alıcının her çekirdeğine on nefes verelim’ teklifine kadar ısrar etmesine dahi, “Ben nefesi neyleyim, çoluğum çocuğum var, bana buğday gerek.” yanıtını vermesinden Yunus'un evlenmiş olduğu ve çocukları olduğu sonucu çıkar (Tatçı, 2019, s. 21a).

Yunus Emre'nin divanında bulunan ve şairin aile hayatı hakkında ki bilgilere eserleri sayesinde ulaşmayı sağlayan beyiti de şu şekildedir:

Bunda dahi verdin bize oğul-u kız-u çift halal

Andan dahi geçti arzum, benim ahım didariçün (Öztelli, 1992, s. 17)

Burada Yunus bütün benliği ile Allah aşkına yöneldiğini, İlahi saadete erişmek için bütün dünya sevgisinden ve hevesinden vazgeçtiği gibi oğul ve kızından, üstelik

iki helalinden de geçtiğini bildirmektedir. Buradan da anlaşılacağı gibi Yunus kız ve erkek evlat sahibi olduğunu, evlenip yuva kurduğunu açıkça belirtmiştir. Fakat burada Yunus Emre'nin iki helalinden dahi vazgeçtiğini belirtmesi de ayrı bir detaydır. Yunus Emre'nin iki eşi olduğu da söylenebilir.

Bu durumda, Yunus Emre'nin hayatı hakkında bilgi edinmeye imkân veren iki rivayeti karşılaştırarak değerlendirmek yerinde olacaktır. Aziz Mahmut Hüdai'nin Vakiat adlı eserinde geçen ve Yunus'un Tapduk Emre'ye, "Doğru olmayan bu kapıya layık değildir" cevabını verdiği o meşhur rivayette: Tapduk'un Yunus'a duyduğu sevgi diğer dervişlerde kıskançlığa sebep olmuştur. Yunus, Tapduk'un kızını sevdiği için bu kadar çileye katlanıyor, demişlerdir. Bunu anlayan Tapduk dervişler utanmasınlar, yalancı çıkmasınlar diye kızını Yunus'la evlendirmiştir. Bu menkıbe Yunus'un Hacıbektaş'ın dergâhında yaşanan "Buğday mı nefes mi?" menkıbesinden sonraki bir zamanda gerçekleşen yaşanmışlığı anlatmaktadır. Çünkü Yunus, Hacı Bektaş tarafından Tapduk'a gönderilmiştir. Bu iki menkıbelerin ikisinin de doğruluğu kabul edilecek olursa, buradan Yunus Emre'nin iki defa evlilik yapmış olabileceği bilgisine ulaşılır. Dolayısıyla bu menkıbeler kesin doğrudur denilemese de, her ikisi için de kesinlikle yanlıştır denemeyeceği de aşikârdır. Yunus Emre hem kendi şiirinde iki eşi olduğunu ifade etmekte, hem de iki farklı menkıbe yoluyla iki kez evlilik yapmış görünmektedir (Tatçı, 2013, s. 11-14a).

Yunus Emre'nin ailesi hakkında bilgi verdiği söylenen ve Başbakanlık arşivinde bulunan 1518 yılları ile ilgili 871 sayılı Konya Defteri'nde yer alan belgeye göre; Yunus Emre adında bir kişi Karamanoğlu İbrahim Bey'den Yerce adında bir köy satın almış ve elinde tapusu bulunmaktadır. Bu kişinin vefat etmesi üzerine Yerce'de satın alınan topraklar oğlu İsmail'e miras kalmıştır. Yine bu belgeden öğrenilen bir diğer bilgide Yunus'un aile topluluğu Hacı İsmail Cemaati diye anılmakla birlikte Horasan tarafından gelip Karaman'a yerleştiğidir (Öztelli, 1992, s. 15-18). Bu belgede anlatılanlara göre Yunus, evlenmiş ve çocuk sahibi olan bir kişidir. İsmail adında bir oğlu vardır. Fakat bu belgedeki Yunus Emre'nin, 'Bizim Yunus' olduğuna dair kesin kanıt olmadığı söylenmektedir.

Burada verilen bilgiler doğrultusunda sonuç olarak, Yunus Emre'nin evlendiğini ve en az bir kız bir oğlan olmak üzere iki çocuğa sahip olduğunu

söylemek mümkündür. Bununla birlikte iki kez evlenmiş olabileceği ihtimalini de asla göz ardı etmemek gerekir.

2.1.2.5. Tahsili ve Seyahatleri

Yunus Emre'nin tahsili hakkında bilgi edinilecek kesin bir belge bulunmamaktadır. Bununla birlikte O'nun eğitimi hakkında ki bulgulara da yine kendi eserlerinde rastlanmaktadır. Bu güne kadar birçok araştırmacı ve yazar O'nun eserlerindeki bulgulardan hareketle eğitim alıp almadığı konusunda görüşlerini bildirmiştir. Bu noktada ortaya atılan görüşlerde ihtilaf vardır.

Burada ilk olarak Yunus'un ümmiliği meselesini ele almakta fayda vardır. Genel olarak Yunus'tan bahseden birçok eski eserde onun için; 'ümmidir' görüşü hakîmdir. Âşık Çelebi, Niyazi Mısri, Rıza Tevfik, Hüseyin Vassaf ile Osmanlı Şiir Tarihi'nin yazarı Gibb Yunus Emre'nin ümmi olduğu ve okuma yazma bilmediği görüşünü benimsediklerini belirtmişlerdir (Tatçı, 2013, S. 32-34a). Burada belirtilen şahsiyetlerin eserlerini kaynak olarak Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar (TEİM) adlı eserinde Yunus'un tahsil durumunu değerlendiren Köprülü, Yunus'un okumuş bilgili bir kişi olduğunu düşünse de, kesin bir sonuca ulaşamamış ve şu değerlendirmede bulunmuştur:

“Bu gün elde bulunan bütün vesikalara göre Yûnus Emre'yi ümmî bir derviş saymak îcabediyor” (Köprülü, 1981, s. 271).

Köprülü, burada Yunus için kesin olarak ümmîdir dememiştir. Çünkü bütün bu eski kaynaklarda geçen bilgileri kesin olarak kabul etmemiştir. Yunus hakkında bilgi edinmek için en çok başvuru kaynağı olan kendi şiirlerinde söylediği sözlere dahi şüpheyi baktığını ifade etmiştir.

Yûnus Emrem oldu fakîr ecel kisvesini dokur

Gönül kitâbından okur eline kalem almadı (Tatçı, 2013, s. 33a)

Ne elif okudum ne cim varlığındandır kelecim

Bilmeye yüz bin münecim tâlim n'ıldızdan gelir (Gölpınarlı, 2020, s. XXXIII)

Âşık ma'suk birdür bile ıskdan gelir bu söz dile

Biçâre Yûnus ne bile ne kara okıdı ne ak (Bursalı, 2019, s. 155)

Ne ilmim var ne tâatım ne gücüüm var ne tâkatım

Meğer senden inâyetim kıl yüzüm ak Çalabım (Gölpınarlı, 2020, s. XXXİİİ)

Ummî benim Yunus benim dokkuz atam dörttür anam

Aşk oduna düşüp yanam suk u bazar ne 'mdir benim (Gölpınarlı, 2020, s. 394)

Yunus Emre'nin okuma yazma bilmediğini itiraf ettiği yukarıda sıralanan dizeleri ve bunlara benzer diğer dizelerine dahi şüphe ile bakmasının sebebi belki de eserlerindeki şiirlerin sadece sözlerinde değil, şiirlerin yazılışında ki edebi ustalıkta ve içeriklerindeki kültür birikimindedir. Bunlarda ancak eğitim almakla olacak şeylerdir. İşte tam da böyledir. Köprülü bu meseleye şu şekilde açıklık getirmiştir: “(...)ümmî bir derviş, ufak nefesler ve ilâhîler yazsa bile –Yûnus Dîvânı'nın başındaki- hemen hemen beş yüz beyti aşan uzun bir mesnevî parçasını mümkün değil yazamazdı(...)” (Köprülü, 1981, s. 273).

Fuat Köprülü, TEİM adlı eserinde yaptığı bu açıklamalarının ardından Yunus'un okumuş olduğu kanaatine nasıl vardığını detaylı bir şekilde açıklama yoluna gitmiştir. Fuat Köprülü burada çok yerinde bir tespitte bulunarak, tasavvufta 'ümmîlik' kavramının anlamını ve niteliğini doğru bir şekilde öğrenip kavramadıkça bu durumun çözölemeyeceğini belirterek şu bilgiyi vermiştir:

Mutasavvıflar nazarında ilim ikiye ayrılır: Zâhir ilmi veya şerî'at ilmi, bâtın ilmi veya hakikat ilmi. Bunlardan ikincisine mutasavvıflar bilhassa “irfân” derler. İlmin birinci kısmının, yâni asıl ilmin vâsıtası his veya akıl ve nakıldır; hâlbuki asıl irfân mahalli tekkeler olup, mürşîdlerden ilham yolu ile elde edilir. Ehl-i şerîa'te, “ehl-i kâl” ve ehl-i hakikate, “ehl-i hâl” denmesi bundan dolaydır. Herhangibir adam şerî'atçı veyâ hakîm olmakla, “ehl-i irfan” yâni vecd ve zevk ehli olmadığı gibi, okuyup yazma bilmemesine rağmen de ‘ârif-i bi'llâh olabilir (Köprülü, 1981, s. 272).

Bu açıklamadan sonra Köprülü'nün düşünceleri üzerine şunları söylemek mümkündür; Yunus Emre ariftir ve arifler de ‘içe doğuş’ yolu ile ilime ulaşırlar. Fuat Köprülü, bu pek faydalı bilgileri aktardıktan sonra TEİM eserinin aynı sayfasında

dipnot düşerek örneklerle açıklamasını yapmıştır. Hz. Muhammed (S.A.V.)'in ümmîliği ve Hz. Musa'nın ilmi ile örneklendirdiği açıklama şu şekildedir:

Mutasavvıfeye göre, sâliklerin, zâhiren âlim olsa bile bâtında ümmî olmaları lâzımdır. Onların zâhirde ilimlerinin eseri şerî'at ahkâmı ile 'amel³dir, bâtında ümmîliklerinin hükmü ise, Cenâb-ı Hak'tan bilâ-vâsıta olan ilmi ahzetmektir; çünkü, bâtında sâde-dil olmadıkça, gönül kitabı ilâhî tecellilere mazhar olamaz; bundan dolayı, âlimlerin sülûku daha güçlûkle olur. Hazret-i Peygamber'e hem ümmî hem âlim denmesi bundan dolayıdır; ümmî olduğu hakikate ve âlim olduğu şerî'ate göredir; çünkü, hakikat ilmini kimseden öğrenmediği hâlde şerî'at ilmini Cibril'den ahzeylemiştir. Bi'l-vâsıta olan ilimle, bilâ-vâsıta olan ilim arasında fark vardır. Bi'l-vâsıta olan, ilm-i ibâret ve ilm-i işâret'tir. Hazret'i Mûsâ'nın, Hızır'dan öğrendiği ilm-i işârettir. Bilâ-vâsıta olan hakikat-i sırfadır. Bu sebeble sâlikler ilm-i ibâret'i üstâd-ı zâhir'den yâni müderristen, ilm-i işâret'i de üstâd-ı bâtın'dan yâni mürşidden alıp öğrenmek mecburiyetindedirler (Köprülü, 1981, s. 272).

Yunus'un, burada aktarılan tasavvufi bilgilerle örtüştüğü düşünülen bir şiiri ve birkaç beyiti üzerinden kısaca bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır.

*İy sözlerin aslın bilen gel di bu söz kandan gelür
Söz aslını anlamayan sanur bu söz benden gelür
Söz var kılur gönili şâd söz var kılur bilişi yad
Eğer horluk eger 'izzet her kişiye sözden gelür
Söz karadan akdan degül yazup okımandan degül
Bu yürüyen halkdan degül Hâlik âvâzından gelür
Ne elif okıdum ne cim ne varlıkdandır kelecim
Bilmeyene yüz bin müneccim tâli 'üm ne ılduzdan gelür
Şu'le bize aydan degül 'ışk eri bu soydan degül
Rızkumuz bu evden degül deryâ-yı 'ummândan gelür
Evvel gönül levhinde Hak yazmışdı çün bir varak
Bu şimdi okınan sebak ezel-i âzâldan gelür*

³ Bir kimsenin dinin buyruklarını yerine getirebilmek için yaptıkları, yapılan iş, edim.

Evvel hitâp kılur câna cânı andan gelür tene

Biz âletüz bahâne ayruk ne elümüzden gelür

‘Aklumuz ol levhe bakar gizli marazlarum açar

Söz gelür gönlüme akar cana bu kelecı andan gelür

Biz bir bahâne arada ayruk di elden ne gele

Hak çün emir eyler câna bu kelecı andan gelür

Yûnus bu derd ile âh it kahr evinde neyler râhat

Bu derde dermân kefarete bir âh ile suzdan gelür (Tatçı, 2013, s. 72b)

Yunus Emre bu şiiriyle; “Ey söylenen sözlerin anlamını bilenler bu sözler nereden gelir bilir misiniz? Bu sözlerin özünü anlamayanlar kaynağını benim zannederler. Söz vardır ki gönlü neşelendirir, kişinin bilgilerini anımsatır. Her kötülük ve bela kişiye sözden geldiği gibi, her mutluluk ve iyilikte kişiye sözden gelir. Hepsinin kaynağı sözdür. Bu sözler bana; karadan aktan, okuyup yazmaktan, bu yürüyen halktan değil -bir müderristen, medreseden, halktan öğrenmedim bu sözleri- Yaraticının kendisinden gelir, demektedir. Ne elif okudum ne de cim, varlıktandır sözlerim, varlığımızın dahi yaraticının bir sözü olduğu, insanlığa bu vesileyle dahi var olduğunu bildirdiği apaçık ortadadır. Yüz bin müneccim de gelse benim bu doğaüstü gücümün ve şansımın kaynağının hangi yıldızdan geldiğini bulamaz. Çünkü onlar bu sırra ermemiştir. Bu ışık ve alev bize aydan değil, aşk eri bu soydan değil, rızığımız bu evden değil sonsuz olandan, merhameti sınırsız olan yaraticının rahmetinden gelir. Evvel gönül kitabına Hakk yazmıştı her şeyin sırrını, şimdi bu söylenen anlatılan dersler, başlangıcı olmayan zamandan, biz var olmadan önce yazılmış hakikatlerden, “levh-i Mahfuz”dan gelir. Önce ruha hitap edilir, ruh tene öyle girer. Biz sadece söylenenleri yerine getirenler olarak ruh ve tenin birleşmesiyiz, öteki her şey bahanedir artık. Aklımız o yazılanlara bakar, gizli dertlerimi açar, bütün bu sözler gönlüme ilahi bir yolla akar ve dilimden ansızın dökülür. Tıpkı sanatçıya ilham gelmesi ve farkında olmaksızın bir müzik ritmini dilinde tınılması gibidir. Biz o sırra erdik, bir bahaneyiz arada, çünkü Hakk emir verdi bu sözler ondan gelir. Yunus bu dert ile ah et, kahr evi olan dünyada rahata yer yoktur. Bu derdin dermanı, dünyadaki suçların ve hataların bağışlanmasına vesile olacak şey, yaraticıya içten yakıcı bir pişmanlıkla yakarmak ve af dilemektir.” Yunus’un burada belirttiği ümmiliği; hiçbir şey bilmediğini, okuyup yazamadığını söylemesi; asıl olan ilmin kaynağının yanında

onun dünya da öğrendiklerinin ve alınan eğitimin bir hükmünün kalmadığını ortaya koymaktır. Çünkü Yunus başka beyit ve dizelerinde de aslında eğitim aldığını, okuma yazma bildiğini, birçok ilmi konuya haiz olduğunu vurgulamaktadır. Tasavvufta her ne kadar, bu ilmi bilgilere de ledün ilmine erişme hasebiyle ulaşılabileceği görüşü hâkimse de, burada Yunus'un bu ilimlerinin kesin kaynağı olduğu söylenemez.

Benim gibi mücrim kul, bir dahi isteyibul

Dilimda ilm-i usul dileğim dünya sever (Gölpınarlı, 2020, s. XXXIV)

Beyitiyle, Yunus Emre ilim sahibi olduğunu hatta ilim usullerini bildiğini de ayrıca belirtmektedir.

Dört kitâbun ma'nîsin okudum tahsîl itdüm

Işka gelicek gördüm bir uzun hece-y-imîş (Bursalı, 2019, s. 148)

Yunus, burada da dört ilahi kitabı okuyup tamamına hakîm olduğunu açıklamış, “bu sırra erince gördüm ki hiçbir bilgi ve öğretici aşkla kıyaslanmaz” demiştir. Aşk'ın insanı eğiten en uzun yol olduğunu, sonsuzluğunu, genişliğini vurgulamıştır.

Çün aşkın kitabını okudum tahsil ettim

Ne hâcet kim karayı ağ üstünde yazarım (Gölpınarlı, 2020, s. XXXIII)

Çünkü aşk kitabını okudum tahsil ettim, onun yüceliğini bir insan olarak bana kattığı irfanı gördüm ve anladım ki dünyada kitapla ve medresede öğretilen hiçbir bilgi onun insana kazandırdıklarıyla yarışamaz, kıyaslanamaz. Aşkla edinilen ilim aktır, neden onu dünyada kitaptan ve müderristen öğrenilenin kuru kara bilginin üzerinde tutayım, demektedir.

Kanda sultan konarsa ol mülkü virân eyler

Sen virân olmayınca imârat mi olasın (Gölpınarlı, 2020, s. XXXVI)

Sultan (Hakk), kimin gönlüne konacak olursa o gönlü viran eder, sonra o gönle girer. Çünkü onun ilmine erişebilmek için; çile çekmek, viran olmak, uğruna bütün dünya heveslerinden ve dünyada bildiklerinden sıyrılarak sadece ona yönelmek

gerektir. Ben de bu uğurda öğrendiğim her şeyi unuttum ya da yok saydım, demektedir.

‘İlm ü ‘amele olmagıl mağrûr

Hak kabûl itdi kefen soyanı (Tatçı, 2013, s. 454b)

Yine bu dizede, “İlmim var diyerek gururlanma, Hakk kefen soyanı kabul etti.” Diyerek, Hakk’a ulaşmak isteyen âşıkların, bütün bu dünya heveslerinden, maldan mülkten, aileden hatta ilminden dahi vazgeçebilmesi gerektiğini söyler Yunus. O, bu yolda bildiklerini dahi unuttuğunu açıklar.

‘İlmile hikmetile kimse ırmez bu sırra

Bu bir ‘acâyib sırdur ‘ilme kitâba sığmaz (Tatçı, 2013, s. 155b)

Bu öyle acayip bir sırdır ki, ilim ile hikmet ile erilmez bu sırra. Bu sır bütün ilimleri ve kitapları aşar, demektedir.

Ben bir kitap okudum kalem onu yazmadı

Mürekkep eyleyeydim yetmeye yedi deniz (Gölpınarlı, 2020, s. XXXV)

Yunus bu beyitinde ise, “ben bir kitap okudum” derken ilahi aşka eriştiğini, “o kalemle yazılmış bir kitap değildi, çünkü o öyle bir ilim ki onu yazmak için yedi denizi mürekkep etsem yine yetmezdi.” diyerek, ilahi aşkın yüceliğini vurgulamıştır. Yunus için ilahi aşkın sırrına erdikten sonra okuma yazma bilip bilmediğinin de bir önemi yoktur.

Sonuç olarak Köprülü TEİM kitabında; “(...)o devrin ilmî ve felsefî sistemlerine Yûnus Dîvânı’nda yer yer belîğ işâretler vardır. Onları gördükten sonra Yûnus’un ümmîliği hakkındaki an’anenin hiçbir zaman tarihî bir hakikat sayılamayacağı büsbütün anlaşılır.” (Köprülü, 1983, s. 296) diyerek, Yunus Emre’nin eğitim almış, okumuş yazmış bir kişi olduğunun kesin olarak kabul edebileceğini bildirmiştir.

Gölpınarlı (2020) da, Yunus Emre’nin tahsili konusunu O’nun şiirlerinden örneklerle açıklayarak çözümleme yoluna gitmiş, şiirleri sadece anlam olarak değil, Fuat Köprülü gibi şekil yönünden de değerlendirmiştir. Bu değerlendirmeleri

sonucunda, Yunus'un çok iyi eğitim görmüş bir şair olduğunun tespitini yapmıştır. Gölpınarlı Yunus'un şiirlerinde rastladığı bulgularının bir kısmını sonuç aşamasında şu şekilde belirtmiştir:

Yunus, Hind-İran, Yunan-roma mitolojisinden Kur'ân-ı Kerim'deki peygamberlerin kıssalarından, hususiyetlerinden, Üveys, Huseyn b. Mansur, İbrâhim b. Edhem gibi eren⁴lerden, hatta Nasûh, Şeyh'i San'an gibi hikâyelere kahraman kesilenlerden, sûfî menkıbelerinden, Leylâ-Mecnun, Ferhad-Şirin ve Husrev gibi İslami klasik edebiyata geçmiş âşıklardan bahseder; Şiirlerinin çoğu heceyle olmakla beraber aruzla yazdığı şiirlerde de vezni, devrine göre pek güzel kullanır, Halk diline, fazlasıyla ehemmiyet vermekle beraber Arapça, Farsça sözleri, terkipleri de kusursuz dile getirir(...) (Gölpınarlı, 2020, s. XXXV).

Murat Yüksel'de Yunus Emre'de İslam Tasavvuf ve Ahlakı adlı eserinde, Yunus Emre'nin tahsili ile ilgili fikrini bu görüştekine benzer ifadelerle şu şekilde beyan etmiştir: "Risâletü'n-nushiyye ve Divan'ındaki şiirlerinden Yunus'un iyi bir öğrenim gördüğü, Arapça ve Farsçayı, İslâmî ilimleri ve İslâm tarihini, Edebiyat tekniklerini ve aruzu bildiği anlaşılmaktadır. Onun ümmî oluşu ile ilgili iddialar pek akla yatkın değildir" (Yüksel, 1991, s. 22). Yunus'un medrese görmediği halde Tapduk'un dergâhında bu bilgilere nasıl vakıf olduğu sorunsalına Ziya Avşar şu şekilde açıklık getirmiştir: "Dergah ve tekkeler hem şeriat hem de tarikat bilgilerini veren yani medreseyle tekkeyi birleştiren kurumlardır. Yunus'un böyle bir kurumda bu bilgilerle donanıp aynı zamanda Arapça ve Farsçayı okuyup anlayacak düzeyde öğrendiğine kuşku yoktur" (Avşar, 2013, s. 15).

Yunus Emre'nin yaşadığı dönemde Anadolu'da Farsça'nın edebiyat dili kabul edildiğini ve bu dönemde medrese eğitimi almış olan birinin şiirlerini de Arapça ya da Farsça olarak söyleyebileceği, hatta şiirlerini yazıya da geçirip kalıcı eserler verebileceği ihtimalinin çok yüksek olduğu fikrini de elden bırakmamak gerekir. Yunus zamanının Anadolu'sunda sözlü edebiyat geleneği genellikle avamdan halk arasında, kırsal kesimde vücut bulmuş ve yayılmıştır. Bu geleneğe göre günümüze kadar gelen eserlerde, Yunus kadar olmasa da, Türkçe özveriyle kullanılmıştır. Yunus'un Türkçe'ye bu derece hâkim olmasının sebebi belki de medrese eğitimi

⁴ Ermiş, olağanüstü sezgileriyle birtakım gerçekleri gördüklerine inanılan kimse.

almamış olmasıdır. “Gerçekte Yûnus Emre için önemli olan “gönül kitabından okumak”tır. Bu ifade ile kastedilen “ledünnî ilim tahsili”nden başka bir şey değildir. Sonuç itibariyle herhangi bir medrese eğitiminden geçmiş olsa bile Yûnus bütün bilgilerini tasavvufî mânâda ele alır” (Tatçı, 2013, s. 38a). Yunus’un eserlerinde, halkın eğitim almamış kimseleri tarafından bilinemeyecek derecede ve sistemli bir eğitim almış kişilerin vakıf olabileceği bilgiler vardır. Bu bilgileri kesinlikle bir medrese eğitiminden geçerek almıştır da denilemez. Çünkü Yunus’un tahsillini kendi yaşadığı kültür coğrafyasında yani “mutasavvıflar” çerçevesinde değerlendirmek gerekmektedir. Âlimler zamanın ve mekânın ötesine geçmiş kimselerdir. Onlar için kitabi veya şifahi hiçbir bilgiye ulaşmak zor olmasa gerektir, çünkü onlar kâinatın sırlarını okuma mertebesine erişmişlerdir.

Yunus Emre’nin seyahatleri konusunda bilgi edinmek için, O’nun Divan’ındaki şiirlerine bakıldığında O’nun gezdiği yerlerden izlere rastlanmaktadır. Üstelik şiirlerinin birçoğunda “Derviş Yunus” mahlasını kullanan şairin kendisini de gezgin bir derviş olarak tanıtmayı, O’nun dervişliğinin sadece Tapduk Emre’nin dergâhında yaşanmışlıklara has olmadığını göstermektedir. Fakat bu seyahatlerin ne amaçla gerçekleştiğinin kesin bir kanıtı olmamakla birlikte Tapduk’tan izinsiz gerçekleşmiş olma ihtimali de olsa bazı menkıbelere dayanan çok zayıf bir ihtimaldir. “Bu durumda Yunus Emre’nin Tapduk’un izniyle iki amaçla gezen bir derviş olduğunu ileri sürebiliriz. İlki, tarikatla bir usul olan dervişlerin bilgi ve görgülerini artırmak amacıyla diğer dergâhlara giderek o dergâhların şeyhlerine hizmet etmeleri, ikincisi çok iyi yetişmiş bir derviş olan Yunus’un her gittiği yere Tapduk’un öğretilerini götürüp yaymasıdır” (Avşar, 2013, s. 14-15).

Şiirlerinde Mevlana’dan bahseden Yunus’un Mevlana ile görüşüp onun sohbetlerinde ve sema meclislerine katıldığını açıkça belirttiği beyitler bulunmaktadır. Yunus Emre şiirlerinde erden ere ve şehirden şehire gezdiği seyahatlerini açıkça vurgulamış, Mevlana’nın nazarına mazhar olduğunu şu dizeleriyle dile getirmiştir:

Mevlânâ Hüdâvendigâr bize nazar kılalı

Anun görklü nazarı gönlümüz aynasıdur (Bursalı, 2019, s. 16)

“Koca Yûnus böylece dîvânın iki yerinde Cenâb-ı Mevlânâ’dan bahsetmekte ve onun “görklü nazarı”na mazhar olduğunu dile getirmektedir” (Bursalı, 2019, s. 16).

Bir zaman Konya da bulunduğunu belirttiği ve şehrin mimarisi hakkında da bilgi verdiği şu beyiti önemlidir:

Yûnus'un bu sözinden sen ma'nî anlarısın

Konya menâresini göresin bir çuvalduz (Tatçı, 2013, 150b)

Yunus Emre nasip seyahatleriyle sadece Mevlana'dan himmet almakla kalmamıştır. “Ardından Geyikli Baba ile Seydi Balum'un nazar ve sohbetlerinden nasiplenmiştir” (Avşar, 2013, s. 15).

Bunun yanı sıra Yunus'un şehir seyahatleri hakkında bilgi veren şiirlerine bakılacak olursa o zamanın şartlarında gayet geniş bir coğrafyayı gezmiş, uzun yollar katetmiştir. Bu gezilerinin zamanları hakkında bilgi sahibi olunamadığı gibi ne kadar süre de bu seyahatleri tamamladığı da bilinmemektedir. Yunus bir beyitiyle bu şehir gezilerinin amacı hakkında bilgi vermekle beraber, bu beyiti “Elhamdülillah” lafzıyla bitirmesi de gezilerinin amacına ulaştığına işaret etmektedir.

Varduğumuz illere şol sâfa gönüllere

Halka Tapduk ma'nâsın saçduk el-hamdü lillah (Bursalı, 2019, s. 258)

Yunus Emre gurbet hayatını anlattığı şiirlerinde; “şehirden şehire gezerim dilden dile dost sorarım” diyerek, farklı dillerdeki topluluklarla karşılaştığını, gezdiği her yerde dost sırrını aradığını fakat bulamadığını, dostu ancak düşünde gördüğünü, gurbet ellerinde âşık olup mecnuna döndüğünü anlatmaktadır. Yolculukları sırasında gördüklerini de betimleyen Yunus, yüce dağları aşarken kendisini nasıl telkin ettiğini de bildirir. Sonrasında gezdiği yerleri saymakta ve Urum'dan Şam'a kadar gidip oradan da “Yukarı İleri”ne vardığını, Şam ve “Yukarı İleri”nin tamamını gezdiği halde kendisi gibi bir garib bulamadığını söylemektedir. Kayseri, Tebriz, Sivas, Nahçıvan, Maraş, Şiraz'ı ve Bağdat'ı da gezip gördüğü iller arasında belirtmekle birlikte Rum'da kışladığını ve daha sonra baharda memleketine tekrar döndüğünü anlatmaktadır. Burada Rum'dan kastettiği yer Anadolu'dur. Anadolu için o dönem Rum Diyarı ifadesi de kullanılmaktaydı.

Ben yürürüm ilden ile şeyh sorarım dilden dile

Gurbette hâlim kim bile gel gör beni aşk n'eyledi

Mecnun oluban yürürüm ol yâri düşte görürüm

Uyanıp melül olurum gel gör beni aşk n'eyledi (Gölpınarlı, 2020, s. 266)

Harâmi gibi yoluma arkırı inen karlı dağ,

Ben yârimden ayrı düştüm, sen yolumu bağlar mısın (Gölpınarlı, 2020, s. 260)

Dağ ne kadar yüksek ise yol onun üstünden aşar,

Yunus Emre'm yoksullara yol gösterdi vü hoş eder (Gölpınarlı, 2020, s. 260)

Gezerem Rûm ile Şam'ı Yukaru illeri kamu

Çok istedüm bulmadım şöyle garib bencileyin (Bursalı, 2019, s. 242)

Kayseri Tebrîz ü Sivas Nahcuvân u Maraş Şirâz

Gönül sana Bagdâd yakın 'âlemlerde dîvândasın (Tatçı, 2013, s. 360b)

İndük Rum'ı kışladuk çok hayr ü şer işledik

Uş bahar geldi girü göçdük el-hamdü lillah (Bursalı, 2019, s. 258)

Yunus'un şiirinde "Yukaru İller"i diye belirttiği bölge Azerbaycan'ın Gah bölgesidir, yani ön Kafkasya da denilebilir. Azerbaycan'ın Gah bölgesi geçmişte Oğuz Türkleri'nin yaşadığı bir bölgedir. Fütühhat yıllarında burada bayındırlık alanında icraatlar yapılmış ribat ve kervansaray inşa edilmiştir. Burada irfan ocakları kurulmuş ve Gah Türkler için özel bir merkez haline gelmiştir. Halen Gah'ın Oncalı Kasabası'nda Oğuz Türkleri'nin atalarına ait olduğu bilinen bir kabristan bulunmaktadır. Bu kabristanda Oğuz Ataları'nın mezarlarının hemen yanında da Yunus Emre'nin ve Mürşidi Tapduk Emre'nin makamları vardır (Tatçı, 2013, s. 38-40a).

2.1.2.6. Tarikatı ve Mürşidi

İnsanlık âlemine yedi asır öncesinden; "Ten fânidiür can ölmez gidenler gine gelmez. Ölürise ten ölür canlar ölesi değül" (Timurtaş, 1980, s. 80) dizeleriyle seslenen Yunus Emre'nin, canını ölümsüzlük sırrına erdiren, O'nun Hakk'la kalbi arasında ki perdeyi kaldırmasına vesile olan tarikatı ve mürşidi hakkında bilgi sahibi olmakta oldukça önemlidir. Bu noktada öncelikli olarak Yunus Emre'nin mürşidinin kim olduğu konusuna değinmek daha doğru olacaktır. Yaşamı hakkında çok fazla

belirsizlikler ve bilgi eksiklikleri olan Yunus Emre'nin tarikatı hakkındaki görüş farklılıkları da hala aşılabilmiş değildir. Lakin Yunus Emre'nin mürşidinin Tapduk Emre olduğu su götürmez bir gerçektir. Yunus hakkında bu güne kadar araştırma ve çalışma yapmış bütün araştırmacı yazarların görüşlerinde ortak olduğu noktalardan biri de Yunus'un mürşidinin "Tapduk Emre" olduğudur. Bu noktada konuyu bilinen bir durumdan bilinmeyene doğru ilerleyerek açıklığa kavuşturmak daha sağlıklı bilgi verecektir. Zira tarikat silsileleri denildiğinde, aile ve soy silsilesi gibi birinci anlamda düşünülmemelidir. Tarikat silsilesi denildiğinde ilk ve genel anlam olarak insanların zihninde bir bağlılık durumu ve bu bağlılık durumundan kaynaklı bir şahıslar sıralaması oluşsa da; bu sırada kişilerin yaşları baz alınmaz, soy bağı dışına çıkılabilir vb. Tarikat silsilesi, bir mürşidi önce kendisinin bağlı olduğu tarikatın Pir'ine oradan da Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed sallallâhu aleyhi ve sellem (S.A.V.)'e manevi olarak bağlayan kişiler zinciridir. Bunun yanı sıra her mürşidin manevi eğitimi altında, kendisine bağlı müridleri, sufileri vardır. Mürşid vefatı durumunda, kendi manevi eğitimi altında olan müritlerin sülukunu tamamlamış olanlarından halife bırakır. Bazen de mürşid yetiştirdiği alimleri başka coğrafyalara göndererek irşad faaliyetlerinde bulunmalarını ister. Bununla birlikte şu gerçeği de elden bırakmamak gerekir ki İslam dünyasının ilk büyüklerinde olduğu gibi Yunus Emre devrinde ve günümüzde de büyük küçük görüş ayrılıkları devam etmektedir. Mezhep ayrılıkları yanında tarikat ayrılıkları, bunun da gerisinde tarikatlarda çok fazla farklı kollar, farklı yollar bulunmaktadır. Bütün bunlar da, basit gibi görünen ama karmaşık bir yapının incelendiğini göstermekte, eldeki bilgi ve ihtimallerle bilinenden bilinmeyene doğru ilerleme yoluna itmektedir.

Yunus Emre şiirleri aracılığıyla; mürşidi, gönül hocası, yol öğreticisini şu şekilde ilan etmiştir:

Tapduğun tapusunda kul olduk kapusunda

Yunus miskin çiğ idik piştik elhamdülillâh (Bakırcıoğlu, 1981, s. 25)

Işk ma'şuku Tapduk'dur Yunus gedâ ol kapuda

Gedâlar lutfirmek hem kâidedür sultana (Şahin, 2018, s. 141)

Bakdugum yüзде gördüm O Tapdug'um nûrını

Maksûdum bugün buldum ben n'iderem yarını (Tatçı, 2013, s. 509b)

Yûnus Hakk'a bilişeli cân ü gönül verişeli

Şol Tapdug'a irişeli gizlü râzum açar oldum (Şahin, 2018, s. 141)

Yûnus sen Tapdug'una kıl dua'âyı

İçürsün zehr-i kâtil 'ışk elinden (Tatçı, 2013, s. 343b)

Tapduk eydür bu Yûnus'a bu 'ışk Hakk'a irse gerek

Kamulardan ol yücedür ben ona niçe ireyin (Tatçı, 2013, s. 347b)

Yûnus bir doğan idi konu Tapduk koluna

Ava şikâra geldi bu yuva kuşu değil (Tatçı, 2013, s. 69a)

Yukarıdaki beyitleriyle Tapduk'a mensup olduğunu aleni bir şekilde dile getiren Yunus Emre, divanında on iki şiirinde Tapduk'un ismini anmaktadır. Yunus şiirlerinden birinde de kendisine "Tapduk'lu Yunus" demek, mürşidinin gönlünü kendisine memleket tayin etmektedir. Öyle ki, süluka çıkan yol mürşidin gönlünden geçmekte, Yunus'un öncelikle Tapduk'un gönlünü yurt edinmesi gerekmektedir. Kendi şiirlerinin yanı sıra Yunus'un adının geçtiği menkıbelerin neredeyse hepsinde mürşidi olarak Tapduk Emre de zikredilmektedir.

Yunus Emre şiirleriyle sadece mürşidini açıklamakla kalmamış, mensubu olduğu tarikatı belirtmese de silsilesi hakkında da bilgi vermiştir.

Yûnus'a Tapdug u Saltug u Barak'dandır nasîb

Çün gönülden cûş kıldı ben niçe pinhân alam (Tatçı, 2013, s. 278b)

Bu beyitte Yunus Emre kendisinin Tapduk'a bağlı olduğunu kesin bir şekilde ifade etmekle birlikte, silsile yoluyla Tapduk'un Barak Baba'ya, Barak Baba'nın da Sarı Saltuk'a bağlı olduğunu bildirmektedir. Burada Yunus kendisinin Tapduk Emre yoluyla Barak Baba'ya ve Sarı Saltuk'a bağlı olduğunu açıklamaktadır. Fakat bu şahsiyetlerin hayatlarını tamamıyla aydınlığa kavuşturmak ve Yunus'un verdiği silsilenin hangi tarikate ait olduğunu belirlemek konusunda kaynaklar yetersiz kalmaktadır.

Peki, Yunus Emre’yi “can sırrı”na erdiren ve asırlardır insanlığın gönlünde ve dilinde ölümsüzlüğe taşıyan yol hangisidir? Yunus’u tanımak ve tanıtmak için O’nun hayatını inceleyen araştırmacıların en büyük sorunsalı da işte budur. “Bu konuda araştırma yapan bazı kişiler delil göstermeden sadece rivâyetlerden hareketle Yûnus’un Bektaşî, Mevlevî, Nakşî, Halvetî, Rûfâî veya Kadirî olduğunu yahut da olabileceğini söylemişlerdir. Diğer taraftan onun tarîkat pîr’lerini –haklı olarak- Horasan’a bağlayanlar da vardır” (Tatçı, 2013, s. 42a). “Günümüz Yunus Emre araştırmaları, Türkiye’de yaşanan kültürel çekişmelerin malzemesi olmaya devam etmektedir” (Ocak, 2018, s. 113). Gerek ideolojik çevrelerin bu durumu leyhine çevirmek istemesi gerekse Yunus sevgisinin O’nu başka çevreye mal etmeye mahal vermemesi gibi sebepler, O’nun hayatıyla ilgili yeterli kanıt olmamasıyla taçlanmaktadır. Bu da birçok araştırmacının O’nu bilimsel derinliği olmadan, kendi zihninde ki çerçeveye yerleştirip kendi gönlündeki meşrebe dahil etmesine yol açmıştır.

Gölpınarlı Yunus Emre’nin mürşidi ve tarikatı hakkında bazı tespitlerde bulunmuştur. Yunus Emre’nin hayatı hakkında bilgi veren Bektaşî Velayetnamesi’ne tarikatı konusunda rağbet etmeyen ve Yunus’un Bektaşî olduğu görüşüne katılmayan yazarın kendi tespitleri nazarında verdiği bilgiler ve görüşü şu şekildedir:

Yunus Tapduk Baba’nın dervişidir. Tapduk Emre de Barak Baba’nın halifesi, Barak Baba ise Sarı Saltuk’un halifesidir. Barak Baba Tokat’ın bir köyünde dünyaya gelmiş, o dönemde babası kâtiplik mesleğini icra etmektedir. Osmanlı padişahı II. Murat’ın isteği üzerine yazılan “Tarih-i Al-i Selçuk” adlı eserde ise Barak Baba’nın bir Selçuklu şehzadesi olduğu bilgisi verilmektedir. Barak Baba’nın Türkçe bir şathiyesi bulunmaktadır ve bu şathiyesinde kendisinin tarikat yolu ile Sarı Saltuk’a bağlı olduğunu açıkça ifade etmiştir. Sarı Saltuk, Cami’üd-Düvel ve Saltuk-Name’den edinilen bilgilere göre Barak Baba’nın mürşidi ve Seyyid Mahmud-ı Hayrani’nin halifesidir. Sarı Saltuk ‘Gaziyan’ı Rum ve Alp Erenler’dendir. Seyyid Mahmud-ı Hayrani ise Mevlana’ya bağlıdır. Bütün bu bilgiler bağlamında, şiirlerinde de Mevlana’dan çokça bahseden Yunus Emre’nin; Mevlana’yı tanıdığı, bildiği, sohbetlerinden istifade edip, semalarına katıldığı kabul edilmesi gereken gerçeklerdir ve Yunus Emre, Mevlevilik Tarikatı’na mensup bir derviştir (Gölpınarlı, 2006, s. XXIII-XXXVI).

Ahmet Yaşar Ocak, Yunus Emre'nin eserlerinde kullandığı kavramlardan yola çıkarak, kanaatine bu sorunun cevabının Melameti-Kalenderi meşrep olması gerektiği şeklinde görüşünü belirtmekte, görüşünü açıklamalarıyla desteklemektedir. Ona göre; bu konunun tespiti için öncelikle Melametiliğin ve Kalenderiliğin ne olduğunu bilmek, aralarındaki bağı kavramak ve bu bağlamda Yunus'un şiirlerinin analizini yapmak gerekmektedir. Melametilik Ebu Hafs-i Haddad ve Hamdün-i Kassar vb. büyük sufiler tarafından geliştirilmiş, temel özelliği Tanrı'nın gazabından korkulduğu için ibadet ederek Tanrı'nın merhametine ve rahmetine yaraşır bir kul olma düşüncesiyle, cehennemden kurtulup cennete girebilme umuduna dayalı zühdi tasavvufu kabul etmemesidir. Melametiliğe göre, kul çok ibadet ederek, cehennem korkusundan cennete girme ümidiyle yaşayarak değil, insanı oğlunu "Eşref-i mahlukat" olarak yaratmış olan Tanrı'yı severek ve onun sevgisini aşkla derinden hissederek; nefsinin ve nefsinin isteklerini, dünya sevgisini kınayarak huzura ve mutluluğa ulaşılabilir. Yunus'un Divanı bütünüyle ele alınırsa Yunusun melameti kimliği kendini gösterecektir. Ayrıca Yunus birçok beyitinde "melamet" terimini kullandığı gibi, O'nun İslam anlayışında sadece ibadetten ibaret olan bir din algısına sahip olmadığı da açıkça görülecektir. Üstelik bu sebepten sık sık Melametiler gibi, namaz kılmamakla suçlanmış. Mesela Kalenderiliğe mensup Baba Tahir-i Uryan ve ondan iki asır kadar sonra yaşamış bir Melameti olan Şems gibi, kendisini ilahi aşka ulaştırmayan ilimleri küçümsediği için, medreseler tarafından ağır şekilde eleştirilmiştir. Bu eleştiriler onun şiirlerinde Molla Kasım modeliyle yer bulmuştur. Bunun gibi birçok tespitin ardından tarih kaynaklarından yeterince bilgi edinerek Barak Baba ve Sarı Saltuk'un Kalenderiliğin bir kolu olan Hayderi şeyhi oldukları kesindir. Baba Tapduk'un da onların müridi ve Yunus Emre'nin şeyhi olarak aynı tarikata bağlı olduğu bir gerçektir. Üstelik o zamanlar Anadolu'da "Tapduklular" diye bir Kalenderi zümresinin bulunduğu bilinmektedir (Ocak, 2018, s. 118-121).

A. Yaşar Ocak bu tespitlerini özellikle Yunus Emre'nin eserlerinde ve şahsiyetinde görülen kalenderi, melameti tutumları ve söylemleri üzerinden yapmıştır. "Bu tür melâmetî, kalenderî tavırların her sûfî tarikatinde görülebileceği, dışarıdan anlaşılmayacağı ve erbâbınca yorumlanabileceği mâlûmdur. Kaldı ki ledün sahiplerinin söz ve tavırlarının ulemâ ve avâm tarafından anlaşılmadığı tarihî bir hakikattir" (Tatçı, 2013, s. 98a). Bu konuda son yıllarda yapılan en kapsamlı ve en objektif çalışmalara da Mustafa Tatçı'nın eserlerinde rastlanmaktadır.

Yunus'un yaşadığı zaman diliminde Anadolu topraklarında varlık göstererek biçim kazanmayı sürdüren Tasavvufi yollar Mevlevilik, Bektaşilik, Kadirilik, Rifailiktir. Halvetiyye'nin öncüsü Zahidilik ise aynı zaman diliminde Azerbaycan'da kurulmuş fakat bu dönemde henüz Anadolu'da yaygınlık kazanmamıştır. Yunus'un Kadirilik mezhebine bağlı olduğunu söylemek için bir belge ve kanıt yoktur. Velayetneme ve Saltukname adlı eserlerdeki bilgiler ve silsilelere göre Yunus'un Hacı Bektaş Veli ile tarikat silsilesi yoluyla bir bağı olduğu yönünde kesin bir delil yoktur. Fakat "kırklar Makamı"nda ilişkisi olduğu kesindir. Tapduk'un tarikati konusunda ki en güçlü ihtimal ise dervişi Yunus'u pişip olgunlaşması için Kuzey Azerbaycan'da bulunan Gah'a, tasavvufi seyahate göndermesidir. Tapduk'un Gah'ta bulunan bu dergah ile bir ilgisi veya bağı olmalıdır. Yunus Emre'nin Halvetiyye'ye mensup olduğunu kabul edebilmek içinse, Mürşidi Tapduk Emre'nin, Azerbaycan'da yaşayan ve Halvetiyye'nin öncüsü olan Pir'ler ile bağı üzerinde daha fazla durulmalı ve bu konuda yeni bir arşiv araştırması yapılmalıdır (Tatçı, 2013, s. 42-100a).

2.1.2.7. Vefat Tarihi ve Mezarı

Yunus Emre'nin kaç yılında vefat ettiğini, kaç yıl ömür sürdüğünü açıklarken yine kendi eserlerine bakmak gerekmektedir.

İki kişi söyleşür Yûnus'ı görsem diyü

Biri eydür ben gördüm bir âşık koca-y-ımuş (Bursalı, 2019, s. 148)

Âşık Yûnus bu sözlerin muhâl diyü söylemez

Ma'nâ yüzün gösterür ol şâirler kocası (Bursalı, 2019, s. 299)

Beyitlerinde kullandığı "bir âşık koca, şairler kocası" mahlaslarıyla Yunus yaşlandığını ve uzun bir ömür sürdüğünü açıkça belirtmiştir.

Miskîn gönlün 'ışk elinden iki büküldi vücûdı

Tevbe kapusından sundum ana îmân tayagını (Tatçı, 2013, s. 486b)

Beyitinde ise, ilahi aşka ulaşabilmek için, ömrünü çilelerle geçirdiğini ve ihtiyarlık çağında belinin iki büküm olduğunu, onu ayakta tutan dayanağın imanı ve tövbe kapısından ayrılmamak olduğunu söylemektedir. Buradan da onun uzun bir

ömür sürdüğünü, beli iki büklüm olup fiziksel gücü azalmış, bir ihtiyar dervişe döndüğü anlaşılmaktadır.

Yunus Emre, iki beyitinde ise kendisini düşüncelerinden ve sözlerinden dolayı öldürmek isteyenlerin olduğunu ifade etmiştir. O beyitleri şunlardır:

Münkir münâfıklar beni öldürelüm dirlerimiş

Beni yaradan öldürür yok-var iden gelsün berü

Gelsin beni ol öldüren külümi göge savuran

Ben Küntü kenz'em mahfî'yem izhâr iden gelsün berü (Tatçı, 2013, s. 370b)

Yunus Emre'nin hayatı ile ilgili ilk araştırmayı yapan Prof. Dr. Fuat Köprülü, TEİM'de konuyla ilgili olarak, O'nun vefat ettiği tarihin Risalet'ün-Nushiyye'nin yazıldığı 1307 yılından sonrası bir tarihte aranması gerektiğini belirtmiştir. Eserde, o zamanki durumu şu şekilde değerlendirir; "Elimizdeki vesikalara göre vefât tarihini açık bir sûrette tayin edebilmek ne yazık ki mümkün değildir" (Köprülü, 1981, s. 271). O tarihten sonra Yunus hakkında araştırma yapan birçok araştırmacı-yazar tarafından Yunus Emre'nin vefat tarihi ile ilgili farklı görüşler ortaya atılmıştır.

Yunus Emre'nin doğum tarihi başlığı altında verilen bilgilerde açıklanan, Adnan Erzi'nin Başbakanlık Arşivi'nde bulup yayınladığı belgeyle bu konu kesinlik kazanmıştır. Gölpınarlı bu belgenin konuyu ilgilendiren kesitini "Yunus Emre-Hayatı ve Bütün Şiirleri" adlı eserinde şu şekilde vermiştir:

"Vefât-ı Yunus Emre

Sene 720 müddet-i ömr 82"

Yunus Emre'nin nerede ne şekilde öldüğü kesin olarak bilinmemekle birlikte, O'nun H.707' de (M.1307-1308) Risalet'ün Nushiyye adlı eserini yazdığını ve bu kaynaktan edinilen bilgiye göre de H.720'de (M.1320) vefat ettiğini söylemiştir (Gölpınarlı, 2020, s. XXVII-XXIX).

Bu tarih, bu belge açıklandıktan sonra TEİM'i kaleme aldığı zamanlarda kaynakların yetersiz olduğu bilgisini veren Fuat Köprülü tarafından da kabul

edilmekle birlikte bütün araştırmacılar bu tarihi geçerli kabul etmiştir (Tatçı, 2013, s. 102a).

Yunus Emre'nin mezarı konusu da mutasavvıfımızın yaşamına dair en karmaşık konulardandır. Hayatına dair üzerinde en çok ihtilafa düşülen konu, onun nereli olduğu ve mezarının nerede olduğu meselesidir. Şu halde, günümüzde sadece Anadolu'da, Yunus Emre'ye atfedilen on beş tane mezar yahut makam bulunmaktadır. “İslâm memleketlerinde, yalnız Yûnus gibi öldükleri yer belli olmayanların değil, medfenleri pek belli olan büyük zatların bile çeşitli medfen veyâ makamları bulunur” (Köprülü, 1981, s. 274). Öyle ki, asırlardır halkın dilinde silinmeyen şiir, Türkistan'dan Anadolu'ya uçan kuşun kanadında Türkçe, sabanla toprağı yaran çiftçinin omzunda çile, yazmalı her gelinin bebeğinde ad olmuş; Anadolu insanının gönlüne taht kurmuştur Yunus Emre. “Nasıl yok desin!”, Anadolu irfanıyla donatılmış halktan kimse; bizim ilde, ölümsüzlük sırrına eren ve Hakk'a giden yolda meşalemiz olan Yunus'un bir tahtı var elbette. “Ve Yunus'la ilgili bir yerde bir olay vuku bulmuşsa ona hemen bir makam türbe – Biz ona makam diyoruz. Hakiki türbe değil, makam türbedir o – yapıp oraya Yunus Emre yazdın mı bitti. Orası onun türbesi oluyor ve herkes ona dua ediyor” (Kara, 2020, s. 92). “Her yer halkı, çevrelerinde ruhâniyyet ve kudsiyetinden yardım beklenilecek büyük mutasavvıflar bulunmasını istediklerinden dolayı, Doğu'da, bu medfen ve makam ihtilâflarına pek çok rastlanmaktadır”(Köprülü, 1981, s. 274).

Yukarıda açıklanan ve temelinde muhabbet olan nedenden başka bir neden daha vardır. “Çok kabir ve türbe olmasının ikinci nedeni de şudur: Anadolu'da 13. yüzyılda yaşayan bu bizim Yûnus'tan başka, Yûnuslarımız, derviş Yûnuslarımız da vardır” (Kara, 2020, s. 91). Bu mezarların içinde bu ikinci Yunuslara, üçüncü Yunuslara ait olanları da vardır. Ancak kanıt yetersizliğinden bunlar günümüzde hala kesin olarak ayırt edilememiştir. Üstelik bu diğer Yunusların mezarı ve makamlarının da birden fazla olma ihtimalleri göz ardı edilmemelidir. Sonuç olarak bu mezar ve makamların çokluğu birden fazla Yunus olmasından da kaynaklanmakla birlikte, daha çok geçerli olan sebep birinci sebeptir.

Bu konuda geniş araştırmalar yapan Halim Baki Kunter, Fuat Köprülü'ye sunmak hevesi ve ümidiyle hazırladığı Yunus Emre Bilgiler Belgeler adlı eserini bastırdığı gün Köprülü vefat etmiştir. Kunter bu eserinde, Anadolu'da Yunus Emre'ye

ait olduğu iddia edilen bu mezar ve makamların yerlerini şu şekilde sıralamıştır: “Bursa, ayky, Erzurum, ny, Dger, Tire, Sivas, Konya Aksaray, Kırşehir, Bolu, Keçiborlu, Uluborlu, Kula, Karaman, Sarıköy-Eskişehir” (Kunter, 1991, s. 63). Anadolu dışında ise Azerbaycan’ın Gah bölgesinde Oğuz kabristanlığında, Yunus Emre ile mürşidi Tapduk Emre’ye atfedilen iki mezar bulunmaktadır (Tatçı, 2013a). “Bazı belgeler ise, Yunus Emre’nin asıl mezarının Karaman veya Sarıköy’de olduğuna işaret etmektedir. 1970’li yılların başında Sarıköy’deki mezarın Yunus’a ait olduğuna kesin gözüyle bakılarak bu köye Yunus Emre adı verildi ve oradaki bir bahçe içine anıt dikildi” (zcan, 2008, s. 13).

Fuat Köprülü, Lamii elebi’nin Nefahatü’l-ns Tercümesi ve Zeyli’ndeki rivayeti baz alarak Yunus’un mezarının Porsuk ayı’nın Sakarya Nehri’ne karıştığı yerde olduğunu kabul etmek gerektiğini belirtmiştir.(Köprülü, 1981, s. 277-278) Abdülbaki Gölpınarlı ve F. Kadri Timurtaş’ta Yunus’un mezarının burada olduğu görüşünü kabul etmekte, Mustafa Tatçı ise; günümüzde eldeki belge ve bilgilerin Yunus Emre’nin mezarının Sarıköy’de (Yunus Emre Köyü) olduğunu işaret ettiğini fakat bunun isbatını yapmanın mümkün olmadığını söyleyerek, mevcut belgeler ile bu tartışmayı sürdürmenin gereksiz olduğunu söylemektedir (Tatçı, 2013, s. 101-112a).

“Mevlânâ Celleddin-i Rûmî bir beyitinde:

Ba’dez vefât trbet-i m der-zemn me-cy

Der sne-h-y merdüm-i rif mezrı mst

“Biz öldükten sonra mezarımızı yeryüzünde arama! Bizim mezarımız riflerin gnlndedir” demiştir” (Yüksel, 1991, s. 26).

“(...)O’nun hayattan, yeryüzünden ayrılmayışını belirten ve hiçbir şairimizde rastlanmayan şu beyitiyle son verecek, okuyucuyu aziz şairimizle baş başa, söz söze, öz ze bırakacağız:

Ben Ay’ımı yerde gördüm, ne isterim gökyüzünde?

Benim yüzüm yerde gerek, bana rahmet yerden yağar (Gölpınarlı, 2020, s. XIV)

2.1.3. Kişiliği

XIII. ve XIV. yüzyılda Anadolu coğrafyasından, içinde bulunduğu zamanın ve gelecek olan bütün zamanların insanlarına seslenen, bu gün dahi sesi kulaklarda yankılanan Yunus Emre kimdir?

Bu noktada Yunus Emre'yi tanımak ve anlamak hakkında Yunus Emre'nin hayatını ilk olarak inceleyip gelecek kuşaklara onu tanıma fırsatı veren Prof. Dr. Fuat Köprülü ve Divan'ını ilk kez Türkçe olarak yayınlamış olan Burhan Toprak'ın görüşlerine bakmak yerinde olacaktır.

Yunus Emre'yi "Türk dehası temsilcilerindendir" ifadeleriyle tanımlayan Köprülü, O'nun sanatı üzerinden kişiliği hakkında şu tespitlerde bulunmuştur:

Yunus'un yaratarak üzerine şahsiyetinin damgasını-yüzyıllarca silinmeyecek bir kuvvetle-kazıp tesbit ettiği bu millî san'at şeklinin kendine has olan seciyeleri şunlardır: Safvet ve samimîyyet, basitlik, vuzuh, kuvvet. Yûnus'u okurken, karşımızda sâde, ma'sum, gözleri şefkat ve sevgi dolu bir dervişin ilâhî bir lisanla terennüm edttiğini duyarız; ruhunu eski bir tanıdık gibi bize açan bu derviş, Hakk'a karşı hitaplarında, feryadlarında da dâima en tabîî bir safvetle, sâdedillikle, samimîyetle haykırır, ağlar, i'tiraz eder, yahut vecd içinde terennüm eder. Onsa yapmacık, gösteriş, merâsim ve âdâbâ riâyet eder olmak gibi şeyler yoktur; ruhunun basitliği bütün ilâhilerinde berrak bir sûrette akseyler. Yûnus en derin ve müşkil metafizik mes'elelerinden, hayret verici bir vuzuh ile söz eder; İslâm tasavvufunun inceliklerini, Neo-Platoniste mektebinin akidelerini hiç bilmeyenler bile, Yûnus'un ilâhilerini okuyunca, rûhan, o mes'elelere tanıdık çıkarlar; çünkü, varlığın muammalarını mutlaka kalblerinde duymuşlardır. Yûnus, ümmîcesine safveti ve sâdeliği ile, o muammaları-en basit hal suretleriyle berâber-halka duyurabilecek bir telkin kuvvetine mâliktir. İfâdesi kuvvetli ve inandırıcı, en çetin mes'eleleri ortaya koyma tarzı basit ve samimîdir. (...)Yunus Emre (...) zamanın bütün sistemlerini pek iyi biliyordu. Böyle iken, bu kadar safvet ve sâdelikle, bu kadar millî bir zevkle en karışık metafizik mes'elelerini çözüp açabilmesi ve onlara ümmîcesine bir samimilik verebilmesi inanılmaz bir harikadır. Yûnus'un san'atında

gördüğümüz bu başlıca seciyeleri, basitliği, vuzuhu, kuvveti, Türk san'atının başka kollarında ve meselâ onun en enmûzecî bir kolu olan mi'mârîde açıkça görüyoruz. İşte, bu da gösteriyor ki, Yûnus'un edebî dehâsı tamâmiyle millî ve tipik dehâdır (Köprülü, 1981, s. 333-335).

“Yunus Emre Türk ortaçağının en büyük yıldızıdır. Onun divanı da bizim Divina Commedia'mızdır” (Toprak, 1960, s. 17) diyen Burhan Toprak, Yunus Emre'nin kişiliğinin eserleri vasıtasıyla kendisi üzerinde bıraktığı etkiyi şu şekilde açıklamıştır:

“Yunus bana hiç kimsenin veremeyeceğini vermişti. Andre Gide tasarladığı öğrencisine der ki:

“Sana şimdiye kadar hiçbir kimsenin yapmadığı kadar içten ve samimî seslenmek istiyorum. Herbirinde önüne serilen gerçeklerden daha çoğunu arayarak birçok kitapları birbiri arkasına açıp kapattığın...yine beklediğini ve dayanamayacağını anlıyarak, coşkunluğunu ümitsizliğe bırakacağın gece saatinde sana gelmek isterdim. Yalnız senin için ve yalnız bu saatler için yazıyorum. Öyle bir kitap yazmak istiyorum ki, onda hiçbir şahsî düşünce ve heyecan görünmesin ve sen onda yalnız kendi coşkunluğunun pırıltılarını görüyorum sanasın. Sana yakınlaşmak ve senin tarafından sevilme istiyorum.”

Yunus Emre işte böyle bir şairdi ve böyle bir kitap yazmıştı. Bana, doğduğumdan beri hiç kimsenin seslenmediği gibi samimî ve içten seslendi. Gece yarısı birçok kitapları açıp kapattıktan sonra coşkunluğum ümitsizliğe dönerken her vakit onun sesini duydum. O, bu kitabı, sanki yalnız benim için ve böyle kriz saatleri için yazmıştı” (Toprak, 1960, s. 15-16).

Bu araştırmacı ve yazarların eserleriyle başlayarak devam eden Yunus Emre çalışmaları neticesinde, Yunus Emre'nin şahsiyeti hakkında günümüze kadar pek çok fikir ortaya atılmıştır. Yunus Emre, tasavvuf ehli bir dervîştir, sufîdir, ariftir, bir ahlak öğreticisidir, öğretmendir, filozoftur, Türk Milliyetçisidir, Türk aydınıdır, Türk Halk Edebiyatı şairidir, Tasavvuf Edebiyatı şairidir, ozandır, inkılapçıdır vs. gibi birçok görüş vardır. Peki, bir insan aynı anda bu kadar çok vasfı taşıyabilir mi? Evet olabilir.

İnsan’a kendi özünü buldurmaya amaçlayan bir rehber; ahlakın, insanın özünü oluşturan “can”ın bir özelliği olduğunu anlatan insanlık eğitmeni bir kişi; yine insanoğlunu kendi özüne yakışmayan bütün insanlık dışı vasıfları ve ahlaksızlıkları bırakıp kendi özü olan insanlığa davet eden bir gönül inkılapçısı için bu vasıfların hepsine sahiptir denilebilir.

Son olarak, Mustafa Tatçı’nın bu konudaki şu sözlerinin çok yerinde olduğu görülmektedir:

“Yaşadığı çağı olduğu kadar bütün çağları etkileyen ilâhîlerin sahibi, bütün bunalım felsefelerini gereksiz ve geçersiz kılan bu hakikat kaynağı olan zat kimdir?

Bu güzel gönüllü ve erdemli insan, bu kemâlin şâhikalarında dolaşan garip Hak âşıkı kimin nesidir?

Bu sorunun cevabı yine Yûnus’ta, Yûnus’un menâkıbında ve kendi şiirlerinde gizlidir” (Tatçı, 2019, s. XI).

Yunus Emre’nin kişiliği hakkında bilgi sahibi olmak ve onu anlayabilmek için O’nun eserlerine bakmak gerektiği açıkça görülmektedir. O’nun kişiliğini bir başkasının kelimeleriyle tarif ve tasnif etmek mümkün değildir. O’nu insanlara yaşayarak ve yaşatarak dile getirdiği eserleri tanıtacaktır. Bu sebeple, kişiliği hakkında bilgi edinmek, her zerresi derya olan Yunus’u yaşayabilmek için eserlerini okumak yerinde olacaktır.

2.1.4. Eğitim Felsefesi

Tam olarak yedi yüz yıl öncesinde Anadolu coğrafyasından sadece Anadolu halkına değil şiirleriyle bütün dünyaya seslenen; sevgi, barış, hoşgörü, kardeşlik, birlik ve beraberlik, eşitlik, iyilik, doğruluk, güzellik çağrısında bulunan Yunus Emre’nin şüphesiz eğitim felsefesi de bu değerler üzerinedir. 13. ve 14. yüzyıl Anadolu’sunda yaşamış olan Yunus Emre’nin eğitimci kimliğinin kanıtı, sözlü edebiyat geleneği ile kuşaktan kuşağa aktarılacak günümüze kadar ulaşan eserleridir. Yunus Emre insanları kara tahtayla, yazıyla, kitapla, defterle, mekteple değil; şiirle manevi değerlere ulaştırmayı amaçlayan, büyük bir Türk Düşünürü ve eğitimcisidir. Anadolu coğrafyasında Büyük Selçuklu Devleti zamanında zeminleri oluşturulmuş; ilim, irfan ocaklarından ve fütüvvet anlayışı özünde yoğrulmuş olan ahilik teşkilatıyla

taçlanmış bu topraklardan ilmini de maneviyatını da beslemiş, Türklük duygusunu yüceltmış şahsiyetlerden biridir. Yunus Emre'nin nasıl ki inancı sorgulanamazsa O'nun Türk Milliyetçiliği de o denli sorguya, şüpheyeye yer vermeyecek kadar açık ve kesindir. Kendi zamanının Anadolu coğrafyasının siyasi ve sosyal buhranlarını atlatabilmesi konusunda, halka şiirleriyle; gelecek günler için ümit, sabır ve dayanç teskin ederek rehber olmuştur. Şiirleriyle Türk dünyasına seslenen Yunus, daha sonra bütün dünya halkları tarafından tanınmış, evrensel nitelikli şahsiyetler arasında yerini almıştır. Şiirlerinde kendisini tasavvufî anlamda miskin olarak tanıtan Yunus Emre çok sağlam bir irade gücüne sahiptir. Nasıl ki çalışmak eylemi de bir irade, dayanma gücü gerektirirse, sabır da o denli dayanç gerektirir. Yunus Emre'nin eğitim felsefesinde çalışkanlık, sabır, özdenetim, irade önemli bir yere sahiptir (Arhan, Öztürker ve Tunç, 2019).

Bu noktadan sonra Yunus'un eğitim felsefesine şiirleri üzerinden birkaç örnekle açıklık getirmek yerinde olacaktır.

Gelün tanışık idelüm işün kolayın tütalum

Sevelüm sevillelüm dünyeye kimsene kalmaz (Timurtaş, 1980, s. 56)

Yunus Emre'nin bu sözlerinden de anlaşılmaktadır ki, onun eğitim felsefesinin temelinde sevgi, dostluk ve barış vardır. Bu aynı zamanda bilinmektedir ki, Türk Milleti'nin temel yaşam felsefesidir.

Ben gelmedim dâva için, benim işim sevi için

Dost'un evi gönüllerdir, gönüller yapmağa geldim (Toprak, 1960, s. 169)

Yunus Emre, bu dizeleriyle sevgi ve barış felsefesini zirveye çıkarmış, kendisinin yaradılış sebebini dahi sevgiye ve barışa bağlamıştır. Ben davı, kavga, dövüş edip, kalp kırmak için gelmedim dünyaya; sevgi için, gönül almak için, insanların gönlünde iyilikle yer edinmek için geldim. Zira gönül Allah'ın evidir ona göre hareket etmek gerekir demektedir.

Elif okuduk ötürü / Pazar eyledik götürü

Yaradılmışı hoş gördük / Yaratanından ötürü (Özçelik, 2020, s. 116)

Yunus'un eğitim felsefesinde ki hoşgörü, sadece insanları değil Allah'ın yarattığı bütün canlıları kapsamaktadır. O, bütün canlıları kendi nefsinin aşarak yaratandan dolayı hoşgörüyle karşılamayı yeğlemiş ve insanlara da bu yüce hoşgörüye sahip olma tavsiyesinde bulunmuştur. O'nun felsefesinde hiçbir canlıyı hor görmek, küçümsemek, dışlamak yoktur.

Cümle yaradılmışa bir göz ile bakmayan

Halka müderris ise hakîkatte âsıdır (Köprülü, O.F., 1985, s. 14)

Dizeleriyle de bunu açıkça ortaya koymuştur. O, Allah'ın varlığını gerekli görüp, değer verip yarattığı bütün canlılara bir gözle bakmıştır. Bütün insanlara bir gözle bakmayan, kendisine yapılmasını istemediği davranışları başkasına yapan, insanları hor gören ve etrafındaki insanları kendisinden aşağı görerek eşit davranmayan ise halka baş da olsa gerçekte Allah nazarında asidir demiştir. Yunus'un eğitim felsefesindeki “eşitlik” kavramı da bu dizelerde gayet açık ve nettir (Kaya, 2016).

Halka fetvâ virürsin neyiçün sen dutmazsın

İhlâsıla gelürsen bizden nesne utarsın (Timurtaş, 1980, s. 137)

Sözlerinde de özdenetimini yapmakta olduğunu ve başkalarına verdiği öğütleri kendisinin de tutması gerektiğini itiraf ettiği görülmektedir. “Yunus sen bu öğütleri halka verirsin halkın kaygısını güdersin de, peki kendin bu öğütleri tutmakta mısın?” diyen Yunus Emre, insanlara dille, davranışla, düşünceyle ve kalple bir olmanın önemini de vurgulamaktadır. O'nun eğitim felsefesinin temelindeki samimiyetin anahtarı budur. Birlik olmak, bir olmaktır. Buna bağlı olarak da, insanın bütünüyle tutarlılık göstermesidir. Buradan şu çıkarımda bulunmak gerekir ki, iyi bir eğitimci rol model olmalıdır, bu doğrultuda eğitimin etkililiği daha da artacaktır. Mevlana'nın deyişiyle; “Ya olduğun gibi görün, ya görüldüğün gibi ol” maktır (Yaran, 2007, s. 21).

Adımız miskindür bizüm düşmanımız kindür bizüm

Biz kimseye kin tutmazuz kamu âlem birdür bize (Timurtaş, 1980, s. 182)

Yunus Emre aynı zamanda Müslüman olmayan halkları da Allah'ın birliğini tanımaya davet etmiş, insanlığın ihtiyacı olan barış, adalet, dostluk, kardeşlik ve huzurun sevgiden geçtiğini söyleyerek bütün dünyayı şiirleriyle kucaklamıştır. İnsanlığın sevmeyi ve sevilmeyi öğrenmediği sürece huzura ve kurtuluşa eremeyeceğini ifade eden Yunus, “düşmanımız kindir bizim” diyerek; yeryüzünde yaşanan çekişmelere, zorbalıklara, yıkımlara, savaşımlara kesin olarak sırtını dönmüştür. Bu da O'nun eğitim felsefesinin ne denli güçlü olduğunu göstermektedir (İnaltekin, 2008).

Pes kolayından bir 'âşık kaçan hâsıla gelür

Kimse menzile irmedi er eteğin tutmayınca (Tatçı, 2013, s. 420b)

Yunus Emre'nin benimsediği ve aldığı dini eğitimin amacı da dini-tasavvufi eğitimle seyrü süluk yoluyla kişiliğini yapılandırmak ve kâmil insan mertebesine ulaştırmaktır. Bu eğitimde mürşid rehberdir. Günümüz eğitim sisteminin de hedefleri kişinin çocukluktan ileri yetişkinliğine kadar geçen süreçte kişiliğini doğru oluşturabilmesine katkıda bulunmaktır. Öğretmen ise rehberdir. Yunus Emre, sorgulama ve seçim yapabilmeye karşı engel teşkil eden, genel kalıpları kişilere empoze eden ve yaygın olarak bilinen o kalıplayıcı din eğitimi anlayışını da benimsememiştir. O, sevgiye dayalı eğitim felsefesiyle din eğitimi ve akılcılık arasındaki perdeyi de kaldırmıştır. Bütün eğitimler insanın kişilik gelişimini desteklemelidir. İnsanın ideal kimliğini bulması için; zihinsel, fiziksel, ruhsal ve ahlaki gelişiminin hepsinin birlikte dengeli bir biçimde desteklenmesi gerekmektedir. Kişiyi ideal insan tipine ulaştıracak yol budur. Rehber ise önemlidir. Mürşitsiz, öğretmensiz eğitim amacına ulaşmaz (Göktaş, 2011).

Yunus Emre'nin eğitim felsefesinde öğrenmenin, çalışmanın, çabanın, amaç edinmenin ve kendini dönüştürerek gerçekleştirmenin yeri de önemlidir. Bunun için gerekli olan eğitim ve öğrenmenin sağlanmasıdır. İlk insanlar dahi hayatta kalmak için fizyolojik ve biyolojik olarak karşılanması gereken bazı ihtiyaçları olduğunu fark etmiş ve bu doğrultuda eksiklikleri olduğunu kabul etmişlerdir. Bu kabul o ihtiyaçların karşılanması için ortaya koyulan iş ve hareketlerden anlaşılmaktadır. Üstelik bu iş ve eylemlerin temelinde bir istek vardır. Eğitim de burada başlar ve insanların kendisinde ki eksikliği görmesiyle, bunu giderme düşüncesi arasındaki ince çizgiye bağlıdır. Bu çizgi ise istektir. Eğitim, istendik yönde oluşturulan kalıcı izli

davranış değişikliği ya da davranış değiştirme süreci olarak tanımlanmaktadır. Burada kişinin kendisinde eksikliği görmesi ve bunu tamamlama yolunda istekli olması hazırbulunuşluk ilkesi ile ifade edilir (Ergün, 2008).

İy Yunus sen ‘âşıkısan îmân biligin berk kuşan

Varlıgun değşür yokluga cümle eksüklük sendedür (Tatçı, 2013, s. 75b)

Yunus Emre bu beyitinde; “eğer aşka ulaşmak istersen, varlığını yokluğunla değiştir, bildiklerine değil bilmediklerine odaklan, iman et, inan ve kendinde eksiklik olduğunu kabul et” demektedir. Kişi, bir şey öğrenmek, kendini geliştirmek istiyorsa eksikliklerini fark edip kabullenmeli ve başaracağına inanarak çalışmalıdır. Yunus’a göre tamamlanmanın yolu kabullenmekten geçer.

İlim ilim bilmektir ilim kendin bilmektir

Sen kendini bilmezsin ya nice okumaktır (Gölpınarlı, 2020, s. 275)

Yunus Emre’ye göre, ilmi bilmenin ve öğrenmenin en önemli şartı kişinin kendini bilmesi ve tanınmasıdır. İnsan kendini tanımadan, kendi eksikliklerini bilmeden; neyi, niçin okuyup öğreneceğini de tayin edemez. Bu durum da, günümüzdeki rehberlik eğitiminde öğrencilere kullanan bazı tekniklerin asıl amacının öğrenciye kendisini tanıtmaları olarak görölmektedir (Arhan ve diğerleri, 2009).

Çeşmelerde bardağun toldurmadın kor-ısan

Bin yıl anda tutursa kendü tolası değül (Bursalı, 2019, s. 176)

Yunus Emre bu beyitinde ise, eğitimin çaba gerektirdiğini, ayrıca bilginin sadece ezberlenmesinin kişiye hiçbir katkısının ve faydasının olmayacağını, bilginin davranışa dönüşmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bilgiler gerçek yaşamda kendini göstermiyorsa öğrenme ve eğitim tam olarak gerçekleşmemiş demektir. Eğitimle amaç edinen seviyeye ulaşma ve olgunlaşma, bilginin davranışa dönüştürölmesinde ve hayata aktarılmasında doğru bir şekilde gözlenebildiği sürece gerçekleşmiş sayılabilir. Bu, günümüz eğitim sisteminde ki hayatilik ilkesini de kapsamaktadır (Ergün, 2008).

2.1.5. Eserleri (Divan ve Risaletü'n-Nushiyye)

Yunus Emre'nin başta ilahileri olmak üzere, şiirleri, nasihatleri, tasavvufi eğitimlerde başvurulmuş ve halk öğütlerinde yer alan anekdotları asırlardır Anadolu ve Rumeli halklarının dillerinden düşmemiştir. Günümüzde şahsiyetinin yüceliği ve eserlerinin değeri Anadolu sınırlarını aşan, birçok coğrafyada farklı milletler tarafından da kabul gören Yunus Emre'nin eldeki bilgi ve bulgulara göre bilinen iki önemli eseri vardır. Bunlar Risalet'ün Nushiyye ve Divan'dır.

Risalet'ün Nushiyye adlı eseri H.707/M.1307-8'de yazılmış bir nasihatler risalesidir. Bu eser dini, tasavvufi ve ahlaki öğütler içermekle birlikte mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Mevcut yazmalarda oldukça karışık olan Risalet'ün Nushiyye'nin Abdülbaki Gölpınarlı tarafından önce tenkitli bir neşri yapılmış, daha sonra ise F nüshası çevrilip yayımlanmıştır.

Mustafa Tatçı, daha sonra bu eserin beş nüshası üzerinden bir çalışma yapmış, risalenin aruzun “failatün / failatün / fa'ilün” kalıbıyla yazıldığını ve 13 beyitlik bir mesnevi ile başladığını belirtmiştir. Mesneviden sonra ise mensur bölümün geldiğini ve eserin asıl muhtevasının bu mensur bölümden sonra başladığını söylemiştir. Risalet'ün Nushiyye'nin başlangıç kısmıyla birlikte 600 beyitten oluştuğunu söyleyen Tatçı, asıl mesnevi kısmının ise “mefa'ilün / mefa'ilün / fe'ulün” aruz kalıbıyla yazılıp, bu nazım türlerinin Türkçe ile bir adaptasyon sürecinde olduğu dönemde yazılmasına bağlayarak birçok vezin hatası olduğunu da vurgulamıştır (Tatçı, 2013a).

600 beyitten oluşan eserin ilk 13 beyitlik bölümünde; yaradılışı, dört unsur olarak bilinen Anasır-ı erbaa ile açıklayarak anlatmaktadır. Bu dört unsur: toprak, su, hava, ateştir. Her birinin dörder tane özelliği bulunmakla birlikte, bunlardan toprak ve suyun özellikleri olumlu, hava ve ateşin özellikleri ise olumsuz niteliklerdir.

Toprak: Sabır, iyi huy, tevekkül, mekremet

Su: Safa, seha, lütuf, visal

Yel (Rüzgâr): Kizb, riya, tizlik, nefes

Od (Ateş): Şehvet, kibir, tama', hased

Beşinci ve en önemli unsur ise candır. Can da dört özelliğe sahiptir: Edep, haya, uzlet, vahdet. Bundan sonra akıl ve aklın kaynağı hakkında bilgi verilmektedir.

Asıl bölüm altı ana bölüme ayrılmakta ve bu manzum hikâyelerde insanlara “(...) dinî, ahlakî, Tasavvufî görüş, yorum ve tespitler aktarılmakta, iyi olanlar teşvik, kötü olanlar tahkir edilmektedir. Şüphesiz burada şiirle ifade edilen ilkelerin hepsi Kur’an-ı Kerim ve hadislerden beslenen ilkelerdir” (Kara, 2018, s. 168).

1-Ruh ve akıl

2-Kibir ve kanaat

3-Buşu’ ve gazap

4-Sabır

5-Buhul ve hased

6-Gıybet ve büthan

Buradan da anlaşılacağı gibi Yunus Emre’nin Risaletü’n Nushiyye’si dini, tasavvufi ve didaktik bir eserdir.

Yunus Emre’nin diğer eseri ise Dîvan’ıdır. Bu gün hala, Yunus’un yaşadığı dönemde kaleme alınmış bir divan yazması bulunmamaktadır. Köprülü TEİM’de Yunus’un divanına ait yazmaların ilk örneğinin ondan çok zaman sonra bir derviş tarafından toplanıp düzenlenerek kaleme alındığı kanaatinde olduğunu bildirmiştir. Sözlü edebiyat geleneğince oluşan bu şiirlerin sonradan yazıya dökülmesi, Divan’a Yunus’a ait olmayan birçok eserin girmesine neden olmuştur. Uzun yıllar birçok araştırmacı yazarımız bu konu üzerinde sayısız çalışmalar yapmış, Asıl Divan’da olması gereken şiirlerin tespiti için uğraşmıştır. Yunus Emre Divanı’nı ilk defa günümüz Türkçesine çevirerek yayınlayan Burhan Toprak’tır. Son yıllarda bu konuda yapılmış en kapsamlı geniş ve muhtevası büyük çalışma ise Mustafa Tatçı’ya ait olan Divan-ı İlahiyat’tır (Tatçı, 2013a).

“Mevlânâ nasıl tasavvufî şiirlerini asıl Dîvân-ı Kebîr’inde, didaktik fikirlerini de Mesnevî’sinde vermiş ise, Yunus da Risaletü’n-Nushiyye’sinde didaktik düşüncelerini, Divan’ında ise ilâhî aşkı ve sevgiyi konu alan şiirlerini sunmuştur” (Yüksel, 1991, s. 27). Yunus’un Divan’ındaki şiirlerinin konusunu; Allah sevgisi, ilahi aşka erişme, Hz. Muhammed (S.A.V.)’e olan sevgisi ve hayranlığı, tasavvuf aşkı, mürşidine olan sevgisi, ölüm, dünya hayatının geçiciliği, iyilik, sabır, merhamet,

vefa duygusu, bir emel uğruna çile çekmek, teselli, öz eleştiri, ahiret hayatının önemi vb. oluşturmaktadır.

Yunus Emre'nin Divan'ında hem hece ölçüsüyle hem de aruz vezniyle yazılmış şiirleri bulunmaktadır. Yunus'un Divanı'nda, aruz ölçüsüyle yazdığı şiirlerde en çok kullanılan vezin kalıplarına bakılacak olursa: “Esâsen, musammat usulünde yazmaya çok yatkın olan “Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün” kalbının tercih edildiğini, ikinci olarak da, 14-15. Yy. mesnevîlerinde sık gördüğümüz kalıplardan olan “Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'il/Fe'ülün”ün tercih edildiğini görüyoruz” (Kılıç, 2021). İlahilerinin çoğunluğu ise hece ölçüsüyle söylenmiştir. Yunus'un bu kalıplar dışında, “Fâ'ilâtün / Fâ'ilatün / Fâ'ilün” kalıbını da çok tercih etmiştir (Yüksel, 1991).

Yunus Emre'nin eserlerini sanat kaygısı ile değil, üstelik sanat endişesinden çok uzak bir şekilde ilahi bir hamle ile oluşturduğunu ve onun kalbinde gizli olan milli ve doğal ahenge uyduğunu vurgulayan Köprülü'nün, Divan'daki hece ölçüsü konusu üzerine yaptığı şu tespitleri de önemlidir:

Yûnus Divânı'nda hece vezninin hemen her şekline, 6;7;8;5+5=10; 6+5=11; 6+6=12; 7+7=14; 8+8=16 hecelilere rastlanır ki, bunlardan bilhassa “10” ve “12” heceliler edebiyatımızda pek azdır. Bunlarda da bâzan duraklara bağlı kalınmadığı yâhut birtakım noksanlara ehemmiyet verilmediği görülürse de, ekseriyet bakımından Yûnus, bu vezni büyük bir başarı ile kullanmıştır (Köprülü, 1981, s. 299-300).

Manevi ve milli duygularıyla asırlardır Türk milletine önderlik etmiş şahsiyetlerden olan Yunus Emre, yaşadığı dönemin edebiyat ve eğitim dillerinin daha sonraki bir süreçte Türkçeye geçişine de öncülük etmiştir. Yunus tasavvuf yolunda ilahi aşka yol alırken, adeta Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (S.A.V.)'in “ümmeti, ümmeti...” diyerek ümmetini yarı yolda koymadığı gibi, Türkçe söyleyip, Türkçe anlatarak Türk Milletini iki cihanda gönül yoldaşı edindiğini ortaya koymuştur. Yunus Emre eserlerinde sadece ölçü olarak değil, şekil olarak da çoğunlukla Türk Halk Edebiyatı çizgisinden gitmeyi yeğlemiştir. Edebiyat tarihçisi Fuat Köprülü'nün TEİM'de ki bu şu tespiti önemlidir: “Yûnus Emre Divân'ında, Acemlerin mesnevî ve gazel şekillerine tesâdüf edildiği gibi, murabba', veyâ

musammat da diyebileceğimiz eski koşma şekline de çok rast gelinmektedir. Yûnus Emre'nin en güzel manzûmeleri bilhassa bu son şekle göre tanzim edilmiştir” (Köprülü, 1981, s. 300).

2.2. Değerler Eğitimi

2.2.1. Değer Nedir?

Değer duyuşsal ve sınırsız bir kavramdır. Değer kavramı anlam itibariyle de çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Somut bütün nesneler ve soyut birçok kavram üzerinde etkililiği vardır. Bu sebepten değer ne olduğu hakkında günümüze kadar birçok görüş ortaya atılmış, kişilerin değeri kendi ilgi çerçevesinden tanımlamasından dolayı da birçok farklı anlamı ortaya çıkmıştır.

Bu noktada Türk Dil Kurumu'na göre değer en genel anlamda tanımı: “Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet”tir (TDK, 2021). Bu birinci anlamın dışındaki anlamları ise şu şekilde verilmiştir:

2. Bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, bedel, kıymet, paha, valör (...).
3. Üstün nitelik, meziyet, kıymet.
4. Üstün, yararlı nitelikleri olan kimse(...).
5. Kişinin isteyen, gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey.
6. Bir değişkenin veya bilinmeyeninin sayı ile anlatımı.
7. Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü’dür (TDK, 2021).

Değer hakkında TDK tarafından bu yedi tanım yapılmıştır. Tanımlardan da anlaşılacağı gibi değer kavramının özünde soyut iken, günümüzde dolaylı olarak somut kavramların karşılığı için de kullanıldığı olmuştur. Fakat bu kullanımların gerçek değer tanımıyla karşılığı yoktur. “Değerler soyut kavramlardır; beynimizde var olurlar ve miktarları ölçülüp gözlenemezler. Fakat değer inancına dayalı davranışları gözlemleyebiliriz” (Nelson, 1998, s. 94; akt: Ay, 2015, s. 234(a)). “Değerler, insanların bütün yaşamı süresince davranışlarını yönlendirmede etkili olan ve hayatının şekillenmesinde önemli olan öğelerdir. Değerler, insan davranışlarını açıklamada büyük öneme sahip olduğu için birçok sosyal bilimci tarafından daima

dikkat çekmiş ve ilgi konusu olmuştur” (Yel ve Aladağ, 2015). Bu alandaki değer tanımlamalarından bazıları şunlardır:

“Bilgin (1995, s. 83)’e göre “Değer, genelde inanılan, arzu edilen ve davranışlar için bir ölçek olarak kullanılan olgulardır. Değer kavramını ilk kez Znaniecki Sosyal bilimlerde kullanmıştır. Bu kavram Latince kıymetli olmak ve güçlü olmak anlamlarına gelen “valere” kökünden türetilmiştir” (Bebek, 2020, s. 17).

“İnsana özgü, insanı insan yapan ve onu diğer canlılardan ayıran bir nitelik taşıyan değerler aynı zamanda insanın amaçlarına uygun tarzda kendini gerçekleştirebilecek duruma gelmelerine de yardımcı olmakta” (Kuçuradi, 1995, s. 8), hayata bir anlam katmakta, hayatın, dürüstlük, hoşgörü, iyilik merhamet gibi yanlarını çoğaltmaktadır. Bunlar ise toplumsallaşmayı ve toplumla uyumu beraberinde getirmektedir” (İnsani değerler rehberi, 1996; Parashar, Dhar ve Dhar, 2004: akt; Kasapoğlu, 2013, s. 98).

“Değer kavramı diğer sosyal bilim kavramları gibi farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Değerler konusunda birçok sistemli araştırma yapan Rokeach (1973:7) değeri kalıcı bir inanç olarak tanımlamıştır. Güngör (1993:27) ise değeri, bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inanç diye tanımlamıştır” (akt: Akbaş, 2004, s. 43).

“Cemil Meriç (1997:183), değerlerin insan davranışlarını biçimlendirdiğini ve ideallerinin oluşmasına hizmet ettiğini söyler” (Torun, 2019, s. 49).

“Değerler genelde inanılan, arzu edilen ve bir ölçüt olarak kullanılan olgulardır. Bir başka deyişle değerler genelleştirilmiş davranış prensipleridir.(...)Değerler, yapılanları içselleştirme imkânı veren, inanışlar ve alışkanlıklar taşıyan, arzu edilen, her alanla ilgili, sosyalleşmiş olgulardır ve işlevsel olarak belirleyicidirler” (Korkmaz, 2014, s. 183).

“Okullar toplumsal kültür ve değerlerin korunması ve sürdürülmesi kadar yeni değerlerin oluşturulmasında da çok etkilidir. Değer, bir şeyin önemini belirlemeye yarayan ölçü, karşılık olarak tanımlanmaktadır (TDK: 2016). Toplumsal değerler ise, insanların etik ya da uygun davranışlar hakkında neyin doğru neyin yanlış olduğu, neyin istenilir neyin istenilmez olduğu konusunda fikirler gösterirler” (Marshall, 2009; akt: Kalın, 2017, s. 30).

2.2.2. Değerlerin Sınıflandırılması

Değerler, incelenmesi güç olan soyut kavramlardır. Bu da değer araştırmacılarına daha nesnel bilgi edinme yollarına başvurmayı zorunlu kılmıştır. Değerlerin yaşanılan zamana ve toplumlara göre dahi farklılıklar göstermesi genel bir değer analizi yapabilmeyi ve değer araştırmalarında evrensel değerlerin tespitini zorlaştırmaktadır. Bu nedenlerle yapılan çalışmaları daha etkili sürdürebilmek için yöntem arayışlarına girilmiştir. Bu durumlar gözlem yolu ile bilgi elde edilebilen birçok soyut kavramın ve ögenin incelenmesi için kullanılan, konunun yapısından kaynaklı karmaşıklığı bir siteme oturtan sınıflandırma yöntemini gerekli kılmıştır. Bu güne kadar değerler hakkında çok fazla sınıflandırma yapılmış, birçok farklı görüş geliştirilmiştir. Bunların en çok öne çıkan ve kabul görenleri ise; Spranger, Nelson, Rokeach ve Schwartz'ın sınıflandırmalarıdır.

Değerler konusunda ilk sınıflamayı 1928 yılında Spranger yapmıştır. Spranger'in yaptığı bu sınıflama çalışmasını, Allport ve arkadaşları 1951 yılında ölçeğe dönüştürerek geliştirmiştir. Spranger yaptığı çalışmalar sonucunda değerleri altı başlık altında gruplandırmıştır (Akkaya, 2017, s. 232):

1. Bilimsel (Teorik, ilmi) Değer: Bu değer yargısı gerçeği araştırarak bulmayı, bilgiyi, muhakeme yetisini ve her çeşit düşünceyi önemser. Bilimsel yönden değerli kişiler deneysel, eleştirel bakış açısına sahip, akılcı ve entelektüeldirler.

2. Ekonomik(İktisadi) Değer: Yararcılık ve pratiklik önemlidir. Ekonomik değerın yaşam için önemsenmesi gerektiğini bildirir.

3. Estetik Değer: Simetri, uyum ve forma önem verir, bununla birlikte birey yaşamı bir nevi olay çeşitliliği olarak görüp toplum için, sanatın zorunluluk olduğu kanaatindedir.

4. Sosyal Değer: Diğer insanları sevme, yardımseverlik ve bireyselci yaşamamak temel öğeleridir. Nazik ve sempatiktir, en yüce değer insan sevgisidir ve insanlara sevgiyle yaklaşır.

5. Politik (Siyasi) Değer: Kişisel güç, etki ve şöhret her şeyin üstündedir. Temel olarak kuvvetle ilgilidir.

6. Dini Değer: Evreni bütün olarak kavrar, kendisini bu büyüklüğe bağlar. Dini inancı gereği bütün dünya zevklerinden el çeker (Yel ve Aladağ, 2015, s. 122; Yazıcı, 2006, s. 3).

Güngör (1998) ise; Darwing, Spranger, Allport ve Vernon gibi isimlerin zaman içerisinde katkı sağlayarak, araştırmalarıyla geliştirdikleri bu sınıflandırmada yer alan; politik, sosyal, ekonomik, kuramsal, dinî ve estetik değerlere, ahlaki değerleri de ekleyerek yedi değerden oluşan bir değer gruplaması yapmıştır (Izgar, 2013, s. 29).

Nelson'un değer sınıflandırmasında değerler üç gruba ayrılır; bireysel değerler, grup değerleri, sosyal değerler. Bu sınıflandırmada bireysel değerler kişisel tercihlerimizi kapsar. Grup değerleri belli bir gurubun üyeleri tarafından paylaşılan değerlerdir. Sosyal değerler kişinin ait olduğu toplumda varlığını devam ettirebilmesini sağlayan adalet, eşitlik, farklılık vb. değerlerdir (Yazıcı, 2006, s. 3).

Rokeach 1973 yılında yayımladığı, “The Nature of Human Values” isimli kitabında değerlerden bahsederken, değerleri temel ve araç değerler adı altında iki gruba ayırmış ve her gruba eşit sayıda değer tayin etmiştir. 18'i araç değerler ve 18'i amaç değerler olmak üzere toplamda 36 değer belirlemiş, sınıflandırmasını şu şekilde açıklamıştır (Akkaya, 2017, s. 232):

Temel (Amaç) Değerler: Yaşamın temel idealleriyle oluşturulmuş. En çok arzulanan ve sonuca ulaştıran olumlu değerleri içerir. Kişisel veya toplumsal değerlerdendir, merkezde bunların ikisinden biri yer almaktadır. Kendine saygı ile olabileceği gibi toplumsal eşitlikte olabilir. (Erdem, eşitlik, başarı, mutluluk vs.)

Araç (Aracı) Değerler: Kişiyi temel değerlere götüren aracı davranış biçimlerini ve kalıplarını içerir. Ahlaki değerler ve yeterlilikle ilgili değerlerdir. (Sorumluluk, cesaret, gerçeklik vs.) (Yel ve Aladağ, 2015, s. 123).

Schwartz değer sınıflandırması konusunda çok kapsamlı bir çalışma yapmış; değerleri bireysel ve kültürel açıdan ele alarak iki düzeyde incelemiştir. Bu çalışmaya göre:

Bireysel düzeydeki incelemelerde değerler, kişilerin yaşamlarını yönlendirmedeki önemlerine göre ele alınırlar. Değerleri kültürel

düzeyde incelenmesindeki amaç ise, toplumun genelinde paylaşılan ve toplumsal normlara dayanan soyut fikirlere ilişkin bilgi üretmektir. Kültürel düzeydeki inceleme birimi kültürel grubun (ulus, etnik grup) kendisidir. Bu iki düzey arasındaki ayrımın nedeni ise, bireysel düzeyde kişiyi yönlendiren değerler arasındaki güdüsel ilişkilerin kültürel düzeyde aynı özellikleri sergilememesi olasılığının bulunmasıdır (Smith ve Schwartz, 1997; akt: Kağıtçıbaşı ve Kuşdil, 2000, s. 60-61).

Lickona'nın değer sınıfları ise iki gruptan oluşmaktadır. Ahlaki değerler ve ahlaki olmayan değerler. Lickon'a göre ahlaki değerler bireylere, bazı durumlarda yapmak istemese de yapılması gerektiğini bildir. Bunlar neticede sorumluluk, dürüstlük, yardımseverlik gibi erdemli tavırlardır. Adalet, özgürlük, eşitlik, yaşam hakkına saygı vs. gibi ahlaki değerler evrensel nitelik taşır. Birleşmiş Milletlerin 1948 yılında yayınladığı Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi bu tür evrensel ahlaki değerlerimizi içermektedir. Bireylerin zevklerini ve seçimlerini kendisine bırakan, seçtiği kitaplara, dinlediği müziğe vb. karşı biçtiği değerler, ahlaki olmayan değerlerdir (Izgar, 2013, s. 32-33).

“Akbaş ise; Türk Milli Eğitim sisteminin duyuşsal amaçlarının ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinde hangi düzeyde gerçekleştiğini tespit ettiği çalışmasında Milli Eğitimin Temel Amaçları içerisinde yer alan değerlerin olduğu bir liste oluşturmuştur. Bu değerleri aşağıdaki şekilde kategorize etmiştir” (Akbaş, 2004, s. 89).

Tablo 1. Akbaş'ın Milli Eğitimin Duyuşsal Amaçlarını İçeren Değer Sınıflandırması;

Değer Grupları	Değer Örnekleri
Geleneksel	Ulusal güvenlik, yardımsever olmak, aile güvenliği, tutumlu olmak, güvenilir olmak, hayatın verdiklerini kabul etmek
Demokratik	Saygılı olmak, kibar olmak, hoşgörülü olmak, işbirliği yapmak
Çalışma-İş	Çalışkan olmak, azimli olmak, girişimci olmak, sorumluluk sahibi

	olmak
Bilimsel	Araştırmacı olmak, yaratıcı olmak, meraklı olmak, bilimsel olmak, eleştirel olmak
Temel	Estetik, sağlıklı olmak, çevreyi korumak, temiz olmak

(Akbaş, 2004, s. 89; Yiğittir ve Öcal, 2010, s. 410).

Görüldüğü gibi günümüze kadar değerler üzerine sayısız sınıflandırmalar ve çalışmalar yapılmıştır ve yapılmaya da devam edecektir. Bu noktada şu kesinlikle kabul edilmelidir ki! “Değerler ister sosyal isterse bireysel olarak sınıflandırılın insanların yaşamlarını doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemektedirler” (Dilmaç, 2007, s. 24).

2.2.3. Değerler Eğitimi ve Önemi

“Eğitim, çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine okul içinde veya dışında, doğrudan veya dolaylı yardım etme, terbiye” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2021). “Eğitim, toplum dinamizmini eğitsel ve kültürel açıdan geliştirmekten sorumlu, kuşaklar arası devredilen ve bilimsel tutumu zorunlu kılan bir alandır. Bu nedenle tüm eğitim sistemleri, kültürü tanıtmaya amacının yanında kültürünü geliştirme ve aktarma amacını da benimserler” (Adıgüzel, 2018, s. 29). “Bu sistem çağın icabına ayak uydurabildiği ve toplumun ihtiyaçlarına cevap verebildiği sürece yaşamış ve toplumu yükseltici görevini yerine getirmiştir. Bunu sağlayamayan eğitim ve öğretim sistemi de, toplumun geri kalmasını hatta çöküşünü hazırlamıştır” (Özkan, 2011, s. 1). Kültürü oluşturan temel öge ise değerlerdir. Bu önemle, “değerler eğitimi” bir toplumun eğitim sisteminin temel yapı taşıdır denilebilir. “Çünkü değerler ve normlar toplumun geçmişten getirdiği özellikleri şuan içinde bulunduğu çağ ile birlikte harmanlayarak toplumu bir arada tutmaktadır” (Yılmaz, 2017, s. 9).

Ülken’in değer kavramını açıkladığı şu sözleri değerlerin insanlık için önemini ortaya koymaktadır:

Bir bilgi fiilinde önemli olan düşünmek olduğu halde, bir değerde önemli olan inanmaktır. Ortega y Gasset’in deyişi ile “bizim bir düşüncemiz var” dediğimiz halde, “biz şu inaçtayız” deriz. Gabriel Marcel’in deyişiyle de düşünceyi, sahip olmak, (avoir), inanmayı

da var olmak (fiilleriyle) ifade ederiz. Fikirler bilgi ile elde ettiğimiz şeyler olduğu halde, inançlar bizim temelimizi teşkil ederler ve onların içinde bulunuruz (Ülken, 2016, s. 382).

İnsan inandığı şeydir. Bireylerin kişiliği inançlarının bütününden oluşur. Dolayısıyla sahip olduğu değerler bireyin kişiliğini oluşturur. Toplumsal değerler ise o toplumda yaşayan bireylerin genel çoğunluğu tarafından kabul görmüş ve benimsenmiş değerler olmakla birlikte toplumun ortak ihtiyaçlarına cevap verirler. Eğitimin amacı da budur. Eğitimin amacı, bireye sadece bilgi yüklemek, öğrenmenin kalıplaşmış bilimsel basamaklarını tırmanmasını sağlamak, sadece akademik olarak başarı göstermesini desteklemek demek değildir. Eğitimin asıl amacı; her bireyi özel ve öznel kabul edip toplumsal yaşamını ve dünya hayatını en verimli seviyede sürdürebilmesine olanak sağlayacak seviyeye ulaşmasını sağlamaktır. “Günümüz dünyasında yaşanan siyasi, sosyal, kültürel değişim ve gelişmeler sonucunda bireylerin etkili ve verimli iletişim kurup, yaşanan sorunlara etik kurallara uygun bir şekilde çözüm üretebilmeleri için değer eğitimi oldukça önemlidir” (Gömleksiz ve Cüro, 2011, s. 97).

Bu kültürel değişim, kültürel gelişmelere ayak uydurabilme ve kabullenme konusunda “bireylerin değerlere olan ihtiyacına” Türk Milletinin milli kültür tarihinden bir örnekle açıklık getirmek yerinde olacaktır:

Türklerin Anadolu için “Biz bu toprakları, bu topraklarda bizi fethetti!” demeleri doğrudur. Anadolu uygarlıklarının ürünü olan kültür birikimi, sadece nesnel kültüre yansımamıştır, davranışlara da yansımıştır.

“Demokratik kültür” olmadan, demokrasi yaşama geçirilemez. Demokratik kültürün temel iki ögesi ise, “hoşgörü” ve “uzlaşma”dır. Uzlaşmanın olabilmesi için, önce hoşgörünün olması gerekir. Hoşgörünün olabilmesi için de farklıya, farklı olana alışılmış olması gerekir. Doğal konumunun ürünü olarak farklılıkları, farklı toplulukları yan yana barındıran Anadolu, o farklılıklara, alışmak zorunluğunu da içermiştir. Anadolu’daki farklıya hoşgörü alışkanlığı, göçebe kültürün ögesi olan “eşitlik” ve “ilkel demokrasi” gelenekleriyle birleşince, ortaya çok yönlü,

çok boyutlu ve –insan ilişkileri açısından- çok olumlu bir kültür sentezi çıkmıştır (Kışlalı, 2010, s. 130).

Burada açıklanan; eğitim, değer ve kültür arasındaki bağ, bir ülkenin veya toplumun eğitim sisteminin kendine özgü olması gerektiğini de açıkça göstermektedir. Değerlerde olduğu gibi eğitim felsefelerinin de evrensel yönü vardır, ancak toplumların kendi kültürlerinden, tarihlerinden, değerlerinden uzak bir eğitim felsefesi de düşünülemez. Her toplum da kendi eğitim felsefesini ve eğitim sistemini kendi değerleri ve kültürleri çerçevesinde oluşturur. Nasıl ki, gelişimsel psikolojide bir çocuğun davranışlarında kendisini yetiştiren ailenin değerleri gözlemlenebiliyorsa, her toplumun bireylerinde de içinde yaşadığı toplumun kültürel değerlerini gözlemlemek mümkündür. İnsan içinde yaşadığı toplumla gelişir ve toplumsal yaşantı durağan değildir. Bunun bir sonucu olarak da her toplum kendi kültür kökenine ve kendilerinden yüzyıllarca zaman dilimi öncesinde yaşamış olan atalarının taşıdığı değerlere de günümüzde hala sahiptir denilebilir. İşte bu aidiyet, değerlerin ve insan ruhunun en sağlam bağı olan inançla sağlanmaktadır.

Değerler kişiden kişiye ve toplumdan topluma farklılıklar içermektedir. Toplumların ya da kişilerin bir nesneye, bir duyguya ya da bir davranışa biçtiği değer farklı olabilmektedir ve bu farklılığa saygı duyabilmek de bir değerdir. “Bütün değer biçimlerimizin gerisinde düşünceler, inançlar, ilkeler ya da ölçütler vardır ve bunlar olaylara bakışımızı peşinen belirlerler ve şekillendirirler, seçim ve tercihlerimize, kararlarımıza, eylemlerimize, tutumlarımıza, kısaca nasıl davranmamız ve yaşamamız gerektiğine dayanaklık ederler” (Tüzer, 2014, s. 383). Değerlerin, insanlık üzerinde bumerang etkisi göstermesi insan yaşamı için, sürekli bir dönüşüm ve gelişim zinciri oluşturur. Kişisel değerler grup değerlerinin, grup değerleri toplumsal değerlerin, toplumsal değerler ise milli ve manevi değerlerin oluşumuna etki eder. Toplumların, dünya coğrafyasında adalet, huzur, barış, güven, mutluluk, saygı vs. çerçevesinde varlığını koruyabilmesi ve devam ettirebilmesi için oluşturulan evrensel değerlerin kaynağı ise; yine farklı milletlerin toplumsal değerlerindeki, ortak amaçlarının örtüşmesiyle oluşur. Sonuç olarak yine başlangıç noktasına dönen değer etkileşimleri zincirinde, bireysel değerlerin oluşmasında da evrensel değerlerin etkisi vardır. Dünya coğrafyasında insanlık adına evrensel değerlere sahip çıkmak ve katkıda bulunmak için temel değerlere önem verilmesi kaçınılmazdır. Milli ve manevi değerler, içinde yaşanılan toplumun her bireyi tarafından kesinlikle öğrenilmesi gereken kavramlardır.

Aile ile başlayan ve okulla devam eden bireyin eğitim sürecinin, hayat boyu öğrenme yoluyla zaman sınırlandırılması sorunu aşılmış olmakla birlikte, değerler eğitiminin sadece bu iki temel kurumla verilebileceği düşüncesi de aşılmalıdır. Bu uğurda değerler eğitimi sistemini daha geniş bir çerçeveye oturtmak ve verimli kılmak için daha fazla çalışma yapılmalıdır. Türklerin milli tarihi eğitim konusunda yeterli zenginliğe sahiptir ve bunlardan faydalanılmalıdır. “Atalarımız ‘Ahi Teşkilatı’ değer eğitimi bakımından incelenebilir. Örneğin merhamet duygularının ölmemesi için kasaplara yaz aylarında bir ay bahçıvanlık yaptırarak bu sorunu çözmüştür. Günümüzde ise bu işi (...) STK’ların da devreye girerek yapması gerekir” (Tarhan, 2014, s. 185-186).

2.2.4. Değerler Eğitiminin Tarihsel Gelişimi

Değerler eğitiminin tarihsel gelişimi ele alınırken ahlak eğitimi ve karakter eğitimi olarak farklı zamanlarda ortaya çıkmış olan bu iki eğitim modeliyle karşılaşılmaktadır. Bu eğitim modelleri zaman içinde yapılan çalışmalarla, bu iki modeli de kapsayacak şekilde geliştirilmiş ve günümüzde “değerler eğitimi” adı ile anılan yeni bir eğitim modeli oluşmuştur. Bu durumda değerler eğitiminin, kapsamı çok geniş bir eğitim alanı olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Her değer başlı başına bir eğitim modeli oluşturabileceği gibi, günümüzdeki gibi sınıflandırmalar yoluyla elde edilmiş değerlerin toplamından oluşan eğitim modeline de rastlamak mümkündür. Örneğin; ahlak eğitimi, ahlaki değerler olarak sınıflandırılan değerleri kapsarken, hoşgörü eğitimi adı altında sadece bir değer öğretilebileceği modellerle de karşılaşılabılır.

Her ülkenin ve toplumun değer yargıları birbirinden farklı olsa da birçok ülke değerlerin önemini kavramış, kendi genç nesillerine öğretilmesi zorunluluğunu kabul etmiştir. “Bu nedenle de İngiltere’de 1906’dan, Almanya’da 1881’den, Fransa’da ise 1882’den beri mecburi bir ahlaki değer öğretimi yapılmaktadır” (Yel ve Aladağ, 2015, s. 126).

Bunların ardından bilimsel çalışmalar bağlamında ele alınacak olursa: “Değerler eğitiminin geçmişinin 1920’li yıllarda Amerika’da karakter eğitimi adı altında yapılan çalışmalara dayandığı görülür. Değerler eğitimi ile ilgili yapılan çalışmalar 1970’li yılların ortalarından sonra yayımlanmıştır” (Elbir ve Bağcı, 2013, s.1323). “Karakter eğitimi, Lincona (2001) tarafından, insanın kişiliğine ait olan

ahlaki bilgi, ahlaki duygu veya tutum ve ahlaki davranış konusunda bireyin eğitimi şeklide tanımlanmıştır” (Şimşek ve Alkan, 2019, s. 2). “1930’lu yıllarda karakter eğitime gösterilen ilgi düşüş göstermiş ve bu ilgisizlik 1960’ların ikinci yarısına kadar sürmüştür. Ancak 1960’lı yılların sonuna doğru hem eğitimciler hem de halk tarafından değerlere gösterilen ilgide canlanma görülmüş, değer eğitimi önem kazanmıştır” (Leming, 1997; Kirschenbaum, 2000; akt: Demircioğlu ve Tokdemir, 2008, s. 73). “Değerler eğitimi alanında en popüler hareket olan karakter eğitimi (Kirschenbaum, 2000) 1980’lerde ve 1990’larda güç kazanmıştır (Vessel, 1998, s. 5; akt: Ay, 2015, s.152(b)).

Türk Eğitim Tarihi açısından değerler eğitimin gelişimi ve değerlerin topluma kazandırılması işlevi konusuna bakıldığında “aile” ile “töre” kavramlarının öne çıktığı görülmektedir. Eski Türk devletlerinde, özellikle Hunlar’da “aile eğitimiyle ve töre” yoluyla sağlandığı, bu durumda ise kişilerin töreye uyumunu sağlayacak bir mekanizmaya ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Dede Korkut hikâyelerinden anlaşılacağı üzere bu görevi kam ve ata hüviyetinde olan bilge kişiler yerine getirmektedir (Özkan, 2011). Töre: “Bir toplumda ahlak, gelenek, görenek ve ortaklaşa alışkılarca belirlenmiş, benimsenmiş davranışların ve yaşama biçimlerinin öteden beri uyulagelen toplumsal kuralların, şu ya da bu konuda tutulagelen yolların tümü” (TDK, 2021). İslamiyet öncesi devirlerde halkı aydınlatan bilge kimseler İslamiyet’in kabulünden sonra gezici dervişler olarak ortaya çıkmaktadır. İbn’ül Arabi, Yunus Emre vs. Bununla birlikte Anadolu’da kurulan Ahilik Teşkilatı da değer eğitimi konusunda Anadolu halkı üzerinde önemli bir yer edinmiştir. Ayrıca İslamiyet’in kabulünden sonraki süreçte dini bilgiler yanında ahlak dersleri de vermeye başlanmıştır. Ahlak dersi adı altında verilen bu dersler zamanla değiştirilerek veya geliştirilerek, bazen tek bir değer kazandırılması hedeflenen dersler şeklinde bazen de ahlaki değerlerin birçoğunu kapsayacak şekilde okutulup öğretilmeye devam etmiştir (Özkan, 2011). “Keskin (2010)’a göre, II. Meşrutiyetin ilanından günümüze kadar hem tüm ilkokul, ortaokul ve ilköğretim okulu programlarının amaçlarında hem de sosyal bilgilerin içeriğini oluşturan derslerde dolaylı veya doğrudan ahlak ve karakter eğitime vurgu yapıldığı görülmektedir” (akt: Yıldırım ve Demirel, 2019, s. 94).

Bu tarihten sonra değer eğitimi konusu, sistemli bir hal alana kadar sürekli olarak geliştirilmiş ve Türk Eğitim sisteminde yerini almıştır. Değer kavramı ve

kazanımı konusu Türklerde tarihinin ilk zamanlarından bu güne kadar hep önemli bir yer edinmiştir.

2.2.5. Sosyal Bilgiler Dersinin Amaçları ve Değerler Eğitimi

“Çocuklar dünya üzerinde büyüyen sosyal problemlerden, şiddet ve hoşgörüsüzlükten artan bir şekilde etkilenmektedir. Pek çok ülkede aileler ve eğitimciler toplumsal düzeni tehdit eden bu sorunlardan kurtulmanın yolunun etkili bir değerler eğitiminden geçtiği kanaatindedirler” (Tillman, 2000: IX; akt: Yazıcı, 2006, s. 2). Ne yazık ki bugün aynı sıkıntılar Türkiye’de de artarak yaşanmakta ve bu konuda etkisi toplumsal yaşamda gözlenebilecek, eğitim ve öğretimde hayatilik ilkesini gerçekleştirebilen, öğrencilerin milli ve manevi değerleriyle birlikte evrensel değerleri öğrenip içselleştirmesine olanak sağlayacak etkili bir değerler eğitimi uygulamasının gerekliliği ve önemi her geçen gün biraz daha artmaktadır.

Bu ihtiyaç ve düşünceleri de göz önünde bulundurularak, milli, manevi, ahlaki değerler çerçevesinde evrensel değerleri de kapsayacak şekilde belirlenen ve “1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu’nda ifade edilen Türk Millî Eğitimi’nin Genel Amaçları ve Temel İlkelerine uygun olarak” (MEB, 2018) hazırlanan, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nın özel amaçları on sekiz madde ile sınırlandırılmış olmakla birlikte öğrencilere kazandırılması amaçlanan değer sayısı ile eşit sayıda belirlenmiştir. Programdaki her bir amaçta öğrencilere en az bir değer kazandırılması hedeflenmiştir. MEB (2018) Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda yer alan ilk beş amaç ile öğrencilere:

1. “Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, millî bilince sahip birer vatandaş olarak yetişmeleri” (MEB, 2018) amacıyla; sevgi, vatanseverlik, sorumluluk değerlerinin edinimini,

2. “Atatürk ilke ve inkılaplarının, Türkiye Cumhuriyeti’nin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasındaki yerini kavrayıp demokratik, laik, millî ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olmaları” (MEB, 2018) amacıyla; Atatürk ilkeleri çerçevesinde belirlenen, Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik, İnkılapçılık Türk toplumunun temel düşüncelerini ve değerlerini oluşturmaktadır ve bu değerlerimizi genç kuşaklarımızın kavrayıp benimsemelerinin ve yaşama aktarmalarının sağlanması,

3. “Hukuk kurallarının herkes için bağlayıcı olduğunu tüm kişi ve kuruluşların yasalar önünde eşit olduğunu gerekçeleriyle bilmeleri” (MEB, 2018) amacıyla; adalet, eşitlik değerlerine hakim olmasını,

4. “Türk kültürünü ve tarihini oluşturan temel öge ve süreçleri kavrayarak millî bilincin oluşmasını sağlayan kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi gerektiğini kabul etmeleri” (MEB, 2018) amacıyla; Türk kültürünü ve tarihini oluşturan temel değerler den biri ailedir, aile birliğine önem verme değerini iyi kavratmayı, manevi ve maddi (Tarihi yapılarımız başta olmak üzere kültürümüzü yansıtan bütün somut öğeler maddi değerlerimizi oluşturur) bütün kültürel mirasımızı oluşturan değerlerimize sahip çıkmayı ve zamanın şartlarına uyacak şekilde özünü koruyarak geliştirilmesini katkıda bulunmayı,

5. “Yaşadığı çevre ile dünyanın genel coğrafi özelliklerini tanıyarak insan ile çevre arasındaki etkileşimi açıklamaları ve mekanı algılama becerilerini geliştirmeleri” (MEB, 2018) amacıyla; İnsan ile çevre arasındaki dönüşümlü etkileşim göz önünde bulundurularak, insanın doğaya verdiği zararlar zaman içerisinde tekrar insana dönüştüğü bilinmekle birlikte, doğal çevreye duyarlılık değerinin bilincine vardırılmasını hedeflemektedir.

Bunların yanı sıra doğrudan değerler eğitimi yaklaşımının özellikle vurgulandığı amaçların yer aldığı 12. 16. 17. ve 18. maddeler de önemlidir:

-“Bilimsel düşünmeyi temel alarak bilgiye ulaşma, bilgiyi kullanma ve üretmede bilimsel ahlakı gözetmeleri,

- Millî, manevi değerleri ile evrensel değerleri benimseyerek erdemli insan olmanın önemini ve yollarını bilmeleri,

- Ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık göstermeleri,

- Özgür birer birey olarak fiziksel, duygusal özelliklerinin; ilgi, istek ve yeteneklerinin farkına varması, amaçlanmaktadır” (MEB, 2018).

Sosyal bilgilerin bu amaçlarından da açıkça görüldüğü gibi, Sosyal bilgiler dersinin çerçevesinin değerler eğitimi temelleri üzerine oluşturulduğu açıktır. “Sosyal bilgiler dersi, aslında bir değer eğitimi dersidir. Çünkü tarihsel içeriğe sahip olması, farklı kültürleri ve yaşam hikâyelerini anlatması yönüyle iyi değerlerin verilmesi

bakımından önemlidir. Sosyal bilgiler dersinin çok disiplinli olması da, değer eğitimi bakımından bir zenginlik sayılabilir” (Kan, 2010, s. 140). Öğrencinin yaşama hazırlanmasının ilk basamağı olan aileden sonra gelen okul eğitimi serüveninde, okuma, yazma, öğrenme ve akademik bilgi sağlanmasının yanında yine yaşama hazırlanmasına, yaşamı en iyi ve verimli şekilde sürdürmesine katkı sağlayan eğitim öğretim dersi ise Sosyal Bilgiler dersi. Sosyal Bilgiler dersinin en nihai amacı, iyi insan yetiştirmektir. Değerler eğitiminin de temel amacı iyi insan yetiştirmek olduğu gibi, bu iki eğitimi birbirinden ayrı düşünmek imkânsızdır.

2. 3. İlgili Çalışmalar

Çalışmanın konusuna ve sınırlılıklarına dair yapılan literatür taraması neticesinde; “değerler eğitimi, Sosyal Bilgiler’de değerler eğitimi, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve edebi ürünlerle değerler eğitimi” konularında bazı çalışmalar yapıldığı tespit edilmiştir. Bu çalışmalar şunlardır:

Yazıcı (2006) “Değerler Eğitime Genel Bir Bakış” adlı makale çalışmasında, bilişsel ve psiko-motor kazanımlarla sınırlı kalan eğitim programlarıyla, toplumun yapısını oluşturan bireylerin duyuşsal kazanımları edinemeyeceğini bunun neticesinde değerler eğitiminden yoksun kalan bireylerin oluşturduğu bir toplulukta, toplumsal birlikten ve ortak amaçtan söz edilemeyeceğini belirtmiştir. Bu durumun eğitim programlarının hazırlanmasında değerler eğitimi konusuna gereken önemi vermeyi zorunlu kıldığını, etkili ve sistemli bir değer eğitiminin en temel koşulunun ise, öğretmenlerin değerler eğitimi konusunda yeterli yetkinliğe ulaşmış kişiler olarak yetiştirilmesi olduğunu vurgulamıştır. Bu doğrultuda, çalışmada öğretmenler için değerler eğitimi konusunda kaynak olabilecek açıklayıcı bilgiler vermiştir.

Kumbasar (2011) Muzaffer İzgü’nün Romanlarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi” başlıklı tez çalışmasında, yazarın 1971-2003 yılları arasında yazmış olduğu on iki eserini, Sosyal Bilgiler ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi öğretim programları kapsamındaki değerlerin incelenmesiyle oluşturulan yirmi beş değerlik bir değer listesi açısından incelemiştir. Araştırmacı tarafından eserlerde en fazla işlendiği tespit edilen değerler sevgi, saygı, yardımlaşma, çalışkanlık ve temizlik olmakla birlikte en az rastlanan değerler ise barış, tutumlu olma, bilimsellik, cesur olma değerleridir. Bunlara karşın araştırmacı, eserlerde alçakgönüllülük değerine ait hiçbir bulguya ulaşılamadığını ortaya koymuştur.

Aktan (2012) “100 Temel Eserlerde Yer Alan Değerlerle Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki Değerlerin Uyumu” isimli tez çalışmasında, araştırmaya konu olan eserlerde tespit edilen değerler ile SBÖP’de yer alan değerlerin uyumu incelenmiştir. Çalışma neticesinde, incelenen eserlerde SBÖP’deki değerlerle uygunluğu tespit edilen değerlerden sevgi, yardımseverlik, saygı, estetik ve özgürlük değerleri en sık rastlanan değerler olmuştur. Araştırmacı, söz konusu eserlerde bağımsızlık, estetik, misafirperverlik, sağlıklı olmaya önem verme ve temizlik değerlerine rastlanmadığını açıklamıştır.

Deveci, Belet ve Türe (2013) tarafından yapılan “Dede Korkut Hikâyelerinde Yer Alan Değerler” başlıklı makale çalışmasında, nitel araştırma yaklaşımlarından doküman incelemesi yöntemi ile 12 Dede Korkut Hikâyesi içerik analizi yöntemiyle çözümlenerek incelenmiştir. Araştırma sonucunda, Dede Korkut Hikâyelerinde; aile birliği, sevgi, dürüstlük, saygı, estetik, cesaret, onurlu olma, dayanışma, vatanseverlik, cömertlik, merhamet gibi toplumsal ve dini değerlerin yer aldığı belirtilmiştir. Yapılan bu çalışma ile ilköğretim programları kapsamında değer eğitiminin verildiği derslerde Dede Korkut Hikâyelerinden faydalanılabileceği ortaya konmuştur.

Akbalık (2015) “Değerler Eğitimi Bağlamında Hacı Bektaş-ı Veli’nin Eserlerinde Yer Alan Eğitsel Unsurlar” isimli tez çalışmasında Sosyal Bilgiler, Türkçe ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin öğretim programlarında yer alan değerlerin tamamını kapsayacak şekilde 20 değerden oluşan bir liste belirlemiştir. Çalışmada Hacı Bektaş-ı Veli’nin üç eseri örneklem olarak alınmıştır. İncelenen eserler; Fevaid, Vilayet-name, Mâlâkat-ı Hacı Bektâş-ı Veli’dir. Çalışmanın sonucunda eslerin üçünde de değerlere rastlandığı, en fazla veri tespit edilen değer ise hoşgörü değeri olduğu açıklanmıştır.

Yalçınkaya (2015) “Bektaşî Fıkralarının Eğitici Yönü ve Değerler Eğitimi Açısından Önemi” başlıklı makale çalışmasında, “Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları” adlı eserdeki Bektaşî fıkralarını Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programındaki değerler açısından incelemiştir. Çalışmada, eserde yer alan Bektaşî fıkralarında programda yer alan değerlerden; doğruluk ve dürüstlük, misafirperverlik, adil olma, bilimsellik ve yardımseverlik olmak üzere beş değer ele alındığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada Bektaşî fıkralarının eğitici yönüne açıklık getiren

bilgiler verilerek, ilköğretim derslerindeki değerler eğitimine kaynaklık edebilecek nitelikte olduğu vurgulanmıştır.

Bolat (2016) “Sosyal Değerleri ve Değerler Eğitimi Anlamak” başlıklı makale çalışmasında, değerler eğitimi faaliyetlerinin etkili şekilde uygulanıp yürütülebilmesi için eğitimcilerin değerler eğitimi alanında bilgi ve yetkinlik kazanmış kişiler olması gerektiğini, öğrenciye değerlerin aktarımında okulların resmi öğretim programları ve okulun örtük programından faydalanılmasını savunmuştur. Araştırmacı, çalışmasında değer kavramı temelinde değerler konusunu geniş bir çerçevede ele alıp irdeleyerek, değerlerin oluşumu ve değerlerin sınıflandırılma şekillerine yer verilmiş, değer-toplum, değer-kültür ve değer-toplumsallaşma ilişkisi ortaya konmuştur, bunlarla birlikte sosyal değerler kavramını tanımlamış ve değerler eğitimine dair açıklayıcı bilgiler vermiştir.

Topçu (2016) “Saltuknâme’nin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi” başlıklı tez çalışmasında, değer kavramı ile değer eğitimi konusunu açıklayarak, değerlerin özellikleri, işlevleri ve sınıflandırılması hakkında bilgi vermiş, değer eğitiminde ailenin, okulun, öğretmenin, edebiyatın ve edebi ürünlerin yerini ele almıştır. Araştırmacı, Saltuknâme’de yer alan değerleri ilmi, iktisadi, estetik, sosyal, siyasi, dini ve ahlaki değerler başlıkları adı altında incelemiştir.

Ustaoglu Çelik (2016) “Orhun Yazıtlarının Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Değerler Çerçevesinde İncelenmesi” isimli makale çalışmasında, programda yer alan 20 değerlerden 17 tanesine ulaşıldığı; misafirperverlik, sağlıklı olmaya önem verme ve temizlik değerine rastlanmadığı açıklanmıştır. Türk tarihinin ve kültürünün en önemli kaynaklarından biri olan Orhun Yazıtlarının, değerler eğitimi açısından Sosyal Bilgiler dersi kapsamında kaynak olarak kullanılabilecek nitelikte ve zengin bir eser olduğu ortaya konmuştur.

Ertürk (2017) “Edip Ahmet B. Mahmut Yükeki’nin Atabetü’l Hakâyık Adlı Eserinin Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Değerler Açısından İncelenmesi” isimli tez çalışmasında, söz konusu eseri SBÖP’de yer alan değerler yönünden incelemiştir. Araştırmacı, incelenen eserde programda yer alan bilimsellik, duyarlılık, dürüstlük ve yardımseverlik değerleri ile birlikte, programda yer almayan sözün değeri, alçakgönüllülük, cömertlik ve kanaatkârlık gibi değerleri de tespit etmiştir.

Reşit Yılmaz (2017) “Ortaokul Sosyal Bilgiler Eğitiminde Safahat’ın Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi” isimli tez çalışmasında Mehmet Akif Ersoy’un Safahat adlı eserini SBÖP’de yer alan değerler açısından incelemiş, aynı zamanda programda yer almayan fakat eserde görüldüğü tespit edilen iffet, şecaat ve şükür gibi değerlere de çalışmada yer vermiştir. Araştırmacı, çalışmasında Safahat’ın SBÖP’deki değerler açısından zengin bir içeriğe sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Eryılmaz ve Çengelci Köse (2018) “Sosyal Bilgilerde Edebi Ürünler ve Değerler Eğitimi: Küçük Prens Örneği” isimli makalede Küçük Prens adlı edebi eserde 2017 SBÖP’deki değerlerin görülme durumunun incelenmesi amaçlanmıştır. Doküman incelemesi yöntemi ile yapılan çalışmada değer unsurlarının belirlenmesi ve analizi içerik analizi yoluyla yapılmıştır. Çalışmanın neticesinde Küçük Prens adlı eserde ulaşılan değerler; bilimsellik, estetik, çalışkanlık, yardımseverlik, saygı, duyarlılık, cesaret, vatanseverlik, arkadaşlık, adil olma, düzenli ve temiz olma, sorumluluk, dürüstlük, sevgi, güç, hazzcılık olmuştur.

Kınacı (2018) “Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Değerler Eğitimine ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Değerlere Yönelik Görüşleri” başlıklı tez çalışmasında, yapılandırılmış görüşme tekniği ile üç farklı üniversitenin eğitim fakültelerinde öğrenim gören sosyal bilgiler öğretmenliği 4. sınıf öğrencilerinin görüşlerini almış, elde ettiği verileri içerik analizi yöntemi ile çözümlemiştir. Araştırma verilerini NVivo 12 nitel veri analiz programı kullanarak değerlendiren araştırmacı, öğretmen adaylarının değer kavramı ve değer eğitimin farkında olduklarını saptamıştır. Bununla birlikte öğretmen adaylarının vatanseverlik, saygı, sevgi, adalet, eşitlik, sorumluluk ve bağımsızlık değerlerini programda yer alan diğer değerlerden daha fazla önemsediklerini belirtmiştir. Ayrıca, çalışma kapsamında SBÖP’de yer alan değerlere ve değerler eğitimine dair kayda değer görüşlere ve önerilere ulaşmıştır.

Kolaç ve Özer (2018) “Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebi Ürünlerin Kullanımı ve Değer Aktarımındaki Katkılarına Yönelik Öğretmen Adaylarının Görüşleri” isimli makale çalışması için Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programından 21 öğretmen adayı ile yapılandırılmış görüşme tekniği uygulanmış ve öğretmen adayları tarafından hazırlanan 72 adet ders planı doküman analizi yöntemi ile çözümlenmiştir. Araştırma neticesinde öğretmen adaylarının çoğunluğunun edebi ürünleri okumayı

sevdiği ve okumaya zaman ayırdığı sonucuna ulaşılırken, sosyal medyada zaman geçirmenin bazılarını okumaktan alıkoyduğu tespit edilmiştir. Öğretmen adaylarının daha çok 7. Sınıf ders planlarında şiir, öykü ve fıkra türlerinden yararlandıkları, duyarlılık, vatanseverlik ve saygı değerleri ile ilişkilendirmelerde bulundukları saptanmıştır.

Tural (2018) “Dede Korkut Hikâyelerinin Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki Değerler Açısından İncelenmesi” isimli makale çalışmasında, programda yer alan değerlerin Dede Korkut Hikâyelerinde yer alma durumunu ve sıklığını belirlemiştir. Çalışma neticesinde hikâyelerde en sık görülen değerlerin; aile birliğine önem verme, estetik, vatanseverlik ve yardımseverlik olduğu; en az ise, bağımsızlık, özgürlük, eşitlik değerlerine rastlandığı açıklanmıştır. Hikâyelerde programda yer alan değerlerden sadece tasarruf değerine dair bulguya ulaşılamadığı ve sonuç olarak Dede Korkut Hikâyelerinin Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilere verilmesi hedeflenen değerler açısından önemli olduğu ortaya konmuştur.

Yeter (2019) “Çocuk Dergilerinin Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki Değerler Açısından İncelenmesi” başlıklı tez çalışmasında, Türkiye’de en fazla okuyucuya sahip olan “TRT Çocuk Dergisi, Bilim Çocuk Dergisi, Araştırmacı Çocuk Dergisi ve National Geographic Kids” adlı çocuk dergilerinin toplam 24 sayısı incelenmiştir. Çalışmada, çocuk dergilerinde en fazla bilimsellik, estetik, duyarlılık, çalışkanlık ve sevgi değerlerine yer verildiği; en az işlenen değerlerin ise adalet, bağımsızlık, tasarruf, eşitlik ve vatanseverlik değerleri olduğu belirlenmiştir. Çalışma sonucunda, 4 derginin programdaki 18 değer bağlamında görsel veya metinler açısından zengin içeriklere sahip olduğu ortaya konmuştur. Bu bağlamda çocuk dergilerinin değer aktarımı ve değer öğretimi açısından önemli olduğu vurgulanmıştır.

YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde, araştırmanın modeli, araştırmanın kapsamı, araştırma sırasında başvuru alan veri toplama araçları ve toplanan verilerin analiz edildiği yöntemler ele alınmıştır.

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'ndaki değerlerin Yunus Emre'nin Divan adlı eserinde yer alma durumunun belirlenmesi amacıyla, nitel araştırma yaklaşımı kullanılmıştır. "Nitel araştırma insanların yaşam tarzlarını, öykülerini, davranışlarını, örgütsel yapılarını ve toplumsal değişmeyi anlamaya dönük bilgi üretme süreçlerinden biridir" (Straus ve Corbin, 1990; akt: Özdemir, 2010, s. 325). Başka bir ifade ile nitel araştırma; "(...) gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir" (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 37). "Nitel araştırmalar, değişkenlerini bilmediğimiz ve keşfetmemiz gereken bir araştırma problemini ele almak için en uygun yöntemdir" (Creswell, 2012, s. 16; akt: Yeter, 2019, s. 52).

Bu araştırmada doküman incelemesi yöntemi ile elde edilen verilerin, betimsel analiz ve içerik analizi tekniği ile içerik çözümlemesi yapılmış, elde edilen bulguların yorumlanması yoluyla sonuca ulaşılmıştır. Araştırma konusu hakkında kaynak taraması yapılmış, bu konuda yazılan kitap, akademik tezler, makale, bildiri, dergi, anı, hatırat ve broşürler incelenmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından, 2005 yılında hazırlanan ve 2017 yılında revize edilerek 2018'de güncellenmiş haliyle uygulanmaya başlanan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda değerler eğitimi üzerine ayrıca durulmuştur. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda toplam on sekiz tane değere yer verilmiştir. Programda değerlerin öğrencilere kazandırılması sürecinde değerler eğitimi kapsamında birçok yöntemle birlikte edebi eserlerden de faydalanılabileceği belirtilmiştir (MEB, 2018). Bu araştırmada, Yunus Emre'nin Divan adlı eseri Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'ndaki on sekiz değer açısından incelenmiştir.

Divan adlı eser her bir değer için ayrı ayrı olmak üzere defalarca baştan sona okunmuş, anlam ve eylem bakımından uygunlukları tespit edilen değerler

şiiirlerin üzerinde kodlanarak belirlenmiş ve fişleme tekniğiyle seçilerek bulgular kısmına aktarılmıştır. Bulgular kısmında uygunluğu tespit edilen bu şiirler, beyitler ve dizeler programdaki değerlerin betimsel çerçevesi kapsamında içerik çözümlemesi yapılarak yorumlanmış, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan değerler açısından uygunluğu ortaya konmuştur. Programda yer alan değerler sözlük anlamları açısından tanımlanmış, Yunus Emre'nin eserlerinde tespit edilen değerleri anlam, duygu ve eylem bakımından nasıl ifade ettiği belirtilerek birbirine uygunluk bağlamında yorumlanmıştır. Bulgular kısmında verilen değer sıralaması, eserde tespit edilen değerlerin tekrar sıklığı en fazla olandan en az olana doğru listelenmesi şeklinde oluşturulmuştur. Bu şekilde ele alınan araştırmada, sonuç olarak bu eserlerin değerler eğitimi açısından önemine açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

3.2. Verilerin Toplanması

Bu araştırmada veri toplama tekniklerinden doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Karasar (2018) doküman incelemeyi şu şekilde tanımlamaktadır; “Belge tarama, var olan belgelerden ve kayıtlardan yararlanarak veri toplama tekniğidir. Bu teknikle olgu ve olayların anlık kayıtlarının elde edildiği; ses kaydı, plak, video, film vs. kaynakların kullanımının yanında, olgular ve olaylar hakkında sonradan bilgi iletisi sağlayacak şekilde oluşturulmuş olan; kitap, ansiklopedi, dergi, gazete, mektup, anı, yaşam öyküsü, resmi veya özel belge, arşiv kaydı gibi kaynakların kullanımı söz konusudur. Yazılı ve basılı kaynaklar üzerinde belge tarama işlemi; kaynaklara ulaşma, okuma yapma, amaca yönelik not alma ve değerlendirme aşamalarından oluşmaktadır (Karasar, 2018, s. 229-230)”. Bununla birlikte; “Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 189)”. Bu teknikte “araştırmacının dikkat etmesi gereken en önemli şey neyi, niçin, nerede ve nasıl arayıp bulacağını bilmesidir” (Sönmez ve Alacapınar, 2014; akt: Bebek, 2020, s. 31). Bu doğrultuda, çalışmanın başında araştırmanın amacı kesin çizgilerle sınırlandırılarak belirlenmiştir. Sistemli bir araştırmayı hedefleyen bazı araştırmacılar doküman incelemesini belirli aşamalar şeklinde tanımlamıştır. Buna göre; “Doküman incelemesi belli başlı beş aşamada yapılabilir: (1) dokümanlara ulaşma, (2) orijinalliğin kontrol etme, (3) dokümanları anlama, (4) veriyi analiz etme ve (5) veriyi kullanma (Forster, 1995; akt: Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 194)”. Araştırma, bu aşamalar göz önüne alınarak gerçekleştirilmiştir.

Bu çizgide araştırmanın veri toplama aşamasında öncelikli olarak çalışma için uygun görülen kaynakların temini ve orijinalliğinin kontrol edilmesi yolu izlenmiştir. İlk olarak çalışmanın konusunun özünü oluşturan Yunus Emre'nin Divan adlı eseri konusunda, bu eser üzerine günümüzde yapılmış en kapsamlı çalışma araştırılmış ve Mustafa Tatçı'nın Yunus Emre çalışmaları temin edilmiştir. Bunun yanı sıra Yunus Emre'nin hayatı, eserleri, dili, kişiliği, yaşadığı yer ve dönem hakkında araştırmalar yapıp kaynaklar incelenmiş, Yunus Emre adına düzenlenen sempozyuma katılım sağlanarak hakkında bilgi edinilmiştir. Konu ile uygunluğu görülen kitap, makale, bildiri, dergi gibi kaynaklar temin edilmiştir. Araştırmaya konu olan, Yunus Emre'ye ait Divan adlı eserin Eski Anadolu Türkçesi ile neşredilmiş olması neticesinde, bu araştırma için veri analizi aşamasından önce eserin dilini kavrayıp anlamak ve doğru sonuçlara ulaşmak adına, geniş bir literatür okuması ile sözlük araştırması yapılmıştır. Değerler eğitimi ve özellikle Sosyal Bilgilerde değerler eğitimi konusunda kaynaklar taranmış kitap, makale ve bildiriler arasından konuya yakınlığı olanlar tespit edilmiş ve kaynaklar temin edilmiştir. 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Milli Eğitim Bakanlığı'nın internet sayfası üzerinden temin edilmiş, sosyal bilgiler ders kitapları incelenmiştir. Yüksek Öğretim Kurumu'nun (YÖK) internet sayfasından “Yunus Emre” ve “Değerler Eğitimi” konularıyla ilgili daha önceden yapılmış çalışmalara ulaşılmış ve bu çalışmalar incelenerek uygun görülenler kaynak olarak temin edilmiştir. Toplanan kaynaklar dizininden elde edilen bilgiler ve veriler; betimsel analiz ve içerik analizi yöntemleriyle çözümlenip yorumlanarak konunun önemini açıklama ve ortaya çıkarma yolu izlenmiştir.

3.3. Verilerin Analizi

Nitel araştırma çalışması kapsamına giren bu çalışmada doküman incelemesi tekniği ile elde edilen verilerin çözümlenmesi işlemi, betimsel analiz ve içerik analizi yöntemi ile yapılmıştır. “Betimsel analiz daha yüzeyseldir ve daha çok araştırmanın kavramsal yapısının önceden açık biçimde belirlendiği araştırmalarda kullanılır. İçerik analizi ise, toplanan verilerin derinlemesine analiz edilmesini gerektirir ve önceden belirgin olmayan temaların ve boyutların ortaya çıkarılmasına olanak tanır (Strauss ve Corbin, 1990; akt: Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 243)”.

Analiz sürecinde, betimsel analiz tekniği ile araştırmaya konu olan eserlerdeki şiirlerin, beyitlerin ve dizelerin incelenmesinde, şiirler araştırmacı tarafından öncelikle

birer birer ele alınarak detaylı bir şekilde defalarca okunmuştur. Araştırmanın amacı doğrultusunda, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında yer alan on sekiz değer, ana tema olarak ele alınmış olup bütün şiirler her bir değer için ayrı ayrı baştan sona okunup metin üzerinde ilgili kısımların altı çizilerek kodlar belirlenmiştir.

Tablo 2. Araştırmacının kod oluşturma, alt tema ve ana tema belirleme aşamaları.

Metin Üzerinde Kodların İşaretlenmesi	Alt Tema	Ana Tema
<u>Sen seni ne sanarusan ayruga da anı san</u> Dört kitâbun ma'nîsi budur eger varısa (Tatçı, 2013, s. 386b) (299/6) <u>Yitmiş iki millete birliğile bakmayan</u> Şer'ile evliyâsa hakikatde 'âsîdür (Tatçı, 2013, s. 57b) (29/4) Bundan içerü haber işit eydeyin iy yâr <u>Hakikatün kâfiri şer'ün evliyâsıdur</u> (Tatçı, 2013, s. 58b) (29/9) Bu gülîstânun bülbülü <u>kimse gülün dirmeyendür</u> (Tatçı, 2013, s. 143b) (99/8) Rızık için yime kimse rızkın kimse yimez Rızık için <u>gussa yime</u> pâdişâh eksük eylemez (Tatçı, 2013, s. 154b) (109/1) Kimse bâğına girmegil <u>kimse gülüne dirmegil</u> Var kendü ma'şûkunıla bâğçede el alış yûri (Tatçı, 2013, s. 515b) (403/6)	Adil Olma	Adalet
Yitmiş iki millete <u>suçum budur Hak didüm</u> Korkı hıyânetedür yâ ben niçün kızaram (Tatçı, 2013, s. 233b) (171/5)	Öz Yargılama	Adalet
Egriligi yaydan eğri <u>togruluğu</u> okdan <u>togru</u> Bu şehir içinde uğru hem kâdî hem sultân nedür (Tatçı, 2013, s. 137b) (94/2) <u>Togruluk</u> bekleyen dost kapusunda Gümânsuz ol bulur İlâhî devlet (Tatçı, 2013, s. 47b) (20/10)	Doğruluk	Adalet

Yukarıdaki tabloda kod, alt tema ve ana tema belirleme aşamalarının bir kısmı görülmektedir. Belirlenen bu kodlar çerçevesinde taslak bir veri listesi oluşturulmuştur. “Bu eserdeki betimsel analizle tespiti yapılan şiirler, beyitler ve dizeler daha detaylı incelemeye alınması için de içerik analizi tekniği ne geçilmiştir. Bu verilerde, şairin değerleri hangi anlamda ve nasıl verdiği, değerlerin hangi açıdan ele

alındığı, soyut kavramlar olan değerleri nasıl yorumladığı, değerleri verirken kullandığı yöntemler ve dili, kavramsal ve tematik açıdan ele alınarak irdelenmiştir. Bu şekilde betimsel analiz tekniği yoluyla tespit edilemeyen bulguları ve kavramları da tespit ederek daha kesin sonuç elde edilmiştir. Bu aşamada yapılan analizde şiirlerdeki ve değerlerin açıklamalarındaki birbirine benzeyen kodları ve kavramları bulup birleştirerek alt temalar oluşturulmuş, verilerin daha kolay anlaşılır hale gelmesi ve yorumlama güçlüğü ortadan kaldırmak için bu iki yöntem birlikte kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 249-250)”. Yunus Emre’nin Divan’ında elde edilen bulgularda her bir veri bir şiir, beyit gurubu ya da beyitten oluşabilmekle birlikte, herhangi bir veri metnin birden fazla değer içermesi durumu da göz önünde tutularak kaç değer gurubundaysa bütün ilgili guruplara eklenmiş ve açıklamalarda belirtilmiştir. Bununla birlikte soyut kavramlar olan ve geniş anlam çerçevesine sahip olan değerlerinde birbirinin kapsama alanı içerisine girdiğini göz önünde bulundurarak genel anlam olarak neyi ifade ettiği, şiirde geçen olay, olgu, durum, şahıslar, zaman ve coğrafya gibi unsurlarda anlam akışı içerisinde dikkate alınmıştır.

Araştırmanın geçerlik ve güvenilirliği dikkate alınarak inandırıcılığı artırılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda araştırmacı tarafından oluşturulan ve 471 veriyi içeren 105 sayfalık veri listesinin ham bir örneği çıkarılmıştır. Bu veri formu Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı’nda uzman olup değerler eğitimi konusunda çalışma yapmış ikinci bir kişi tarafından tanım tablosu çerçevesinde Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda yer alan 18 değer başlığından oluşan ana temalar dikkate alınarak kodlanmıştır. Daha sonra araştırmacı ve uzman tarafından kodlanmış veri listeleri karşılaştırılıp uzlaşamayan veriler tartışılmıştır. “Sonuç olarak ilk etapta “Miles & Huberman güvenirlik formülü” gereği 0,70’in üzerine çıkılamamıştır. Veri listesi, araştırmacı tarafından uzman kişi ile uzlaşılan ana temalar çerçevesinde tekrar gözden geçirilip tanımlar detaylandırılarak düzenlenmiş ve bu düzenleme neticesinde değerlerin dolaylı olarak ele alındığı tespit edilen verilerden çok, değerleri doğrudan yansıttığı görülen veriler dikkate alınmıştır” (Sağlam ve Kanadlı, 2021, s. 31-32). Düzenleme sonucunda 252 kesin veriyi içeren ve 60 sayfadan oluşan veri listesi ile yeni bir görüş formu hazırlanmıştır. Hazırlanan görüş formunun bir kesitini alıntılarla şu şekilde örneklemek mümkündür:

Tablo 3. Uzman Görüş Formu Örneği

Sayı	Şiir	Tanım	Kod ve Tema
81.	<i>‘İlim ‘ilim bilmekdür ‘ilim kendin bilmekdür</i> <i>Sen kendüni bilmezsin yâ niçe okumakdur</i> <i>Okumakdan ma’nî ne kişi Hakk’ı bilmekdür</i> <i>Çün okudun bilmezsin hâ bir kuru emekdür</i> <i>Okudum bildüm dime çok tâ’at kıldum dime</i> <i>Eri Hak bilmezisen ‘abes yire yilmekdür</i> <i>Dört kitâbun ma’nîsi bellüdür bir elifde</i> <i>Sen elif dırsün hoca ma’nîsi ne dimekdür (Tatçı, 2013, s. 134b) (91/1-4)</i>	(İlim, ilim bilmektir. İlim ise kendini bilmektir.) (Sen kendini bilmez isen bu nasıl okumaktır.) (Okumanın amacı ne, kişinin Hakk’ı bilmesidir.) (Madem ki okuduğun halde bilmezsin, ha bir kuru emektir.) (Okudum bildim deme, çok ibadet ettim deme.) (Mürşidi Hak bilmezsen, manasız yere koşmaktır.) (Dört kutsal kitabın özü bellidir bir elif de.) (Sen elif dersin hoca manası ne demektir.)	
82.	<i>Yûnus Emre dir hoca gerekse var bin hacca</i> <i>Hepisinden eyüce bir gönüle girmekdür (Tatçı, 2013, s. 134b) (91/5)</i>	(Yunus Emre der hoca, gerekirse bin kez var hacca.) (Hepsinden yücesi, bir gönüle girmektedir.)	
83.	<i>Söylerisem sözüüm savaş söylemezsem ciğerüm baş</i> <i>Cihân tolu durur kallâş her birinden bir taş gelür (Tatçı, 2013, s. 135b) (92/3)</i>	(Söyler isem sözüm savaş, söylemezsen ciğerim yara.) (Cihan doludur kalleş, her birinden bir taş gelir.)	
84.	<i>Erenler buna kalmadı vardı yolına turmadı</i> <i>Hakk’ı girçek sevenlere cümle ‘âlem kardaş gelür (Tatçı, 2013, s. 135b) (92/7)</i>	(Erenler buna kalmadı, yolunda ilerledi, durmadı.) (Hakk’ı gerçek sevenler, bütün insanları kardeşi olarak görür.)	
85.	<i>Egriligi yaydan eğri togrulugu okdan togru</i> <i>Bu şehir içinde ugru hem kâdî hem sultân nedür (Tatçı, 2013, s. 137b) (94/2)</i>	(Eğriliği yaydan eğri, doğruluğu oktan doğru olanlar.) (Bu şehir içinde hırsızlık yapmak, hem kadı hem sultan olmak ne demektir, bu iki zıt özellik aynı anda bir kişide bulunamaz.)	

Bu yeni form bağlamında araştırmacı ve Sosyal Bilgiler Eğitimi alanı uzmanının ham veri üzerinden ana temalar dikkate alınarak yaptığı kodlamaların karşılaştırılması sonucunda; Güvenirlik Katsayısı = “(Görüş Birliği / Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı)” formülüne göre araştırmacı ve uzman kişi arası uyum 0,96 olarak hesaplanmıştır (Miles & Huberman, 1994, s. 64). Daha sonra, bu veriler üzerinde ulaşılan 300 değere aynı kodlar üzerinden ulaşıp ulaşılmadığı konusunda güvenilirlik katsayısı hesaplamak amacıyla bu formun ham bir örneği tanım tablosu çerçevesinde Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı’nda uzman olan üçüncü bir kişi tarafından kodlanmıştır. Kodlama neticesinde veri listelerinin tekrar karşılaştırılması yapılmış uzlaşamayan veriler uzman ve araştırmacı tarafından tartışılmıştır. Elde edilen kodlamaların karşılaştırılması sonucunda; Miles & Huberman Güvenirlik Katsayısı Formülü’ne göre araştırmacı ve uzman kişinin kodları arası uyum 0,94 olarak hesaplanmıştır (Miles & Huberman, 1994, s. 64). Araştırma bulguları bu çerçevede değerlendirilerek yorumlama yapılmış ve sonuca ulaşılmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Araştırmanın bu bölümünde, Yunus Emre Divanı'ndaki şiirlerde 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programındaki değerlerden hangilerinin yer aldığı bulunmaktadır.

Yunus Emre Divanı'nda yer alan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programındaki değerler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 4. Yunus Emre Divanı'nda Yer Alan Değerler

Yunus Emre Divanı'nda Yer Alan Değerler	Frekans (f)
Sevgi	63
Dürüstlük	42
Adalet	27
Bilimsellik	24
Duyarlılık	24
Saygı	24
Yardımseverlik	23
Çalışkanlık	17
Dayanışma	16
Barış	13
Sorumluluk	11
Vatanseverlik	11
Eşitlik	10
Estetik	7
Aile birliğine önem verme	6
Özgürlük	5
Tasarruf	5

Bağımsızlık	2
Toplam	330

Tablo 4⁵'e bakıldığında, Yunus Emre Divanı'ndaki şiirlerde 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programındaki değerlerden en fazla *sevgi, dürüstlük ve adalet* değerinin yer aldığı görülürken; en az ise *bağımsızlık, özgürlük ve vatanseverlik* değerlerinin tekrar edildiği görülmektedir. Ayrıca eserde, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında yer alan on sekiz değer tamamına ait bulguya yer verildiği tespit edilmiştir.

4.1. Sevgi Değeri İle İlgili Bulgu ve Yorumlar

Sevgi herhangi bir şeye atfedilen kıymet ve değer derecesi neticesinde o şeye karşı beslenen yakın olma hissi veya bağ kurma çabasını oluşturan bir duygu biçimidir (TDK, 2022). İnsanlar arasında kurulan en güçlü ve en temel bağ sevgi bağıdır. “Sevgi yakın uzak farketmeden tüm insanlara karşı, özellikle ihtiyaç duyduklarında, önemsemek, ilgilenmek, duyarlı olmak, desteklemek, yardım etmek ve anlamak gibi duyguları, bilişleri ve davranışları da içeren bir tutumdur” (Sprecher ve Fehr, 2005; akt: Şahin, Ökmen ve Kılıç, 2018, s.177). Toplumsal yaşamın sürdürülebilirliğini korumak, barış, huzur ve güven ortamının oluşmasını sağlamak, sevgi değerinin toplum olarak edinimi ile gerçekleşir. Türk milleti her zaman insan sevgisine önem vermiş, kardeşlik, dayanışma, birlik ve beraberlik içinde yaşamayı kendilerine ilke edinmiştir. Türkler de doğa sevgisi, hayvan sevgisi ve vatan sevgisi de önemli görülmüş gelecek nesillere de bu değerler sevgi değeri kapsamında aktarılmıştır. “Sevgi; sevdiğimiz şeyin yaşaması ve gelişmesi için duyduğumuz etkin ilgidir. Bu etkin ilginin olmadığı yerde sevgi de yoktur” (Fromm, 2011; akt: Şahin ve diğerleri 2018, s. 177). Bu bağlamda Türk milletinin milli ve manevi değerlerini gelecek nesillere aktarmada gösterdiği özverisinin temelinde de nesline duyduğu sevgi vardır.

Yunus Emre'nin araştırmaya konu olan eserinde “sevgi” değeri; *insan sevgisi, evlat sevgisi, millet sevgisi, ışk kavramı ile sevginin tanımı, sevginin yönünü tayin etme, sevginin birleştirici etkisi ve peygamber sevgisi, insanların sevgisini*

⁵ Tablo 4'te resmedilen bulguların tamamının sayfa numaralarının verildiği bir listesi EK.1'de verilmiştir.

kazanmanın önemi, sevgisiz kişilerin durumu, kalbinde sevgi olan ve olmayan kişilerin kıyaslanması, tabiat sevgisi, vatan sevgisi, mürşid sevgisi, tanrı sevgisi alt temaları ile sevginin özelliklerini de kapsayacak şekilde oldukça detaylı işlenmiştir. Ayrıca, Divan'daki şiirlerin tamamı göz önüne alındığında Yunus Emre Divan'ı, "Sevgi Divanı" adıyla nitelendirilebilecek düzeyde "sevgi" değerini yansıtan bir eser olma özelliği taşımaktadır.

Yunus Emre'nin yaşadığı dönemin Anadolu'su, tarihinin en çetin dönemlerinden birini yaşamaktaydı. Haçlı saldırıları ve Moğol akınları ile büyük tahribata uğrayan Anadolu'da, halk çok ağır ve korkunç insanlık dramlarına şahit olmaktaydı. Bütün bu yaşananlara yokluk ve kıtlıkta eklenince, halk maddi ve manevi açıdan boşluğa düşmüş, adeta yeryüzündeki kuru yapraklar gibi amaçsızca sağa sola savrulmaya başlamıştır. İnsanlar kendilerine yaşama dair bir ümit kıntısı arar hale gelmiştir. İşte tarihin böyle karanlık ve tozlu bir zamanında Moğalların kanla suladığı Anadolu topraklarında yetişen Yunus Emre, düşünceleriyle bir yıldız gibi halkı aydınlatmış ve şiirleriyle de yaşama sarılmaları için halka nefes olmuştur. Yunus Emre Divanı'nda *insan sevgisi* alt temasına dair bulgular şu şekildedir:

Benüm bunda karârüm yok ben bunda gitmege geldüm

Bâzîrgânam metâ'um çok alana satmağa geldüm

Ben gelmedüm da'vîyiçün benim işüm seviyiçün

Dostun evi gönüllerdür gönüller yapmağa geldüm (Tatçı, 2013, s. 244b)
(179/1,2)

Gelün tanşuk idelüm işi kolay tutalum

Sevelüm sevillelüm dünyâ kimseye kalmaz (Tatçı, 2013, s. 147b) (103/5)

İnsanlığa asırlar öncesinden; "Ben, dünya da kalıcı değilim, tıpkı bir bezirgân gibi dünyadan geçmekte olan bir yolcuyum ve bana insanlara kazandırılmak üzere verilmiş cevherleri satmaya geldim. Ben dünyaya dava için gelmedim, benim işim insanlara sevgi cevherini kazandırmak, yeryüzünde sevgiyi yaymak ve çoğaltmak, bunların karşılığında ise gönüller almak." diyerek seslenen Yunus Emre, bu dizeleriyle adeta "gönül ile sevgi takas eden bir bezirgân" gibi dünyadan geçmiştir. O bu şiiriyle, dünyaya gelişinin ve yaşamının gayesini de açıklamıştır. Bütün karanlıkta

kalmış gönüllere sevgisini haykırmakla birlikte, onlar için iki dünya hayatına dair ümit ışığı olmuş ve sevgi değerinin ne kadar yüce bir değer olduğunu ortaya koymuştur. Bu şiirinden de anlaşılacağı gibi, Yunus Emre'nin sevgi anlayışı çok kapsamlıdır. Bunun yanı sıra “sadece sevmeyi değil, gönüller yapmaya geldiğini” söyleyerek; yorgun, kırgın ve ümitsiz gönüllere dokunmayı da amaç edindiğini, onların sevgisine talip olduğunu da bildirmiştir. Tanımadığı kimselere dahi sevgiyle gönlünü açtığını belirten Yunus Emre, “gelin tanışalım ve dünya hayatını sevgiyle kolaylaştıralım” diyerek, sevginin paylaşıldıkça çoğalacağını, yeryüzünde sevgi ne kadar çoğalırsa yaşamın da o derecede kolaylaşacağını ifade etmiştir. Sevgi olan yerde tartışma, kavga, kin, düşmanlık, savaş vs. gibi insanların iç huzurunu kaçıran ve yaşamını ağırlaştıran olumsuzluklar da yoktur. “Sevelim sevilelim, dünya kimseye kalmaz.” dizesiyle, adeta dünya hayatının başını ve sonunu bir cümlede özetlemiş, sevgiyle gelip sevgiyle gitmek gerektiğini vurgulamıştır. Bu geçici âlemde, insanların geride bırakabilecekleri en büyük hazinenin yine sevgi olduğunu ve sevgi değerinin insanların ölümden sonra dahi yeryüzünde bir iz bırakabilmesi adına yaşatılması gereken en temel değerlerden biri olduğunu ifade etmiştir. Şiirleriyle insanlığa sevgi çağrısında bulunan Yunus Emre, aynı zamanda sevgi değerinin çözüm odaklı bir değer olduğunu da ortaya koymuş ve insanlığı, dünya yaşamında karşılaştığı birçok zorluğun ve sorunun aşılmasına dayanaklık eden bu değere sahip çıkmaya davet etmiştir.

Yunus Emre, *evlat sevgisini* ele aldığı bir şiirinde, evladını kaybeden annelerin evlatlarına duyduğu sevgiyle yaşadıkları ayrılık acısını ve özlemi şu şekilde ifade etmektedir:

Gice gündüz oglancuklar söyleriken bülbül gibi

Ayrılmışlar anaları sinlerini bekler yatur (Tatçı, 2013, s. 122b) (82/6)

Yunus Emre bu beyitinde; “Gece gündüz oğlancıklar konuşurken bülbül gibi. Ölmüş yatıyorlar, anaları mezarlarını bekliyor.” Diyerek, bir şeyin sevgisi ne kadar büyükse, onu kaybetmenin acısı da o kadar büyük olur felsefesiyle, insanlara evlat sevgisi konusunda olumsuz örnek vererek, sevdiklerinin kıymetini hayattayken bilmeleri gerektiğini işaret etmektedir.

Yaşadığı dönemin Anadolu'sunda tarihin en unutulmaz insanlık dramlarına şahitlik eden Yunus Emre, şiirlerinde insanlık adına gördüğü olumsuz durum ve olaylara da değinmiştir. Anadolu'da yaşanan acılar ve ölümlere yer verdiği bir şiirinde, *millet sevgisini* şu şekilde dile getirmiştir:

Miskîn Âdem oğlanını benzetmişler ekinciye

Kimi biter kimi yiter yire tohum saçmış gibi

Bu dünyede bir nesneye yanar içüm göyner özüm

Yigid iken ölenlere gök ekini biçmiş gibi (Tatçı, 2013, s. 499b) (388/3,4)

Yunus Emre, yukarıdaki şiirinde; “Miskin insanoğlunu, olgunlaşmamış küçük boylu başağa benzetmişler. Kimi biter kimi yiter, yere tohum saçmış gibi. Bu dünya da bir şeye, yanar içim göyünür özüm. Yiğit iken ölenlere, olgunlaşmamış yeşil ekini (göy) biçmiş gibi.” diyerek, milletin yiğitleri nezdinde millete duyduğu sevgiyi dile getirmiştir.

Yunus Emre'nin sevgi felsefesinin temeli, ilahi aşka dayanmaktadır. Yunus Emre, Allah sevgisine talip olmuş bir tasavvuf eri olarak, kâinattaki bütün yaratılmışlara da Allah'ın bir eseri ve varlığının ispatı olarak bakmıştır. O, kendisini Allah sevgisine ulaştıracak yolun Allah'ın yarattıklarına karşı da sevgi duymaktan geçtiği anlayışıyla, sevgi değerini bütün samimiyetiyle benimsediğini ortaya koymuştur. Şiirlerinde sevgi kavramını, bir şeye karşı oluşan aşırı sevgi ve bağlılık duygusu, bütün benliğiyle kendisini o şeyin sevgisine adama anlamlarına gelen “ışk” kavramıyla dile getiren Yunus Emre'nin Divan'ında ele aldığı, *ışk kavramı ile sevgi değerinin tanımı* alt temasına dair bulgular şu şekildedir:

‘İşk anadan doğmadı kimseye kul olmadı

Hükmile esîr kılur cümle bilişi yadı (Tatçı, 2013, s. 479b) (371/4)

‘İşk makâmı ‘âlidür ‘ışk kadîm ezelidür

‘İşk sözini söyleyen cümle kudret dilidür (Tatçı, 2013, s. 52b) (25/1)

Biz tâliblerüz her dem ‘ışk sebakın okuruz

Tanrı virür sebakı ‘ışk hod medresesidür (Tatçı, 2013, s. 58b) (29/8)

‘İşkun odı yüregümde yandugına ‘alem tanuk

Kanda bir od yanarısı nişânı var düttün tüter (Tatçı, 2013, 118b) (78/2)

Yukarıdaki ilk beyitinde; “Allah sevgisinin anadan doğmadığını ve sevginin kimseye kul olmayacağını, o sevgi ile herkesin sadece Allah’a esir olacağını” belirten Yunus Emre, aynı zamanda sevgi değerinin kimsenin çıkarlarına ve egosuna da esir olmayacağını vurgulamıştır. O’na göre; “Aşk ile tabir ettiği Allah sevgisi, makamların en yücesidir ve başlangıcı zamanın derinliklerinde gizli olan öncesiz bir sevgidir, yaşayan bütün canlılara bu sevgiyi söyleten Allah’ın ilahi kudretidir.” Yunus Emre, “şiirlerini söylerken kendisinin dilinden dökülen sözlerinin kaynağının da bu ilahi güç olduğunu” ifade etmektedir. Bu da, günümüzde beşeri olarak kullandığımız sevgi değerinin köklerinin Allah sevgisine dayandığını ve ne kadar yüce bir değer olduğunu ortaya koymaktadır. Yunus Emre yukarıda yer alan beyitlerinden birinde ise kendini bir sevgi talebesi olarak tanımlamakta; “Biz sevgi dersinin talebeleriyiz ve her an bu dersi okuruz, bu ders tanrının bizzat kendisinin verdiği bir derstir.” diyerek, bu değere sahip olmanın insanlar için ne kadar yüce bir kazanım olduğunu ortaya koymaktadır. “Kendi kalbinin Allah sevgisiyle yanıp tutuştuğunu ve buna bütün âlemin tanık olduğunu” söyleyen Yunus Emre, “hangi kalpte bir sevgi varsa o kalpteki sevginin de kendisinin kalbindeki sevginin işareti gibi bir işaretinin olduğunu, kalpteki sevgi her neyse, onun tıpkı bir tütünün yanışıyla göğe yükselen duman gibi herkes tarafından görülebileceğini” ifade etmektedir.

Yunus Emre’nin eserinde insanlara *sevginin yönünü tayin etme* yetisine sahip olduklarını açıkladığı ve tercihlerini doğru ve iyi olandan yana yapmaları gerektiğini vurguladığı bulgular şu şekildedir:

‘İşksuz âdem dünyede bellü bilün yok durur

Her biri bir nesneye sevgüsü var ‘âşıkdur

Çalb’ın dünyâsında yüz bin dürlü sevgü var

Kabûl it kendözüne gör kangısı lâyıkdur (Tatçı, 2013, s. 126b) (86/1,2)

Cân neye ulaşırsa ‘akıl da ana harç olur

Gönül neyi severise dil anı şerh itse gerek (Tatçı, 2013, s. 193b) (139/5)

Yunus Emre'ye göre; "Dünyada sevgisiz insan yok gibidir, çünkü her insanın kalbinde mutlaka bir şeye dair sevgi vardır. Allah'ın yarattığı dünyada yüz bin türlü sevgi vardır, insan kendi özüne layık olan şeylerin sevgisini tercih edip doğru olana ve iyiye yönelmelidir." Bu düşüncesini insanlara da öğüt niteliğinde sunan Yunus Emre, ilk sevilmesi gereken şeyin de yine yaratıcı olduğunu vurgulamaktadır. İnsanlar nasıl ki iyi, güzel, doğru şeylere yönelir de sevgi değeri kalbine olumlu anlamda yerleşirse, kötü, yanlış, çirkin şeylere yönelmesi halinde de sevgi değerinin kalbe olumsuz anlamda yerleşeceğini belirten Yunus Emre, şiirleriyle insanlara bu konuda uyarıda bulunmuş ve yol göstermiştir. Bahsi geçen beyitinde; "İnsanların ruhu neye ulaşırsa aklında ona uyacağını, kalp neyi severse dilden de onun döküleceğini" söyleyerek, sevgi değerinin yönelimlerinin insanın kişiliğini oluşturduğunu ifade etmiştir.

Yunus Emre'nin Divan'ında "Kalpten kalbe yol vardır." anlayışıyla beliren *sevginin birleştirici etkisi ve peygamber sevgisi* alt temasına iat bulgular ise şunlardır:

Mine'l-kalbi ile'l-kalb yol var demişler erler

Her gönülden gönüle rast togru yol degül mi (Tatçı, 2013, s. 452b) (352/2)

Ma'sûkanı kim sevse lâzımdur anı sevmek

Dostumuzun dostına yad indişe ne lâyık (Tatçı, 2013, s. 180b) (131/2)

Sevdük yâridür Mustafâ andan ola meyl ü vefâ

Sıdkı bütün gönli safâ hem bize ol îmânımış (Tatçı, 2013, s. 167b) (121/2)

Şiirlerinde yine ilahi aşk üzerinden sevgi değeri hakkında bilgi veren Yunus Emre, yukarıdaki ilk beyitinde ise, sevginin birleştirici etkisini ve dayanışmaya kaynaklık ederek insanlar arasındaki bağı güçlendirdiğini dile getirmiştir. Kesin bir ifadeyle; "Kalpten kalbe yol vardır" (Tatçı, 2013, s. 852b) demişler erler, diyerek sevgi bağının varlığını dayanaklandırmakla birlikte kendisinin de bunu kabul ettiğini vurgulamıştır. Bu konunun önemine binaen bu yolun ne olduğu konusuna açıklık getirme gereği duyan Yunus Emre, aynı beyitinde soru cevap tekniğini kullanarak pekiştirmeye başvurmuş "Her gönülü bir başka gönülle kesiştiren ve arasında bağ kuran yol doğru yol değil mi?" demiştir. O'na göre, sevgi değerine sahip olan insanlar birbirine karşı kalpten bir sevgi bağı kurdukları gibi, herhangi bir şeye karşı besledikleri ortak sevgi duygusu da onların kalplerinin kesişmesine ve kalpten bağ

kurmasına vesiledir. Buna göre, kalbinde Allah sevgisi olan bütün insanların kalpleri arasında gözle görülmeyen, hissi ve gizli bir sevgi yolu vardır, bu yolun geçtiği gönüllerde de birbirlerine karşı sevgi oluşur. O, yukarıdaki bir beyitinde bu yolda olduğunu açıklamış; “Sevdiğimizi (Allah (c.c.)) kim seviyorsa onu sevmek gerektiğini, dostumuzun dostuna yabancı gibi yaklaşmayı ve onlardan endişe duymayı layık görmediğini” ifade etmiştir. Yunus Emre’ye göre, sevgi kuşatıcıdır ve insanların nefsinin kötü isteklerine karşı koyacak iradeyi gösterip sevgi değerini doğru olana yönelterek iyiyle birleşmeyi hedeflemesi gerekir. Sevgisinin yönünü sevdiğiyle tayin ettiği başka bir şiirinde; “Sevdiğimizin sevgilisidir Hz. Muhammed Mustafa (S.A.V.); bundan dolayıdır, ona sevgimiz ve onun sözünde durma isteğimiz. Doğruluğu bütün, gönlü saftır, hem onu örnek alıp bu özelliklere sahip olmak bizim tam anlamıyla iman etmemiz içinmiş.” beyitinde de Allah’ın sevdiği peygambere karşı sevgi besleyip onu örnek aldığını açıklamıştır.

Yunus Emre, sadece insanlara sevgi beslemekle kalmamış, aynı zamanda onların sevgisine de talip olmuştur. Tanrı sevgisine mazhar olabilmenin yolu yeryüzündeki gönüllere girmekten geçer felsefesiyle, *insanların sevgisini kazanmanın önemi* alt temasına değindiği beyitleri şu şekildedir:

Yitmiş iki millete kurbân ol ‘âşıkısan

Tâ âşıklar safında tamâm olasın sâdık (Tatçı, 2013, s. 180b) (131/5)

Yûnus Emre dir hoca gerekse var bin hacca

Hepisinden eyüce bir gönüle girmekdür (Tatçı, 2013, s. 134b) (91/5)

Bir ahlak öğreticisi olarak insanlığa öğütler veren Yunus Emre, materyal olarak şiiri seçmiş şiirlerinde ayetlere, hadislere, atasözlerine ve deyimlere de sıklıkla yer vermiştir. Sevgi değeri konusunda bilgi verdiği bir beyitinde ise insanlara; “kalbinizde Allah sevgisi taşıyorsanız ve Allah’ın sevgisine talipseniz, yetmiş iki millete kurban olmanız gerekir, çünkü Allah sevgisini tam manası ile taşımak bunu gerektirir” demiştir. Yunus Emre, “kurban olmak” deyiimiyle insanlara; Allah’ın sevgisine talip olanlar, O’nun sevgisini kazanmak için bütün yaratılmışlara karşı sevgi duyup aynı zamanda onların sevgisini kazanmak için çabalamalı, onlara hürmet göstermeli, onları incitmekten sakınmalı ve bu uğurda kendi nefsinin bütün isteklerini feda etmelidir, şeklinde öğütte bulunmuştur. Yunus Emre’ye göre; “Bir gönlün

sevgisini kazanmak, bin defa hac ziyareti yapmaktan daha kıymetli ve yüce bir ibadettir.” Zira “insanlara ve bununla birlikte cümle yaratılmışa sevgiyle yaklaşmak, gönlünde Allah sevgisi olan her bir canlının gönlünü kazanmak,” O’nun inancına ve yaşam felsefesine göre, insanı Allah’ın sevgisini kazanma yolunda bir adım daha ileriye taşıyacaktır.

Yunus Emre’nin, şiirlerinde *sevgisiz kişilerin durumu* alt temasında yer alan bulgularda bu kişileri şu şekilde betimlediği görülmüştür:

Gevhersüz gönüllere yüz bin söz eydürisen

Hak’dan nasîb olmasa nasîb olası degül (Tatçı, 2013, s. 216b) (158/3)

İşksuzlara virme öğüt öğüdünden alur degül

İşksuz âdem hayvân olur hayvân öğüt bilür degül (Tatçı, 2013, s. 215b) (157/1)

Yunus Emre, “Allah sevgisine sahip olmayan insanların kalplerini cevhersiz olarak nitelemiş, bu insanlara ilahi gerçekleri ve doğru yolu anlatmak için yüz bin söz edilse dahi, Allah’ın sevgisi ve yardımı olmadan hiçbir işe yaramayacağını” ve “kendisinin sözlerinin onlara kaya yankısı gibi geleceğini, kalbinde bir zerrede olsa Allah sevgisi olmayanların Allah’tan uzak olduğunu” (Tatçı, 2013, s. 103b) (65/3) savunmuştur. Bu savını; “Çünkü bülbülün güle olan aşkı gibi, kalbinde Allah aşkı olan kimselere de yardım edecek yegâne varlık yine Allah’ın kendisidir ve O’nun yardımı olmadan, benim dilime kalbimdeki sevgiyi anlatacak tek bir sözcük dahi gelmez” (Tatçı, 2013, s. 420b) (325/4) diyerek açıklayan Yunus Emre, insanın kalbinde sevgi filizi yeşermezse dilden de sevgiye dair tek sözcük çıkmayacağını ifade etmiştir. Kalbinde sevgi olmayan kimseleri, özellikle de Allah sevgisinden uzak olanları ağır bir dille yermiş; “sevgisiz insanların bir hayvandan farksız olduğunu, sevgiyi kaybedenlerin aklını kullanma yetisinden dahi uzaklaştıklarını, bu insanlara öğüt vermenin bir anlamı olmadığını, çünkü bunların kendilerine verilen öğütten faydalanamayacak durumda olduklarını” dile getirmiştir.

Yunus Emre’nin, *kalbinde sevgi olan ve olmayan kişilerin kıyaslanması* alt teması ile ele alınan bulgulardaki “İşitin Ey Yarenler” şiiri şu şekildedir:

İşidün iy yârenler ‘ışk bir güneşe benzer

‘İşkî olmayan gönül misâl-i taşa benzer
Taş gönülde ne biter dilinde agu tüter
Niçe yumşak söylese sözi savaşa benzer
‘İşkî var gönlü yanar yumşanur muma döner
Taş gönüler kararmış sarp-katı kışa benzer
Ol sultân kapusunda ol Hazret tapusunda
‘Âşıklarun ilduzı her dem çavuşa benzer
‘Aynı hırs ol olmışdur nefsine ol kalmışdur
Kendüye düşmân olmuş yavuz yoldaşa benzer
‘İşkdur kudret körügi kaynadur ‘âşıkları
Niçe kapdan geçürür andan gümüşe benzer
‘Âşık gönli dölenmez ma’şûkın bulmayınca
Karârı yok dünyâda pervâzı kuşa benzer
Münkir sözini bilmez sözi ileri varmaz
Neye teşbih idersin anlanmaz düşe benzer
Geç Yûnus endişeden ne gerek bu pişeden
Ere ‘ışk gerek önden andan dervişe benzer (Tatçı, 2013, s. 104b) (66)

Yunus Emre insanlığa seslendiği şiirlerinden birinde, yine Allah sevgisi üzerinden sevgi değeri hakkında açıklayıcı bilgiler vermiş ve insanlara kalbinde sevgi olan kişiler ile sevgi değerine sahip olmayan kişiler arasındaki farkı anlatmıştır. “İşitin ey yarenler!” dizesiyle başladığı bu şiirinde, sözleriyle adeta bütün insanlığı sevgi ile kucaklamış, “aşkı bir güneşe benzeterek” güneşin özellikleri üzerinden aşkın insanlığa sunduğu kazanımları ve güzelliklerini vurgulamıştır. Güneş, yeryüzünü aydınlatan, canlıların olgunlaşmasını sağlayan, ısıyla canlılar üzerinde koruma sağlayan vb. özelliklere sahip bir gök cisimidir. “Aşksız gönülleri ise taşa benzeterek, kendisi dâhil

hiçbir şeye faydası olmayan, katı ve sert bir cisim olarak betimlenebileceğini” ifade eden Yunus Emre, bu benzetmesine şu şekilde açıklık getirmiştir: “Taş gibi katı bir gönlün bahçesinde hangi çiçek açar ya da ne yeşerebilir ki, böyle bir gönüle sahip olanların dilinden de ancak insanları yaralayan acı sözler dökülebilir, onlar üslup açısından ne kadar zarif de konuşsa, söyledikleri sözler anlam bakımından yine ağır, kırıcı, kötü ve düşmanca olacaktır.” İnsanın, sevgi değeri sayesinde bu durumdan nasıl kurtulacağını açıklayarak, sevgisiz gönüller ile aşka sahip gönüllerinde bir kıyaslamasını yapan Yunus Emre; “Aşk, gönüller de yakıcı bir etki oluşturarak gönlü yumuşatıp tıpkı eriyen bir muma dönüştürür, sevgisiz olan taş gönüller ise yaşamı zorlaştıran katı ve çetin bir kışa benzer” demiştir. Yaratıcıyı “Sultan” olarak nitelediği beyitinde ise; “Her an sevgiyle, Sultan’ın kapısında ve huzurunda bulunan âşıkların talihlerinin, her zaman “çavuş”a benzeyeceğini” belirten Yunus Emre, Allah âşıklarını kendi yaşadığı dönemin Anadolu’sunda Selçuklu Devlet teşkilatı içinde yer alan “çavuş” sıfatı ile tasvir etmiştir. Selçuklu Devleti döneminde çavuşlar, törenlerde padişahın en yakınında bulunan ve korumalığını üstlenen, padişahın emirlerini ileten ve padişahı ziyaret eden kimseleri karşılayarak onun huzuruna götüren kişilerdir. Bu da bir nevi padişahla halk arasında elçilik görevi sayılmaktadır. Yunus Emre’nin tasavvufi felsefesinde ise Âşıklar, Allah’ın insanlığa iletilmesini istediği emirleri iletmekle birlikte, ilahi yasalarının halk arasında saptırılmasının önüne geçmekte ve çarpıtılarak yayılmasına engel olmaktadır. Bu sebeple âşıklar, insanlığın Allah aşkını ve bununla birlikte sevgi değerini kazanmasında etkin rol almalıdır. “Kalbinde hırs olan ve nefsinin kötü isteklerine uyan kimselerin, başkalarına düşmanlık etmekten ziyade, gerçek anlamda asıl kendilerine düşmanlık ettiklerini ve nefislerinin onlara kötülük eden sinsi bir yoldaş olacağını” ifade eden Yunus Emre, bu konuda dikkatli olmak gerektiği konusunda insanları uyarmaktadır. “Âşık kimselerin gönlü aşk ile tıpkı ateşin körüklenmesi gibi ilahi bir güçle desteklenmekte ve kaynamaktadır. İlahi bir kudret olan bu aşk ateşi, her biri kendine özgü bir cevher olan âşıkların gönlünü tıpkı bir kabın içerisine koyup ocakta kaynatılan maden gibi kaynatarak halden hale çevirir.” diyen Yunus Emre, burada nefis terbiyesini somutlaştırarak anlatmış ve sonucunda “nefsini bu şekilde arındıran insanın saf gümüşe benzeyen bir kalbe sahip olunacağını” ifade etmiştir. “İşte bu saf cevherin kaynağı yine sevgi değeridir, âşık kimselerin gönlü sevgiliyi bulana kadar sakinleşmeyecek ve gökyüzünde nereye konacağını bilmeden kararsız bir şekilde kanat çırpın bir kuş gibi sevgiliye ulaşmaya kadar telaş içerisinde olacaktır. Aşk ve âşıkların yaşadığı bu ilahi hal değişimlerini

inkâr eden kimselerin sözlerinin üzerinde durmaya lüzüm dahi yoktur, çünkü onlar ne konuştuğunu bilmez, anlamsız ve saçma konuşmalarıyla karışık düş görmüş gibi hiçbir şeye benzetemeyeceğimiz sözler sarfederler.” Yunus Emre’de kendisine bu sebeple telkinlerde bulunarak; “Yunus bu endişeden ve korkularından kurtulup bu kuruntularını terk et, erenlere önce aşk gerekir, sen ancak ondan sonra dervişe benzersin.” demiştir. O, tasavvufî eğitimi kastetmekle birlikte, insanın gerçek manada asıl kimliğine kavuşması, özüne dönüp erdemli insan vasfına ulaşması yolunda da her şeyin başlangıcını yine sevgi değerinin oluşturduğunu ifade etmiştir (Tatçı, 2019, s. 276-282).

Eserde, *tabiat sevgisi* alt teması şeklinde verildiği tespit edilen bulgulardan bazıları şunlardır:

Bu dünyâ bir gelindir yeşil kızıl donanmış

Kişi yeni geline bakubanı toyamaz (Tatçı, 2013, s. 149b) (105/3)

Ben ayımı⁶ yirde gördüm ne isterem gök yüzinde

Benüm yüzüm yirde gerek bana rahmet yirden yağar (Tatçı, 2013, s. 117b) (77/5)

Yunus Emre yukarıdaki tabiat sevgisini dile getirdiği şiirlerinden birinde, “dünyayı yeni geline benzetmekte ve insanın yeni geline bakmaya doyamadığı gibi kendisinin de yeşil kızıl donanmış olan tabiata bakmaya doyamadığını” ifade etmektedir. O’nun, tabiatın güzelliklerine duyduğu bu hayranlığı ve bakmaktan kendini alamayışını itiraf etmesi, tabiata olan sevgisini açıklar niteliktedir. Tabiatın temel unsurlarından olan toprağa karşı da özel bir sevgi ve saygı duyan Yunus Emre, “ben ayımı yerde gördüm, ne isterim gökyüzünde” diyerek bu sevgisini doğrudan açıklamıştır. “İnsana rahmetin yerden yağdığını ve yüzünü toprağa çevirip ona yakın tutması gerektiğini” söyleyerek bu sevgiden doğan yakın olma isteğini de dile getirmiştir. Toprağın insanın varlığı için ve yeryüzünde yaşam için ana unsur olduğunu vurguladığı şiirlerinde, “ona hürmet göstermek gerektiği” mesajını vermiştir. Çünkü islam dininin yaşam felsefesinde de Türk kültüründe de kişinin kendisine gösterilen cömertliğe saygı ve sevgi ile karşılık vermesinin önemi büyüktür.

⁶ Şair burada toprağı işaret etmektedir.

Yunus Emre, bu şiirleriyle toprağın kendisinin gönlünde ayrı ve özel bir sevgisi olduğunu ortaya koymuştur.

Yunus Emre'nin toprağa nasıl yüce bir değer attettiği görülmüştür. Nitekim “vatan” kavramı da Yunus Emre için sıradan bir önem arz etmemiştir. O, vatan sevgisini peygamber hadisine dayandırmıştır. Yunus Emre'nin Divan adlı eserinde *vatan sevgisi* alt teması ile ele alınan bir beyiti şu şekildedir:

Düşdükçe öge hubbû'l-vatan zerrece kalmaz me'men

Gözden sızup olur seven her dem yüregüm yağları (Tatçı, 2013, s. 469b) (365/4)

Yunus Emre, vatan sevgisini yukarıdaki beyitinde; “Düştükçe aklıma vatan sevgisi, zerrece emin yer kalmaz. Aşık olur gözden eriyip düşer, her zaman yüreğimin yağları.” sözleriyle dile getirmiştir.

Tasavvufi hayatı gereği bir mürşide bağlı şekilde manevi eğitime tabi olan her derviş gibi Yunus Emre'nin de bağlı olduğu bir mürşidi vardır. Yunus Emre, kendisine ilahi aşka ulaşma konusunda rehberlik eden mürşidine hayranlığını ifade etmiştir. Çalışmada *mürşit sevgisi* alt teması ile ele alınan bulgu şu şekilde ifade edilmiştir:

İşitdüm boyun senün serviden a'lâyımış

Dahı gözüm görmedin boyunu sevdi kulak (Tatçı, 2013, s. 182b) (132/8)

Yunus Emre, mürşidini tanımadan önce onun hakkında duyduklarını ve hissettiklerini dile getirdiği bu beyitinde, “duydum ki boyun bir selvinin boyundan daha güzelmış, daha seni canlı olarak görmeden boyun kulağıma hoş geldi” demiş, mürşidine olan sevgisini söz sanatlarını kullanarak ifade etmiştir.

Yunus Emre'nin Divan'ında en fazla sıklıkta yer aldığı tespit edilen değer sevgi değeri olmakla birlikte, en fazla sıklıkta ye aldığı tespit edilen alt tema ise *tanrı sevgisi* alt temasıdır. Bu alt tema için ele alınan bulguların bazıları şu şekildedir:

Ben seni sevdüğüm için eger bahâ dirlerise

İki cihân milkin virem dahı bahâsı yitmeye (Tatçı, 2013, s. 26b) (3/5)

Miskîn Yûnus zehr-i kâtil ‘ışk elinden tiryâk olur

‘İlm ü ‘amel zühed ü tâ’at pes ‘ışksuz helâl olmaya (Tatçı, 2013, s. 29b) (5/7)

Cümle ‘âlemün gönlinde vardur anun mahabbeti

Anı cândan sevmeyenün bil kim îmânı taş oldu (Tatçı, 2013, s. 455b) (354/9)

Severem ben seni cândan içeri

Yolum ötmez bu erkândan içeri

Nere varurısam gönlüm tolusun

Seni kanda koyam bundan içeri (Tatçı, 2013, s. 373b) (290/1,2)

Şiirlerinde insan sevgisini, ilahi aşk üzerinden sevgi değerinin özelliklerini ve sevgisizliğin neticelerini açıklayan Yunus Emre’nin, yaratıcıya olan sevgisini dile getirdiği beyitleri de bizlere sevgi değerinin ne kadar yüce bir değer olduğunu göstermektedir. Şiirleriyle sadece insanlığa değil aynı zamanda yaratıcıya da seslenen Yunus Emre, “benim sana olan sevgimin değerini sorarlarsa, iki cihan mülkünü versem dahi bu sevgiyi karşılamaya kâfi gelmeyecektir” diyerek bu sevgiye paha biçilemeyeceğini ifade etmiştir. Şiirlerinde sık sık kendisini miskin olarak tanımlayan mutasavvıf, “canlıları öldürecek derecede kuvvetli zehirin dahi aşkın elinde panzehire dönüşeceğini, bunu göz ardı etmemek gerektiğini çünkü yapılan bütün ilim işlerinin ve dünyada her şeyden gönlünü çekip kendini ibadete vermenin bile aşksız sakıncalı olacağını” belirtmiştir. O, “insanın kalbinde Allah sevgisi olmadan yaptığı bütün iş ve ibadetlerin eksik yapılmış sayılacağını” bildirmiş, temelini sevgi değerine oturtmadan yapılan hiçbir şeyin gönülden yapılmış olmayacağını, ibadetin gönül işi olduğunu vurgulamıştır. Yunus Emre bu noktada; “Cümle âlemin gönlünde tanrının sevgisi ve muhabbeti vardır, onu candan sevmeyenin bilin ki imanı taş dönmüş demektir” sözüyle sadece insanların değil, bütün canlıların gönlünde tanrının sevgisi, muhabbeti ve mekânı olduğunu açıklamış, doğada ki hayvan ve bitki gibi birçok canlının tanrı katındaki değerini ortaya koymuştur. Yunus Emre’ye göre tanrıyı “candan sevmek”; kişinin kendisini bütün benliğiyle bu sevgiye teslim edebilmesiyle birlikte, tanrıya sevgi besleyen ve tanrının sevgisine nail olan diğer bütün canlılara karşı da sevgi duymak demektir. “Severem ben seni candan içeri” diyerek yaratıcıya seslendiği bir beyitinde ise, kendisini ona ulaştıracak olan çizgiden ayrılmadığını ve her nereye

varırsa gönlünde O'nun sevgisini taşıdığını söylemiş “seni bundan daha derin nasıl sevebilirim, bundan içeri nereye koyabilirim” demiştir. Sonuç olarak, Yunus Emre'ye göre kâinatın düzeni sevgi değeriyle yön bulmaktadır, çünkü sevgi değeri ezeli ve ebedidir.

4.2. Dürüstlük Değeri İle İlgili Bulgu ve Yorumlar

Dürüstlük, kişinin başkalarına kendisine davranılmasını istediği gibi davranması, kendisini layık gördüğü şeylere başkalarını da layık görebilmek gibi erdemli bir bakış açısına sahip olması demektir. Dürüstlük, öncelikle doğruluk değerine sahip olmayı gerektiren bir değerdir. Yunus Emre'nin deyimleriyle; “Sen seni ne sanar isen başkasını da öyle san, dört büyük ilahi dinin kutsal kitaplarında verilmek istenen temel ileti budur, eğer bu erdem sende var ise onun gerektirdiği gibi davranmalısın.” şeklinde ifade ettiği değer doğruluktur. Doğruluk, Türkçe’de dürüstlük ve adalet kelimesi ile eş anlamda kullanılmaktadır. Sözlük anlamı olarak dürüst; “Sözünde ve davranışlarında doğruluktan ayrılmayan, doğru (kimse)” (TDK, 2022) demektir. Doğru kelimesi ise Türkçe sözlükte, kişilik karşılığı olarak; “Yasa, yöntem ve ahlaka bağlı, dürüst, namuslu” (TDK, 2022) anlamlarına gelmektedir. Tanımlardan da anlaşılacağı üzere, dürüstlük değeri, sağlıklı bir toplumsal yaşamın sürdürülebilmesi için gerekli olmakla birlikte, kişinin ilk önce kendine olan saygısını ortaya koymasına demektir. Kendine saygısı olmayan kişilerin, hiç kimseye saygısı olmayacaktır. Kendi haklarına verdiği saygıyı ve önemi, başkalarının haklarına karşı da gösterebilen insan dürüstdür. Dürüstlük değeri kişinin sözleriyle, davranışlarıyla ve kalbiyle, yani bütün benliğiyle gerçeğe ve doğruluğa uygun şekilde hareket etmesini gerektirir.

Yunus Emre, Divan’ındaki şiirlerde “dürüstlük” değeri; *kişilik ve inanç bağlamında dürüstlük, söz ve davranışta dürüstlük, dil ve iletişimde dürüstlük, dürüstlikle kazanç edinme, başkasının olana el uzatmama, toplumda ve yönetimde dürüstlüğün yokluğu, doğruluk, sıdk kavramı ile dürüstlük, kibir ve kinden kurtulma, riyadan uzak olma, dedikodudan uzak olma* alt temaları şeklinde yer almaktadır.

Yunus Emre, kendini şiirleriyle ustaca ifade etmeyi başarmış bir şair olarak, şiirlerinde *kişilik ve inanç bağlamında dürüstlük* üzerinde oldukça fazla sıklıkta durduğu görülmüştür. Yunus Emre'nin Divan’ında bu alt temada yer alan bulgular şu şekildedir:

Tâ'at kılan uçmagıçün dîn tutmayan Tamu içün

Ol ikiden fâriğ olur neye benzer bu işâret (Tatçı, 2013, s. 42b) (17/3)

İy Yûnus'ı yaradan hicap götür aradan

Sâdıkam yolunda ben yalan da'vî kılmazın (Tatçı, 2013, s. 337b) (256/7)

Dervîşlik didükleri hırkayla tâc degül

Gönlin dervîş eyleyen hırkaya muhtaç degül

Hırankun ne suçı var sen yolına varmazsan

Vargıl yolınca yüri er yolu kalmaç degül (Tatçı, 2013, s. 221b) (162/1,2)

Kerâmetüm var diyen halka sâlûslık satan

Nefsin müslümân itsün varısa kerâmeti (Tatçı, 2013, s. 490b) (380/5)

Düşmüş idük ol kaldurdu birliğin bize bildürdi

İçimüze 'ışk toldurdu dürüst oldu imânumuz (Tatçı, 2013, s. 164b) (118/7)

Yukarıdaki şiirlerinde görüldüğü gibi, Yunus Emre dürüstlük değeri konusunda kendisini öyle bir noktaya taşımıştır ki; “Allah’a olan itaatinin cennete kavuşmak ve dinine olan bağlılığının da cehennemden kurtulmak için olmadığını, bütün bunları sadece Allah’a olan samimi sevgisi adına yaptığını” söylemiştir. O, iki dünya için de dürüstlüğü çıkarsızlık olarak görmüş ve bu şekilde yaşamıştır. Dürüst insanın sadakatli olması gerekir ki Yunus Emre’de, “Allah yolunda sadık bir kul olduğunu ve hiçbir zaman yalan dava gütmeye kalkışmadığını” söylemiştir. “Dervişlik dedikleri hırka ve taç değil, gönlünü derviş eyleyen hırkaya muhtaç değil” dediği bir beyitinde ise, insanların kılık kıyafetlerinden ve makamlarından dürüst olup olmadıklarının anlaşılmayacağını vurgulamıştır. O’nun için önemli olan, insanın kalbi ve kişiliğiyle dürüst olmasıdır. “Kişinin, suçu kılık kıyafette aramak yerine, doğru yolu kendi özünde arayarak ona ulaşmasının daha yerinde bir çözüm olacağını” ifade etmiştir. Yunus Emre, davayı saptırıp kerametim var diyerek halk içinde diğerlerine yücelik taslayanları ise, “eğer kerametleri varsa önce nefislerini Müslüman edip onun kötü istek ve arzularından, gereksiz yücelik taslama çabalarından kurtulsunlar, dürüst davransınlar görelim” diyerek eleştirmiştir. “Düşmüş idik Hak kaldırdı, bize birliğini

bildirdi, içimize aşk doldurdu ve O'nun yardımlarıyla imanımız dürüst oldu.” dediği beyitinde Hakk'ın, hata yapan veya düşen kullarından da yardımlarını esirgemediğini ve onlara da ihsanda bulunarak doğru yolu bulmalarını sağladığını ve kendisinin imanını dürüstlük değeri üzerine sabit kıldığını belirtmektedir.

Yunus Emre'nin “özü sözü bir olmak” anlamında ifade ettiği *söz ve davranışta dürüstlük* alt teması ile işlendiği görülen bulgular şunlardır:

Halka fetvâ virürsin yâ sen niçün dutmazsın

'ilmün var 'amelün yok hâ günâha batarsın (Tatçı, 2013, s. 329b) (248/9)

Eyidün Yûnus'a tursun yüzini topraga sürsün

Öğüdin kendüye virsün okudugın dutsun dimiş (Tatçı, 2013, 168b) (122/9)

Yunus Emre yukarıda yer alan ilk beyitinde, öz eleştiri yaparak kendisine özü sözü bir olma konusunda telkinlerde bulunmuş; “marifetin halka fetva vermekte olmadığını, öncelikle kişinin kendisinin verdiği fetva üzerine yaşadığı konusunda insanlara örnek olması gerektiğini” ifade etmiştir. İnsanlara öğüt veya fetva veren kişilerin, bu bilgilerin alıcısı tarafından dürüst olduğu kanaatine varılması, verilen öğüdün ya da fetvanın kabul görülmesi üzerinde olumlu etki yaratacaktır. Bu sebeple, özellikle çevresindeki insanlara dünya yaşamı konusunda rehberlik etmeyi kendisine vazife edinmiş kişilerin, davranışlarında ve sözlerinde tutarlı olmaya özen göstermesi gerekmektedir. Kişinin, davranışta ve sözde tutarlı olması dürüstlük değerinin gerekliliklerindendir. Sonuç olarak Yunus Emre'ye göre dürüst insan, “başkalarına verdiği öğüdü, öncelikle kendisi tutarak herkese örnek olan kimselerdir, kişinin dilinde ki neyse özünde ve davranışlarında da o olmalıdır”.

Söz söyleme sanatlarındaki ustalığı, doğruluğu ve içtenliği ile sesi yedi asır gibi bir zamanı aşan Yunus Emre'nin şiirlerinde, *dil ve iletişimde dürüstlük* alt teması ile yer bulan kesitler şunlardır:

Söyledüğün keleciiyi işitdüğün gibi söyle

Kendözünden zîreklenüp birkaç söz dahı katmagıl (Tatçı, 2013, s. 217b) (159/6)

İy dostını düşmân dutan gaybet yalan söz söyleme

Bunda gammazlık eyleyen anda yiri tar olısar (Tatçı, 2013, s. 101b) (63/2)

Bir kişinün yatlu sözün varuban kimseye dime

Biz uludan işitmişüz hınzırdan girüdür gammâz (Tatçı, 2013, s. 154b) (109/5)

Dürüstlük değeri çerçevesinde değindiği sözde ve dilde dürüstlük değerine, emanete ihanet etmemek konusunda da ayrıca değinen Yunus Emre, “söylediğiniz sözleri işittiğiniz gibi söyleyiniz, ona kendinizden bir şeyler katmayınız” demektedir. Kişiye söylenen söz emanettir, emanete sahip çıkmak ve bunun gerektirdiği sorumluluklara uygun davranmak da dürüstlüğün gerekliliklerindendir. Kişinin emanete riayet etmesi demek, güvenilir kimse olduğuna işarettir. Güvenilir kişi, kendisine emanet edilen her şeyi en iyi şekilde muhafaza ederek özveri ile sahip çıktığı gibi, işittiği sözler konusunda da duyarlı davranıp işittiğini olduğu gibi aktaran ve böylece dürüstlük değerine uygun hareket eden kişi demektir. Yunus Emre’nin yukarıdaki bulgularda yer alan beyitlerinde, dürüstlük değerine uygun olmayan bir davranış biçimi olarak yalan söz söylemek üzerine verdiği öğütlerin yanı sıra, gammazlık etme konusunda uyarıları da yer almaktadır. Yunus Emre’ye göre, “Yaratıcı’yı kendisine düşman olarak görüp onu inkâr etmek yalancılıktır, eğer kim bu dünyada O’nu inkâr edip başka insanlara da bu inkârcı düşüncelerini yayarsa, o kişinin mezarda yeri dar olacaktır”. “Bir kişinin gizli kalması gereken sözünü, gidip başka insanların yanında söylememek gerektiğini” ifade eden Yunus, “biz, gammazların hınzırdan daha kötü olduklarını mürşidden işittik” diyerek de bu sözünü dayandırmıştır. O’na göre dürüstlük değerine sahip olan kimseler bu davranışları yapmamalıdır. Kişi, etrafını gözlemleyerek dahi neyin doğru neyin yanlış olduğunu kavrayıp ders çıkarabilecek potansiyele sahiptir.

İnsan dürüstlüğü hayatının her alanına yaymalı ve ekmeğini *dürüst kazanç edinme* yollarıyla kazanmalıdır, görüşünü savunan Yunus Emre’nin bu alt temayı ele aldığı tespit edilen bulgu aşağıda verilmiştir:

Dürüş kazan yi yidür bir gönüle ele götür

Yüz Ka’be ‘den yigrekdür bir gönül ziyâreti (Tatçı, 2013, s. 490b) (380/4)

Yunus Emre, dürüstlük kavramını doğrudan kullandığı bir beyitinde insanlara; “kazançlarını dürüst yollarla sağlayıp elde ettiklerini başkalarıyla da paylaşarak

yemelerini, bir gönül kazanmanın ve bir gönüle dokunmanın Yaratıcı nezdinde yüz Kâbe ziyaretinden daha değerli olduğunu” söylemektedir.

Yunus Emre insanlara her zaman doğruyu, güzeli ve iyiyi anlatmış, *başkasının olana el uzatmama* konusunda insanları uyarmıştır. Bu alt temaya yer verilen bulgu şu şekildedir:

Kimse bâğına girmegil kimse gülüne dirmegil

Var kendü ma’şûkunıla bâğçede el alış yûri (Tatçı, 2013, s. 515b) (403/6)

Yunus Emre yukarıdaki beyitinde, başkalarının haklarına saygı duyma konusunu ele alarak dürüst kişilerin dikkatli davranmaları gereken hususlara değinmiştir. Buna göre insanların, hakkı olmayan şeylere el uzatmaması gerektiğini ve Tanrı tarafından kendilerine haram kılınan işlerden sakınmalarının faydalarına olacağını vurgulamıştır. Yunus Emre’ye göre: Dünyadaki her şey insanoğlu için yaratılmıştır, fakat kişi kötü şeylere heves edip onları yememelidir. İnsanoğlunun iyi olan, faydalı olan, helal olan, hakkı olan vs. gibi şeylere meyletmesi hem kendisi hem de başkaları için daha güzel ve hayırlıdır. “Kimsenin bağına izinsiz girip gülünü toplamamak gerekir, hırsızlık olarak ifade edilen bu davranış yanlıştır.” Bir diğer ifadeyle başkasının olana saygı duyup göz dikmemek gerekir. Kötü ahlaki davranışlardan sakınmak gerekir, çünkü bunlar dürüstlük değerine uygun olmayan işlerdir. Yunus Emre yaşamı boyunca, hem kendi zamanının insanını hem de kendi zamanından sonra gelecek olan nesilleri şiirleriyle dürüstlüğe davet etmiştir.

Divan’da, *toplumda ve yönetimde dürüstlüğün yokluğu* alt teması ile tespit edilen bulgu şu şekilde ele alınmıştır:

İşidün iy ulular âhir zamân olısar

Sag müslümân seyrekdür ol da gümân olısar

Dânişmend okur dutmaz dervîş yolın gözetmez

Bu halk ögüt işitmez ne sarp zamân olısar

Gitdi begler mürveti binmişler birer atı

Yidügi yohsul eti içdügi kan olısar (Tatçı, 2013, s. 97b) (60/1-3)

Yunus Emre, kendi döneminin halkında gördüğü ahlaki yozlaşmayı da dile getirerek, halkın büyüklerine seslenmiş, dürüstlük değerine sarılmak gerektiğini vurgulamıştır. Yunus Emre, “işitin ey ulu kimseler, dünyanın son zamanları geldiğinde, yaşayan insanların içinde çok az sayıda gerçek Müslüman kalacaktır, ondan şüpheniz olmasın” diyerek, İslam dininin gerekliliklerini yerine getiren kişilerin dürüstlük değerine sahip kişiler olduğunu ve yeryüzünde dürüst kişilerin azalması durumunun, dünyanın son zamanlarının yaşandığına işaret ettiğini belirtmiştir. Bu hassasiyet ve duyarlılıkla şiirlerinin yönünü halka çeviren Yunus Emre; “İlim öğrenen öğrencilerin, okuyup öğrendikleri şekilde yaşamadıklarını, dervişlerin doğru yolu gözetmediklerini, halkın öğüt işitmediğini ve toplum olarak ahlaki açıdan çok kötü ve zor bir zaman geçirdiklerini” ifade ederek, dürüstlük değerinden uzaklaşan halkı eleştirmiştir. Yunus Emre bununla da kalmamış; “yönetici beylerin mertlik, yiğitlik, erlik, iyilikseverlik, cömertlik ve dürüstlük gibi erdemlerini kaybettiğini, beylik atına binip halka yüksekten baktıklarını ve yoksul halka, etini yiyip kanını içmişçesine haksızlık yaptıklarını” söyleyerek beyleri dahi eleştirmiştir. Yunus Emre’nin yaşadığı dönemin koşullarında, halk ile beyleri eleştirebilmek cesaret gerektirecek bir iştir. Yunus Emre ise bu cesareti gösterecek bir yiğit olduğunu şiirleriyle ortaya koymuştur.

Yunus Emre, Türk Milleti nazarında milli ve manevi değerlerinin aktarıcısı olarak asırlardır gönüllerde yer etmiş bir ahlak öğreticisidir. O’nun şiirlerinde dürüstlük değeri, çoğunlukla bu kelimenin eş anlamlısı olan *doğruluk* alt teması üzerinden verilmiştir. Bu alt temaya dair bulgular şunlardır:

Dîn ü îmân bünyâdı togtulukla gerçeklik

Ol tamâm olmayıcak neyile dîn çatarsın (Tatçı, 2013, s. 328b) (248/2)

Er tonını giyübeni togru yola gelmezise

Çıkarsun ol tonı yohsa noksân irer tondan ana (Tatçı, 2013, s. 35b) (11/5)

Yunus Emre, “dinin temeli, imanın esasları doğruluk ve gerçekliktir, onlar tamam olmayınca kimse dinim tamdır diye övünmesin” diyerek insanlığı dürüstlük değerinin önemi konusunda uyarmıştır. “Mürşit elbisesini giyen kimse doğru yola gelmez ise, çıkarsın o elbiseyi, yoksa eksiklik görünür elbisenin yüceliğinden onda” diyen Yunus, herkese bulunduğu makamın ya da giyindiği cübbenin gerektirdiği

şekilde hareket etmeyi ve doğruluk üzerine yaşamak gerektiği öğüdünü vermiştir. Bu durumdaki kişilere, “bunların hakkını verebilecek şekilde doğru yolda yaşayamıyorsa o makamı ve cübbeyi terk etmesini” söyleyen Yunus, bu hareketin dahi doğruluk değerine uygunluk gösterdiğini en azından bu şekilde doğruluğa sahip olmayı yeğlediğini belirtmiştir. Yunus Emre’ye göre, dürüstlük değerine uygun yaşamak isteyenler için her zaman bir yol vardır. Dürüst yaşamak isteyen kişi, ne yapıp edip bir yolunu bulmalı ve bahanelere sığınıp doğru yoldan uzaklaşmamalıdır. Kişi kendisini doğruluktan uzaklaştıracak olan şeylere karşı sabırla direnmelidir.

Yunus Emre’nin dürüstlük değerine vurgu yaptığı beyitlerinde kullandığı bir diğer kavram ise, “sıdk”tır. Sıdk; doğruluk, dürüstlük ve gerçeklik anlamlarında kullanılan bir kavramdır. Divan’da, *sıdk kavramı ile dürüstlük* alt teması şeklinde ele alındığı tespit edilen dürüstlük değerine ait bulgular şunlardır:

Sevdük yâridür Mustafâ andan ola meyl ü vefâ

Sıdkı bütün gönli safâ hem bize ol îmânımış (Tatçı, 2013, s. 167b) (121/2)

Miskîn Yûnus gözün aç bak iki cihân toptolu Hak

Sıdk odına gümânı yak ol eşkere pinhândadır (Tatçı, 2013, s. 89b) (54/9)

Yukarıda yer alan ilk beyitinde; “Hz. Muhammed Mustafa (S.A.V.) sevdiğimizizin yâridir, ondan dolayı gönlümüz onun gönlüne doğru eğilir, yani dostumuzun sevdiğini biz de severiz” diyen Yunus, “gönlü temiz tutan ve şen kılan şeylerin tamamı bu gerçeklik ve doğrulukmuş, imanda bunlardaymış” diyerek, dürüstlük değerinin imanın bir gereği olduğunu bildirmiştir. “İnsan, cihanı Hak’ın varlığının ispatı olarak görmeli ve baktığı her şeyde onun hikmetlerine şahitlik etmeli, doğruluk ve gerçeklik ateşiyle şühelerini yakmalıdır, çünkü açık gizli herşey onlardadır.” diyen Yunus Emre, bütün bunların dürüstlük değeri ile gerçekleşebileceğini ifade etmektedir.

Yunus Emre’ye göre dürüst olmak isteyen insan öncelikle nefsin kötü sıfatlarından kurtulmalıdır. O’nun Divan’ında tespit edilen *kin ve kibirden kurtulma* alt temasına dair bulgu şu şekildedir:

Irmak gibi ben çağlaram gâh gülerem gâh ağlaram

Nefsüm ciğerin taglaram kibr ü kîni yıkan benem (Tatçı, 2013, s. 257b)
(187/2)

Yunus Emre, yukarıdaki beyitinde nefsinin kendisini dürüstlükten uzaklaştırmak için işe koştuğu askerlerinden kurtulup feraha eriştiğini açıklayarak; “nefsinin ciğerini dağlayıp kalbindeki kibri ve kini yıktığını, bir ağlayıp bir gülerek mutluluktan ırmak gibi çağladığını” söylemiş, bu durumundan duyduğu mutluluğunu ve coşkusunu dile getirmiştir.

Yunus Emre, dürüstlük değerinin önündeki en büyük engellerden biri olarak gördüğü ikiyüzlülüktan kurtulmak gerektiğini şiirlerinde sıklıkla vurgulamıştır. Bu doğrultuda *riyadan uzak olma alt teması* ile ele alınan bulgular şunlardır:

‘Ârifler ortasında sofilik satmayalar

İhlâsıla bu ‘ışka riyâyı katmayalar (Tatçı, 2013, s. 93b) (57/1)

Riyâ çökük yirde durur key sakın oda buyurur

İhlâs gelüp cümlesin yur Yûnus yolu yavlak sezer (Tatçı, 2013, s. 123b) (83/7)

Yûnus miskin mestânesin sen seni gör ko bunları

Dünyâda riyâlu dirlik kişiye eyü ad degül (Tatçı, 2013, s. 211b) (154/6)

Zerk u riyâdidükleri boynını urmayınca ben

Şâh-ı Kerîm’e sıdkıla kanda bulısaram visâl (Tatçı, 2013, s. 212b) (155/6)

Şiirlerinde riyanın dürüstlüğe engel olduğunu belirten Yunus Emre, “özü ve sözü bir olmamanın bu yolda inkârcılık anlamına geldiğini, Allah aşkına inkârı karıştırmamak gerektiğini” söylemektedir. “Riyanın bataklık gibi kötü bir şey olduğunu açıklamakta, fakat samimi bir kalp ile yapılan ibadetlerin ve iyi işlerin, insanın gönlünde açılan bu bataklığın bütün pisliklerini de temizleyeceğini” ifade etmektedir. Yunus Emre; “insanlara ikiyüzlülüğü terk etmeleri konusunda telkinlerde bulunmakta ve bunun kişinin ahiret hayatına zarar vereceği gibi dünya hayatında da kötü anılmasına sebep olacak çirkin bir sıfat olduğunu” açıklamaktadır. Bütün bunlar kişinin riyaı terk etmediği sürece dürüstlük değerine sahip olamayacağının göstergesidir.

Yunus Emre'nin şiirlerinde insanları *dedikodudan uzak olma* konusunda uyardığı tespit edilen bulgular ise şu şekildedir:

Asil-zâdeler nişânın eger bilmek dilerisen

Her sözünün ma'nisi var sözi sebük-sâl olmaya

'Âriflerden nişân budur her gönülde hâzır ola

Kendüyi teslim eyleye sözde kıl ü kâl olmaya (Tatçı, 2013, s. 29b) (5/3,4)

Yunus Emre'ye göre, dürüstlüğe engel olan bir diğer kötü huy ise dedikodudur. Yunus Emre bu konudaki görüşlerini yukarıda yer alan beyitlerinde şu şekilde ifade etmiştir: “Asil insan olmanın belirtisi nedir diye sorarsanız, sözlerinin anlamlı olmasıdır, asil insanlar baştan sağma söz söylemezler, onlarda ki asaletin işareti budur. Onlar her an doğruluk ve mana üzerine hazırlardır, dedikoduyla işleri olmaz.” Yunus Emre, dedikodudan uzak olan ve sözlerinde de dürüstlük değerine bağlı yaşayan kimselerin, sosyal statülerinin de artacağını bildirmiştir. İnsanlar dedikoduyu terk etmeli ve dürüst kişilere yakışır şekilde hareket etmelidir. O'na göre; “Yolcu olarak geldiğimiz bu dünyadan bize kalacak olan nesne bir avuç topraktır, bir avuç toprak için bunca kötülüklere gerek yoktur (Tatçı, 2013, s. 536b) (417/25)”. Yunus Emre, insanı Allah yoluna ulaştıracak şeyin, diliyle ve kalbiyle dürüst yaşamakla olacağını savunmuştur.

4.3. Adalet Değeri İle İlgili Bulgu ve Yorumlar

Adalet kavramı, aklını kullanabilme yetisiyle, yeryüzünde yaşayan bütün canlı varlıklardan ayrılan ve üstün bir nitelik kazanan insanoğlunun yaşam serüveninde ihtiyaç duyduğu en temel ilkelerdendir. Adalet, insanın bireysel ve sosyal yaşamında aradığı huzur, mutluluk ve refaha açılan kapının kilididir. Bireysel anlamda adalet, kişinin doğru yerde ve doğru bir şekilde elinden gelenin en iyisini yapıp, başkalarına da hakkını teslim edebilmesi konusunda ortaya koyduğu kesinliktir. Bunun yanı sıra bireysel açıdan, kişinin başkalarının hakkına riayet etmesi ve toplumsal yaşamda diğer bireylerin de hakkını gözetebilmesi sosyal adaletin temelini oluşturmaktadır. Sosyal adalet, her bir bireyin bu duruma riayet etmesiyle oluşur. Bir toplumda bütün bireyler kendisine ve diğer vatandaşlara karşı adil davranırsa toplumsal adalet sağlanmış olur. Bu çerçevede bireylere düşen sorumluluklar öncelikle adil bir insan olmak ve daha sonra da başkalarının adalet değerini ilke edinmesine katkı sağlamak

olacaktır. Toplumsal adaletin temeli olarak beliren bireylerde adil olma ilkesi, kişiye yaşamının ilk evrelerinde ailede kazandırılmaya başlanmaktadır. Aile kişilik eğitimin temelini oluşturan kurum olmakla birlikte, toplumsal yaşama aidiyet duygusu da ailede kazandırılır. Bu kazanımların önemi ve kıymeti yadsınamaz. Bu bağlamda aileler de adil olma ve hak gözetme anlamında çocuklara örnek olabilecek yapıda olmalıdır. Aile kurumu, geçmişten gelen örf, adet, ilke ve değerler çerçevesinde sürekli olarak geliştirilmeli, küreselleşen dünyada yaşanan kültür yozlaşmalarına karşı korunmalı, çağa ayak uydurarak ilerlemesi desteklenmelidir.

Adalet kavramı TDK (2021) tarafından; “1.Yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması, türe(...) 2. Hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme(...) 3. Bu işi uygulayan, yerine getiren devlet kuruluşları(...) 4. Herkese kendine uygun düşeni, kendi hakkı olanı verme(...)” şeklinde tanımlamıştır. Sosyal yaşamda düzenin ve sağlıklı ilerlemenin bir gereği olarak bireyler tarihi zaman içersinde örgütlenerek yaşamlarını sürdürmüşler ve bu ilişkiler ağı sayesinde örgütlenme kültürlerini geliştirmiş, daha sistemli ve bağlayıcılığı yüksek düzeyde birlik ve dayanışma içeren bir yapı olan devletleri kurmuşlardır. Hak ve emek kavramları, bu kurumsallaşma içerisinde toplumsal birlik, düzen ve asayişin temelini oluşturmaktadır.

Günümüzde ki demokratik toplumlarda devlet kurumu kendi çatısı altında yaşayan bireylerin haklarını yasalarla ve kanunlarla belirlenmiştir. Bu devletler yurttaşlarının haklarını birbirine karşı korumakla birlikte, devlet kurumları ve kuruluşlarına karşı korumayı dahi taahhüt etmiştir. Devletlerin kendilerine özgü kanunları bulunmakla birlikte evrensel amaç olarak benimsedikleri yasaları da belirlenmiştir. Bu evrensel yasaların en temel ilkesi de adalettir. Dünya üzerinde adaletli bir yaşam isteyen bütün devletler, diğer devletlere karşı adaletli olmak zorundadır. Başka toplumların hakkını gözetmeyen devletlerin aynı şekilde adaletsizlikle muamele görmesinin kaçınılmaz olduğu su götürmez bir gerçektir. Bu gerçeğin yanında adaletli olmak; başkalarının emeğini gasp etmemeyi, haklarına saygı duymayı, acı çekmesine sebep olmamayı, yaşam mücadelesini baltalamamayı, kimseye kötülük yapmamayı gerektirir. Adalet, bütün insanları vicdanı hür, huzurlu, mutlu kılan değerlerin başında gelmektedir. Evrensel adalet değerini kendisine ilke edinmiş bir birey kendi devletinin başka devletlere karşı uyguladığı adaletsiz tutumlardan da rahatsızlık duyacaktır. Devlet kurumlarının ve devlet yöneticilerinin

kendi yurttaşlarından saygı görmesinin en temel şartlarından biri de, sebebi veya sonucu ne olursa olsun adalet değerinden kesinlikle taviz verilmemesidir. Bir devletin diğer bir devletin topraklarında ki değerli madenleri ile kaynaklarını sömürü yoluyla kendi tasarrufunda kullanması ve o devletin halklarının bundan faydalanmasının önünü kesmesi hak ihlalidir. Başka devletlerin topraklarına göz dikmesi, halklarını köleleştirircesine kendi faydasına çalıştırıp emeklerinin karşılığı olan değeri vermeden kullanması, üzerinde ekonomik sömürü uygulaması, iç işlerine müdahale ederek siyasi karışıklıklar çıkarması, halkını kültürel yozlaşmaya sürükleyip yıpratması adaletle bağdaştırılamayacak hareketlerdir. Ayrıca, bu durumları kendi devletinin ve milletin faydasına çevirip kendi milletin yaşam standartlarını yükseltmesi evrensel adalete uymayan bir devlet olduğunun göstergesidir. İşte nasıl ki bir çocuk gözünde yücelttiği ve en erdemli kişi vasfında görerek her konuda örnek aldığı babasının bir başkasına haksızlık yaptığına şahit olmasıyla hayal kırıklığına uğruyor bu durumu kabullenmekte zorlanıyorsa, bu olumsuzluklar da aynı etkiyi yaratacaktır. Devletin sebebiyet verdiği bu adaletsiz durumlara şahit olan vatandaşlar da kendi devletlerinin yaptığı haksızlıklara davranışsal olarak tepki vermeseler dahi duygusal olarak bir tavır takınacaklardır. Devlet kurumları ve yöneticileri bu konuda duyarlı davranmamaları halinde dünya genelinde haksız ve adaletsiz olarak tanınıp itham edilecek, hatta kendi yurttaşlarının dahi güvenlerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya geleceklerdir. Bir devletin öncelikli hedefi; kendi yurttaşlarının ve kendi toprak sınırları içerisinde yaşayan bütün canlıların haklarını gözeterek devlet yasaları çerçevesinde adaletli bir yaşam sağlamak olmalıdır. Bunun yanı sıra başka devletlerin ve dünya da yaşayan diğer bütün canlıların da bu haklara sahip olduğu kabul edilerek, onlara karşı da gereken hassasiyetin gösterilmesi gerekmektedir.

Yunus Emre, Türk İslam kültürü ile yetişmiş bir mutasavvıf olarak, yaşamı boyunca Kur'an-ı Kerim'in çizgisinden ayrılmamaya gayret etmiş, Yüce Yaratıcı'nın insanlığa bildirdiği yasaları insanlık alemine sürekli tekrar ederek telkin yoluyla iletmeyi hedeflemiş ve zamana hükmeden kutsal kitabın adeta nefesi, sözü, dili olmuştur. Yunus Emre'nin bir ahlak öğreticisi olarak iletilerinin dayanağının ilahî bir kaynak olmasının yanında, duyuşsal, davranışsal ve bilişsel olarak bütün uzuvlarıyla bu ilahî kaynaklı iletileri benimsediğini yansıtmaları ve sözlerinin kendi kişiliğinde vücut bulması onu da kendi zamanının ötesine taşımıştır. Onun asırlardır insanlığın kulaklarında çınlayan sesinin bu kalıcı etkisi de insanlığa samimi, inanarak ve

coşkuyla aktardığı her bir sözünün manasının davranış ve tutumlarıyla kendisinde vücut bulmuş olmasıdır. Yunus insanlığa sadece ahlaki değerleri öğütlemekle kalmamış aynı zamanda kendisi de bu uğurda gerektiği gibi yaşamaya gayret etmiş, bunu örnek alınacak şekilde insanlığa yansıtabilmiştir. O ahlaki erdemlerin bir insanda vücut bulması için öncelikle doğruluk değerine sahip olunması gerektiğini ve insanın yaratıcı ile münasebetinde de diğer insanlarla ilişkisinde de doğrulukla hareket etmesini öğütlemiş, kendisi de bu şekilde hareket etmiştir. Zira Allah adaleti, adaletli davranmayı ve doğrulukla hükmetmeyi, hakkı gözetmeyi, bütün canlılara merhamet etmeyi, buyurmuştur. Yunus Emre, Allah'ın kullarına rehber olarak gönderdiği Peygamber Efendimiz'in izinden gitmeyi gaye edinmiştir. Yüce yaratıcı'nın aklını kullanabilen ve kalbiyle akıl arasında ki bağı kurabilen insan oğluna, bütün canlı mahlukata adil davranmayı, merhametli olmayı, hakkına saygı duymayı ve hakkını teslim etmesini ilettiği ilahi kaynaklı emirlerini kendisine dünya hayatı çerçevesinde ilke edinmiştir.

Yunus Emre'nin, asırlardır bütün insanlık üzerinde saygıyla anılacak bir etki bırakmasında ve evrenselliğe ulaşmasında ki en büyük etkenlerden birisi de O'nun adil kişiliğini şiirleriyle dahi insanlığa en gerçekçi şekilde yansıtabilmiş olmasıdır. Yunus Emre'nin Divan'ına bakıldığında “adalet” değerinin: *adil olma, öz yargılama yapma, doğruluk, dil ve iletişimde doğruluk, Hz. Ömer ve Hz. Süleyman ışığında adalet, yönetimde adaletsizlik, helal-haram kavramları ve toplumda adaletin yokluğu, liyakatin yokluğu, komşuluk ilişkilerinde adalet, atasözleri bağlamında adalet, ilk yasak ihlali (Hz. Adem örneği), ilahi adalet* alt temaları ve zengin bir içerikle ele alındığı görülmektedir. Yunus Emre'ye kendisinden sonra ki zamanın halkları tarafından “ahlak öğreticisi” kimliğini kazandıran da, şiirlerinde ki bu içerik zenginliğidir.

Yunus Emre'nin Divan'ındaki şiirlerinde *adil olma* alt teması ile ele alınan bulgular şu şekildedir:

Yunus Emre, kendisine nasıl davranılmasını istiyorsa bütün insanlara o şekilde davranmış, kimsenin hakkına girmemeye gayret göstermiş, kendisi için dilediği bütün iyi şeyleri bütün insanlar için de dilemiştir. Ayrıca Yunus Emre sadece İslamiyeti değil bütün semavî dinleri, bütün semavî dinler için indirilen ilahi kaynaklı kitapları okuyup incelediğini aşağıdaki beyitinde bildirmiştir:

Sen seni ne sanarusan ayruga da anı san

Dört kitâbun ma'nîsi budur eger varısa (Tatçı, 2013, s. 386b) (299/6)

Yunus Emre bu beyiti aracılığıyla bütün insanlığa; “Sen seni ne olarak görüyorsan başkalarını da öyle gör, seni kime ve neye layık buluyorsan başkalarının da layık olduğunu düşün, sen hangi haklara sahip olduğunu düşünüyorsan başkalarının da o haklara sahip olduğunu kabul et ve herkese ona göre davran.” diyerek seslenmiştir. Sözün özü, herkese başkalarının kendisine davranmasını istediği gibi davranmayı ve doğruluk değeri üzerine yaşamayı öğütlemiştir. Bunların, adil olmanın ve etrafına adaletle yaklaşmanın bir nişanı olduğunu birdirmiş; “Bütün okuyup tahsil ettiğim semavî dinlerin kutsal kitapları, insanlara adalet üzerine yaşamayı emretmekte!” demiştir. Bu düşüncesi doğrultusunda insanlığa; “Eğer sende bu inanç, iman cevheri var ise buna uygun yaşarsın bu düşüncen doğrultusunda davranmak zorundasın.” diyerek uyarıda bulunmuş ve adil olmanın ne kadar büyük bir önem arzettiğini vurgulamıştır. Adil olmak güzel olduğu kadar da zorlukları beraberinde getiren bir erdemdir. Yunus Emre’ye göre, insanın bu dünyada yaşamını adaletli bir kimse olarak sürdürmesi ve adaletsizliğin karşısında durabilmesi için çok güçlü bir imana, iradeye ve sağlam bir karaktere sahip olması gerekmektedir.

Yitmiş iki millete birliğile bakmayan

Şer’ile evliyâsa hakikatde ‘âsîdür (Tatçı, 2013, s. 57b) (29/4)

Bundan içerü haber işit eydeyin iy yâr

Hakikatün kâfiri şer’ün evliyâsıdur (Tatçı, 2013, s. 58b) (29/9)

Yûnus miskin gözler yolu divşür özüñ behey deli

Bu gülistânun bülbülü kimse gülin dirmeyendür (Tatçı, 2013, s. 143b) (99/8)

Yeryüzündeki “bütün insanlara bir göz ile bakmayan, onların haklarını kendi hakkı gibi gözetmeyen kimseler, dini hükümlerin hepsini yerine getirmiş bir evliya da olsalar, gerçekte ilahi adaletin yasalarına asi davranmış sayılırlar”. Bu, yeryüzü yaşamında insanın en çetin adalet sınavıdır, yeryüzünde adil olmayan insan Tanrı’nın kanunlarını çiğnemiş olacaktır. Kendisi için Tanrıdan ve insanlardan adalet bekleyen insan, yeryüzünde yaşamı paylaştığı bütün insanlara ve canlılara yine önce kendisi

adaletli davranmalı, bunların yaratılmasında Tanrı'nın bir hikmeti olduğunu düşünerek, kötülüklerin dostu olmamalıdır. Kötülükle dost olmak, adaletten uzaklaşmak demektir. Yunus Emre, “Gerçeği inkâr edenler, bütün kötülüklerin evliyasıdır.” diyerek, Allah'ın varlığını ve birliğini, bununla birlikte bütün ilahi gerçekleri inkâr edip, ilahi yasalar çerçevesinde yaşamayan kimselerin, bütün kötülüklerin başı olacağını haber vermiştir. Bu durumda böyle kimseler adaletten uzaklaşmış olarak yaşayacak, hak ve hukuk tanımayacaktır. Yunus Emre, hak ve adalet konusunda insanlara uyarılarda bulunup başkalarının hakkına saygı duymak ve el uzatmamak gerektiğini açıkladığı şiirlerinden birinde: “Dünya hayatında Yaratıcıya en yakın olan ve O'na karşı en çok sevgi besleyen kişi, herkesin hakkına saygı gösterip, başkasının olan hiçbir şeye göz dikmeyendir.” demiştir. O'na göre hiç kimse; “Kendi temel ihtiyaçlarını ve açlığını gidermek için dahi kimsenin hakkını yememelidir, çünkü kimse, dünya da başkasının payına ayrılmış olanı yiyemez. Yaratıcı kimsenin rızkını eksik etmez, bunun için kaygılanıp tasalanmaya lüzum yoktur” (Tatçı, 2013, s. 154b) (109/1). Bu düşünceleri doğrultusunda insanlara; “Kimsenin bağına hırsız gibi girmemeli, hakkınız olmayan hiçbir şeye göz dikmemeli ve başkasına ait olanı toplayıp götürmemelisiniz. Yaratıcının sevgisini kazanan kimselerin yanında olun, onun bahçesinde gezinerek güzelliğe, iyiliğe ve doğruluğa açılan kapıya doğru el alarak yürüyün ki istediklerinizden daha fazlasına sahip olasınız.” (Tatçı, 2013, s. 515b) (403/6) sözleriyle nasihatte bulunmuştur. Yunus Emre'ye göre adil insan olmak ve adalet değeri üzerine yaşamak bunları gerektirir. Neticede Yaratıcı bütün kullarının rızkına kefil olup hepsinin haklarını koruma altına almışken, kullarının buna riayet etmemesi kabul edilebilir bir şey değildir.

Yunus Emre, şiirlerinde “öz yargılama” yaparak insanlara bu konuda da rol model olmayı başarmıştır. İlahi adaletin varlığını ve yüceliğini dile getirdiği şiirlerinde sık sık ilahi yasaların kaynağı olarak Kur'an-ı Kerim'e değinmiş, Kur'an üzerine bir yaşam sürdürdüğünü ifade ederek, insanlığı da Kur'an yasalarına uygun yaşamaya davet etmiştir. O'nun şiirlerinde, *öz yargılama yapma* alt teması ile tespit edilen bulgu şu şekildedir:

Yitmiş iki millete suçum budur Hak didüm

Korkı hıyânetedür yâ ben niçün kızaram (Tatçı, 2013, s. 233b) (171/5)

Yunus Emre yukarıdaki beyitinde; “Ben bütün insanlığı Hak’ka inanmaya ve O’nun emir ve yasaklarına uymaya davet ettim. Eğer benim bir suçum varsa budur. Korku ihanet edenlerde olur, ben neden korkayım? Ben size, yaratıcıya ihanet etmediğiniz ve doğru yoldan ayrılmadığınız sürece niçin kızayım?” demiş, kendisini doğru olanı yapıp yapmadığı ve Hakk’ın emirlerine uygun davranıp davranmadığı hususunda açıkça sorugulamış ve bir yargıya varmıştır.

Yunus Emre şiirlerinde sık sık “doğruluk” kavramına değinmiş, adalet kavramının sadece dünya da insani kaynaklı bir hukuk sisteminden ibaret olmadığını aynı zamanda adaletin ilahi kaynaklı bir adalet sistemine bağlı olduğunu da ifade etmiştir. Yunus Emre, insanı bu adalet sistemine ve hatta tanrıya dahi ulaştıracak tek yolun tasavvuf olduğunu savunmaktadır. “Tanrıya olduğu kadar, iyi bir topluma da ancak bu yoldan erişilebilir. Herkesi sevgiye, doğruluğa, iyiliğe ve güzelliğe çağırıyordu. Eflatun’un deyimi ile konuşursak, onda “idelerin idesi” sevgi idi, aşk idi. Adalet de sevginin içinde gerçekleşirdi” (Baltacıoğlu, 1961; akt: Bakırcıoğlu,1981, s. 331). Yunus Emre’nin divan’ında *doğruluk* alt teması ile yer bulan beyitleri şunlardır:

Egriliği yaydan eğri togrulugu okdan togru

Bu şehir içinde uğru hem kâdî hem sultân nedür (Tatçı, 2013, s. 137b) (94/2)

Togruluk bekleyen dost kapusunda

Gümânsuz ol bulur İlâhî devlet (Tatçı, 2013, s. 47b) (20/10)

Yukarıdaki beyitlerinde görüldüğü gibi “doğruluk” kavramı ile adil olmaya değinen Yunus Emre; “Eğriliği yaydan daha eğri doğruluğu okdan daha doğru olanlar, bu şehir içinde hırsızlık yapmak, hem kadi hem sultan olmak ne demektir. Bu iki zıt özellik bir kişide aynı anda bulunamaz.” ifadeleriyle, kendi tercihini akıyla yapmak gerektiğini, akıl yetisini kullanan insanın doğruluk ve hırsızlığın bir arada olmayacağını bilip tercihini doğruluktan yana yapması gerektiğini ifade etmektedir. “Dostun, yani mürşidin kapısında doğruluk bekleyen şüphesiz ilahi (sonsuz) adaleti içeren bir devlete erişir.” diyen Yunus Emre, sonsuz adalete ancak doğrulukla ulaşılacağını belirtmiştir.

Kişinin doğru olana yakışır şekilde yaşaması ve adalet değerine sahip olabilmesi, *dil ve iletişimde doğruluk* üzerine yaşamayı ve yalan söylememeyi

gerektirir. Yunus Emre, şiirleri aracılığıyla insanlara adil bir kişide bulunması gereken özellikleri bildirip, yapılmaması gereken şeyler konusunda da insanları uyarmıştır. O'na göre adil insan; yalan söylemeyen, gerçeği inkâr etmeyen, yalan ve gerçeği bir tutmayan kimsedir. Bu alt temada yer alan bulgular şu şekildedir:

Söylememek harcı söylemegün hâsıdır

Söylemeklik harcı gönüllerün pâsıdır

Bu gönüller pâsını yuyuban gidermege

Şol sözi söylegil kim sözüñ hülâsasıdır

Sözi togrı diyene Kuli'l-Hak didi Çalap

Bunda yalan söyleyen yarın utanasıdır (Tatçı, 2013, s. 57b) (29/1-3)

‘Ârif cân virür tuymaz yalancı mâla kıymaz

Yalanıla gerçeği berâber tutmayalar (Tatçı, 2013, s. 93b) (57/6)

Yunus Emre, söze ve söz söylemeye gösterdiği önemi ele aldığı şiirlerinde insanlara verdiği öğütleriyle, dil ve iletişim konusunda doğruluk üzerine yaşamayan kişinin tam manasıyla adil kimse olarak tanımlanamayacağını açıkça göstermiştir. O'na göre; “Susulması gereken yerde ve uygun anda susmak, söyleme şeklinin en seçkinidir. Söz söylemenin en uygunu, gönüllerin pasını gideren sözü söylemektir. Söz, söyleyen kişinin gölündeki şeylerden oluşur, gönülleri kirden pastan arındırıp sözün kisasını yani özünü söylemek gerekir ve sözler kişinin gönlünün özetlenmiş halidir.” Yunus Emre'nin buradaki beklentisi gerçeklerin saptırılmadan, özünü koruyarak ve en doğru şekilde dile getirilmesidir. Yunus, bir sonraki beyitinde bu beklentisini; “Sözün doğrusunu söyleyin, çünkü Tanrı, kullarına ‘Hakk’ı ve gerçeği söyle’ şeklinde buyurdu.” dizelerinde kesin bir ifade ile açıklamış, “Burda yalan söyleyen yarın Hak’kın huzuruna çıktığında utanacaktır.” sözüyle de insanlara uyarıda bulunmuştur. Yalan söylemek, insanların güvenlerini kaybetmeye sebep olacağından bir iletişim engelidir. Yalan söylemek, söyleyen kişinin kendisine olan saygısını yitirmesine sebep olması neticesiyle, sadece söylenen kişiye değil kişinin kendisine de zarar verecektir. Yunus Emre yukarıda yer alan ikinci bulguda ise; “Arifler doğruluk ve gerçeklik üzerine yaşamaya can verircesine çabalarken, bunu halka ilan ederken,

çıkarlarına ve nefesine uygun davranan yalancılar onları duymazlar. Mallarına kıyıp kimseye yardımda bulunmadıkları gibi, mallarından eksiltmeyi göze alarak kimsenin hakkını da iade etmezler. İnsanlar yalan ile gerçeği iyi ayırt edip bu ikisini asla eşit tutmasınlar, ilahi adalet ve Hakk'ın emirleri kesindir, gerçektir.” diyerek adalet değerinden ayrılmamak gerektiğini vurgulamıştır. Buradan da anlaşılabacağı gibi Yunus Emre, yeryüzünde insanlar tarafından oluşturulan adalet sisteminin dışında bir de ilahi kaynaklı adalet sistemi olduğunu ve adaletten ayrılan kimselerin er ya da geç tekrar adalet sisteminin döngüsüne dahil edileceğini bildirmektedir. Bu sebeple insanlar her zaman tercihini adaletten yana yapmalıdır.

Yunus Emre, Divanı'ndaki şiirlerinde sıklıkla tarihi şahsiyetlere değinmiş, insanlara bu konuda olumlu ve olumsuz örnekler sunmuştur. Divan'da, *H. Ömer ve H. Süleyman ışığında adalet* alt teması ile tespit edilen bulgular şu açıklamalarla birlikte verilmiştir:

Yunus Emre, adalet değerini ele aldığı şiirlerinde tarihi şahsiyetlerden faydalanmıştır. Adil kişiliği ve adaletli yönetimiyle asırlardır adalet değeriyle özdeşmiş bir şekilde anılan “H. Ömer”i örnek göstererek adalet değeri üzerine yaşamının ve adaletli bir yönetici olmanın önemini vurgulamış, adalet değerinin insanı zamanın ötesine taşıyan bir erdem olduğunu gerçek yaşamdan örnekler sunarak belirtmiştir. Yunus Emre'nin Divan'ında H. Ömer'i ve adaletini örnek almasıyla ilgili tespit edilen beyitler şu şekildedir:

‘Ömer-i Hattâb’ıla çok ‘adl ü dâd’⁷ işledüm

Oğlıla fisk içinde hadde basılan benem (Tatçı, 2013, s. 255b) (185/8)

‘Alî’yile urdum kılıç Ömer’ile ‘adl eyledüm

On sekiz yıl Kâf Tagında Hamza’yla meydândayıdum (Tatçı, 2013, s. 229b) (168/11)

İslam tarihinde ele alınan bir şahsiyet olarak H. Ömer, adaletin timsali bir yönetici, hoşgörülü kişiliği ve tevazu içerisinde halktan kimseler gibi bir yaşam sürdüren, islam âleminin din büyüklerindendir. Yunus Emre adalet değerine yer verdiği şiirlerinde, “Dört Halife Dönemi” olarak anılan, yönetimde adalet ve

⁷ Adaletli işler.

demokrasi konusuna verilen önemle İslam tarihinde öne çıkan dönemi de işaret etmektedir. Yunus Emre, İslam tarihindeki önemli dönemleri ve örnek şahsiyetleri işaret ederek adaletin her çağda her mekânda önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Dört Halife Dönemi'nde, Hz. Ebubekir'den sonra halife seçilen Hz.Ömer, devlet yönetimi konusunda adalete çok büyük önem vermiş ve bu konudaki titizliğini de halife seçildikten sonra halka yaptığı konuşmasında açıkça belirtmiştir. Hz. Ömer halkına hitaben: “Ben de sizin gibi Müslüman bir kimseyim, bu her türlü makam ve mevkinin üzerindedir. Bu doğrultuda adalet kavramı çerçevesinde ben de sizinle eşit durumdayım ve her zaman eşit kalacağım, makamın ve şahsiyetim hiçbir zaman adaletin önünde olmayacaktır. Eğer halktan biriniz bir gün benim bir hatamı görürse beni uymalıdır. Beni hatamdan dolayı uyaran insanlara her daim saygı duyarım, kızmam ve onları azarlamam, hatam neyse kabul edip düzeltmeyi tercih ederim. Hatta değil kızmak bu konuda beni uyaran insanları çok sevdiğimi de bilmenizi isterim. Ben de insan olarak bir hata yaparsam sizin oluşturduğunuz bir meclis beni yargılayacak, yönetimimde liyakate uyulacak. Bir kimseye iş veya makam verileceği vakit, o kimsenin kabiliyetine, çalışkanlığına, dürüstlüğüne ve saygılı olmasına bakılarak karar verilecektir. Bu konularda hiç kimseye herhangi bir sebepten dolayı ayrıcalık tanınmayacak ve kimseyi kayırma durumu söz konusu olmayacaktır. Başkasının malına, namusuna, hakkına göz diken ve bir kimseye haksızlık eden kişi, eğer benim kabilemdense veya akrabamsa dahi kayırma yapılmaksızın cezalandırılacaktır. Bu uğurda, benim sözlerimi işiten bütün devlet adamlarını adalet konusunda uyarıyorum, gerektiği gibi davranmayanlar, rüşvet ve iltimasa göz yumanlar en ağır şekilde cezalandırılacaktır. Bu devletin yönetimi bana emanettir ve bunun sorumluluğunun bilincinde bir kişi olarak davranacağım. Bu dünya insanoğlu için geçici bir mekândır, biz hepimiz kardeşiz ve kardeşçe yaşamalıyız.” diyerek kendisinden sonraki bütün zamanların halklarına, yönetici ve yönetim konusunda adeta bir manifesto özelliği taşıyan bu konuşmayı miras bırakmıştır (Akarsu, 2018).

Bütün bunlara binaen Yunus Emre şiirlerinde Hz. Ömer'den bahsederken hep adil bir kimse olduğuna ve yaptığı adaletli işlere vurgu yapmaktadır. “Ömer-i Hattab ile çok adaletli işler yaptım, oğul ile hak yolundan çıkıp, maden gibi ateşte eritilip kalıba dökülen benim.” ifadelerinde, O'nun adalet değeri üzerine yaşadığını ve O'nu örnek aldığını da açıkça belirtmiştir. Hz. Ömer'i örnek almanın yanı sıra, birçok İslam büyüğünü de olumlu karakter özellikleri gereği kendisine örnek aldığını ifade eden

Yunus, şiirlerinde onların bu özelliklerini dile getirerek insanlara da örnek almaları konusunda kapı aralamıştır. “Hz. Ali ile kılıç vurdum, Hz. Ömer ile adaleti tahsis ettim, On sekiz yıl Kaf Dağı’nda Hz. Hamza ile savaş meydanındaydım.” dediği beyitinde, yine Hz. Ömer’in adaletli kişiliğini örnek aldığını vurgulamış, aynı zamanda Hz. Ali’nin cesaretine ve yiğitliğine, Hz. Hamza’nın kahramanlığına vurgu yaparak onlara hakkını teslim etmiş, Hz. Ali ve Hz. Hamza’yı hakettikleri gibi en güzel şekilde anmaktan ve değerlerini yaşatmaktan geri kalmamıştır.

Yunus Emre, tasavvufi öğreti ve ahlaki öğüt niteliğindeki şiirlerinden birinde, Hz. Süleyman’ın Kur’an-ı Kerim’de; “Nihayet, karınca vadisine geldikleri zaman, dışı karınca (kraliçe): Ey karıncalar! Evlerinize girin. Süleyman ve askerleri farkına varmadan sizi ezmesinler” (Kur’an-ı Kerim 27:18) şeklinde yer bulan, karınca ile konuşmasına değinerek, O’nun hiçbir zaman dünya hayatına meyletmeyen ve adaletle yaşamaktan ayrılmayan bir hükümdar olduğunu belirtmiş ve adil kişiliğini kabul edip benimseyerek kendilerine model almaları konusunda insanlara örnek göstermiştir.

Erenlerün yolları inceden inceyimiş

Süleymân’a yol kesen şol bir karıncayımış

Ol karınca söyledi Süleymân’a yol didi

Ol karınca söylediği cevâb alıncayımış

Götürmedi kimsene kimsenün gücini

Güç götürdüm diyenler eli irinceyimiş

Kim kime ne dirise eger hayr u eger şer

Allah virür cezâsın gele yol inceyimiş (Tatçı, 2013, s.170b) (124/1-4)

Yunus Emre’nin yukarıdaki şiirinde aktardığına göre: “Erenlerin yolları çok incedir, tasavvufi hayatta basit gibi görünen en küçük nefis ibareleri dahi manevi yolculukta tasavvuf ehlinin ayağının takılmasına sebebiyet verebilir. Bu sebeplerle doğruluk ve hakkı teslim edebilmek bu yolda en hassas ilkelerdir. Hükümdar olarak ordularıyla çıktığı bir sefer sırasında Hz. Süleyman’a yol kesen ufacık bir karıncadır. Karınca kabilesinin reisi olarak beliren o karınca, kabile üyelerine Hz.Süleyman’ın kendilerini görmeden ve istemeden ezmelerine mahal vermemek ve bilmeden dahi bir

canlıya zarar vermesini önlemek için, O'na yol vermelerini söyler. Buradaki nüans, karınca reisinin Hz. Süleyman'ı ve ordusunu tanınmasıdır. O'nun adaletli, şefkatli, merhametli ve her şeyden önce iyi bir mü'min olduğunu bilmektedir. Karıncanın Hz. Süleyman için 'Dünya'ya hükmeden ulu kişi geliyor!' diyerek açıkça belirttiği yücelik, Hz. Süleyman'dan cevap alana kadardır. Çünkü Hz. Süleyman karıncaya 'Kâinatın en yücesi ve bütün hükümlerin sahibi Allah'tır.' diyerek cevap vermiştir.” Karıncanın Hz. Süleyman'ın üzerine atfettiği yücelik, aslında Hz. Süleyman'ın dünya hayatındaki en büyük ve en hassas sınavlarından biridir. Yunus Emre'nin burada kastettiği, karıncalar insanoğlunun dünya hayatına hevesini ve meylini simgelemektedir. Fakat Hz. Süleyman dünya hayatına meyletmemiş, hakkı sahibine teslim etmiş ve gücü yeteceği halde karıncalara yücelik taslamaddan adaletli olmanın gereğini yerine getirmiştir. Yunus Emre, “Kimse bu dünyadan kimsenin gücünü götürmemiştir. Güç götürdüm diyenler elinin yettiği kadar imiş ve herkes gücünün yettiğine eli kalkacak kadar bir güce sahipmiş. Ölümlü olan insanoğluna güçlüyüm demek mezara kadarmış.” sözleriyle insanları bu konuda uyarmıştır. İnsanlara, güçlü olanın zayıfı ezdiği, adalet değerinin çiğnendiği dünya hayatından sonra bir de ölüm gerçeği olduğunu hatırlatmış, asıl güç, ululuk ve yücelik sahibinin Yaratıcı olduğunu kabul edip, gerektiğinde dil ile de tasdik ederek hakkı teslim etmek gerektiğini vurgulamıştır. Bu dünyada kim kime hükmetmeye kalkışır, büyüklük taslarsa, kötülük edip hakkına girse, adaletli olmazsa Allah onun cezasını verecektir. Eğer kim kime iyilik eder, doğruluktan ayrılmadan yaşar, her zaman hayrı söylerse, Allah onlara da bütün bunların mükâfatını verecektir. Allah'ın adaleti çok hassas ve incedir (Tatçı, 2013a).

Yunus Emre, şiirlerinde toplumda ve devlet yönetiminde adalet değerinin hüküm sürdüğü tarihi dönemleri ele almakla birlikte, adalet değerinin yokluğunu da ele alarak iki durumda yeryüzü yaşamına etkilerini gözler önüne sermiştir. “Yeryüzünün san'at ve irfanla çiçeklendiği devirlerin tarihini, kapalı gözle de yoklamış olsak, karşımıza âdil, âbid, dürüst ve şahsî dâvalarını tasfiye etmiş feragatli hükümdarlar çıkar” (Ayverdi, 1966; akt: Baltacıoğlu, 1981, s. 325). Bir önceki metinde aktarılarak açıklandığı üzere, “Hz. Ömer ve Hz. Süleyman Işığında Adalet” alt teması ile ele alınan bulgularda da görüldüğü gibi Hz. Ömer Dönemi ve Hz. Süleyman Dönemi bu nedenlerle İslam tarihinde iz bırakan dönemlerdendir. “Fakat ne zaman ki, devlet idaresi küçük adamları elinde kalmıştır, o zaman da ıstırapla

kıvranan halk, bu eksikliği mânevî plânda ele geçirmek ihtiyacını bütün şiddetiyle hissetmiştir” (Ayverdi, 1966; akt: Baltacıoğlu, 1981, s. 325). Yunus Emre’nin yaşadığı dönemin Anadolu’sunda da manzara aynen bu şekildedir. Halkın bu denli boşlukta olduğu, bir ümit kırıntısı için dahi önüne gelen herkese inanıp tutunabileceği bunalım çağı gibi bir dönemde onlara manevi dayanak olan Yunus Emre, sosyal yaşamda tanık olduğu adaletsizliklere de sessiz kalmamış ve insanlara yaşama dair ümitli olma konusunda rehber olmuştur. Yaşadığı dönemin Anadolu’sunda karşılaştığı toplumsal sorunlara kayıtsız kalmamış, yönetimdeki beyleri ve adaletsizliklerini cesurca eleştirmiştir. Yunus Emre’nin Divan’ında, *yönetimde adaletsizlik* alt teması ile tespit edilen beyitleri şu şekildedir:

Begler azdı yolından bilmez yoksul hâlimden

Çıkdı rahmet gölinden nefis göline talmışdur

Yûnus sözi ‘âlimden zinhar olman zâlimden

Korka durun ölümden cümle toğan ölmüşdür (Tatçı, 2013, s. 116b) (76/4,5)

Gitdi begler mürveti binmişler birer atı

Yidügi yohsul eti içdügi kan olısar (Tatçı, 2013, s. 97b) (60/3)

Yukarıdaki beyitlere göre; “Beyler hak, adalet, liyakat, saygı, merhamet ve iyiliği unutmuş. Doğru yoldan çıkarak yoksul insanların hakkını gözetmez olmuş, halka zulümle hükmetmeye başlamışlardır.” Yunus Emre, bu manzara karşısında; “Yunus sen âlimlerden söz al dinle, onlarla hemhal ol, sakın zalimlerden olma ve onların yanında yer alma, ölümden kork, yeryüzünde doğan bütün canlılar ölümlüdür.” diyerek kendisine telkinde bulunmuş, böyle insanlardan uzak olmayı, onlara benzemekten kaçınmayı, adaletli kimselere yakın olarak onların sözünden çıkmamayı ve adaletten ayrılmamak gerektiğini vurgulamıştır. Bunun yanı sıra, Yunus Emre’nin bu beyitinde; “Kır atın yanında duran ya huyundan ya suyundan” (TDK, 2022) atasözümüz de olduğu gibi, kimlere yakın olup kimlere uzak olmak gerektiğine de vurgu vardır. Yunus Emre yeryüzü yaşamında her zaman doğruyu, iyiyi ve güzeli tercih etmiş, insanlara da yaşamlarında bu doğrultuda tercihlerde bulunup, ilerlemeyi ve yaşamları boyunca doğruluktan ayrılmamayı öğütlemiştir. Oysaki, Yunus Emre’nin kendi vatanında yaşananlar, kendi beylerinde gördüğü

kişilik özellikleri doğruluktan ve iyilikten çok uzaktır. “Beylerde mertlik, yiğitlik, cömertlik, iyilik, adalet kalmamıştır. Halkı yöneten beyler bütün yüce erdemlerini ve değerlerini kaybetmişler. Atlarına binip halkın içinde gezerek halka tepeden bakmaya başlamışlar. Bununla da yetinmeyip kendi halklarına haksızlık yapmaya ve zulm etmeye başlamışlar, yoksullarının dahi hakkına tenezzül eder olmuşlardır.” Yunus Emre’nin kısa da olsa şiirleriyle betimlediği bu manzara adil bir kişinin duyarsız kalabileceği bir şey değildir. Nitekim Yunus Emre’de bu beyitleri ile adaletsizliğe duyarsız kalmadığını ortaya koymuştur.

Yunus Emre, her zaman adaletten ayrılmadan yaşamının zorluklarının da farkında bir şahsiyet olarak, insanların tercih yapma süreçleri içinde onları yanılgıya düşürecek şeylerden (nefis) dolayı aydınlatmış, şiirleriyle herkese ışık olmuştur. Bu tercih durumu için kullandığı “helal-haram (kişinin kendi hakkı olan şeyler-başkasının hakkı olan şeyler)” kavramları gibi örneklerle, kendi zamanının insanların değerlerine sahip çıkmayışından yakındığı şiirlerinde, toplumda görülen adaletsizlikleride dile getirmiştir. Yunus Emre’nin çevresinde yaşanan durumları aktardığı şiirlerinde helal-haram kavramları ve adaletin yokluğu alt teması ile ele alınan bulgular şu şekildedir:

Müslümânlar zamâne yatlu oldu

Helâl yinmez harâm kıymetlü oldu

Okınan Kur’ân’a kulak tutulmaz

Şeytânlar semirdi kuvvetlü oldu

Harâm ile hamîr tutdı cihânı

Fesâd işler iden hürmetlü oldu (Tatçı, 2013, s. 498b) (387/1-3)

Ben dervîşem diyenler harâmı yimeyenler

Harâmın yinmediği ele girinceyimiş

Eydürler fülân öldi mülkile mâlı kaldı

Ol mâlun irkildiği⁸ ıssı⁹ ölinceymiş (Tatçı, 2013, s. 171b) (124/10,11)

Yukarıdaki beyitlerde, Yunus Emre'nin yaşadığı dönemin toplumunda görülen kültürel yozlaşma açıkça betimlenmektedir. Bu kültürel yozlaşmanın temelinde ise “adalet” değerinin önemini yitirmesi ve yok olması yatmaktadır. Yunus Emre'nin anlatımıyla: “Müslümanlar zamana yenik düşmüşler, helal kazanç yemez, harama kıymet verir olmuşlar. Okunan Kur'an'a kulak vermez, Kur'an hükümlerine heves etmezlerken, şeytanın vesveselerine çok itibar etmeye başlamışlar. Haram kavramı ile haram yiyenler bütün cihanı kaplayacak kadar çoğalmış ve insanları etkisi altına almış. Kötü işler yapanlar, sinsice hareket edenler saygı görmeye başlamıştır.” Yunus Emre'nin bu dizelerinden de anlaşıldığı üzere, O'nun yaşadığı çağda insanlar hakka, hukuka, adalete hoş bakmaz olmuşlar, helal ve haramı gözetmek yerine kolay olanı seçmeye başlamışlardır. Helal, insana Tanrı tarafından bir şey üzerinde tanınan, serbesti veya kullanılabilirlik hakkıdır. Haram ise, Tanrının insana yasak kıldığı şeylerdir. Helal ve haram, sosyal yaşamda emeğin karşılığı olarak kullanılan kavramlardır. İnsan, kendisi emek verip çalışarak elde ettiği nimetleri yeme ve kullanma hakkını elinde bulundurarak helal bilmiş, başkasının emeğinin ürünü olan şeyleri de onların hakkı olarak görmüştür. Başkasının hakkı olan bir şeyi onun rızası dışında kendi tasarrufu gibi kullanmak, haram yemek anlamına gelmektedir. Bu da insanların hak tanımayarak adalet değerini yok saydığı anlamına gelmektedir. Yunus Emre yukarıda yer alan ikinci bulguda insanlara şu şekilde açıklama yaparak uyarılarda bulunmaktadır: “Ben dervişim, Allah'ın has kuluyum ve haram lokma dahi yemem diyenler, haramın yenmediği ancak ellerine girinceye kadarmış. Önemli olan haram yeme fırsatı eline geçtiği halde doğruluktan ayrılmamak ve reddetmeyi bilmektir. Bir gün ölüm kapıyı çalacak ve filan kişi öldü, malı mülkü kaldı diye çağıracaklar. Daha sonra o malın mülkün nasıl ve nereden kazanıldığı, bütün kazançların ne için ve nasıl kullanılıp, nerelere verildiğinin hesabı, sahibinden sorulacaktır.” Bunları bilip buna göre yaşamak gerekmektedir. İşte o adalet günü geldiğinde, dünyada bunların hiçbirinden eser kalmayacak, size dünyaya ait hiçbir şeyin faydası dokunmayacaktır. Sadece yapıp ettikleriniz sizinle kalacaktır. Herkesin bunu aklından çıkarmaması ve kendine bu dünyada çekidüzen vererek doğru yolu

⁸ Birikmek, toplanmak, duraklamak.

⁹ Sâhip.

bulması gerekmektedir. Yanlış yolda olduğunu farkedene kişi bir an önce silkeleneip kendini toparlamalı ve doğruluğa sarılmalıdır.

Yunus Emre'nin Divan'ında *liyakatin yokluğu* alt teması ile yer bulduğu tespit edilen kesit şu şekildedir:

Peygamber yirine geçen hocalar

Bu halkun başına zahmetli oldu

Dutulmaz oldu peygamber hadisi

Halâyık cümle Hak'dan utlu oldu (Tatçı, 2013, s. 498b) (387/7,8)

Yunus Emre bu beyitinde yine toplumdaki yozlaşmanın başka bir boyunu ele almış, toplumda liyakatsizlik sonucunda ortaya çıkan manzarayı betimlemiştir. Buna göre; “İslam ilim ve irfanını yaymakla yükümlü olan hocalar benlik davasına soyunmuş, tevazuyu, saygıyı, liyakati, adaleti ve hakkı gözetmeyi bırakıp yanlış yönelmişler. Kendilerini peygamber gibi görmeye başlayan bu hocalar halkı yanlış yönlendirerek, haksızlıklar yapmışlar ve halka manevi anlamda destek olmak yerine zahmetli olmaya başlamışlar. Bu yozlaşma toplum büyüklerinin ardından halktan kimselere de sirayet etmiştir. Peygamber Efendimizin öğütleri ve örnek alınacak davranışları varken halkın büyük çoğunluğu bunları terk etmiş, insanlar kendi kendilerine fetva verip ve kendi fetvalarını tutmaya başlamışlar. Hakk'ın emirleri çiğnenmiş, insanlar kendini ilahlaştırmış gibi davranmaya başlamıştır.” Yunus Emre'ye göre liyakat, adalet değeri çatısı altında yaşamak isteyen bir toplum için zaruridir. Liyakat olmayan yerde, adalette olmayacaktır.

Türk töresinde ve İslam hukukunda “komşuluk ilişkileri” ve “komşu hakkı” çok özel bir öneme sahiptir. Yunus Emre'ye göre herkes *komşuluk ilişkilerinde adalet* konusunda hassas olmalıdır. Kişi, komşusunun haklarına saygı duymalı, komşusuna karşı yardımsever olmalı ve komşusuyla dayanışma içerisinde yaşamalıdır. Bunun tersi durumlarda olacakları ise Yunus Emre aşağıdaki beyitinde ifade etmiştir:

Eger komşı hak'ı boynundayısa

Cehennem 'de yarın bâkî kalasın (Tatçı, 2013, s. 362b) (279/12)

“Eğer komşu hakkına girmişsen, kul hakkına riayet etmemişsen adaletin kilidi sağlamdır. Bu yaptıkların karşılığında cehennemde sonsuza kadar ceza ve azap çekeceksin.” Başkalarının haklarına girmek, insanlara haksızlık yapmak Yaratıcıya karşı yapılan hatalardan daha ağır bir şekilde cezalandırılır. Çünkü yaratıcı merhametlidir ve affedicidir. Fakat O’nun öyle yüce bir adaleti vardır ki, güçsüz durumdaki kullarının haklarını gasp edenleri en ağır şekilde cezalandıracağı Kur’an-ı Kerimde: “Yetimlerin mallarını zulmen yiyenler, kesinlikle karınlarına sadece bir ateş yerler ve yarın çılgın bir ateşe yaslanırlar” (Kur’an-ı Kerim 4:10) şeklinde açıkça belirtilmiştir. Yunus Emre’ye göre, hak kavramı çok hassas bir konudur ve herkes bu dünyadan başkasının hakkı boynunda gitmemeye özen göstermelidir.

Yunus Emre’nin şiirlerinde sık sık Âyet-i Kerîme’lere, Hadîs-i Şerîf’lere değindiği görülmekle birlikte, deyimler ve atasözleri konusu üzerinde de büyük bir hassasiyetle durduğu aşîkârdır. Yunus Emre’nin Divan’ında, adalet değerini ele aldığı tespit edilen bulgularda, sosyal yaşamda adil olma konusunda insanlara uyarılarda bulunduğu bir şiirinde, adil olmanın gerekliliği konusunda atasözlerinde adalet alt temasına yer verdiği görülmüştür. Bu alt temaya ait bulgu şu şekildedir:

Dervîş olan kişiler deli olağan olur

İşk neydüğün bilmeyen ana güleğen olur

Gülme sakın sen ana eyü değildir sana

Kişi neyi gülerse başa gelegen olur (Tatçı, 2013, s. 140b) (96/1,2)

Yunus Emre, dervîş olan kişilerin hal ve tavırlarının delileri andırdığını, ilahi aşkı kalbinde taşıyarak yaşamayanların bu halleri anlayamayacağını savunmaktadır. İşte bu aşkın ne demek olduğunu bilmeyen kimselerin sürekli dervîşlere güldüklerini ve bunun kişi haklarına saygısızlık olduğunu ifade etmektedir. Kişilik haklarına saygı ilkesi, Yunus Emre’nin en çok önem verdiği adalet ilkelerindendir. Çünkü “kişilik hakları” sosyal yaşamda devletler tarafından yasa ve kanunlarla güvence altına alınmakla birlikte, ilahi yasalar katında da “kul hakkı” kapsamında güvence altına alınmıştır. Kişilik haklarına uygun davranmayan kişiler için bu iki alanda da kesin hükümler vardır ve ceza mutlaktır. Yunus Emre bu konuda insanlara uyarılarda bulunduğu: “Siz sakın onlara gülmeyin, bu sizin için iyi bir erdem değildir ve size zarar verecek bir eylemdir. Kişi neye gülerse, kendi başına gelecektir.” sözleriyle, adalet değerini güvence altına almış ilahi bir gücün var olduğunu vurgularken, aynı

zamanda bu gücün varlığını, geçmiş yaşamda birden fazla insanın tecrübelerini içeren ortak bir kanı ve ortak bir edim olarak; “Gülme komşuna gelir başına (TDK, 2022)” atasözüyle dayanaklandırmıştır.

Yunus Emre, *ilk yasak ihlali (Hz. Adem ve Havva örneği)* alt teması ile ele alınan şiirinde; Hz. Adem ve Hz. Havva’nın cennetten sürülmesine sebep olan, insanoğlunun emir ve yasaklara ilk defa aykırı davrandığı ve cezalandırıldığı olayı hatırlatarak insanları adalete uygun davranmaya davet etmiştir. Adem, insan demektir. Yunus Emre, Hz.Adem (A.s.)’ın adı altında insanın öz halini işaret ederek şöyle demiştir:

Âdem olup turmadın nefsüm boynın burmadın

Yanıldım buğday yidüm Uçmak’dan sürölüp geldüm (Tatçı, 2013, s. 262b) (191/6)

Bu beyitte; “Adem olup durmadın, nefsinin istek ve arzularını bastıramadın ve ona yenik düştün, yasakları çiğnedin.” diyerek, insanın özünü koruyamaması açısından bütün insanlığa dair bir eleştiride bulunmuştur. İnsan, özünde bütün erdemli vasıfları ile saf ve temiz bir varlık olarak yaratılmış, ilahi nurdan üflenen ruh ile varlığı tanrı tarafından taçlandırılmıştır. Fakat nefsine yenilmiş, kendi özüne “günah” dediğimiz lekeyi düşürmüştür. Tanrı’nın yasalarına ve kanunlarına aykırı olan her şey günahdır ve bu suç demektir. İnsanların sosyal yaşamda işlediği her suçun nasıl ki bir cezası varsa, ilahi yasalara göre işlenmiş günahların da cezası vardır. Yunus Emre, yine Hz. Adem(a.s.)’ın ismi altında, aslında kendisi de dahil, insanlığın cennetten sürülüşünü şu şekilde ifade etmiştir; “Yanıldım buğday yedim, cennetten sürölüp geldim.” Sonuç olarak özünü koruyamayan insan cezasız kalmamış, ilahi adalet insanın hükmünü; yaşamını yeryüzünde sürdürmesinden yana vermiştir.

Yunus Emre’nin Divan’ında *ilahi adalet* alt teması ile işlendiği tespit edilen adalet değerine ait bulgular şunlardır:

Bu şârun sultânı var cümleye ihsânı var

Sultânıla bilişen yog iken vara benzer (Tatçı, 2013, s. 108b) (69/8)

Baykuş çağırur vîrânda kimse murâd almaz anda

Eyü 'amel ide görün ol Hak terâzû andadur (Tatçı, 2013, s. 74b) (44/4)

Yunus Emre'nin adalet anlayışına göre, kâinattaki en yüce adalet sahibi Allah'tır. "Bu şehrin, herkese adalet, iyilik, güzellik ve lütufla muamele eden bir sultanı var. Sultan ile tanışan yok iken vara benzer." dediği beyitinde, Allah'ın bütün kâinata adaletle hükmeden, cümle yaratılmışlara yardım ve ihsanda bulunan yegane varlık olduğunu ve Allah'a karşı sevgi besleyip Allah'ın sevgisini kazananların yok iken varlığa kavuşmuş gibi zenginliklere ulaşacağını ifade eder. Yunus Emre, Hakk'ın adalet terazisine yer verdiği bir beyitinde; "Baykuş öter harabede, kimse dilediğini almaz onda. İyi işler ve hayır ededurun, o Hakk'ın terazisi ordadır." sözleri ile insanlara kötü işlerden sakınıp iyilik yapmalarını öğütlemiştir. Yunus Emre'nin adalet anlayışına göre, iyilik eden iyilik görecektir. İnsanların yeryüzü yaşamında yapip ettiği bütün iyiliklerin mükâfatını ve kötülüklerin cezasını verecek olan da Allah'tır.

4.4.Bilimsellik Değeri İle İlgili Bulgu ve Yorumlar

Bilimsellik kavramı bilimsel olana dayanan, bilimle ilişkili, ilmî anlamlarına gelmektedir. Bilim, "(...)belli bir konuyu bilme isteğinden yola çıkarak belli bir amaca yönelen bir bilgi edinme ve yöntemli araştırma süreci"dir (TDK, 2021). "Bir diğer ifadeyle bilim, nesnel gerçekliği kabul edilmiş sistemli bilgiler bütünüdür. Bilim ve ilim kelimelerinin anlamları bazı kesimlerce eş anlam kabul edilse de, ilimi islama özgü bir kavram olarak algılayıp kâinatı ve Kur'anı okuyarak elde edilen kazanımlar olarak gören bir algının yanında bilimi de çağdaş anlamda batının pozitivist anlayışının ürünü olarak gören bir algı vardır. Pozitivist bilim algısı gözlenebilen ve nesnel ölçütlerle ölçülebilen bilgilerle sınırlıdır" (Karasar, 2018, s. 18-20). Bu şekilde bir algının varlığına rağmen bilim ve ilim kavramlarının kapsamları büyük çoğunlukla örtüşmektedir. Sonuç olarak bu iki algı da kavram olarak bilginin kaynağını akla dayandırmak konusunda ortaktır ve ikiside öğrenmeyle elde edilebilir. Türk Dil Kurumu (2021), bu doğrultuda bilimin birinci anlamda tanımını; "Evrenin veya olayların bir bölümünü konu olarak seçen, deneye dayanan yöntemler ve gerçeklikten yararlanarak sonuç çıkarmaya çalışan bilgi, ilim" şeklinde vermiştir. Bilgi; akıl, duyuş, düşünüş, tesadüfi, deneme yanılma, gözlem ve deney gibi birçok faktörle elde edilebilir. Bilgiyi bilimsel olmaya taşıyan unsur akıldır. Akıl, öznel bilgi ve nesnel bilgi arasındaki ayrımı yapan en temel araçtır. Bilimsel bilginin nesnel ve kesin olma zorunluluğu vardır. Bilgi öğrenilir ve öğrenme kavramı ile ilintilidir. Bilgi, öğrenme

ile kazanılır, çoğalır ve yaşama aktarılır. Yaşama aktarılamayan bilgi faydasızdır. İnsan, yaşama tutunmak ve hayatını daha ileriye taşıyabilmek için aklın rehberliğinde öğrenmeye ve bilgisini arttırmaya mecburdur.

Yunus Emre yaşamı boyunca öğrenmeye açık bir şahsiyet olarak kendisini geliştirmiş ve öğretici kimliğine ulaşmıştır. Hem duyuşsal açıdan hem bilişsel açıdan öğrenmeyi kendisine ilke edinen Yunus Emre bütün bildiklerini de şiirleri aracılığıyla insanlıkla paylaşmış ve bilgi paylaşıldıkça çoğalır ilkesiyle bilimsel sorumluluğunun farkında olduğunu ortaya koymuştur. Yunus Emre'nin Divan'ındaki şiirlerinde, “bilimsellik” değeri ile ilgili; *bilime açık hale gelme, bilimin özü ve temel amaçları, aklın önderliğinde bilim ve bilimsel etik, bilimsel bilgi kesindir ilkesi, tasavvufi ilim açısından bilimsellik, bilim insanlarına verilen önem* alt temalarına yer verildiği tespit edilmiştir.

Yunus Emre'nin şiirlerinde, bilimsellik değeri kapsamında yer alan iletilerin başında bilgi edinme sürecini başlatan, “kişinin öğrenmeye açık olması” ilkesi vardır. Kişinin öğrenmeye açık olabilmesi için kendisindeki eksikliği farkedip kabul etmesi gerekir. Divan'da *bilime açık hale gelme* alt teması ile yer aldığı tespit edilen bulgular şu şekildedir:

İy Yûnus sen 'âşıkısan îmân biligin berk kuşan

Varlığın degşür yokluga cümle eksüklük sendedür (Tatçı, 2013, s. 75b) (44/8)

İy Yûnus 'ârifisen anladum bildüm dime

Tut miskinlik eteğin Âhir sana gerekdür (Tatçı, 2013, s. 124b) (84/7)

Gelmek gerek terbiyete kamu bildiklerin koya

Mürebîsi ne dirise pes ol anı dutmak gerek (Tatçı, 2013, s. 194b) (140/2)

Yukarıda verilen beyitlerden de anlaşılacağı gibi, Yunus Emre kendindeki eksiklikleri farketmiş ve bunu kabul etmiştir. Yunus Emre'ye göre, “anladım bildim demek” yoktur. İnsan, kendisini bir adım daha ileriye taşıyabilecek bir bilgi daha edinebilmek için daima öğrenmeye kapısını açık tutmalıdır. Bilgi edinen insanın, bütün bildiklerini bir kenara koyup öğrenmeye açık bir şekilde, öğreticisi ne derse onu yapması gerekir. İnsan, kendini asla öğrenmeye kapatmamalıdır. İnsanın kendini

öğrenmeye kapatması demek, bilginin geliştirilememesi ve bilimsellik kavramının hiç ortaya çıkmamış olması demektir. Bilim, bilginin öğrenilip geliştirilmesiyle ortaya bir ürün çıkarma çabasıdır.

Yunus Emre'nin Divan'ında *bilimin özü ve temel amaçları* alt teması ile yer aldığı tespit edilen bilimsellik değerine dair bulgular şu şekildedir:

'ilm okımak bilmeklik kendözini bilmekdür

Pes kendözün bilmezsen bir hayvândan betersin

'İlm okımak ma'nîsi 'ibret anlamagiçün

Çün 'ibretten degülsin görmedin taş atarsın (Tatçı, 2013, s. 328b) (248/5,6)

Bilenlere sormak gerek bu tendeki cân neyimiş

Cân hod Hak'un kudretidür tamardagı kan neyimiş (Tatçı, 2013, s. 166b) (120/1)

Andan yigrek ne vardur kişi bile kendözün

Kendözün bilen kişi kamulardan ol güzîn (Tatçı, 2013, s. 327b) (247/1)

'İlim 'ilim bilmekdür 'ilim kendin bilmekdür

Sen kendüni bilmezsin yâ niçe okumakdur

Okumakdan ma'nî ne kişi Hakk'ı bilmekdür

Çün okudun bilmezsin hâ bir kırı emekdür

Okıdum bildüm dime çok tâ'at kıldum dime

Eri Hak bilmezisen 'abes yire yilmekdür

Dört kitâbun ma'nîsi bellüdür bir elifde

Sen elif dirsün hoca ma'nîsi ne dimekdür (Tatçı, 2013, s. 134b) (91/1-4)

'İlm ü 'amel ne assı bir gönül yıkdınisa

'Ârif gönül yapduğı berâber hicâz ile (Tatçı, 2013, s. 431b) (335/12)

Yunus Emre, “ilim öğrenmenin asıl ve en temel amacının insana kendi özünü bildirmek olduğunu, akli yetilerini kullanabilen insanın kendini bilmemesinin diğer yaşayan canlı varlıklardan bir farkı olduğunu ortaya koyamamasının kabul edilemez olduğunu” söylemiştir. İnsanlar tarafından ilim öğrenmenin bir diğer amacının ise, “ibret alıp ders çıkarabilmek” olduğunu ifade ederek, yaşama aktarılmayan ilmin de bir anlamının olmayacağını vurgulamıştır. Yunus Emre, insanların kendi varlıklarını açıklayabilmesi ve kendilerini tanıması gerektiğine değinerek, bunun sorgulama yöntemi ile mümkün olabileceğini belirtmiştir. O, insanlara şiirleriyle bir sorgulama örneği de sunmakla beraber, bütün insanları bilimsel gelişmelerin sağlanmasında çok büyük bir etkiye sahip olan sorgulama yapmaya davet etmiştir. “Bilenlere sormak gerekir bu bedendeki can ne imiş, can İlahî Yaratıcı’nın kudreti ile oluşmuştur, peki bu damardan akan kan ne imiş?” diyen Yunus Emre, insanların sorguladıkları halde açıklayamadıkları durumları ise bilenlere sorup öğrenmeleri gerektiğini söylemiştir. Yunus Emre’nin bu beyitinde, “damardaki kan ne imiş” söylemi ile sadece soyut bilgi anlamında sorgulama yapmadığı; insanın varlığını, biyolojik ve fiziksel açıdan da ele alıp somut bilgi anlamında sorgulama yaparak bilimsel bilgiye vurgu yaptığı görülmektedir. Yunus Emre, burada doğrudan öğrenmenin yöntemlerini açıklamış ve sorgulamanın önemine değinmiştir. Yunus Emre’nin bilimsellik değerine bakışı ise şu şekildedir: “Kişinin kendi özünü bilmesinden daha üstün bir bilgi yoktur, kendini bütün yönleriyle tanıyan kişiler bütün insanlar içinde en seçkin kimselerdir.” İnsan, kendi iç dünyasına yönelip kendisini keşfetmeli, kendi kalbindekilerin ne olduğunu saptamalı ve bu şekilde kendisini tanımalıdır. Kalbinde sevgi mi var nefret mi, iyilik mi yoksa kötülük mü var bunları bilip, aslında olduğu kişi ve olmak istediği kişi arasında fark var mı bunları belirleyerek, kendini bu çerçevede kişilik açısından geliştirmeye devam etmelidir. Kendini tanımayan, kendi yeteneklerini ve özelliklerini bilmeyen insan, hangi alanda çalışırsa daha iyi ürünler ortaya çıkarır ve başarılı olur bunları da bilemez. Yunus Emre; “İlim ilim bilmektir ilim kendini bilmektir, sen kendini bilmezsen bu nasıl okumaktır.” diyerek, bilimin tanımını, kapsamını, nihai amacını ve özünü bir beyite sığdırmıştır. Okumak insanın Hakk’ı bilmesini sağlamalı, kişi okuduklarının anlamını bilip içselleştirerek yaşama geçirmelidir. Eğer kişi bunları gerçekleştiremezse, onun okuması ve bilmesi bir anlam ifade etmeyecektir. Semavi dinlerin dört kutsal kitabının hepsinin özü bir elif harfinde gizlidir. Bir eğitici, bunun ne demek olduğunu bilinmezse, onun verdiği eğitimin bir anlamı olmayacaktır. Elif harfi doğruluk anlamına gelir ki, doğruluk çok yüce ve kapsayıcı bir erdemdir.

Doğruluk erdeminden yoksun kişilerin ortaya koyduğu ürünler; topluma, insanlığa ve doğaya zarar verici nitelikte olabilmektedir. Bu tür risk ve tehlikeler de “bilimsel etik” kavramının gerekliliğini ortaya koymuş ve doğuşuna zemin hazırlamıştır. Yunus Emre bu konu üzerine, insanlığa asırlar öncesinden iletileriyle, öğrenmenin ve ilimin doğruluk erdemi çerçevesinde oluşturulması gerektiğini bildirmiştir. Günümüzde de bilimsel çalışmalarda en çok ihtiyaç duyulan kavram “bilimsel etik” kavramıdır. İlim ve amel öğrenmek her şey demek değildir. Önemli olan, hiçbir yaratılmışı ve doğal dengeye zarar vermeden ilmini yaşamak ve ürün ortaya koymaktır. İnsanın, bir gönül yıkılmış olması dahi, ilmini yok hükmünde kılmaya yeterlidir.

Eserde bilimsellik değeri kapsamında, *aklın önderliğinde bilim ve bilimsel etik* alt teması ile yer bulduğu tespit edilen bulgular şu şekildedir:

Eger ‘akıl başdayısa gönülde ol tuşdayısa

İkisi bir işdeyise düşman bana kâr eylemez (Tatçı, 2013, s. 157b) (112/3)

İşbu vücûd bir kal’adur ‘akıl içinde sultânı

İşbu gönül bir hazînedür ‘ışk tutmuş bekler anı

Nazar üzre dil kapucu cümlesi ‘akla tapucu

‘Akıldur işler yapucu eyler cümle âbâd anı

‘Akıl başda iş bitürür nazar gözden bakar görür

‘Akıl gönül içre turur ol üç haslet besler anı

‘Akıl taht eyledi başı şöyle bilür her bir işi

Dünyâ içre ‘âkil kişi değmez kimseye ziyânı

Başdur bu vücudun şâhı başdur ‘aklun düşmânı

Eger katı buşarısan başun nefse koşarısan

Nefs hâline düşerisen ol buşduğu ‘akıl kanı

‘Akıl gitdi buşu geldi ‘akl evini buşu aldı

İmdi sultân buşu oldu göze göstermez cihânı (Tatçı, 2013, s. 527b) (412/1-7)

Esritdi 'ıřka dūřürdi ben hamıdum 'ıřk biřürdi

'Aklum başuma divşürdi hayrı şerden seçer oldum (Tatçı, 2013, s. 285b)
(208/3)

Bilimsel bilgi akıl yetisi ile elde edilir. Akıl, bilgiyi duygusal bakış açısı, tutumsal kanı etkisi ve öznellikten arındırarak nesnel bilgiye ulaşılmasını sağlar. Akıl ve us kelimeleri eř anlamda kullanılmaktadır. Akıl, insanoğlunun dūřünebilme, anlayabilme ve kavrayabilme yetisini ifade ederken, bilme ve öğrenmenin de asıl dayanağıdır. İnsanlar akıl yetisiyle bilinmeyen bir gerçekliği farkedebilir, araştırıp sorgulayabilir ve anlamlı bir sonuca ulaşabilir. Yunus Emre, aklını kullanma yetisinin önemine değindiği bir beyitinde, “eęer insanın akılı başında ise ve kalbiyle akılı arasında uyum sağlanmışsa, o insana dūřman zarar veremez” demektedir. Yunus Emre, şiirlerinde bir çok iletisini benzetmeler yoluyla somutlaştırarak sunmuş ve dayanaklandırma yoluyla insanları ikna edip, insanlara bir şeyler öğretmeyi bilmiştir. Yunus, “eęer insan bedeni bir kale ise, akıl o kalenin sultanıdır” diyerek, bütün insanlara aklın rehberliğinde yaşamaları gerektiğini öğütlemiş, insanoğluna her şeyde en büyük dayanağının akıl olması gerektiğini vurgulamıştır. Yunus, şiirlerinde sık sık aklın önemini vurgularak, insanın yönünü bilimsellikten yana çevirmesi gerektiğini öğütlemiştir. O, insanın kalbini bir hazineye benzeterek, onun insanın akılı ile bedeni arasında yer aldığını ve bu hazineyi aşkın koruduğunu ifade eder. İnsanın gözlerine, diline hatta bedenindeki bütün uzuvlara hükmeden řey akıldır. Bütün işleri yapan akıldır ve insanın bütün davranışlarını düzenleyen de akıldır. Akıl insanın başını kendisine taht etmiştir. İnsan, kalbine imanı yerleştirip, onu nefsin kötü sıfatlarından arındırarak aşkla doldurmalı ve aklını kalbine teslim etmelidir. İlim sahibi kimseler, aklını kalbine teslim etmiştir, onların kimseye kötülüğü olmaz. Akıl, bu vasıfta bir kalbin emrine verilmez ise o akıl nefsin kötü sıfatlarının eline dūřecektir. Öfke, aklın dūřmanı ve bütün kötülüklerin atasıdır. Öfke, insanın aklını çabucak esir alıp, aklın bütün tesirini yok eder ve onun tahtına oturur. İnsan bedeninin sultanı öfke olursa, o kişinin gözü cihanı görmez olur. Öfkeye esir olan kişilerde iyi davranışlardan eser kalmaz, onlar herşeye ve herkese kötülük yapabilirler. Yunus Emre yine bir beyitinde; “Ben ham bir insan idim, ařk beni olgunluğa eriştirdi ve aklımı başıma getirdi. Ben, aşkın hükmüne giren bu aklımla iyiliği ve kötülüğü seşebilme kabiliyetine ulaştım.” demektedir. Yunus Emre, akılı nefsin eline vermeme konusunda ısrarcıdır, bu ısrar O'nun bilimsellik değerine verdiği önemi göstermekle birlikte, bilimsellikte aslolanın

bilimsel etik olduğunu savunmasını da içermektedir. Ona göre kalbini kötülüğe teslim edenlerin aklı akıl değildir. Bilimsel etik kavramına uymayan; insanlara, diğer canlılara ve doğaya zarar veren ürün de ürün değildir.

Yunus Emre'nin, şiirlerinde *bilimsel bilgi kesindir ilkesi* alt teması ile tespit edilen bulgu ise şu şekildedir:

Ya bildüğünü eyit ya bir bilürden işit

Teslîmlîk ucını tut sözi uzatmayalar (Tatçı, 2013, s. 93b) (57/2)

Yunus Emre'ye göre, “İnsan ya bildiğini söylemeli ya da susup bir bilenden gerçeği dinlemelidir. İnsan, her şeyi bilmek zorundayım hissine kapılmamalı, bilmediklerini kabul edip öğrenmeye çalışmalıdır. Kimse bilmediği bir konuda bilgiçlik taslayarak dayanaksız ve yanlış bilgileri ortaya atmamalıdır.” Burada bilimsel bilginin genel geçer olmadığı ve kesin olduğu bilgisine de atıf vardır. İnsanlar tercihlerini daima bilimsellikten yana yapmalıdır. O, bu konuya şu şekilde açıklık getirmiştir; “İnsan, bildiği şeyi az ve öz sözlerle ifade edebilme kabiliyetini gösterebilir, bilmiyorsa sözü uzatıp gereksiz ve bağlantısız cümleler sarfederek konu etrafında döndürmemeli, bu uğurda kendisini de dinleyeni de yormamalıdır. Bilmediğini kabullenip doğru bilgi edinmek için kendini dinlemeye teslim etmelidir.

Türk-İslam mutasavvıfı olan Yunus Emre'nin insanlığa şiirleriyle öğüt vermesinde ki temel amacı; şüphesiz, insanları Allah aşkına davet ederek ilahi kaynaklı ve din üzerine edinilen ilim konusunda bilinçlendirmek ve eğitmektir. Bu noktada Yunus Emre'nin bilimsellik değerini ilim açısından ele aldığı beyitleri de değerler eğitimi açısından oldukça önem arzetmektedir. İslamiyet'in insanlığa kazandırdığı değerler, bütün olumlu insani değerleri kapsamaktadır, çünkü müslüman olan herkesin adalet, barış, sevgi, saygı, hoşgörü, yardımseverlik, çalışkanlık, dürüstlük, dayanışma vb. değerlerini edinmiş kimseler olması gerekir.

Kendi zamanının ötesinde bir tasavvuf eri olan Yunus Emre'nin, hayata ve yeryüzüne bakışı da tasavvufi çerçevede değerlendirilmekle birlikte, O'nun Türkçe'nin temellerini oluşturmaya bakılırsa yeniliğe, değişime ve üretmeye açık olduğu kesindir. Bu doğrultuda Yunus Emre'nin Divan'ında *tasavvufi ilim açısından bilimsellik* alt teması ile ele alınan bulgulara bakılacak olursa:

‘Âlim midür ol ‘ilmine lâyük ‘ameli yok

Câhil midür ol’ışka sata iki cihânı (Tatçı, 2013, s. 460b) (357/3)

Hep gafletile gâfil gafleti n’ider ‘âkil

Bin söylesen key câhil ‘irfân yolına girmez (Tatçı, 2013, s. 161b) (115/3)

Kesme ilim hod göz hicâbıdur dünyâ âhret hisâbıdur

Kitâp hod ‘ışk kitâbıdur bu okunan varak nedür (Tatçı, 2013, s. 67b) (37/4)

İy çok kitâblar okıyan sen kim dutarsın bana dak

Tâ bilesin sırrı ‘ıyân gel ‘ışkdan okı bir varak

Okımagıl ‘ilmün yüzin ilme ‘amel eyle güzîn

Aç gönülden bâtın gözin ‘âşık ma’sûk hâline bak (Tatçı, 2013, s. 178b) (130/1,2)

Yunus Emre bilimsellik değerine değindiği beyitlerinde, “kişinin âlim olması için sadece bilgiye sahip olmasının yeterli sayılamayacağını, aynı zamanda bu bilgilerini yaşama aktarması ve öğrendiği bilgiye layık davranışlarda bulunması gerektiğini” ifade etmiştir. Öğrenme, sadece bir bilgiyi ezberlemek demek değildir, aynı zamanda öğrenilen bilgiyi hayata aktarmak ve o bilgiyi işleyerek bir davranış veya bir ürün ortaya koymaktır. Öğrenmeye ve bilmeye açık olmayan kişiler için; “İnsan, cahil ise hep gaflette kalır bunu kabullenmez ve iki dünya saadetini de bu sebeple kaybeder.” diyen Yunus Emre’ye göre, insanı ve toplumu cehaletten kurtaracak şey bilimsellik değerine sarılmaktır. Yunus Emre, insanı ilahi aşka ulaştırıp cehaletten kurtulmasına ve erdemlerin en yücesini edinmesine vesile olacak şeyi ilim olarak görmüş ve “İlim ilahi aşkın önündeki perdedir, dünya ve ahiretin hesabını güder. İnsanı ilahi aşka ulaştıracak asıl kitap, aşk kitabıdır ve bu kitap kalple okunur.” diyerek, ilahi aşka nasıl ulaşılacağını belirtmiştir. Yunus Emre; “Çok kitap okuyan kişilerin bile Allah aşkına ulaşmış âşıklara kafa tutamayacağını, ilahi aşkın ilminden bir yaprak kadar dahi okuyan kişilerin, sırların açığa çıkmasıyla ne kadar yüce bir ilme eriştiğini anlayacağını söylemektedir. İnsanların, ilmi gönül gözünü açıp öyle okuması gerektiğini ve bu ilim dâhilinde ibadet ederek Allah ve kul arasında ki sevginin yüceliğini farkedeceğini bildirmektedir.” Yunus Emre burada bilimsel

bilginin de ancak ilahi kaynaklı bilimle gerçek manada anlamlı olacağını vurgulamıştır. O'na göre, temeli ilahi aşka dayanmayan, ahlaki olmayan bilimsellik hiçbir şey ifade etmemektedir. Bu düşünce de yine günümüzde ki bilim camiası için önemli bir gereklilik olan “bilimsel etik” kavramını işaret etmektedir. Yunus Emre kâinatı çok iyi gözlemlemiş, bir şeyhe bağlı olmakla birlikte daima, bildiği ve duyduğu her âlimde ilim anlamında alabileceği ne varsa bunu gözetmiş, farklı mekanlarda farklı âlimlerle sohbetlere katılmış ve ilim arttırmak anlamında onlardan faydalanmak için ne gerekiyorsa yaptığını göstermiştir. O, tasavvufa ve ahlaki değerlere geniş bir perspektiften yaklaşarak, kendine özgü bir tasavvufi yol çizmiş ve ahlak felsefesi oluşturmuştur.

Yunus Emre'nin şiirlerinde bilim insanlarına yer vermesi, hatta onları takdir edilecek kimseler olarak işaret edip kendisini olumlu özellikleri bakımından nitelerken şahsını onlarla anması, onun bilimsellik değerine ve bilim insanlarına verdiği önemin en açık göstergesidir. Bu bağlamda Divan'da *bilim insanlarına verilen önem* alt teması ile ele alınan bulgular şu şekildedir:

Niçe bir Cercîs ü Bercîs olam u Mirrîh olam

Niçe bir Câlînûs u Bukrât olam Lokmân olam (Tatçı, 2013, s. 276b) (201/23)

Bir dem¹⁰ cehâletde kalur hîç nesneyi bilmez olur

Bir dem talar hikmetlere Câlînûs u Lokmân olur (Tatçı, 2013, s. 83b) (49/5)

Yukarıdaki beyitlerinde bahsi geçen isimlerden; Bukrât, Câlînûs ve Lokmân hekimliği ile tanınmış ve geçmişten bugüne dek bilim insanı olarak kabul görmüş kimselerdir. Yunus Emre'nin; “Niçe bir Câlînûs'u Bukrât olam Lokmân olam.” ve “Bir an dalar hikmetlere Câlînûs u Lokmân olur.” diyerek, zikrettiği bu isimlerin tarihi kimlikleri şu şekildedir: Bukrât: “Asıl ismi Hippokrates. İlkçağın en büyük tabibi (M.M. 460-377). Eserlerinden çoğu Süryanice ve Arapçaya çevrilmiştir. Arap müelliflerine göre İskender'den yüz sene önce Humus ve Şam'da yaşadı. Doğu edebiyatında filozof-hekim olarak geçmektedir” (Yağmur, 2021, s. 400). Hippokrates tıp bilimi konusunda çağ atlamış bir bilim insanıdır. Asırlardır, tıp alanında eğitim alan hekimler mesleğe başlarken “Hipokrat Yemini” adı altında, mesleklerini onurla

¹⁰ An, zaman, vakit; soluk, nefes.

icra edeceklerine dair ant içerler. Câlinûs: “Bukrat’tan sonra eski Yunan hekimlerinden en büyüğü, Bergamalıdır, M.S. 131-200 yıllarında yaşadı. Eserlerinin birçoğu Arapçaya çevrilmiştir” (Bakırcıoğlu, 1981, s. 386). Lokmân: “Kur’ân-ı Kerim’de kendi adı ile geçen sûrede anılmaktadır. Ünlü bir hekimdir. Bazıları onun bir ermiş hatta bir peygamber olduğunu iddia ederler. Hakkında Hz. Eyyûb’un kızkardeşinin veya teyzesinin oğlu olduğu, Habeşî bir köle olduğu gibi rivayetler vardır” (Yağmur, 2021, s. 410). Tıp bilimi ile ilgili çalışmalarıyla tanınmış bu kişilerin bilimsellik değerine ve bilim tarihine katkıları da görülmektedir. Yunus Emre, bilim insanlarını anarak bu vesile ile bilim tarihi konusuna da ışık tutmuştur.

4.5. Duyarlılık Değeri İle İlgili Bulgu ve Yorumlar

Duyarlılık, herhangi bir şeye karşı hassasiyet gösterme ve özenli davranma halidir. Bireylerin kişilik özelliklerinin farklılıklar içermesi, onların duyarlılıklarının da farklı yönde ve farklı düzeyde olabileceğinin göstergesidir. Sözlük anlamı olarak duyarlılık; “Duyarlı olma durumu, duygunluk, duyarlık, hassaslık”tır (TDK, 2021). Duyarlılık, bir nevi sahip çıkma duygusu, her şeyin özünü korumasına saygı duyulması halidir. İnsanlar birçok şeye karşı duyarlılık gösterebilir; bu bir nesne, canlı varlık, davranış, tutum, aile, arkadaş vs. olabilir. Günümüzde milli, manevi ve evrensel değerler arasında gösterilen duyarlılık değerine duyulan ihtiyaç, her geçen gün daha da artmaktadır. Dünya üzerinde yaşamın sürdürülebilirliğini korumak, huzur ve barış ortamının oluşumuna katkıda bulunmak, toplum ve millet olarak varlığını koruyup sürdürebilmek adına, yaşayan bütün bireyler ve toplumlar duyarlılık değerine sahip olmalıdır. Bir diğer ifadeyle, millet olabilme bilincine erişmiş ve devletleşmiş bütün toplumlar milli ve manevi değerlerine, sosyal değerlere ve evrensel değerlere karşı duyarlılık göstermek zorundadır. Duyarlılık değeri bu konumu gereği, önem derecesi bakımından bütün olumlu değerlerin çatısı olarak nitelendirilebilir.

Türk Milleti, yaşam şartları ve yaşam şeklinin bir gereği olarak duyarlılık değerine büyük önem vermiştir. Göçebe yaşamın bir kazanımı olarak tabiata ve doğa olaylarına karşı büyük bir hassasiyet taşıyan, milli bilinç ve kültür birliğine sahip olan Türkler, bu kavramlara her zaman duyarlılık göstermiş ve bu değerlerini gelecek nesillere aktarma düşüncesini daima korumuştur. Yerleşik yaşama geçtikten sonra da bu çizgiden uzaklaşmayan Türkler, yerleşik yaşamla birlikte kazanımlarına, maddi kültürlerine duyarlılık göstermeyi de eklemiştir. Türkler için en önemli unsur olan

“Vatan” kavramı üzerinden büyük bir değer atfedilen “toprak” ise, Türklerin onu işleyerek ürün ekip biçmeye başlamalarından sonra farklı bir bakış açısına kapı aralamış “ekmek yenen kapı” sıfatıyla, toprağın Türklerden gördüğü saygı kat kat artmıştır.

Türk töresinin ve Türk-İslam kültürünün çatısı altında yetişmiş bir Türk İslam Mutasavvıfı olan Yunus Emre’nin şiirlerinde tespit edilen, duyarlılık değerine ilişkin bulgulara değinmeden önce şunu belirtmekte fayda vardır. Yunus Emre’nin yaşadığı dönemin Anadolu’sunda, edebiyat dilinin Türkçe olmamasına karşın bütün şiirlerini Türkçe söylemiş olması, Yunus Emre’nin Türkçe’ye karşı büyük bir duyarlılığa sahip olduğunun göstergesidir. Dil, bir milletin en temel milli ve manevi mirasıdır. Yunus Emre, milli ve manevi mirasa duyarlılık gösterip hizmet ederek gelecek nesillere taşınmasına katkı sağlamış bir Türk büyüğüdür.

Yunus Emre’nin Divan adlı eserindeki şiirlerinde “duyarlılık” değeri; *duyarlılığın özü, toplumda duyarsızlığa eleştiri, toplumsal çevreye duyarlılık, özel hayatın gizliliğine duyarlılık, yaşama hakkına duyarlılık, doğal çevreye duyarlılık, dil ve iletişimde duyarlılık* gibi çeşitli alt temalarla işlenmiştir.

Yunus Emre’ye göre, *duyarlılığın özü*, kişinin öncelikli olarak kendine faydalı olması çerçevesinde kendine duyarlı olmasıdır. Bu alt tema ile ele alınan bulgu şu şekildedir:

Kendüye yaramazı biregüye sanan ol

Adı müsülmân anun kendü benzer keşîşe (Tatçı, 2013, s. 377b) (293/3)

Yunus Emre, yukarıdaki ilk beyitinde duyarlılık değerine sahip olan insanların en belirgin özellikleri üzerinde durmuş; “Kendine faydası olmayanın, başka birine olur zannetme. Adı Müslüman onun, kendi benzer papaza.” demiştir. Buna göre, bir kişinin duyarlılık değerine sahip olabilmesi için öncelikle kendine faydalı olması gerekmektedir. Kendine faydası olmayan, kendisini iyiye ve doğruya ulaştıramayan kişinin başkalarının yaşamlarına dair duyarlılık gösterip olumlu bir tutum ve davranış sergilemesi beklenemez. Onlar doğru yolda gözüксе de, aslında özünden uzaklaşmış kimselerdir.

Yunus Emre, yaşamı boyunca toplumsal olaylara ve durumlara karşı duyarlı olmuştur. Bu bağlamda, Divan’da *toplumda duyarsızlığa eleştiri* alt teması ile yer aldığı tespit edilen bulgular şunlardır:

Kimse ki şefkat vardur rahmet dahi anadur

Şimdi bir gönli açık sünnî müsülmân kanı (Tatçı, 2013, s. 507b) (396/2)

Bir niçe kişilerün gaflet gözün bağlamış

Hak yolına dirisen bir yufkaya kıyamaz (Tatçı, 2013, s. 149b) (105/2)

Oğlanlar öğüt almaz yiğitler tevbe kılmaz

Kocalar tâ’at kılmaz sarp rûzigâr olmışdur (Tatçı, 2013, s. 116b) (76/3)

Yunus Emre bazı şiirlerinde kendi yaşadığı dönemin toplumunda yaşanan ahlaki yozlaşmadan yakınmakta ve insanların duyarlılık değerine verdiği önemin azalmasını eleştirmektedir. Yunus Emre, “Yeryüzünde hangi canlıda şefkat duygusu var ise, Allah’ın ona yardım edeceğini ve koruyacağını, kendi yaşadığı dönemde gönü açık, şefkatle bütün canlıları kucaklayan Müslüman kimselerin çok az olduğunu” dile getirmektedir. Bu duyarsızlığın altında yatan temel sorunu ifade ettiği bir beyitinde; “gaflet birçok kişinin gözünü bağlamış, Hak’yoluna dersiniz bir yufkalarına dahi kıyıp paylaşamaz hale gelmişler” diyerek, insanları gaflete kapılmamaları konusunda uyarmakla birlikte, yine doğrudan toplumdaki duyarsızlıktan yakınmıştır. Aynı konuya değindiği bir diğer şiirinde ise bu yozlaşmanın toplumda ne kadar derin bir yara halini aldığını ve geniş bir kitleye yayıldığını ortaya koymuştur. Buna göre: “Yiğitler etrafına karşı acımasızca hareket etmeye ve büyüklerine asi davranmaya başlamışlar, çevresinde ki insanlara da zarar vererek, onların haklarına saldırıda bulunacak kadar hırçınlaşmışlar. Oğlanlar hatalarını düzeltmeyi kabul etmemişler, günahları için tövbeye yanaşmamışlar. Yaşlılar Allah’ın emir ve yasaklarına uygun davranmaz olmuşlar, iyiliği, hayrı, ibadet etmeyi bırakmışlar. Bu zamanda yaşam, bütün insanlar için sarp rûzgalara karşı durmak gibi çok zor bir hal almıştır.” Toplumda duyarlılığın yok olması ile ahlaki değerler zedelenmiş, toplumsal düzen, toplumsal barış, birlik ve beraberlik de yok olmuş, toplumda şiddet hâkim olmuştur.

Divan'da *toplumsal çevreye duyarlılık* alt teması ile yer aldığı tespit edilen bulgulardan bir kısmı şu şekilde ele alınmıştır:

Yavuzluk eylemegil la'net işitmeyesin

Senden sonra söylene key eylügün varısa

Yavuzlukdan kem bitdi yâ eylükden kim yitdi

Eylük Hakk'a yaraşur sende ikrâr¹¹ varısa

İkrâr eriün yarıdır varsa Uçmak yiridür

Bahıl uçmak görmeye yüz bin gözi varısa (Tatçı, 2013, s. 387b) (300/2-4)

Bunda el ayak öpilür görenün cânı kapılır

Garîb müsâfir yapılır zavve vü mescidhânen (Tatçı, 2013, s. 346b) (265/4)

Yunus Emre, duyarlılık değerine sahip olan kişilerin kazanımlarını açıklayıp duyarsız kişilerin durumlarıyla kıyaslamasını yaparak insanlara duyarlı olmaları konusunda öğüt verdiği şiirinde; “Kötülük etme ki lanet işitmeyesin. Senden sonra söylensin, çok iyi şekilde yapılmış iyiliğin var ise. Kötülükten noksanlık meydana geldi, ya iyilikten kim kayboldu. İyilik Hakk’a yakışır, sende dil ile kabul edip, yapma isteği var ise. Dil ile kabul etmek mürşidin yardımudur, kimde varsa cennet onun yeridir. Malına kıyamayan, duyarsız ve cimri kişiler yüz bin gözü de olsa cenneti göremeyecektir.” diyerek, kişilerin öldükten sonra dahi yaptığı iyiliklerle anılıp yeryüzünden isimlerinin silinmeyeceğini, iyilik eden kişilerin Hakk’a yakışır bir kul davranışı sergilemiş olarak cennetle ödüllendirileceğini, fakat malına kıyamayıp iyilikten kaçınan cimri kişilerinde bu duyarsızlıkları sebebiyle cenneti göremeyeceğini ifade etmiştir. Yunus Emre yukarıdaki duyarlılık değerine vurgu yaptığı beyitinde, manevi ve ahlaki değerlerin öğretimi, sosyal yardımlaşma, bayındırlık işlerine katkı sağlama vs. gibi insanlık adına yararlı işler yapıldığını belirttiği topluluk ve kurumları ele almış; “Anadolu’da ve birçok Türk yurdunda irfan ocakları ve tekkeler vardır, burda el ayak öpülür erenlere saygı ve hürmet vardır, kibir ve büyüklenmeye yer yoktur, bu ortamı görenler burada ruhunu kaptırır ve burada garipler misafir edilir” demiştir. Yunus Emre, bu beyitiyle Türk-İslam kültüründe duyarlılık değerinin yerini

¹¹ Açıkça söyleme, benimseme, onama, tasdik etme, kabul etme.

belirtmiş ve önemini vurgulamıştır. Kimsesiz bir kişiyi, yolda kalmış bir yolcuyu, aç kalmış bir garibi evinde misafir ederek yedirip içirmek ve ihtiyaçlarını karşılamasına destek olmak bir kùltürdür. Bir toplumda hem çevresine duyarlılık göstererek destek olup hem de bu uğurda insanlara örnek olabilecek topluluk veya kurumun bulunması ise o toplumun kùltür yapısını ortaya koyması açısından oldukça önemlidir. Bu yapıdaki toplumlarda ise insandan çok, insanlık gelişim gösterecektir. İnsanlığın gelişimine katkı sağlamak en büyük duyarlılık örneğidir.

Yunus Emre, şiirleriyle insanlara nasihat verirken sıklıkla kendisini de konuya dahil etmiş, bu başarılı iletişim tekniğı ile *özel hayatın gizliliğine duyarlılık* konusunda nasihatlerde bulunmuştur. Eserde, bu alt tema ile ele alınan bulgular şunlardır:

Yûnus senün ‘aybunı gözlegil ayrugı ko

Kimsenün ‘aybına sen bakmagıl yazıkdur (Tatçı, 2013, s. 126b) (86/7)

Eyâ gâfil aç gözini gönlün yavlak uzatmagıl

Bakgıl kendü dirliğüne kimse ‘aybın gözetmegil (Tatçı, 2013, s. 217b) (159/1)

Yunus Emre’nin şiirlerinden anlaşılan odur ki; insanların ayıpları, günahları, hataları, eksiklikleri gibi olumsuz yanları başta olmak üzere bütün özel alanlarını kapsayacak şekilde, özel hayatın gizliliğı konusunda büyük bir hassasiyeti vardır. Yunus Emre’ye göre, insan dünya hayatında sadece kendi yaşamına, geçimine, düzenine ve kendi hedeflerine odaklanmalıdır. Başkalarının özel hayatı kendilerini ilgilendirir, insan gönlünü başkalarının kusurları ve eksiklikleriyle meşgul etmekten sakınmalıdır. Çünkü başkalarının özel hayatını irdeleyip deşifre etmek kişinin kendisi içinde kötü bir iştir. Bu sebeple insanlar duyarlılık değerine sarılıp başkalarının özel yaşamına karşı da kendi özel yaşamlarının gizliliğine karşı gösterdikleri özveriyi göstermelidir. Duyarlı insan, herkesin iyiliğini ve mutluluğunu isteyen kişidir, başkasının kusurlarını ve hatalarını irdeleyip açığa çıkararak onları utandırmak yerine görmezden gelmeli ya da hatalarını düzeltmesi için ona destek olmalıdır.

Yunus Emre’nin Divan’ında, “Allah’ın verdiği canı ancak Allah alır.” ilkesi çerçevesinde ele aldığı görülen, *yaşama hakkına duyarlılık* alt teması dahilindeki bulgu şu şekildedir:

Yûnus kim öldürür seni viren alır gine cânı

Bu cânlara hükm ideni kim idügin bildim ahî (Tatçı, 2013, s. 478b) (370/12)

Yunus Emre yukarıdaki beyitinde; “Yunus kim öldürebilir seni, veren alır yine canı. Bu canlar üzerindeki tek hüküm sahibinin, kim olduğunu işte şimdi bildim.” diyerek, yeryüzünde kimsenin, sadece bir insanı değil, hiçbir canlıyı öldürmeye hakkı olmadığını ve o canı alma yetkisinin ancak Tanrı’ya ait olduğunu, bunun aksinin ise Tanrı’nın yetkisine kast etmek şeklinde en ağır cezaya sebep olacağını ifade etmektedir. Yunus Emre’ye göre Tanrı, bütün canlıların yaşama hakkını kendi hükmüyle güvenceye almıştır ve bütün insanlar bu konuda duyarlılık göstermek zorundadır. Ayrıca Tanrı, onların taşıdığı ilahi aşkla, canlarını (kalp veya ruh) kendisine mekân edinmiştir.

Yunus Emre’nin Divan’ındaki şiirlerinde yer verdiği doğal çevreye ait bitki ve hayvan çeşitliliğine dair unsurlar; arı, çiçek, sinek, pervane, ağaç, kuş, bahri, gül, güvercin, turaç, bülbül, doğan, ördek, keklik, baykuş, devlengeç, şahin, davar, tütün, saz (bitki) ve meşedir (Gölpınarlı, 2020). Bütün bunlar, Allah’ın yarattığı her şeye onun emaneti olarak baktığını söyleyen Yunus Emre’nin, doğal çevreye ve canlı yaşamına karşı duyarlılık değerini edinmiş olduğunun göstergesidir. O’nun şiirlerinde, doğal çevreye duyarlılık alt teması ile yer aldığı tespit edilen bulgular şu şekildedir:

Agar pervâze kuşlar

Tesbîh okur ağaçlar

Himmet alan kardaşlar

Tur ırte namazına (Tatçı, 2013, s. 407b) (315/3)

İy ‘ışk eri aç gözüni yir yüzine kılğıl nazar

Gör bu latîf çiçekleri bezenüben Hakk’a gider

Bunlar yazın bezenüben dostsan yana uzanuban

Bir sor ahîbunlara sen kancarudur ‘azm-i sefer

Her bir çiçek bin nâzıla öger Hakk’ı niyâzıla

Her murgı hoş âvâzıla ol pâdişâhı zikreder

Öger anun Kâdırlığın her bir işe hâzırlığın

İllâ ‘ömür kâsırlığın anıcağız rengi döner

Rengi döner gündən güne toprağa dökilür gine

‘İbret durur anlayana bu ‘ibreti ‘ârif tıyar (Tatçı, 2013, s. 56b) (28/1-5)

Yunus Emre, “Gerçek ilim sahibi kişiler nereye varırsa; madenler, bitkiler ve hayvanlar âleminin ona ilahi varlığın birliğinden haber verdiğini söyler” (Tatçı, 2013, s. 343a). Kanat çırparak uçan kuşlar ve âlem içinde ne varsa hepsi Allah’ı zikrederler. Ağaçlar dallarını kol gibi havaya kaldırıp yapraklarını el gibi açmış, çiçeklerini dil gibi kullanarak Allah’ı anıp ona dua ediyorlar, (Bursalı, 2019, s. 270) ey himmet alan kardeşim sende kalk namazına dur ve Allah’ı an.” diyerek, şiirleriyle verdiği iletilerinde bütün canlıların önemini gerektiği düzeyde vurgulamış, canlılara karşı duyarlı olunması gerektiği öğüdünü vermiştir. Yunus Emre’deki doğal çevreye duyarlık ve hayvanlara karşı duyarlılık değerinin kaynağı da, şiirlerinde açıkladığı üzere ilahi aşk olmakla birlikte, Allah’ın yeryüzündeki bütün canlıların üzerinde tek hüküm sahibi olması gerçeği ve tabiattaki bütün canlı varlıkların her an Allah’ı zikretmekle meşgul olmasıdır. Yunus Emre; “bütün insanlara, tabiattaki yaşamı seyrederek ibret almaları gerektiğini” söyler. O’na göre; “Herkes, çiçeklerin nasıl bin bir naz ve niyaz ile Allah’ı zikredip ona dua ettiğini görmeli, kuşların ne kadar hoş bir sesle âlemlerin padişahı olan Allah’ı zikrettiğini duymalıdır. İnsan tabiatı okumayı bilmeli; Kuşların o minicik kalbinden yükselen öyle bir ah vardır ki, onunla Allah’ın her şeye gücünün yettiğini ve her an her yerde hazır olduğunu ilan edişini de herkes görmelidir.” Fakat zamanın durağan olmadığını da belirten Yunus Emre, “bunların hiçbirinin yeryüzünde sonsuza kadar kalmayacağını, vakti gelince hepsi için ömrün sona ereceğini ve bunların birer birer toprağa düşeceklerini, kainatta olan biten bütün bu işlerin, anlayan bir kalp için ibret olduğunu, arif olan kimselerin bunu can evinde duyacaklarını söylemektedir” (Bursalı, 2019, s. 68-69). Yunus Emre, insanlara bu öğütleri verirken aynı zamanda, Allah katında bu kadar kıymetli olan canlılara karşı duyarlı olmak gerektiğini vurgulamaktadır. Onlara zarar vermek; ağaçları kesip, çiçekleri koparmak veya herhangi bir hayvanı öldürmek demek, yeryüzünde Allah’ı zikreden ve onun yüceliğini ilan eden bir canı eksiltmek demektir. Bu sebeple doğal

çevreye ve doğal çevredeki canlılara karşı duyarlılık değerine sarılıp onlara gerektiği gibi davranmak, sevgiyle bakmak gerekir.

Bir kuş olup uçmak gerek bir kenara geçmek gerek

Bir şerbetden içmek gerek içenler ayılmaz ola

Çevik bahrî olmak gerek bir deryaya dalmak gerek

Bir gevher çıkarmak gerek sarrâf anı bilmez ola

Bir bahçeye girmek gerek hoş teferrüç kılmak gerek

Bir güli yıylamak gerek hergiz ol gül solmaz ola (Tatçı, 2013, s. 422b) (327/2-

4)

Yunus Emre'nin yukarıda yer alan şiirinde; “Bir kuş olup uçmak gerek, bir kenara geçmek gerek. İçenlerin ayılamayacağı bir şerbetten içmek gerek. Çevik bahri kuşu olmak gerek, bir denize dalmak gerek. Hiçbir sarrafın bilmediği, bir mücevher çıkarmak gerek. Bir bahçeye girmek gerek hoş bir gezinti yapmak gerek. Asla solmayacak, bir gülü koklamak gerek.” sözleriyle doğal çevreye duyarlılığını ortaya koyduğu görülmektedir. Yunus Emre'ye göre; “İnsana, daima Hak'kın varlığını ve birliğini hatırlatan doğal çevreye karşı duyarlı olmak, her Müslüman'ın sahip olması gereken bir değerdir. O, Gerek gezip gördüğü gerekse yaşadığı doğal çevrede bulunan canlıların dışında mevsimlere de vurgu yapmış, yeryüzünde doğal dengenin nasıl bir dönüşüm içinde olduğunu anlatmış ve çevresine duyarlılığını yansıtmıştır” (Tatçı, 2013, s. 439b) (343/1-3). Yunus Emre, şiirleriyle tabiatın bu güzelliklerini anlatarak tasavvufî anlamda verdiği iletilerinin yanısıra, insanlara doğal çevreye duyarlılık değerini kazandırmak yolunda da güzel bir materyal sunmuştur. Yunus Emre yukarıda ele alınan şiirlerinin dışında da birçok şiirinde doğal çevrede gözlemlediği unsurları, söz sanatları yoluyla kavram olarak kullanmış, bu unsurların özelliklerini belirtmiş, ekolojik dengenin sürdürülebilirliği için gerekli olan birçok canlının yaşamını gözlemleyip nasıl yaşadıklarına değinmiştir. Yunus Emre'nin şiirlerine yansıttığı kadarıyla, çok iyi bir gözlemci olması dahi onun doğal çevreye olan duyarlılığını ortaya koymaktadır. Yunus Emre, kendi yaşadığı ve gezip gördüğü coğrafyanın bütün doğal yaşamını, bitki türlerini ve hayvan türlerini şiirlerine büyük bir ustalıkla aktarmıştır.

Yunus Emre'nin doğal çevrede duyarlılık gösterdiği en önemli unsurlardan biri de topraktır. “O, şiirlerinde insanın yaratılışının temel unsurlarını su, toprak, ateş ve yel olarak açıklamakta, insanın bu dört unsurdan oluştuğunu söylemektedir (Yağmur, 2021, s. 49)”. Yaratıcının, “topraktan yarattığı bu bedene ruh üflediğini ve onun bir ceset olmaktan çıkarak bu suretle can bulduğunu, insanın suret ve ruh olmak üzere iki boyutta yaratıldığını, buna delil olarak kendisinin varlığını işaret etmiştir (Yağmur, 2021, s. 252)”. Yunus Emre'ye göre, Allah'ın her takdirinin altında bir hikmet vardır, bu sebeple O'nun, insanı topraktan yaratmış olmasıyla toprağa atfettiği değer önemlidir. Yunus Emre'nin de, şiirlerinde insanın özünün dahi toprak olduğunu sık sık vurgulaması ve toprağa karşı aşırı duyarlılık göstermesi bu sebeptir.

Miskîn Yûnus erenlere tekebbür olma toprak ol

Toprakda biter küllîsi gülistânı toprak bana (Tatçı, 2013, s. 34b) (10/5)

İnsanın varlığının özü olarak ifade ettiği toprak kavramı ile insana; sabır, tevekkül, iyi huy ve yücelik olarak dört olumlu özellik geldiğini söyleyen Yunus Emre, insan kişiliği için olumlu olan bütün huylara ve değerlere gösterdiği duyarlılığı bu özelliklerin kaynağı olan toprağa karşıda göstermiştir. Yunus Emre, şiirlerinde toprak kavramına söz sanatlarıyla çokça vurgu yapmakla birlikte, toprağın insanoğlunun fitratına taşıdığı dört iyi özelliğe de değinmiştir. O, bir beyitinde toprağı işaret ederek, “Ben ayımı yerde gördüm ne isterim gökyüzünden, benim yüzüm daima yerde olmalı, çünkü bana rahmet yerden yağar (Tatçı, 2013, s. 117b) (77/5)” demiştir. Burada herkese, toprakla insana gelen olumlu özelliklerden tevazuya sahip olunması gerektiği öğüdünü verirken, aynı zamanda toprağa karşı duyduğu minnet, şükran ve saygıyı ifade etmiş, toprağa karşı hassasiyetini açıkça ortaya koymuştur. Yunus'un şiirleri anlam bakımından çok yönlüdür. O, dili öyle bir ustalıkla kullanmıştır ki, bir beyitinde hem mecaz kullanarak hem de gerçek anlama gelecek şekilde toprağın insana kattıklarını dile getirmiş, insan için bütün iyi, faydalı ve güzel şeylerin kaynağının toprak olduğunu belirtmiştir. Toprak, insanların özünü simgeleyen bir kaynak olmakla birlikte, yeryüzünde yaşayan bütün canlılar için de en temel ihtiyaç ve kaynaktır. Nası ki insan, özünde bulunan iyi huyları terk ettiği takdirde harab olacaksa, toprağın da kendisine has özellikleri korunmalı ve bu konuda duyarlılık gösterilmelidir. Yunus Emre yukarıda yer alan beyitinde; “Miskin Yunus, Erenlere bôbürlenme ve onlara karşı, tevazu sahibi toprak gibi ol. Her şey toprakta biter, toprak

benim için gül bahçesidir.” diyerek, toprağa verdiği önemi ve hassasiyetini sevgi ve hayranlık boyutuna taşımıştır. Söz konusu şiirinde “her şey toprakta yetişir” diyen Yunus Emre, toprağın her zaman insanlığın hizmetinde olduğunu başka bir şiirinde “döşeği toprak, kabir yastığı taştır aşığın” (Tatçı, 2013, s. 201b) diyerek belirtmiş, “insanların gideceği en son yerinde yine kara toprak olduğunu (Yağmur, 2021, s. 128)” söyleyerek, toprağa olan ihtiyacın insanın yaşamı boyunca sürmeye devam edeceğini ifade etmiştir. Türk halkı arasında asırlardır söylene gelen “Aslan yattığı yerden belli olur.” atasözüne uygun olan da, Türk insanın yattığı yeri temiz tutup kirlenmesine fırsat vermemesidir. Bu da çevre kirliliğine ve toprak kirliliğine karşı duyarlı olunması gerektiği bakımından yeterli bir gerekçe olarak gösterilebilir. Yunus Emre, Türk halkının milli ve manevi değerlerini şiirleriyle asırlar sonrasına taşıyan bir şahsiyet olarak toprağa karşı duyarlılık göstermiş, kendisini de insanlar tarafından örnek alınacak bir kişiliğe ulaştırmayı başarmıştır.

Yunus Emre’nin duyarlılık değerine en büyük katkısı, “dil ve iletişim” kavramlarına karşı gösterdiği hassasiyet ve özveri ile bütün insanlığa rol model olup herkesi bu konuda bilinçli davranmaya davet etmesidir. Şiirlerinde, iletişimde dili doğru kullanmanın ve söz söyleme adabının önemini derinlemesine irdelenmiştir. O’nun için önemli olan doğru iletişim kurmaktır. Bu sebeple şiirlerini halktan uzak bir edebiyat dili ile söylemeyi doğru bulmamıştır. “Yunus Emre, kendi milletin ve halkın diline karşı büyük bir duyarlılık göstermiş, tasavvufi ve ahlaki öğütlerini içeren şiirlerini, 13. yüzyıl Anadolu’sunda henüz yazı dili olarak kullanılmayan Türkçe ile söylemiştir. Bu özveri ile Eski Anadolu Türkçesinin oluşmasını sağlayarak, halkın dilini edebiyat diliyle buluşturmuştur. Böylece Anadolu’da yaşayan Oğuz halkı, kendi lehçelerinde bir edebiyat diline kavuşmuştur” (Yavuz ve Bulut, 2021, s.103). İletilerini halkın dili ile onların ağızından vermek, O’nun samimiyetini daha açık bir şekilde ortaya koymuş ve bu duyarlılığı kendisi gibi şiirlerini de ölümsüzleştirmiştir. İletişimde en önemli ilke samimiyettir. Yunus bu samimiyeti diliyle, üslubuyla ve anlam açısından insanlara hissettirmeyi başarmış bir şairdir. Sosyal bir varlık olan insanın, en temel sosyalleşme aracı dildir. Yunus’a göre, “insanın sureti sözü nerede bulduysa söz o olur, suretine ruhu gelir ve dil o ruhun yansımasıdır”. Yunus buna istinaden, “dil hikmetin yoludur (Yağmur, 2021, s. 59)” diyerek, dilin bütün işlerdeki gizli sebepleri ortaya çıkaran bir araç olduğunu söylemiş ve *dil ve iletişimde duyarlılık*

konusuna önem verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu alt temaya ait bulgular şu şekildedir:

‘Âriflerden nişân budur her gönülde hâzır ola

Kendüyi teslîm eyleye sözde kıl ü kâl olmaya (Tatçı, 2013, s. 29b) (5/3,4)

Yukarıdaki beyitinde; “Asil insan olmanın işareti nedir diye sorarsanız, sözlerinin anlamlı olmasıdır, asil insanlar baştan sağma söz söylemezler, onlarda ki asaletin işareti budur. Onlar her an doğruluk ve mana üzerine hazırlardır, dedikoduyla işleri olmaz.” diyen Yunus Emre, iletişimde dil ve söz konusunda duyarlılık gösteren kimselerin, sosyal statülerinin de artacağını bildirmiştir.

Ya bildüğünü eyit ya bir bilürden işit

Teslîmlik ucını tut sözi uzatmayalar (Tatçı, 2013, s. 93b) (57/2)

Çok söz hayvân yüküdür az söz erün görkidür

Bilene bir söz yiter cânda gevher varısa

Yûnus miskin delüdür hem sözünden bellüdür

‘Ayıblaman yârenler eksüklüğü varısa (Tatçı, 2013, s. 387b) (300/9,10)

Ol kişi kim sağır durur söyleme Hak sözün ana

Ger dirisen zâyî’ olur nasîb yokdur sözden ana (Tatçı, 2013, s. 35b) (11/6)

Yunus Emre’nin, doğru iletişim kurma anlayışına göre: “İnsanlar bilmediği konular hakkında konuşup sözü uzatarak, başkalarına yanlış bilgi vermemelidir. İnsanın, bilmediği şeyleri bir bilenden sorup öğrenmesi, o kişi için en güzel olanıdır. Çok söz, konuşan kişi için de dinleyen kişi için de hayvan yükü kadar ağırdır. Az ve öz konuşmak er kişilerin güzelliğidir. Anlama isteği duyan, yani iletişime açık kimseler için, bir söz dahi yeterlidir. İnsanların sözleri kişiliklerini yansıtır. Hiç kimseyi, sözlerindeki eksikliklerden dolayı ayıplamamak gerekir. Çünkü bu durum, kişinin kendisini iletişime kapatmasına neden olabilir ve bir kişiyi ayıplamak hoş bir davranış değildir. Anlamamakta ısrarcı davranan kişilere, hiçbir konuyu açıklama konusunda ısrarcı davranılmamalıdır. Böyle kişilere Hakk’tan da bahsedilmemelidir, çünkü anlamayacaklardır ve cahillikte direnen kişilerin, anlamaktan nasipleri o

kadardır. Oysa kalbinde sevgi barındıran kişiler için, bir söz dahi yeterlidir.” Yunus Emre her zaman herkesin iyiliğini istemiş, bu doğrultuda insanları iyiliğe, doğruluğa ve gerçeğe ulaşmaya davet etmiştir. İnsanlara sunduğu bu manevi desteğini de, yine dil ve sözle sağlamaya çalışmış, öğretilerini şiirlerle dile dökmüş bir şahsiyet olarak, dil ve sözde duyarlılık gösterilmesinin önemini bilmiş ve şiirlerinde de bunu açıkça ifade etmiştir. Dil ve söz, insanı hedefine ulaştıran en önemli iki araçtır.

4.6. Saygı Değeri İle İlgili Bulgu ve Yorumlar

Saygı değerinin kaynağı sevgi duygusudur. Bir şeye karşı beslediğimiz sevgi duygusunun azlığı veya çokluğu da saygımızın derecesini belirler. Sevgi olmayan yerde saygı olmadığı gibi; kötülük, hırs, kibir, çıkarıcılık vb. olumsuz huyların olduğu yerde de saygısızlık kaçınılmazdır. İnsanlar saygı değerine sahip olabilmek için öncelikle kendilerini olumsuz huylardan arındırmalıdır. İnsan bir şeyi severse onu olduğu gibi kabullenebilir ve bu kabulleniş de beraberinde o şeyin özünü korumasına saygı duymayı getirir. Tabiata karşı sevgi duyan bir kimse, doğal çevreyi olduğu gibi kabul eder ve onun özünü korumasına saygı duyarak, hiçbir zaman doğal çevreyi tahribata kalkışmaz. Bir kişinin ısınma ihtiyacını karşılamak için ormana odun yapmaya gittiğinde yaş ağaçları kesmeyip ihtiyacını kuru odunları toplayarak karşılaması dahi, tabiata ve doğal dengeye saygılı olduğunun göstergesidir. Bir kimsenin başka birine saygı duyması için de, yine o kimseye ya da bütün insanlara karşı sevgi duyuyor olması gerekir. İnsan sevmediği bir şeye karşı saygı duyduğunu söylese de bu eksik bir yargı olur. Çünkü saygı duyduğunu söylediği şeyi sevmiyorsa dahi, ortada ona saygı duymasını gerektiren aracı bir sevgi bağı vardır. Sevgisiz ortaya koyulduğu ifade edilen saygı ancak ve ancak bir gerekliliktir. Buna karşın saygı, hürmet etmek demektir ve ancak sevilen şeye hürmet edilir. Saygı kelimesi en genel anlamda: “Değeri, üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı, kutsallığı dolayısıyla bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan sevgi duygusu, hürmet, ihtiram” (TDK, 2021) olarak tanımlanmaktadır. Saygılı insanlar başkalarına zarar verecek davranışlarda bulunmazlar, kimsenin özel alanına müdahale etmezler ve kimseyi farklılıklarından dolayı yargılamazlar.

Türk milleti her zaman saygı değerine önem vermiş, kendi nesillerini devam ettirecek olan evlatlarına da aile kurumu içerisinde; ataya saygı, devlet büyüklerine saygı, büyüğe saygı, anne babaya saygı, tabiata saygı, ekmeğe saygı, emeğe saygı vd.

gibi olumlu erdemleri çerçevesinde saygı değerini aktarmayı başarmıştır. Türk milletinin saygı değerine verdiği önemi, kendi toplumlarının sözcüsü sayılan yazarların diliyle ifade etmek gerekirse, Yaşar Kemal'in (TDK, 2021); "İnsanlara saygıyı yitirdin mi yandın bittin, on paralık oldun demektir." sözü, bunu açıklar niteliktedir. Saygısız insanın Türk toplumunda yeri yoktur.

Türk milletinin sözcüsü sayılabilecek bir diğer kesimi ise şairleridir. Yunus Emre her ne kadar şiirlerini şair olma kaygısıyla söylememiş olsa da, Türk milletinin asırlardır sözcülüğünü yapmış, mutasavvıf bir şairidir. "Yunus Emre, sanki dünyada gönülleri birleştirmeye gelen insandır. O, büyüklere saygı, küçüklere şefkat, yoksullara merhamet gösterilmesi fikrini yaymağa çalışmıştır" (Baltacıoğlu, 1961; akt: Bakırcıoğlu, 1981, s. 329). Yunus Emre'nin Divan adlı eserinde "saygı" değeri; *saygılı olma, anne babaya saygı, inançlara saygı, topraktan gelen saygı, miskinlikte (Kamil İnsan) saygı, bireysel farklılıklara saygı, saygıya engel kalıp yargıları fark etme, insanların özel alanına saygı duyma* alt temaları kapsamında işlenmiştir.

Yunus Emre'nin şiirlerinde, *saygılı olma* alt temasında tespit edilen bulgular şu şekildedir:

Yitmiş iki millete birliğile bakmayan

Şer'ile evliyâsa hakikatde 'âsîdür (Tatçı, 2013, s. 57b) (29/4)

Sen seni ne sanarusan ayruga da anı san

Dört kitâbun ma'nîsi budur eger varısa (Tatçı, 2013, s. 386b) (299/6)

Bir kez gönül yıdunısa bu kıldugun namâz degül

Yitmiş iki millet dahı elin yüzün yumaz degül (Tatçı, 2013, s.226b) (166/1)

Sen yüceden çıkarsın alçak yire akarsın

Gönül Hakk'a dutarsın alçak gönlün var senün (Tatçı, 2013, s. 202b) (147/2)

Her dem yüzüm yire uram Allah'uma şükür kılam

Ben benligüm dosta virem ne da'vî ne destân ola (Tatçı, 2013, s. 28b) (4/7)

Yunus Emre, saygı değerini ele aldığı belirlenen yukarıdaki bulguların ilk beyitinde sarfettiği; “Yetmiş iki millete birlik ile bakmayan hakikatte asidir.” sözüyle; bütün insanları ayırım gözetmeksizin, yadırgamadan, hor gözle bakmadan, aşağılamadan, hakkını gözetererek ve kendisi gibi görerek kucaklayıp onlara saygı göstermeyen kişilerin, ilahi gerçekliğe asi gelmiş sayılacağını açıklamaktadır. Yunus Emre’ye göre; “insan kendisini nasıl görüyorsa başkalarını da öyle görmeli, kendisini saygı görmeye değer bulan herkes aynı zamanda başkalarına da saygı göstermelidir.” Bir toplumda, ancak etrafına saygı gösteren kişi saygıya layık görülüp “saygıdeğer” sıfatıyla anılacak ve her insan, başkalarına saygı gösterdiği ölçüde saygı görecektir. İnsana değer veren ve her zaman insanın yüceltilmesinden yana olan Yunus Emre, insanları birbirine değer verip saygı duymaları konusunda uyarmış ve nasıl saygıdeğer bir kişi olunacağını anlatarak şiirleriyle insanlara rehberlik etmiştir. Yunus Emre’ye göre gönül yıkan kişinin ibadetlerini tam yapması dahi, ilahi perdenin aralanması için yeterli olmayacaktır. Gönül yıkmak, saygısızlığın bireysel anlamda insanlar üzerinde bıraktığı en yıkıcı ve kaçınılmaz sonuçlardan biridir. Bununla birlikte, “Bir kez gönül yıkan kişinin namazının da bir öneminin kalmayacağını, bütün insanları bir araya getirse dahi bu lekeyi ıkaramaya yetmeyeceğini” ifade ederek saygı değerinin önemini belirtmekte ve insanları saygıya davet etmektedir. Bu uğurda saygı değerine sahip olmak isteyen kişilerin, kalplerini gönül yıkmaya sebep olan bütün olumsuz duygulardan arındırması gerekmektedir. Başka bir şiirinde; “Sen yüksekten çıkarsın alçak yere akarsın. Gönlünü, avuç açar gibi Hakk’a tutarsın, alçak gönlün var senin.” diyen, Yunus Emre’ye göre, bir insanın saygı değerine sahip olabilmesi için öncellikle alçak gönüllü olması gerekmektedir. Yunus Emre, yukarıda sıralanan bulguların sonunda yer alan beyitinde ise; “insanın her an yüzünü yere vurarak Allah’a hürmet göstererek şükretmesi gerektiğini belirtmiş, kendisi de yaratıcıya saygısını şkrle göstermiştir.” Bütün bunlar, Yunus Emre’nin saygı değerine ve saygılı olmaya verdiği önemi kanıtlar niteliktedir.

Bireylerin değer eğitimini aldığı en temel kurum olan aile içerisinde de saygıya önem verilmesi konusunda uyarılarda bulunan Yunus Emre’nin Divan’ında *anne ve babaya saygı* alt teması ile işlediği tespit edilen bulgu şu şekildedir:

Atan anan hak’ı yitrdnise

Yeşil tonlar geyesin tonanasın (Tatçı, 2013, s. 362b) (279/11)

Yunus Emre Divan adlı eserinde yer alan bir şiirinde, bireylere anne ve babaya saygılı olma ve aile kurumu içerisinde saygının önemi hakkında bilgi vermiştir. Bireyin ilk sosyalleşmeye başladığı yer aile ortamı olmakla birlikte, aile kurumu içerisinde de birçok ahlaki ve kültürel değeri edinmiş olması gerekir. Bu değerlerin başında ise saygı gelmektedir. Yunus Emre yukarıdaki şiirinde, “ana babasına karşı saygıda kusur etmeyen, onlara hürmet göstererek gönlünü hoş edebilen kişileri, yeşil elbiseler giyinip donanın” diyerek müjdelemektedir. Bunu başarabilen bireyler aile içerisinde huzur ortamının sağlanmasına katkıda bulunmuş olmakla birlikte, bu saygı iklimi çerçevesinde huzurlu bir aile ortamında yaşamak kişinin kendisini de mutlu edecektir. Saygı, aile içi birlik ve beraberliğin de temelidir. Yunus Emre, bütün bunların yanı sıra anne ve babaya saygılı olmanın, Allah nazarında da çok önemli görüldüğünü ve büyük mükâfatı olacağını vurgulamaktadır.

Divan’da *inançlara saygı* alt teması ile yer aldığı tespit edilen bulgu şu şekildedir:

Kimsene dînine hilâf dimezüz

Dîn tamâm olıcak togar mahabbet (Tatçı, 2013, s. 47b) (20/7)

Yunus Emre, din ve inançlara saygı konusuna değindiği bu beyitinde; “biz kimsenin dinine yalandır demeyiz” dizesiyle herkesin inancına saygı duyduğunu belirtmiş, “başkalarının inançlarına ve dinine saygı duymayan kişilerin bu hallerinin, Yaratıcı ile aralarında muhabbet bağı kurabilmelerine engel olacağını” ifade etmiştir.

Yunus Emre, insanın yaradılış unsurlarından olan toprağın, insanın özüne olumlu özelliklerini de taşıdığını ifade etmektedir. Bu bağlamda Divan’da yer alan şiirlerde *topraktan gelen saygı* alt teması ile ele alınan bulgular şu şekildedir:

Ol dost yüzün gördi gözüm erenlere toprak yüzüm

Söz bilene iş bu sözüüm gerek şekeristân ola (Tatçı, 2013, s. 28b) (4/3)

Toprak eyle yüzünü miskinlere iy Yûnus

Cümlesinden ziyâde erün ikrârı gerek (Tatçı, 2013, s. 196b) (142/6)

Yunus Emre yukarıdaki beyitlerinde saygı değerini, toprağın insanın yaradılışına sirayet eden niteliklerinden saydığı tevazu, hürmet ve samimiyet ile ele

almıştır. Yunus Emre insanın özündeki, topraktan gelen bu niteliklerini koruması gerektiğini vurguladığı beyitlerinde; “erenlere büyüklük taslamadan, onlara karşı yüzünü toprak eyleyerek saygıyla yaklaştığını, saygı değerinin vefakâr bir erdem olduğunu ve mutlaka karşılığında insana güzellikler kazandıracağını” ifade etmektedir. İnsanlara; “Sefil görünümlü olup kılık kıyafetiyle de yokluk çektiği anlaşılan, tevazu sahibi ve kimseye karşı saygıda kusur etmeyen miskin kişilere saygı göstermelisiniz ki erenlerin takdirine ulaşasınız” diyerek, saygı değerinin karşıdaki kişinin toplumsal konumu veya kılık kıyafeti ile sınırlandırılmaması gerektiğini vurgulamıştır.

Yunus Emre’nin şiirlerinde, miskinlikte (Kamil İnsan) saygı alt teması ile yer aldığı tespit edilen bulgular şu şekildedir:

Böyl’ uzamak ne ma’nîdür çünkü bu bu dünyâ fânîdür

Bu fuzûlluk nişânıdır gel beri miskinliğe geç (Tatçı, 2013, s. 48b) (21/2)

Kimi âh idüp kılur zârı günehdür elinde varı

Göçmiş yatur kara yiri miskinleri gülteni gör (Tatçı, 2013, s. 49b) (22/3)

‘Âşık kişi miskîn olur yol içinde teslîm olur

Kim n’iderse boyun bura çâre yok gönül yıkmağa (Tatçı, 2013, 24b) (1/8)

Yunus Emre yukarıdaki şiileriyle insanları, “sıradan ve hadsiz tavırları terk edip saygılı olmaya” davet etmekte ve bununla birlikte insanlara, “saygılı insanlar olarak andığı, miskinliği kişilik edinmiş kimselerden olmayı” öğütlemektedir. Yunus Emre yeryüzü yaşamında; “Miskinlere gülüp onlarla alay edenlerin ah çekerek mezarda yattıklarını, çünkü böyle saygısız kimselerin ellerindeki sahip oldukları tek şeyin günahları olduğunu ve mezarda yerlerinin kara olduğunu” söylemektedir. O, “âşık kişilerin miskin olması gerektiğini” açıklamakta ve insanlara, “ilahi huzura erişmek için bu yola kendilerini adayıp kim ne derse boyun bükerek saygıyla karşılamalarını, gönül yıkmamalarını” öğütlemektedir, çünkü miskin bir kimse olmak bunu gerektirir. O, insana verdiği değer kaynağının da gönül olduğunu vurgulamış, miskin kişilerin gönlünün ise Yaratıcı’nın mekânı olduğunu açıklamıştır. Yunus Emre’ye göre bir kişiye yapılan saygısızlık, o kişinin gönlünün kırılmasına hatta bazen gönlünün yıkılmasına sebep olacaktır. Sadece miskinlerin değil, bütün

insanların Yaratıcı'nın evi olan gönüle karşı saygılı ve duyarlı olunması gerekir, zira gönül yıkmanın ilahi huzurda özrü ve telafisi yoktur. Miskin kimseler, saygı değerine büyük önem veren kimselerdir.

Yunus Emre'nin Divan'ında, bireysel farklılıklara saygı alt teması ile yer aldığı görülen bulgular şu şekildedir:

Dervîş olan kişiler deli olağan olur

'İşk neydügin bilmeyen ana güleğen olur (Tatçı, 2013, s. 140b) (96/1)

Dervîş Yûnus sen dahi incitme dervîşleri

Dervîşlerün du'âlı kabul olağan olur (Tatçı, 2013, s. 140b) (96/6)

Yunus Emre yukarıdaki ilk beyitinde, hiç kimseyi bilmediğimiz bir halden, nedenini anlayamadığımız bir tavırdan ya da davranıştan dolayı yargılamamak gerektiğini ifade etmektedir. “Dervîş olan kişilerin deliye çalan bir halleri olduğunu, aşkı yaşayıp bilmeyenlerin ise onlara güler gibi bir tavır ve davranışla saygı duymadıklarını” dile getiren Yunus Emre, halka öğüt niteliğindeki şiirlerinde kendisine de, “dervîşlerin dualarının kabul olacağını onları incitmemek gerektiğini” telkin etmektedir. Yunus Emre'nin sadece bu iki beyiti dahi Divan'ında bireysel farklılıklara saygı değerini doğrudan ele aldığını kanıtlar niteliktedir. Yunus Emre bu beyitleriyle, dervîşler nazarında bütün insanları da işaret etmiş, bir kimseye alaycı bir tavırla gülüp hor gözle bakmanın veya küçümseyerek yaklaşmanın onların gönlünü kıracağını ifade etmiştir. Böyle durumlarda, özellikle kalbinde Allah aşkı olan dervîşlerin ve gönlü kırılan kimselerin dualarının kabul olacağını belirtmekte ve bir duada can acıtan kimse olarak yer almamayı telkin etmektedir. Canı acıyan kimselerin, kendilerine saygısızlık yapanlara karşı dualarıyla Yaratıcı'ya sığınmak durumunda kalacağını ve onlara bunu yapanların cezasız kalmayacağını vurgulamaktadır. Yunus Emre şiirleriyle, saygı değerine uygun olmayan hal ve hareketlerin terk edilmesi ve yeryüzü yaşamında her bireyi yüce bir değer bilip saygı gösterilmesi konusunda insanlara öğüt vermektedir.

Yunus Emre'nin Divan'ında, *saygıya engel kalıp yargıları fark etme* alt teması ile yer aldığı tespit edilen bulgu şu şekildedir:

Bir sinek bir kartalı kaldurup urdı yire

Yalan degül gerçektür ben de gördüm tozını (Tatçı, 2013, s. 521b) (407/5)

Yunus Emre, gaflete düşüp insanlara hor bakarak “onları tıpkı bir sinek gibi görüp kendisini kartal yerine koyanları uyarmakta ve gafletten sıyrılıp küçümsedikleri insanların değerini farkettilerinde” onlara saygı gösterebileceklerini akıllarından çıkarmamayı öğütlemektedir. Bu duruma düşüp mahcup olmamak için, kimseye hor bakmamak ve saygısızlık etmemek gerekir.

Yunus Emre’nin şiirlerinde, *insanların özel alanına saygı duyma* alt teması ile yer aldığı tespit edilen bulgular şunlardır:

Yûnus miskin delüdü hem sözinden bellüdü

‘Ayıblaman yârenler eksüklüğü varısa (Tatçı, 2013, s. 387b) (300/10)

Yûnus senün ‘aybunı gözlegil ayruğı ko

Kimsenün ‘aybına sen bakmagıl yazıkdur (Tatçı, 2013, s. 126b) (86/7)

Eyâ gâfil aç gözini gönlün yavlak uzatmagıl

Bakgıl kendü dirliğüne kimse ‘aybın gözetmegil (Tatçı, 2013, s. 217b) (159/1)

Yukarıdaki şiirlerinde “kendisini miskin ve biraz da deli bir kişilik olarak tanımlayan Yunus Emre, eksikliğinden dolayı kendisini kimsenin ayıplamamasını” istemektedir. Kendisine de ayıplama konusunda telkinde bulunarak, “sen kendi ayıplarını gözet doğru olan budur, başkasının ayıplarını gözetlemek insana iyi bir özellik değildir” diyen Yunus Emre, bir anlamda insanların davranışlarının altında yatan niyetin ve davranışların yönünün saygı değeri konusunda belirleyici olduğunu ortaya koymuştur. Eğer bir kişi, ayıp gözetme davranışını kendisine yöneltip eksikliklerini görerek kendisine çekidüzen verme yoluna giderse, bu o kişinin insan olabilme erdemine ulaşma çabası ile kendisine duyduğu saygının sonucudur. Fakat bu davranışını başkalarına yöneltip insanların ayıplarını gözetirse bu da kişinin hem kendisine hem de başkalarına saygısı olmadığının göstergesidir. “Başkalarının eksiklerini, hatalarını ve kusurlarını gözeterek bunlarla kendisini kıyaslayıp nefsinin mutlu etmek, onların ayıplarını üçüncü bir kimsenin yanında açıklamak veya yüzüne vurmak insanın kendisi için de iyi bir iş değildir.” Bütün bunlar göz önünde tutulmalı

ve başkalarının özel yaşamına saygı gösterilmelidir. İnsanın kendisi için de en iyi olan budur.

4.7. Yardımseverlik Değeri İle İlgili Bulgu ve Yorumlar

Yardımseverlik değeri, insanların birbirleri ile olan ilişkilerinde diğerinin iyiliğini gözetmesi ve bu doğrultuda davranması anlamına gelmektedir. İnsanların birbiri ile yardımlaşması, sosyal yaşamda dayanışma ile birlik ve beraberliği güçlendirecektir. Yardımsever olmak; bencil olmamayı, kibir ve kinden, kötülüklerden uzak olmayı gerektirir. Bencil insanlar hayır yapmaktan uzaktırlar, kibir ve kin ise iyilik etmek yerine kötülük yapmaya sebep olan nefsanî duygulardır. Hayırseverlik (TDK, 2021): “Hayırsever olma durumu, iyilikseverlik, yardımseverlik, hayırperverlik” anlamlarına gelmektedir. Yardım sadece insanın insana destek olması demek değildir. İnsanların herhangi bir canlıya veya hayvana verdiği destek de yardımdır. Susuz kalmış bir hayvana su vermek, yaralı bir kuşu tedavi etmek, aç kalmış bir kediye yiyecek vermek gibi davranışlar da yardım etmek demektir. Yardım Türkçe sözlükte: “Kendi gücünü veya imkânlarını başka birinin iyiliği için kullanma, muavenet” (TDK, 2021) şeklinde tanımlanmıştır.

Yunus Emre’nin Divan adlı eserinde “yardımseverlik” değerinin; *kişinin kendine yardımcı olabilmesi, bireyler arası yardımlaşma, hayır kavramı ve yardımseverlik, Hızır aleyhis selam (A.s.) ve İlyas (A.s.) örneği, Halil ve Karun kıyaslaması, iyiliğin kalıcı etkisi ve cimrilerin durumu, Hz. Muhammed (S.A.V.)’in ümmetine karşı yardımseverliği, tasavvufî yaşamda yardımseverlik* gibi hususlarda yer bulduğu tespit edilmiştir.

Yunus Emre’nin Divan’ında dürüstlük değeri kapsamında, *kişinin kendine yardımcı olabilmesi* alt teması ile yer aldığı tespit edilen bulgular şu şekildedir:

Sen sana yararısın bu sözden tıyarısın

Kancaru bakarısın dimegil sen ol degül (Tatçı, 2013, s. 222b) (163/2)

Kendiye yaramazı biregüye sanan ol

Adı müsülmân anun kendü benzer keşişe (Tatçı, 2013, s. 377b) (293/3)

Yunus Emre, insanın en büyük yardımcısının yine kendisi olduğunu söylemiş: “Sen, kendine faydalı olup yardım edebilirsen, duyduğun bu sözden alman gereken

manayı al. Sonra ne tarafa bakar yardım beklersen, sen o aradığım şey değilsin demek zorunda kalırsın.” diyerek insanlara, başkalarında aradığını bulamayacağı konusunda uyarıda bulunmuştur. Çünkü insan ilk önce kendisine yardım etmeyi bilmelidir, kendisine yardım etmeyi bilmeyen kişiye başkası da yardım edemez. Kişinin başkasının yardımına ihtiyacı olduğunu kabul etmesi dahi insanın kendisine yaptığı yardımlardandır. İnsan yardım almaya ve yardım etmeye açık olmalıdır. Yunus Emre’nin deyiimiyle; “Kendisine hayrı olmayan insanın başkasına da hayrı olmaz, onların adı Müslümandır fakat kendileri papaza benzer.” Kendisine karşı yardımsever olan ve kendiyile barışık kimseler her zaman daha güçlüdür ve başkalarına yardım eli uzatabilecek potansiyele de sahiptir.

Divan adlı eserde, *bireyler arası yardımlaşma* alt teması kapsamında yer aldığı görülen bulgular şu şekildedir:

Düriş kazan yi yidür bir gönül ele getir

Yüz Ka’be ‘den yigrekdür bir gönül ziyâreti (Tatçı, 2013, s. 490b) (380/4)

Nefse uyup biş parmagun bir kezden iltme agzuna

Kes birisin vir miskine gerek olur unutmagıl (Tatçı, 2013, s. 217b) (159/5)

Elle getürdügüni miskinlere harceyle

Niçe çok yaşarısan sonuci ölüm vardur (Tatçı, 2013, s. 86b) (51/4)

Gel imdi miskin Yûnus varun Hakk’a harc eyle

Gördün elünde kalmaz bu dünyanın varlığı (Tatçı, 2013, s. 465b) (361/5)

Şol kahırla kazananlar güle güle yidürenler

Götürdüm perdelerini didarıma baksun dimiş

Her bir kişi dosta vara armaganın dosta vire

Anda bizi anmayanlar bunda da unutsun dimiş (Tatçı, 2013, s. 168b) (122/6,7)

Geçüp gitmek dilerisen yâ düşmeyeyin dirisen

Şol kazandugun mâlunı Tanrı’yiçün virmek gerek

Kazandugunu virüben yoksulları hoş görüben

*Hak hazretine varuban oddan o kurtulmak gerek (Tatçı, 2013, s. 191b)
(137/6,7)*

Yigil yidürgil bî-çâre eksilürse tanrı'n vire

Bir gün tenün yire gire girü kalan nendür senün (Tatçı, 2013, s. 204b) (148/8)

Yunus Emre'ye göre yardımseverlik; “ekmeğini dürüstçe kazanıp, eline geçenleri başka insanlarla paylaşarak cömertlik erdemi ile onların gönüllerine girmekle olur” aynı zamanda “yardımseverlikle yapılan bir gönül ziyareti, yüz Kâbe ziyaretinden daha iyidir.” Yunus Emre'nin bu beyitinde yardımseverlik değeri, insanoğlu için, Allah'ın mekânı olan gönüllerde yer edinebilmek gibi üstün bir karşılık bulmaktadır. O'na göre yardımseverlik değerine sahip olmanın ilk şartı, Hakk'ı bilmektir. Hakk'ı bilmeyen kişi, onun emir ve yasaklarını da bilmeyecek, Hakk için paylaşmayı da kabul etmeyecektir. Paylaşmak, yardımseverlik değerinin özüdür. Bu sebeple; “İnsan, nefesine uyup açgözlülük ederek bütün kazancını beş parmağını birden ağzına iter gibi kendisi yiyip yutmamalı, beş parmağının biri de olsa kesip bir miskine vermeli ve paylaşmalıdır. İnsan, dünyada ne kadar uzun bir ömür sürse de sonunda ölüm vardır, hiç kimse bu dünyadan iyilik ve hayırdan başka hiçbir şey götürülmeyecektir.” sözleriyle, paylaşmanın önemini vurgulamış ve gerekçelerini yinelemiştir. Ölüm, dünya hayatında yeryüzünde ekilen tohumların, hasat mevsiminin başlaması gibidir. Kişinin, bu dünyada yardımseverlik değeri kapsamında başkalarıyla paylaşıp elden çıkardığı her şey, orada kendisine kazanım olarak geri dönecektir. İnsana verdiği değeri sık sık şiirleriyle dile getiren ve bütün insanların iki dünya hayatı için de iyiliğini dileyen Yunus Emre, bu farkındalıkla insanlara; “Elinin emeği ile kazandığını miskinlere harcayiver. Ne kadar çok yaşasanda sonunda ölüm vardır.” şeklinde öğüt vermektedir. O, şiirleriyle sadece insanlığa değil kendisine de öğüt vermekte; “Miskin Yunus, nasılsa Hakk'a varacaksın, gel şimdi hayattayken elinde olanları başkalarıyla paylaşıp iyilik yaparak, kendine azık hazırla. Gördün elinde kalmaz, bu dünyanın varlığı.” sözleriyle telkinde bulunmaktadır. Yunus Emre, şiirleriyle insanlara verdiği öğütlerin yönünü sık sık kendisine çevirerek, konuya kendisini de dahil etmiş, çok başarılı bir iletişim diline sahip olduğunu da ortaya koymuştur. O'nun şiirleri aracılığıyla insanlara öğüt verip, dünya hayatında doğruya ve iyiye yönelmelerine rehberlik etmesi dahi yardımseverlik değeri kapsamına

girmektedir. İnsanoğlu eğer birine yardım etme isteği duyuyorsa, bir şekilde bunun yolunu bulacaktır, ki Yunus Emre şiirleriyle kendi zamanının ötesindeki insanlığa dahi yardımcı olmayı başarmış yardımsever bir kişiliktir. Yunus Emre'nin şiirlerinden birinde, yardımseverlik değerine sahip olan insanlar için bir de muştusu vardır: “Şu ekmeğini zahmet çekerek kazanan, o kazancından güle güle ve gönülden isteyerek başkalarına da yedirenler. Tanrı onlar için, götürdüm perdelerini aradan yüzüme baksın demiş.” beyitinde görüldüğü gibi, yardımsever kimselerin tanrı tarafından, insan için ulaşılabilir en yüce ödüle layık görüldüğünü belirtmiştir. Yaratıcının, “her kim bir dostunu ziyaret ederse ona armağan olarak bir şeyler versin, fakat orda bizi anmayanlar burda da bizi unutsun dediğini” bildiren Yunus Emre, dünya hayatının insanoğlu için bir sınav olduğunu, burada Hakk'ı bilip O'nun dostları ile tanışarak paylaşım içerisinde olmayan kişilerin, orada Hakk'ın ve Hakk dostlarının yardımını göremeyeceğini işaret etmiştir. Dünya hayatında yapılan iyilik ve hayırlar ise bu sınav bittiğinde kişiye armağan olarak geri dönecektir. Kişinin başkalarına yaptığı yardım, aslında kendisine yaptığı yardım anlamına gelmektedir. “Mahşer günü sırat köprüsünden düşmeden geçebilmeyi dileyen insanların, kazandığı mallarından Tanrı'nın rızası için başkalarına da vermesini, elindeki varlığını yoksullarla paylaşıp onları hoş görmesi gerektiğini” söyleyen Yunus Emre, “Hak Hazretlerine varırken ateşten kurtulmanın yollarının bunlar olduğunu” ifade etmektedir. Yunus Emre bu şiirinde, kişiye mahşer günü sırat köprüsünden geçerken ateşten korunmak konusunda yardım edecek şeyin, bugün dünya hayatında yoksullara merhamet göstererek yaptığı yardımlar olduğunu açıklamakta ve bunların kişinin kendisine yaptığı yardımlar olduğunu işaret etmektedir. “Siz elinizdekileri başkalarıyla paylaşın onlarla birlikte yiye, onlara da yedin ki eksilirse Tanrı size verir” sözleriyle, insanların ellerindeki her şeyin paylaştıkça çoğalacağını dile getirmiş, Tanrı'nın yardımseverlik değerini bu şekilde garantiye aldığını belirtmiştir. Yardımseverlik konusunda Tanrı'nın kullarına bu şekilde güvence verdiğini belirten Yunus Emre, şiirleriyle bu değerın önemini insanlığa en güzel şekilde yansıtmıştır. “Nasıl bir gün öleceğiz ve bedenimiz toprak altına girecek, bu dünya da kalacak olan mal mülk neyine yarayacak senin” dizesiyle de insanları bu konuda uyarmıştır.

Yunus Emre'nin şiirlerinde *hayır kavramı ve yardımseverlik* alt teması ile yer aldığı tespit edilen bulgular şu şekildedir:

Togrı yola gitdünise er etegin tutdunisa

Bir hayır da itdünise birine bindür az degül (Tatçı, 2013, s. 226b) (166/5)

Kullarun köpri yaparlar hayr için

Hayrı oldur kim geçerler seyr için (Tatçı, 2013, s. 535b) (417/14)

Yunus Emre'nin şiirlerinde “hayır” sözcüğü hem ibadet etmek anlamında hem de iyilik yapmak anlamında kullanılmıştır. Neticede, hayır kelimesi kapsamı geniş bir kelimedir ve bu iki anlamıda içermektedir. Yunus Emre insanlara, “doğru yola gittiyseniz, bir er eteği tuttuysanız, bir de hayır ettiyseniz, işte o bir hayrınız Hakk'ın nazarında bin hayır gibi görünür” diyerek, insanları hayır yapmaya teşvik etmiştir. Bayındırlık işleri konusunda yardımseverliği ele aldığı bir beyitinde ise Yaratıcı'ya seslenmiş; “Kullarının hayır için köprü yaptıklarına ve yolculuk edenlerin işlerini kolaylaştırdıklarına” kendisinin de buna şahitlik ettiğini ifade etmiş, “bu işin hayrının ise insanlara sağlanan bu kolaylık olduğunu” açıklamıştır. O'nun için, insanların yaşamını kolaylaştırmaya dair en ufak destek dahi yardımseverliktir. Yunus Emre'nin bu beyitinden, bunu güzel bir hayır olarak kabul ettiği ve insanları bu tür işlerinden dolayı takdir ettiği anlaşılmaktadır.

Yunus Emre'nin Divan'ında, *Hızır (A.s.) ve İlyas (A.s.) örneği* alt teması ile yardımserlik değerine yer verdiği şiirinden elde edilen bulgu şu şekildedir:

Bir hastaya vardunisa bir içim su virdünise

Yarın anda karşı gele Hak şarâbın içmiş gibi

Bir miskîni gördünise bir eskice virdünise

Yarın anda sana gele Hak şarâbın içmiş gibi

Yûnus Emre bu dünyâda iki kişi kalur dirler

Meger Hızır-İlyâs ola âb-ı hayât içmiş gibi (Tatçı, 2013, s. 499b) (388/5-7)

Yunus Emre yukarıdaki şiirinde, Hızır (A.s.) ve İlyas (A.s.) örneği ile ele aldığı yardımseverlik değerini şu şekilde açıklamıştır; “Hasta olduğunu duyduğunuz bir kişinin yanına varıp bir yudum su vererek destek olmak, miskin ve ihtiyacı olan bir kimse gördüğünüzde bir eskice eşyanızı vermek dahi yardımseverliktir.” Aynı zamanda; “Ona göre hastaları yoklayıp gönüllerini almak, hizmetlerinde bulunmak,

düşkünleri, darlıkta olanları kollamak insanlık borcudur. Zenginliklerin en büyüğü gönül zenginliğidir” (Baltacıoğlu, 1961; akt: Bakırcıoğlu, 1981, s. 329). Dünya hayatını gönül zenginliğiyle yaşayarak, etrafına yaptığı yardımların mükâfatı, kişiye ölümden sonraki hayatta çok güzel bir şekilde verilecek, “onu Hakk şarabını içmiş gibi hoşnut edecektir”. Yunus Emre, bu konuda insanları yardımseverliğe teşvik etmek için; “Bu dünyada herkes ölümlüdür, sadece iki kişi kalır ölümsüzlük suyu içmiş gibi, onlar da Hızır (A.s.) ve İlyas (A.s.)’lardır.” diyerek, İslam dünyası tarafından, iyilikleri ve yardımseverlikleri neticesinde ebedi dirilik suyu ile mükâfatlandırılıp ölümsüzlük sırrına eriştiklerine inanılan peygamberleri örnek göstermiştir.

Yunus Emre’nin Divan’ında Halil ve Karun kıyaslaması alt teması ile yardımseverlik değerine yer verdiği tespit edilen bulgular şu şekildedir:

Bir ’imâret göster bana kim sonı vîrân olmaya

Kazanı gör ol mâlî kim senden o girü kalmaya

Döküle altûnun mâlun ayrugıla ola hâlûn

Senden girü kalan mâlun sana bil assı kılmaya

Ol mâl ki Halîl’ündür hayırlara yilterler anı

Ol mâl ki Kârûn’undur ıssı hîç râhat bulımaya (Tatçı, 2013, s. 408b) (316/1-3)

Mâlunı özge kişi yir sen var anda hisâbın vir

Sinûn hemân bir adım yir gel gör âhir nedür bu fâl

Gözün görürken yi yidür eylemegil bunca ’özür

Bu dünyede hâsıl nedür hayreyle bâzârı vir al (Tatçı, 2013, s. 210b) (153/3,4)

Ol kişi kim yol eridür garîb gönüller yâridür

Bir söz diyem tutarısı yigdür şeker baldan ana (Tatçı, 2013, s. 35b) (11/7)

Yunus Emre, mal mülk biriktirme hırsına kapılıp kimseye yardımda bulunmayan, iyilikten kaçınan insanlara yardımseverliği öğütlemiş ve “bana bir saray ya da bina gösterin ki sonu viran olmasın, kazanıp biriktirdiğiniz bütün mallarınız siz

ölünce bu dünyada kalacak, eşlerinizden dahi ayrı düşeceksiniz” demiştir. “Bütün bunların siz öldükten sonra başkasına kalacağı, eşlerinizin dahi sizden başkasıyla evlenebileceği gerçeği varken, geride kalan mallarınızın size hiçbir fayda sağlamayacağı bu kadar açıkken, bu şekilde yaşamamanın bir anlamı olmayacağını bilmek gerektiğini” ifade etmiştir. “O mallar ki, ancak Halil (A.s.)’ın malları gibi sizi hayır ve iyiliklere erdirebilirse size dosttur, fakat Karun’un malı gibi olursa size hiçbir zaman fayda vermez, sizi hep zarara uğratar” diyerek insanları uyarmıştır. İnsanları iyilik yapmaya teşvik etmek için, Halil (A.s.) ve Karun’u kıyaslayarak, yaşanmış somut örnekler sunmuştur. Yardımseverlik değerinin önemini vurguladığı bir şiirinde ise: “Biriktirip ardınızda bıraktığınız mallarınızı başkaları yerken, siz toprak altında ki bir adım yere sığıp o malların hesabını verirsiniz, başka bir faydasını görmezsiniz. Gelin hala hayattayken kendi elinizle iyilik yaparak insanlara yedirip içirin, karşılıklı alıp vererek pazar edin ki, oraya bunca özürle gitmeyin.” diyerek, gereğinden fazla mal biriktirip kimseye yardım etmeden ve hayır yapmadan geçen zamanın özür olduğunu ifade etmiştir. Çünkü bu dünya inanan insanlar için bir yardımseverlik pazarıdır. “Bir kimsenin doğru yolda olduğuna şahitseniz ve garip gönüllerin yâri olduğunu görürseniz, onlarla karşılaşınca şeker ve bal ikram edin” diyerek miskinleri, erenleri, gezgin dervişleri ve Hakk’a inanan ihtiyaç sahibi kimseleri kastetmiş, yardımseverlik değeriyle onların gönlünde yer etmek gerektiğini ifade etmiştir.

Yunus Emre’nin şiirlerinde, *iyiliğin kalıcı etkisi ve cimrilerin durumu* alt teması ile yardımseverlik değeri kapsamında yer aldığı tespit edilen bulgular şu şekildedir:

Yavuzluk eylemegil la’net işitmeyesin

Senden sonra söylene key eylügün varısa

Yavuzlukdan kem bitdi yâ eylükden kim yitdi

Eylük Hakk’a yaraşur sende ikrâr varısa

İkrâr erün yarıdur varsa Uçmak yiridür

Bahîl uçmak görmeye yüz bin gözi varısa (Tatçı, 2013, s. 387b) (300/2-4)

Yunus Emre, yukarıdaki yardımseverliğin kalıcı etkisine değindiği şiirinde, insanlara yardımseverlik değerine sahip olunması gerektiğini şöyle anlatmıştır:

“Hak’tan lanet işitmek için kimseye kötülük etmemek gerekir. Biz dünyadan gideriz ama öldükten sonra dünyada kalanlar tarafından arkamızdan iyiliklerimiz söylenir, dünya hayatında yaptığımız iyilikler sonsuza kadar kalıcıdır. Kötülükten kim yücelmiş ya da iyilikten kim kaybolmuş. Hak’ka iyilik eden kul yakışır, sende ona inanç ve itaat var ise ona yakışır şekilde davranmalısın. Diliyle Hak’kı söylemek erin yardımcısıdır, diliyle söylemişse onun yeri cennettir. Fakat malına kıyamayan kimselerin yüz bin gözü de olsa onlar cenneti göremeyeceklerdir.” Yunus Emre bu beyitiyle, insanları iyiliğe davet etmiş, iyilerin yok olmayacağını, çünkü onların yaptığı iyiliklerle yeryüzünde hep isimlerinin anılacağını belirtmiş ve insanları bu konuda duyarlı olmaya davet etmiştir. Kişi, iyilik yaparak dünyada insanlık için olumlu anlamda bir iz bırakıp kalıcılığa ulaşabilir. İyiler, tanrının has kulları arasındadır ve yardımseverdir.

Bir niçe kişilerün gaflet gözüün bağlamış

Hak yolına dirisen bir yufkaya kıyamaz (Tatçı, 2013, s. 149b) (105/2)

Yunus Emre yukarıdaki beyitinde ise kendi yaşadığı dönemin toplumunda insanların yardımseverlik değerine verdiği önemin azalmasından şikayet etmekte ve bunlardan birinde; “gaflet birçok kişinin gözünü bağlamış, Hak’yoluna dersiniz bir yufkalarına dahi kıyıp paylaşamaz hale gelmişler” demektedir.

Yunus Emre’nin Divan’ındaki şiirlerinde, Hz. Muhammed (S.A.V.)’in ümmetine karşı yardımseverliği alt teması ile yardımseverlik değerini işlediği tespit edilen bulgular aşağıdaki gibidir:

Cebrâîl da’vet kılınca Mi’râc’a Muhammed’i

Mi’râc’ında diledüğü ümmetinin varıdur

Sen ana ümmet olıgör o seni mahrûm komaz

Her kim anun ümmetidür sekiz Cennet yiridür

Her kim anun sünnet ile farzını kâ’im tutar

Ne diyem ki ‘âkibet sorı hisâbdan beridür

Suçlu suçsuz günâhkar şefâ’at andan umar

Ol Cehennem'de yananlar münkirün inkârıdır (Tatçı, 2013, s. 121b) (81/3-6)

'Âlem fahri Muhammed Mi'râc'a agdugında

Çalap'dan diledüğü ümmetine azıkdur (Tatçı, 2013, s. 126b) (86/6)

Yunus Emre yukarıda ki bulgu gurubunda yer alan ilk şiirinde: “Cebrail (a.s) Hz. Muhammed (S.A.V.)’i miraca davet etmiş ve Peygamber Efendimiz miraçta ümmetinin iyiliğini dilemiştir. Böyle ulu bir divanda dahi kendisi için bir şey dilemektense ümmetinin affını ve iyiliğe ulaşmasını, onların mahşer günü kendilerine azık edebilecekleri şeyleri dileyen bir Peygambere sahibiz.” diyerek insanlara O’nu anlatmış ve yardımseverliğini vurgulamıştır. Yine bu konuda da insanlara yol gösterip rehberlik ederek: “Eğer sizde ona layık bir ümmet olursanız, sizden yardımını esirgemeyecektir. O’nun sünnetine uyan ve O’nun ilettiği Allah’nın farzlarını yerine getiren kimselerin yeri sekiz cennetten biridir. Suçlu, suçsuz, günahkâr günahsız herkes O’ndan yardım umar, o cehennemde yananlar ise inkârcılardır.” demiştir. Yunus Emre söz konusu şiiriyle, Hz. Muhammed (S.A.V.)’in yardımlarına nasıl mazhar olunacağını da açıklamıştır. Yunus Emre’nin tasavvufi felsefesinde “yardım” görebilmek için, bunu hak etmek gerekir. Yardımseverlik çok yüce bir erdemdir, fakat sınırları vardır, haketmeyene gösterilmez. Bu sınıra göre, bir canlıya ya da doğaya yapılan kötülüğe destek verilmez ve kötü niyetli kimselere yardım edilmez.

Divan’da yer alan şiirlerde, tasavvufi yaşamda yardımseverlik alt teması ile yer alan bulgular şunlardır:

Sohbet cânı semirdür hem ‘âşıkun ‘ömrüdür

Hak Çalab’un emrile erenün himmetidir (Tatçı, 2013, s. 64b) (34/4)

Hak ere benüm didi varlığın erde kodı

Erenlerün himmeti yirden göge direkdür (Tatçı, 2013, s. 124b) (84/5)

Kimseye hor bakmagıl hergiz gönül yıkmagıl

Yitmiş iki milletde dervişlik yarı gerek (Tatçı, 2013, s. 196b) (142/4)

Yunus Emre yardımseverlik değerini, Yaratıcı ve Peygamber’den sonra “mürşit, er, erenler, sultan” gibi kavramlarla andığı, manevi anlamda ilim sahibi ve

bilgin kimseler olan tasavvuf öğreticilerinde de gördüğünü şiirlerinde açıkça ifade etmiştir. Yukarıda yer alan bir beyitinde de görüldüğü üzere; “İlim sohbetleri insanın ruhunu besler, âşıkların ömrüdür, Hak’kın emri ile erenlerin yardımudur” diyerek, tasavvuf öğreticilerinin yardımlarının kaynağını ve şeklini belirtmiştir. Yunus Emre, tasavvuf eğitiminde ilerlemek ve ilahi aşka ulaşmak isteyen kimselerin kendilerine bir rehber edinip onunla “birlikte öğrenerek” ilerlemeleri gerektiğini savunmakta ve bu rehberleri eren, mürşid, dost, arif, ulu sıfatlarıyla ifade etmektedir. Yunus; “Hakk’ın, erenlerin kalbine sevgisini ve merhametini koyduğunu, onların kalbinde varlık sıfatları aracılığıyla yer alıp, kendisi gibi gördüğünü ifade etmekte ve erenlerin manevi yardımlarının, tasavvuf yolundaki kişiler için yerden gökyüzüne uzanan direk gibi büyük bir destek olduğunu” söylemektedir. Bu konuya başka bir şiirinde açıklık getiren Yunus Emre; “Kimseye hor bakmayın, asla gönül yıkmayın. Yetmiş iki millete dervişlik yardımı gerektir.” beyitiyle, insanların dervişlerin yardımına ihtiyaç duyduğunu doğrudan ifade etmiştir.

4.8. Çalışkanlık Değeri İle İlgili Bulgular ve Yorumlar

Çalışkanlık kelimesinin sözlük anlamı (TDK, 2021); “Çalışkan olma durumu, faaliyet”tir. Canlı yaşamının olduğu her yerde ihtiyaç kavramı da vardır. Canlılarda, ihtiyaçları giderme dürtüsü veya düşüncesiyle bir hedef oluşur ve bunu gerçekleştirmek için ihtiyacın yapısına uygun bir yol seçilir. İhtiyacın yanında içgüdü, arzu, istek, zorunluluk gibi faktörlerde hedefe ulaşma gerekliliği sonucunu doğurabilir. Hedefe ulaşmak adına ortaya çıkan hareket, çaba, iş, gayret, sabır, emek vs. gibi yollarla harcanan enerjinin miktarı, çalışkan olma veya olmama durumu olarak ifade edilir. Çalışmak; “1.Bir şeyi oluşturmak veya ortaya çıkarmak için emek harcamak. 2.Herhangi bir iş üzerinde olmak. 3.İşi veya görevi olmak, bulunmak.(...) 5.Bir şeyi yapmak için gereken çarelere başvurmak, o şeyi gerçekleştirmek için kendini zorlamak, çaba harcamak. 6.Bir şeyi öğrenmek veya yapmak için emek vermek” (TDK, 2021) gibi anlamlara gelmektedir.

Yunus Emre’nin Divanı’nda “çalışkanlık” değeri; *ümitli olma ve rehber edinmenin çalışkanlıkta önemi, çalışkanlıkta sürekliliğin önemi, kişiyi çalışkanlıktan alıkoyan aldaticılar, tahsil yapma konusunda çalışkanlık, azim, çaba, emek ve gayret kavramları ışığında çalışkanlık, çalışkanlık ve saygınlık ilişkisi, çalışkanlık değerinin bireyin yazgısına etkisi* gibi geniş bir alt tema ile ayrıntılı bir şekilde yer bulmuştur.

Yunus Emre'nin Divan'ındaki şiirlerinde *ümitli olma ve rehber edinmenin çalışkanlıkta önemi* alt teması ile yer aldığı tespit edilen bulgu şu şekildedir:

Tag ne kadar yüksegise yol anun üstinden aşar

Yûnus Emrem yolsuzlara yol gösterür vü hoş ider (Tatçı, 2013, s.120) (80/6)

Yunus Emre, dünya hayatında boşluğa düşerek hedef oluşturmakta zorlanan insanları yolsuz diye nitelemekte, onlara yol göstererek onların mutluluğa ulaşmalarına ve hayatlarını kolaylaştırıp güzelleştirmelerine katkı sağlamaktan mutluk duyduğunu belirtmektedir. Yunus Emre, “Dağ ne kadar yüce olsa yol üstünden aşar” (TDK, 2022) atasözünü ifade ederek, insanlara ümitle ve yılmadan çalışmaya devam etmeleri konusunda telkinlerde bulunmuş, aşılması imkânsız görünen güçlüklerin dahi aşılabileceğini açıklamıştır. Yunus Emre atasözüne yer verdiği bu beyitiyle, insanlara öğütlediği çalışkanlık değerinin aynı zamanda içselleştirilmesi için destek olmuştur.

Yunus Emre'nin Divan'ında yer aldığı tespit edilen bir diğer alt tema ise, *çalışkanlıkta sürekliliğin önemi* şeklindedir. Bu alt temaya dair bulgu şu şekildedir:

Sular gibi seyreyle bir yirde karâr itme

Alçaklara ak yüri 'ummâna irişince (Tatçı, 2013, s. 398b) (309/2)

Yunus Emre çalışkanlık değerinin özünün hareket olduğunu vurgulayarak, sular gibi bir çukurda birikip hareketsiz kalmamayı, alçaklara akarak sonsuz sevgiye ulaşana kadar sürekli ilerlemeyi ve pes etmemek gerektiğini öğütler. Su, hareketsiz kalırsa kirlenir, fakat akan su temizdir. Çalışkanlık değeri de insanların kalbini temizleyerek, onları dürüstlüğe ve doğruluğa ulaştırır. Çalışkanlık değerinde süreklilik önemlidir, insanı başarıya ulaştıran şey bir anda çok çalışıp nitelsiz çok iş bitirmekten ziyade, o işi zamana yayarak sürekli hale getirip tamamlamaktır.

Yunus Emre, eserinde çalışkanlık değerini çok geniş bir çerçevede ele almıştır. O'nun, eserindeki şiirlerde *kişiyi çalışkanlıktan alıkoyan aldaticılar* alt teması ile çalışkanlık değerine yer verdiği tespit edilen bulgular şu şekildedir:

Menzili irak bu yolun bu yola kim varası

Müşkili çok bu halin bunu kim başarısı

Bu yola yarak gerek çok eksük gerek gerek

Key demür yürek gerek bu sarp yola giresi

Îmân aldanguçları bilün çokdur bu yolda

Nefsine uyanların gitmez yüzi karası (Tatçı, 2013, s. 485b) (375/1-3)

Çün 'akıl fenaya vara delü ola ne başara

Delülere sensin çâre delü oldum pes n'itmeyem (Tatçı, 2013, s. 250b) (183/4)

Yunus Emre başarının önündeki engelleri dile getirdiği bir şiirinde, hedefe giden yolda aldatıcı düşüncelerin ve nefsin vesveselerinin çok olacağını açıklamıştır. İnsan, zorluklar karşısında yılgınlık gösterip nefsin; “Bu yolun varacağı yer çok uzak, zahmeti çok fazla bu yola azıksız çıkılmaz, bu dik ve zor yolu tamamlamak için demir gibi sağlam bir yürek gerek, bunu kim başarabilir ki?” gibi hayıflanmalarına kapılarak kendi kendini aldatmamalıdır. Çünkü bu gibi durumlar kişinin hedefine ulaşmasını engelleyecek ve bu başarısızlık insanın yüzünde sonsuza kadar kara bir leke olarak kalacaktır. Yunus Emre, çalışkanlık değerinin önündeki engellerin kişinin kendi düşüncelerinden kaynaklandığını, kişinin çalışkanlık değerine sahip olmak için öncelikle bu düşüncelerden kurtulması gerektiğini söylemektedir. Eğer akıl nefsin eline düşerse, kişi deli olacak ve hiçbir işi başaramayacak hale gelecektir. Bu nedenle, nefisle mücadelede pes etmeye yer yoktur. Yunus Emre, nefsin akla hükmetmesiyle, aklın nefsin elinde oyuncağa döneceğini ve çalışkanlık değerinin baltalanacağını savunur.

Divan’da, *tahsil yapma konusunda çalışkanlık* alt teması ile yer aldığı tespit edilen bulgu şu şekildedir:

Dört kitâbun ma'nîsin okıdum tahsil kıldım

İşka gelicek gördüm bir ulu heceyimiş (Tatçı, 2013, s. 171b) (124/9)

Çalışkanlık değeri, erdemli kişilerin sahip olduğu en kıymetli özelliklerden biridir. Yunus Emre’de, erdemli kişilerin ancak çalışkanlık değerine tutunarak aşka ulaşabileceğini, kendisinin de bu uğruda çok çalışarak dört ilahi kitabı okuyup bitirdiğini ve ilahi aşka ulaşmak için emek verdiğini ifade etmektedir. Aşkın ne kadar ulu bir hece ve yüce bir değer olduğunu, ona ulaşınca anladığını söyleyen Yunus

Emre'ye göre; çalışkanlık değeri, insanı daima daha iyiye, daha değerli ve yüce olana taşıyabilmektedir.

Yunus Emre çalışkanlık değerine ayrı bir önem vermekte, dünya ve ahiret hayatı için insanların bütün olumlu değerlerine sarılarak azimle yola çıkıp çaba sarfetmesi, gayret göstermesi ve emek vermesi gerektiğini ifade etmektedir. İnsanların etrafına bakıp kâinatı okuyarak dahi bilgi edinebileceğine değinen Yunus Emre, tabiatı seyrederek nasıl çalışkanlık değerine ulaşabileceklerini de açıklamaktadır. Yunus Emre'nin Divan'ında yer alan şiirlerinde; *azim, çaba, emek ve gayret kavramları ışığında çalışkanlık* alt teması ile yer aldığı tespit edilen bulgular şunlardır:

Görmez misin sen arıyı her çiçekden bal ider

Sinegile pervânenün yuvasında bal olmaya (Tatçı, 2013, s. 29b) (5/5)

Çeşmelerden bardagun doldurmadın korısan

Bin yıl anda turursa kendü tolası degül (Tatçı, 2013, s. 216b) (158/5)

Bu nesneyi terk eyledüm yürimege 'azm eyledüm

On'iki sünügüm yazarlar elde ele düşdi gönül (Tatçı, 2013, s. 208) (152/6)

Yüz bin Ferhâd külüng almış kazar taglar bünyâdını

Kayalar kesüp yol eyler âb-ı hayât¹² akıtmağa (Tatçı, 2013, s. 23b) (1/6)

Bu düenede dostdan artuk Yûnus nesne sevemedi

Bilmez misin gayretsüze dostu düşmân gülesini (Tatçı, 2013, s. 446b) (348/9)

Kahr erenler atıdur gayret dahı hil'atıdur

Erenler yayı katıdur okarı geçer kayadan (Tatçı, 2013, s. 346b) (265/2)

Yukarıda gruplandırılarak verilen bulgular arasındaki ilk beyitte (5/5); “Sen arıyı görmez misin? O, sabahtan akşama kadar doğada kanat çırparak ekmeğini kazanmak için emek verir ve her çiçekten bal yapar. Sinek ile pervanenin yuvasında bal yoktur.” diyerek, çalışıp emek verenin hedefine ulaşacağını, bolluk ve bereketle taçlanmış bir yaşama kavuşacağını ifade etmektedir. Ona göre; arılar çalışkanlık

¹² Âb-ı Hayât, insanı ölümsüz kıldığına inanılan ebedi hayat suyu.

değerine ulaşmak için örnek alınabilir canlılardır. İnsan, kâinatta her zaman ve her yerde kendisine olumlu özelliklerini örnek alabileceği bir şeyler görecektir, önemli olan bakmayı bilmektir. “Eğer çeşmenin önüne bir bardağı doldurmadan koyarsanız, bin yıl orda dursa da kendi kendine dolmayacaktır.” Bu, bir insanın o işi yapmasıyla olacak bir şeydir. Üşengeçlik edip bir şeyin kendi kendine olmasını beklemek yerine çalışmak ve olması ümit edilen şeyler için emek vermek gerekmektedir. Yunus Emre, “Ben bebeklik çağından sonraki bir dönemde yatmayı bırakıp yürümeye azmettim, çalıştım ve başardım.” diyerek, insanlara yaşamın gerekliliklerinden örnekler vermiştir. İki ayağı üzerine kalkıp yürüyebilmek, insanoğluna yaşamı idame ettirmek için sunulan bir yetenektir. Bu yeteneklerimizin farkına varsakta, azim ve çalışma olmadan onlardan faydalanamayız. O, yine aşkıdan dağları delen Ferhat’ı örnek göstererek, “yüz bin Ferhat taşçı kazmasını eline alıp dağların temelini kazar, kayaları kesip insana hayat veren suya yol yaparlar, hepsi bir amaç için çalışır ve zorlukları aşar” diyerek, çalışkanlık değeriyle aşılmayacak engel olmadığını ifade eder. Gayresiz insanlar her işte başarısız olacaktır, bu başarısızlıklarından dolayı dost düşman herkese karşı gülünç duruma düşeceklerdir. Yukarıdaki son beyitinde, bu yolun çok kahırlı olduğunu ve erenlerin bu uğurda çok gayret göstermesi gerektiği bilgisini somutlaştırarak veren Yunus Emre, “Kahr erenlerin atıdır, gayret ise onların hilatıdır.” demiş, bir diğer somutlaştırmada ise “Erenlerin yayı katıdır, okları kayadan geçer.” diyerek, onlardaki irade ile azmi yay ve okla açıklamıştır. Çalışkanlık değeri irade ve azmin göstergesidir. Yunus Emre, bir hedefe ulaşmak isteyen insanın; kalbinin, aklının, bedeninin ve ruhunun o hedefe ulaşmak üzere ortak karar kılmasının ve kişinin bu doğrultuda çaba göstermesinin gerekli olduğunu savunmuş, aynı zamanda da çalışkanlık değerinin yöntemini açıklamıştır.

Yunus Emre, insanın çalışkanlık değerine sahip olabilmesinde istek ve arzunun derecesinin de büyük rolü olduğunu, bunların yerine getirilemesi sonucunda elde edilen başarının kişiye saygınlık kazandıracağını vurgulamaktadır. Allah’a yakın olmak isteyen herkesin, gece gündüz bu uğurda çabalayıp gayret ederek, nefsinin istek ve arzularına sabırla tahammül göstermesi gerektiğini ve insanoğlunun yaşamının temel gayesi olan Allah aşkına ulaşabilmek için, çalışkanlık değerine ihtiyacı olduğunu belirtmektedir. Çalışkanlık değerinin ne kadar yüce bir erdem olduğunu bu şekilde vurgulamıştır. Divan’daki şiirlerde, çalışkanlık ve saygınlık ilişkisi alt teması ile ele alındığı tespit edilen bulgu şu şekildedir:

Ger toğrı turmazısa yolına irmezise

Kahrı hoş görmezise adı yok ad içinde (Tatçı, 2013, s. 381b) (295/23)

Yunus Emre alışkanlık değerini şiirlerinde çok geniş bir çerçevede ele almış, “kişinin hedefine ulaşmak için, doğruluk değerine sarılarak gayret göstermez ve zorluklara tahammül etmezse başarıyı yakalayamayacağını” söylemiştir. Bu durumdaki kişinin ise, “insanlar arasında adını anmaya değer saygın bir kimse olarak görülmeyeceğini ve erenlerden sayılmayacağını” ifade ederek, doğruluk değerine de alışkanlık değeri vasıtasıyla ulaşılabileceğini ortaya koymuştur.

Yunus Emre’nin Divan’ında, alışkanlık değerinin bireyin yazısına etkisi alt teması ile alışkanlık değeri kapsamında ele alındığı tespit edilen bulgular ise şu şekildedir:

Bin yıl cefâ ekmeyince Nh gibi

Tfnında gemiye bindrmeye

Kurbn olmayınca İsm’l gibi

Kimse in gökden ko indrmeye

Çobanlık itmeyince Mûsâ’layın

Kelm’m diyüp Tr’a göndermeye (Tatçı, 2013, s. 304b) (326/4-6)

Slaymn zenbl rdi kendü emegin yirdi

Anunıla buldılar bunlar peygamberliği (Tatçı, 2013, s. 465b) (361/4)

Yunus Emre insanlara, başarı için sabır, adanmışlık ve emek kavramlarının gerekli olduğunu ifade etmekte, bununla birlikte alışkanlık değerinin kişinin yazısına etkisini vurgulamaktadır. Tanrı; “Nuh (A.s.) gibi bin yıl cefa çekmedikçe, hiç kimseyi tufanında gemisine alıp kurtuluşa erdirmeyecektir. İsmail (A.s.) gibi kurban olmayı göze alıp büyük bir adanmışlıkla hazır vaziyette beklemeye koyulmadıka, kimse için gökten ko indirmeyecektir. Musa (A.s.) gibi çobanlık yapıp ekmeğini çalışarak kazanmadıkça, kimseyle konuşup onu Tur Dağı’na göndererek, orada İlâhî tecellye ulaştırmayacaktır” sözleri ile insanlara alışkanlık değerine sarılmaları gerektiği öğüdünü vermiştir. Peygamberlerin alışkanlık değerine

verdiği önemin yanı sıra, Tanrı katında da çalışkanlık değerinin ne derece kıymetli ve yüce bir erdem olarak kabul gördüğünü açıklamıştır. Zîra “Hz. Süleyman sazlıktan sele ve sepet ördü, kendi emeğini yerdî. Onunla buldular bunlar peygamberliği.” diyerek, doğruluk ve emek kavramlarının insanı yüce sıfatlara erİştireceğini belirtmiştir. Yunus Emre, Nuh (as.), İsmail (as.), Musa (as.) ve Süleyman (as.) Peygamberleri çalışkanlık değeri için rol model olarak sunduğu şiirleri; “Her insanın boynuna kaderini taktık. Kıyamet günü de onun için önünde açılmış olarak bulunacağı bir kitap çıkartırız” (Kur’an-ı Kerim 17:13) ayet-i kerîme’sini de işaret etmektedir. Çalışkanlık değeri, insanın bütün yaşamını etkileyebilecek bir değerdir.

4.9. Dayanışma Değeri İle İlgili Bulgu ve Yorumlar

İnsan sosyal bir varlıktır. İnsanların sosyalleşmesi yolundaki en önemli unsurlardan biri de dayanışma değeridir. İnsanların hayatı daha kolay ve yaşanılır kılma çabası, birbirlerinin desteğine olan ihtiyacını da artırmıştır. Dayanışma; “Dayanışmak işi, tenasüt.(...) Bir topluluğu oluşturanların duygu, düşünce ve ortak çıkarlarda birbirlerine karşılıklı bağlanması, (....)” (TDK, 2021) anlamlarına gelmektedir. Bir topluluğu oluşturan ve o topluluğun varlığını daimi kılan en temel bağ, o topluluğun bireylerindeki millet olma bilincidir. Millet kavramını oluşturan birlik, beraberlik, ortak düşünce, ortak çıkarları koruma, milli ve manevi kültür ve ülkü birliği gibi kavramlar dayanışma değeri çatısı altında oluşur. Millet olabilme bilincinin kökleri, dayanışma değerinden beslenmektedir. Dayanışma değeri sevgi, birlik ve beraberlik, saygı, sorumluluk, hoşgörü, çalışkanlık, dostluk, yardımseverlik, vatanseverlik, duyarlılık, adalet, barış, dürüstlük değerleriyle de ilişkilidir. Dayanışma, bir topluluğu millet olabilme bilincine ulaştırmanın yanında aynı zamanda toplulukların bir devlet kurabilmesinin de ilk şartıdır.

Türk milleti dayanışma değerini yaşam şeklinin doğal bir sonucu olarak edinmiş ve asırlardır daima bu değere sahip çıkmış, bu değer üzerine yaşamıştır. İbni Haldun’un, sosyal bilimlere kazandırdığı “asabiyet” kavramı göçebe yaşayan toplumlarda daha üstündür. Asabiyet, insanlar üzerinde birleştirici etkisi olan, onlar arasında birbirini koruma ve yardımlaşma duygusunu oluşturan, insanların eyleme yönelmelerini sağlayan bağıdır. Asabiyet kavramının göçebe toplumlarda daha fazla gelişmiş olması, onların yerleşik hayata geçen toplumlardan daha üstün kabul edilmesinin en temel sebebidir. Toynbee ise, Türklerin göçebe yaşam vasıtasıyla

edindiği bu örgütçülük ve disiplinli yaşama anlayışındaki gücün etkilerinin, yerleşik yaşama geçtikten sonra da aynı şekilde önemini ve yerini koruduğunu söylemiştir (Kışlalı, 2010, s. 55).

Yunus Emre'nin Divan adlı eserinde “dayanışma” değeri ile ilgili tespit edilen bulgular; *dayanışma içerisinde yaşama çağrısı, dayanışmanın önemi ve kişisel gelişime olumlu etkisi, doğru kişiler ile dayanışma içerisinde olma, sosyal yaşamda dayanışma, empatinin dayanışma üzerindeki etkisi* alt temalarından oluşmaktadır.

Yunus Emre, zorlu dünya hayatını daha kolay sürdürebilmek için insanlara şiirleriyle seslenerek, bütün insanlığa *dayanışma içerisinde yaşama çağrısı* yapmıştır. Bu alt temaya dair tespit edilen bulgu ise şu şekildedir:

Gelün ‘ummâna talalum isteyüp gevher¹³ bulalum

Satalum sarraf olalum zîrâ dükenmez kânımış

Eger bizden almazsanuz siz satunuz biz alalum

Zîrâ bizüm bu gönlümüz ser-mâyeli dükkân imiş (Tatçı, 2013, s. 167b)
(121/5,6)

Hakk’la birliğe ulaşmak gönül birliğinden geçer. Bu da dayanışma değerinin, Yunus Emre için ne kadar önemli olduğunu açıklamakla kalmaz, bütün insanlar için gerekliliğini ortaya koyar. Yunus Emre, bütün insanları hep birlikte ilahi aşka ulaşmak için dayanışmaya davet etmekte; “Gelin okyanusa dalalım, isteyip mücevher bulalım. Satalım sarraf olalım, çünkü bu tükenmez bir kaynak imiş.” dediği beyitinde; insanlara, birlikte aşk okyanusuna dalmayı, orada mücevher gibi değerli nesnelere ulaşp sonra bunları satarak başkalarının da faydalanmasını sağlamayı teklif etmekte ve bu aşk denen değerli nesnenin bitip tükenmez bir kaynak olduğunu ifade etmektedir. “Eğer bizden almazsanız, siz satın biz alalım. Çünkü bizim bu gönlümüz, sermayeli dükkân imiş.” beyitinde ise, insanın gönlü sermayeli bir dükkana benzer, bunu dayanışma içerisinde işletelim diyerek, insanın sadece dünya yaşamının zorluklarına karşı değil, ilahi ilme ulaşmak ve Tanrı ile birliğe erişmek için de dayanışma içerisinde olması gerektiğini savunmaktadır.

¹³ Mücevher, inci, esâs, öz.

Gelün tanşuk idelüm işi kolay tutalum

Sevelüm sevillelüm dünyâ kimseye kalmaz (Tatçı, 2013, s. 147b) (103/5)

Yunus Emre, ayırım yapmadan bütün insanlara dayanışma ve sevgi çağrısı yapmakta, “Gelin, tanışıp dost olalım, bütün işlerimizi dayanışma içerisinde birlikte göğüsleyip kolaylaştıralım, sevgi birliği sağlayarak yaşayalım ki bu dünya kimseye kalmaz.” diyerek, dostluk ve dayanışma değerlerinin özelliklerini de belirtmektedir.

Yunus Emre’nin Divan’ındaki şiirlerinde, *dayanışmanın önemi ve kişisel gelişime olumlu etkisi* alt teması ile ele alınan bulgu ise şu şekildedir:

Cânlular benden el alur cânsuzlar eri ne bilür

Hem virürler hem alurlar ben bir ulu dîvân oldum (Tatçı, 2013, s. 239b) (176/6)

Yunus Emre, yukarıda yer alan beyitinde dayanışmanın önemine ve bireysel gelişime olumlu etkisine şu şekilde açıklık getirmiştir; “Kalbini ilahi aşka ulaştırmak isteyenler benden el alır, kalbinde Allah sevgisi olmayanlar erenleri ne bilir. Erenler bana hem ilim kazandırırılar hem de benden ilim öğrenirler, ben bu dayanışma sayesinde ilmin en yücesi olan aşka eriştim ve ilahi bir dîvân oldum”. Yunus Emre burada, bütün şiirlerinin yer aldığı ve çalışmaya konu olan Divan adlı eserinin, dayanışma değerinin bir sonucu ve ürünü olduğunu açıklamaktadır. Yunus Emre’nin, dayanışma değerinin gerekçesini, önemini ve kazanımlarını açıkladığı yalnız bu iki beyiti dahi, O’nun dayanışma değerine verdiği önemi ve şiirlerinin değerler eğitimi açısından ne derece zengin olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Divan’da yer alan şiirlerde, *doğru kişiler ile dayanışma içerisinde olma* alt teması ile ele alındığı tespit edilen bulgular ise şunlardır:

Yûnus olma câhillerden ırak olma ehilerden

Câhil ne var mü’minise câhillikden kalur degül (Tatçı, 2013, s. 215b) (157/8)

Eksük olman ehillerden kaçâ görün câhillerden

Tanrı bî-zâr bahîllerden bahîl dîdâr görür degül (Tatçı, 2013, s. 215b) (157/2)

Turmuş ma’rifet söyler erene Yûnus Emrem

Yol eriyle yoldadur yolsuza yoldaş degül (Tatçı, 2013, s. 221b) (162/4)

Agu içerse nûş olsun süçi içerse hoş olsun

Yûnus ile yoldaş olsun gelsün Allâh'ına giden (Tatçı, 2013, s. 346b) (265/5)

İnsan, Kur'an'ın çizgisinde ilahi aşka ulaşmak ve gerçek âleme eriştiğinde o sonsuz yaşamda saadeti tatmak için çalışmalıdır. Bu sebeple insanlar, dünya hayatını İslam dini üzerine layığıyla yaşayıp, ortak amaca ulaşmak için birbirine destek olmalı ve dayanışma değerinin önemini iyi kavramalıdır. Yunus Emre; “Yunus olma cahillerden uzak olma Kamil İnsan'lardan. Cahil ne var mü'min ise, cahillikten kalır değil.” beyiti ile insanları dayanışma içerisinde yaşamaya teşvik etmiş, aynı zamanda dayanışma içerisinde olacakları kişileri de iyi seçmeleri gerektiği konusunda uyarmıştır. İnsan daima kendisini iyiye, güzele ve doğruya taşıyacak kişilere yakın olmalıdır. Dayanışma değerinin sınırları da olması gerektiğini savunan Yunus Emre; “İnsanlara cahil kimselerden uzak durmalarını ve aynı zamanda da iman sahibi ve tasavvufi bilgiye sahip, doğru yolda olan kimselerden uzak durmamaları gerektiğini söylemektedir. Tanrı'nın tamahkâr, haset ve cimri kimselerden rahatsız olduğunu ve bu kimselerin, Allah'ın Cemâli'ni göremeyeceğini açıklamakta, bu sıfatlardan kurtulmaları gerektiği konusunda insanları uyarmaktadır.” İnsan yakın çevresindeki kişilerin düşünce ve davranışlarından etkilenmektedir. Türk milleti, her zaman sosyal yaşam da olumlu kişilik özelliklerine sahip kimselerle dostluk edip, dayanışma içerisinde bulunmak gerektiğine önem vermiştir. Bu düşünce halk hikâyeleri, şiirler ve atasözleri gibi sözlü edebiyat ürünleri yoluyla gerekçeleriyle birlikte, gelecek nesillere aktarılmıştır. Yunus Emre'nin şiirlerinin dayanağını da; büyük ölçüde Kur'an-ı Kerim, Hadis-i Şerif'ler ve atasözleri oluşturmuştur. O'nun yukarıdaki şiirlerinde görülen düşüncelerinin de; “Üzüm üzüme baka baka kararır”(TDK, 2022) ve “Arkadaşını söyle, kim olduğunu söyleyeyim” (TDK, 2022) atasözleriyle örtüştüğü görülmektedir. Yunus Emre'de, insanlara bu yolda erenlerle, ariflerle ve yolu kendi yoluyla bir olan kimselerle dayanışma içerisine girip, çaba göstererek ilerlemek gerektiği öğüdünü verir. İnsanların, gittiği yolu belli olmayanlardan ve cahillerden uzak durmaları gerekir, çünkü onlar ancak insanı gideceği yolundan alı koymaya yararlar. Onların, yolu doğru olan kişilere bir faydası dokunmaz, aksine zararı olur. Bu uğurda insanlara seslenerek; “Allah'a ulaşmak için yola çıkanlar gelsin yoldaş olalım, zehir içerse bal olsun şarap içerse hoş olsun.” diyerek, yolu kendi yoluyla bir

olanları dayanışmaya davet etmiş ve bu yolu dayanışma ile aşmanın daha faydalı olacağına duyduğu inancı ortaya koymuştur. İnsanlar her zaman sevgiyle ve dostlukla birbirini desteklemeli, dayanışma değeri ile bu dünya hayatını daha yaşanılır kılmalı, birbirinin zorluklarına dayanak olup işlerini kolaylaştırmalıdır. Yunus Emre, tasavvufi eğitimi sırasında sadece kendi mürşidinden destek almamış, sürekli gezmiş, farklı illerde ve coğrafyalarda yaşayan ilim sahiplerinin de ilim bilgisinden faydalanmıştır. Ona göre dayanışma tek bir kişi ile ve tek yönlü de olmamalıdır. Yunus Emre, doğruluk üzerine yaşayan bütün insanlarla dayanışma içerisinde yaşamaya her zaman açık olduğunu ortaya koymuştur.

Yunus Emre'nin şiirlerinde, *sosyal yaşamda dayanışma* alt teması ile yer aldığı tespit edilen bulgular şu şekildedir:

Kulların köpri yaparlar hayr için

Hayrı oldur kim geçerler seyr için (Tatçı, 2013, s. 535b) (417/1)

Bir hastaya vardunisa bir içim su virdünise

Yarın anda karşı gele Hak şarâbın içmiş gibi

Bir miskîni gördünise bir eskice virdünise

Yarın anda sana gele Hak şarâbın içmiş gibi

Yûnus Emre bu dünyâda iki kişi kalur dirler

Meger Hızır-İlyâs ola âb-ı hayât içmiş gibi (Tatçı, 2013, s. 499b) (388/5-7)

Gözün görürken yi yidür eylemegil bunca 'özü

Bu dünyede hâsıl nedür hayreyle bâzârı vir al (Tatçı, 2013, s. 210b) (153/4)

İndük Rûm'ı kışladuk çok hayr u şer işledük

Uş bahâr geldi girü göçdük el-hamdüli 'llâh (Tatçı, 2013, s. 376b) (292/6)

Yunus Emre, yaratıcının insanlardan dünya hayatında hayır yapmalarını istediğini ve bu isteğin sosyal yaşamda dayanışma içerisinde olmayı gerektirdiğini vurgulamıştır. “Tanrı’nın kullarının dayanışma ile hayır için köprüler yaptığını, bunun hayrının ise; insanların yolculukları sırasında imar edilen bu yoldaki köprüden

geçerek, seyahat etmelerini kolaylaştırmak olduğunu” ifade etmektedir. Yunus Emre için, bayındırlık işlerine verilen destek ve önem, dayanışma değerine verilen önemi yansıtmaktadır. Yeryüzünde, yaşam alanlarını iyileştirmek adına yapılan köprü, yol, han, baraj vs. gibi hizmetler insan içindir. Hayır, iyilik yapma ve yardım etme anlamlarına gelmekte, insanların bu yollarla dayanışma içerisinde yaşamasını gerektirmektedir. Yunus Emre, dünya hayatında yapılan hayırların Tanrı katında mükâfatlandırılacağını ifade etmekte, “bir hastaya varıp bir yudum su vererek iyilik yapmak, ya da karşılaştığı bir yoksula ihtiyacı olan eski bir kıyafet, ayakkabı veya başka bir şey vererek yardım etmek gerektiğini” söylemekte, bunların sosyal yaşamda dayanışma örneği olduğunu belirtmektedir. Bütün bunların yanı sıra; “Dayanışma içerisinde yaşamayı kendisine ilke edinmiş, özellikle insanların desteğe ve yardıma en çok ihtiyaç duyduğu anlarda onlara destek olmuş kimselerin, kendileri dünyadan göçse de yaptıkları iyiliklerle isimleri hep dillerde söylenerek baki kalacaktır. Bu dünya iki kişi kalır derler. Onlar, insanlara dünya hayatındaki zor zamanlarında yardım ve iyilikleriyle destek olan ve bu iyiliklerinden dolayı ölümsüzlük suyu ile şerefliendirilen Hızır (A.s.) ve İlyas (A.s.)’dır.” diyerek, iyiliğin ve dayanışmanın önemi konusunda tarihi şahsiyetleri işaret etmiştir. Herkes, kazandığından başkalarına da yedirip, insanlarla bir şeyler paylaşmalı ve başkalarının da kendilerine sunduğu yardımları kabul edip, onların da hayır kazanmalarına destek olmalıdır. Yunus Emre, dünya hayatını bir nevi hayır pazarı şeklinde tanımlamış, dayanışma içerisinde bu pazardan en verimli şekilde çıkmak gerektiğini vurgulamıştır. Yunus Emre yukarıda yer alan bir beyitinde ise, Türklere özgü bir yaşam biçimi olan “konar-göçerlik” kültürüne yer vermiştir.

Yunus Emre’nin Divan’ındaki şiirlerinde, *empatinin dayanışma üzerindeki etkisi* alt teması ile dayanışma değeri kapsamında ele alındığı tespit edilen bulgular şu şekildedir:

‘Âşıklarun hâlini ‘âşık olanlar bilür

‘İşk bir gizlü haznedür gizlü gerekdür esrâr (Tatçı, 2013, s. 54b) (26/7)

Gelün hey dertlüler gelün bu derdümnden siz de alun

Dertlü bilür dertlü hâlin ya dertsüzler bunda n’eyler (Tatçı, 2013, s. 115b) (75/2)

Dayanışma değerinin en temel dayanağı “empati” yapabilmektir. Yunus Emre bu konuya açıklık getirdiği bir şiirinde, “Âşıkların halini ancak âşık olanlar bilir.” dizesi ile insanların birbirini gerçekten anlayabilmesi için, yaşamda aynı şeyi deneyimlemiş olmalarının gerekliliğini ifade etmiştir. Yunus Emre’ye göre, dayanışma içerisinde olan kişilerin birbirini gerçek mânâda anlamaları ve duygudaşlığa sahip olmaları, onlar arasındaki dayanışmanın derecesini ve etkililiğini arttıracaktır. Yunus Emre için, insanların birbiriyle dertlerini paylaşması dahi bir dayanışma göstergesidir. O, özellikle dertli insanlara, birbirinin dertlerine ortak olmaları konusunda çağrıda bulunmuştur, çünkü dertli kimsenin halini dert çekmeyen kimse anlayamayacak, dertsizler dertlilerin yanına uğramayacaktır. Yunus Emre söz konusu beyitinde, “dertli bilir dertli halini, dertsizler burda neyler” sözüyle, aynı zamanda “Tok açın hâlimden bilmez” (TDK, 2022) atasözüne de vurgu yapmıştır. Dayanışma değerine sahip olabilmek için, başkalarının derdiyle dertlenecek, hâliyle hâllenecek bir gönüle sahip olmak gerektiğini belirten Yunus Emre, böylece insanlara dayanışma değerine sahip olmanın yollarını göstermiştir. Yunus Emre’ye göre dayanışma, ortak bir düşünce, amaç, dert, engel, yaşam, güçlük gibi konular etrafında oluşmalıdır.

4.10. Barış Değeri İle İlgili Bulgu ve Yorumlar

Barış, iki kişinin dargınlık ve kırgınlıktan sonra aralarında oluşan kalbi, fikri ve davranışsal mesafenin karşılıklı sevgi ve anlayış içerisinde, uzlaşma yoluyla giderilmesidir. Barışın gerçekleşebilmesi için kişilerin sevgi, saygı, hoşgörü gibi olumlu erdemlere sahip olması gerekirken, hırs, kibir, haset, kin, münakaşa tutkusu gibi olumsuz tutumlardan da arınmış olması gerekir. Barış kavramı bireysel ilişkilerde gerekli olduğu gibi, toplulukları bir çatı altında birleştirici gücü bulunan devletler arası ilişkiler için de gereklidir. Devletlerin barış değerine uygun tutum sergilemesi, iç ve dış politikasını bu yönde oluşturması hem kendi toplumu hem de bütün dünya devletlerinin toplumları açısından oldukça gereklidir. Nitekim dünya da huzur ve güven ortamının sağlanması insanların yaşam alanındaki mücadelesini kolaylaştıran en büyük etkenlerdir.

Yunus Emre, yedi asır öncesinden insanlığa sevgi, barış, hoşgörü, saygı, kardeşlik çağrısı yapmış, ‘insanlığın barış elçisi’ olarak gönüllerde yer etmiştir. Yunus Emre’nin Dîvan adlı eserinde “barış” değeri ile ilgili tespit edilen bulgularda; *barış*

içinde yaşama çağrısı, sözün barış üzerindeki etkisi, her koşulda barışçıl kalabilme, size taş atana siz gül atın anlayışı ile barış, kin duygusundan kurtulma, miskinlikte barış, fitneden uzak olma, kolmaş ve müfsidden (barış ortamını bozan kişilikler) uzak olma gibi alt temalar yer almaktadır. Yunus Emre, şiirleriyle bütün dünyaya evrensel barış ve insanlık sevgisi adına çağrıda bulunmuş bir barışseverdir.

Yunus Emre'nin Divan'ında yer alan şiirlerinde, *barış içinde yaşama çağrısı* alt teması ile barış değeri kapsamında ele alındığı tespit edilen bulgu şu şekildedir:

Beri gel barışalum yadisan bilişelüm

Atumuz eyerlendi eşdük el-hamdüli'llâh (Tatçı, 2013, s. 376b) (292/5)

Yunus Emre yukarıdaki beyitinde; “Beri gel barışalım, yabancıysan tanışalım, atımız eğerlendi ve bu dünyada bir yola çıktık, hepimiz bu yolun yolcuyuz, Elhamdülillah.” sözleriyle insanlığı barışa, dostluğa ve kardeşliğe davet etmiştir. Yunus Emre'nin evrensel barış çağrısı ve insanlık sevgisinin açıkça görüldüğü bu beyiti, O'nun barış değerine verdiği önemi açıklar niteliktedir.

Divan'da yer alan şiirlerde, *sözün barış üzerindeki etkisi* alt teması ile ele alınan bulgu ise şu şekildedir:

Söz ola kese savaşı söz ola bitüre başı

Söz ola agulu aşı balıla yag ide bir söz (Tatçı, 2013, s. 146b) (102/2)

Yunus Emre, söz söylemenin büyük sorumluluk gerektirdiğini, “bir sözün bir savaşı bitirebilecek güce sahip olduğunu ve aynı zamanda bir sözün de kişiyi başından edebileceğini belirtmiş,” söylenen sözün manası ile birlikte sevgi dili ve saygı dilinin barışçıl yaşam için önemli olduğunu vurgulamıştır. “Güzel ve iyi bir sözün zehirli yiyeceği dahi yağ ile bala çevirdiğini” söyleyen Yunus Emre, dilin insan kalbinin ve aklının aynası olduğu görüşündedir. Dilimizle ne ekersek onu biçeceğiz, barışçıl bir dil kullanırsak barışı buluruz, aksine bir dil kullanırsak yine bunun getireceği olumsuz sonuçlara katlanmak zordunda kalırız.

Yunus Emre'nin Divan'ında yer alan şiirlerde, *her koşulda barışçıl kalabilme* alt teması ile ele alındığı tespit edilen bulgu ise şu şekildedir:

Dervîş gönülsüz gerekdür sögene dilsüz gerekdür

Dögene elsüz gerekdür halka berâber gerekmez (Tatçı, 2013, s. 156b) (111/2)

Yunus Emre'nin barışçıl kişiliğinin temelinde Allah sevgisi ve tasavvufi hayatının getirdiği o engin saygı ve hoşgörü duygusu vardır. Bu duygular O'nda öylesine bir derinlik kazanmıştır ki, kötülüğe karşı dahi saygı ve hoşgöründen uzaklaşmadan sabır gösterip, barış değerini elden bırakmamak gerektiğini savunmuştur. Yunus Emre'ye göre; “Dervişlerin kalbini yok sayması gerekir ki kimseye incindim dahi demesin, dervişler sövene karşı kızıp kötü söz sarfetmeyen, dövene karşı aynı şekilde karşılık verip el kaldırmayan, bu kötü davranışları sergileyen kişilere uymayan bir akla ve iradeye sahip olmalıdır.”

Yunus Emre'de, insan sevgisi ile birlikte barış ve kardeşlik duygusu öyle derin bir halde kendini göstermiştir ki “hiç tanımadığı insanların dahi iyiliklerini istemiş” (Tatçı, 2013, s. 38b) (13), bununlada kalmamış kendi hayatını hiçe sayarak saygısızlıklara, acılara ve zulümlere karşı dahi derin bir tevazu ile boyun eğip, çizgisini bozmadan insanlara kollarını barışla açmıştır. Yunus Emre'nin Divan'ındaki şiirlerinde, *size taş atana siz gül atın anlayışı ile barış* alt teması ile barış değeri kapsamında ele alındığı tespit edilen bulgular şu şekildedir:

Her kim bizi yererise Hak dilegin vîrsün ana

Urmagıla kasd idenün düşem öpem ayağını

Kim bize taş atarisa güller nisâr olsun ana

Çırâguma kas idenün Hak yandursun çırâgını (Tatçı, 2013, s.486b) (376/4,5)

Bu anlayış korkaklıktan ya da güç yetireremekten değil, Yunus'un insan nefsi ile mücadele etmenin ne kadar zor olduğunu onu aşmak için insanların çok büyük bir irade göstermesi gerektiğini bilmesinden kaynaklanan bir derinliktir. Yunus Emre'nin; “ Her kim bizi kötülese ve aşağılasa dahi, o kimsenin bu dünyada ne dileği varsa Hak kendisine bütün dileklerini versin. Vurarak canımızı yakmaya kastedenin önünde düşüp ayağını öpeyim. Kim bize taş atarsa onun başından aşağı güller saçılıns. Işığımı söndürmeye kast edenin, Hak ışıklarını yakıp aydınlığa çıkarsın.” sözlerinden de anlaşılacağı gibi, Yunus'un barış çağrısı ve insana saygısının temelinde merhamet duygusu yatmaktadır. Merhamet, bir canlıya duyulan aşırı sevgi karşısında, onun kötülüğüne, zor durumda kalmasına, acı çekmesine ve üzülmesine sevgi besleyen

gönlün el vermemesi durumudur. Merhamet duygusu olan insanlar, her zaman barışçıl ve başkalarına zarar vermekten çekinen kimselerdir.

Yunus Emre'nin Divan'ındaki şiirlerinde, *kin duygusundan kurtulma* alt teması ile ele alındığı tespit edilen bulgu şu şekildedir:

Îmân durur cân çerâğı gevde durur cân turagı

Kîn durur îmâna yagıgelse giderür îmânı

Eger kîne tutarısan gitdi senden îmân dahi

Bi'llâhi ol Tanrı hakı yokdur bu sözün yalanı (Tatçı, 2013, s. 528b)
(412/11,12)

Yunus Emre, insanlığı barış içinde yaşamaya çağırırken sadece olumlu erdemleri telkin etmekle kalmamış, insanların barış duygusunu baltalayan olumsuz duygu, tutum ve davranışlara da değinmiştir. Bunların başında da kibir ve kin duygusu gelmektedir. Yunus Emre'ye göre, insanlar barışçıl olabilmenin önündeki en büyük engellerden olan bu duygulardan kalbini arındırmalıdır. Kibir, insanın kendisini beğenmesi, sadece kendisi için yaşaması bütün çevresine karşı duyarsızlaşması, kendi istek ve arzularını herşeyin üzerinde tutması ve bu uğurda her şeyi göze alması demektir. Kibir, insanları her türlü haksız ve hukuksuz davranışa sevk edebilecek bir duygudur. Kibirli kişilerin hal ve davranışları insanlar arasında ikilik doğurur ve birbirlerine karşı kin duygusu beslemelerine sebep olur. Kin duygusu, insanların bir duruma, davranışa veya şahsa karşı oluşan anlık öfkelerini bastıramayarak beslediği öç alma duygusu ile ortaya çıkan gizli düşmanlıktır. Düşmanlık beslenen yerde barış kavramından söz etmek imkânsızdır. Yunus Emre; “Kin, insanın ruhunun ışığı olan imanın da düşmanıdır. Eğer bir kalbe kin girerse, o kalpten iman dahi çıkar gider. Bu söz yalan değil aksine gerçektir, üstelik Tanrı'nın buyruğudur.” sözleriyle insanları bu konuda uyarmıştır.

Yunus Emre, kibir ve kinden kurtulmanın ancak “miskinlik” ile gerçekleşeceğini savunmuştur. Miskinlik kavramı, günümüzde; tembel, mıymıntı, uyuşuk, üşengeç kişi anlamlarında kullanılsa da, Yunus Emre bu kavramı bu anlamda kullanmamıştır. Yunus Emre'nin şiirlerinde ifade ettiği “Miskinlik” kavramının sosyal anlamdaki karşılığı; kişilik olarak aşırı tevazu sahibi, kin ve kibirden arınmış,

etrafına zararsız ve görünüş olarak fakir, sefil, acınası kimsedir. Yunus Emre'nin kullandığı “miskinlik”, tasavvufi anlamda ise; benlik terkine ulaşmış, kâmil insan demektir. Yunus, tasavvuf hayatı gereği nefesine hükmedebilmek için; onunla, miskinliğe bürünerek mücadele etmiştir.

Yunus Emre'nin Divan'ındaki şiirlerinde, *miskinlikte barış* alt teması ile barış değeri kapsamında ele alındığı tespit edilen bulgu ise şu şekildedir:

Kimseye düşmân tutmazuz agyâr¹⁴ dahı yârdur bize

Kanda ıssuzlık¹⁵ varısa mahalle vü şârdur bize

Adumuz miskindir bizüm düşmanumuz kimdür bizüm

Biz kimseye kîn tutmazuz kamu ‘âlem yârdur bize (Tatçı, 2013, s. 428b)
(333/1,2)

Yunus Emre, yukarıdaki şiirinde biz diyerek kendisini de içine dahil ettiği Erenlerin, miskinliğe sarılarak barış değerine verdiği önemi şu şekilde açıklamıştır; “Biz kimseye kin tutmayız, hiç tanımadığımız insanlar ve Müslüman olmayan kişiler dahi dosttur bize, nerede Yaratıcının sıcaklığı ve eseri var ise, orası mahalle ve şehirdir bize. Adımız miskindir bizim düşmanımız kimdir bizim, biz kimseye kin tutmayız, yeryüzündeki bütün insanlar sevgilidir bize.” Yunus Emre, bu dizelerinden de anlaşılacağı üzere, kesin bir dille barışçıl olduklarını belirtmiş ve bütün insanlığı barışla kucakladıklarını ilan etmiştir. Yunus Emre için, insanlara sevgi ile bakmaya ve barışla yaşamaya engel olan nefsin bütün sıfatları insana yükür. Yunus Emre, bu yükten kurtulup feraha eriştiğini, “nefsinin ciğerini dağlayıp kalbindeki kibri ve kini yıktığını, bir ağlayıp bir gülererek mutluluktan ırmak gibi çağıladığını” (Tatçı, 2013, s. 257b) (187/2) söyleyerek, aynı zamanda bu durumundan duyduğu mutluluğunu ve coşkusunu dile getirmiştir. Miskin insan, sosyal yaşamda daima barış yanlısıdır.

Yunus Emre'ye göre nefsin çerisi bir beş değildir, onun çerisi çoktur. O, şiirlerinde insanların barış içinde yaşamasına engel olan fitne ve fesat sıfatlarını terk etmenin önemini de açıklamıştır. Fitne; geçimsizlik, karışıklık çıkartmak, kargaşa yaratmak, arabozmak amacıyla nefsin insanın kalbine getirdiği huzursuz edici ve

¹⁴ Yabancılar, hiç tanımadığımız insanlar.

¹⁵ Sıcaklık, hareket.

kışkırtıcı duygudur. Fesat ise, iyi niyeti yok sayıp her şeyi olumsuz, kötü anlamda yorumlama işidir. Fesatlık, fesadı çıkaran kişiye atfedilen kişilik özelliğidir ve düzensizlik çıkaran, herşeyi bozan, bozgunculuk yapan kimseler için kullanılır. Yunus Emre'nin *fitneden uzak olma* alt teması ile ele aldığı tespit edilen beyitleri ise şunlardır:

Erenler nefesidür devletümüz

Anunçün fitneden olduk selâmet (Tatçı, 2013, s. 47b) (20/8)

Nazar gitdi tama 'kopdı nazar yirin tama 'tutdı

Basduk yirde fitne bitdi işletdi yine nefsânî (Tatçı, 2013, s. 528b) (412/9)

Yunus Emre, “erenler nefesini kendisine devlet olarak görmekte ve onun sayesinde fitneden kurtulduğunu” belirtmektedir. Bu duruma bir diğer beyitlerinde şu şekilde açıklık getirmektedir; “Erenlerin yardımı kesilirse dünya hayatına ve mülküne aşırı düşkünlük başlar. Nefis tekrar kalbe yerleşmeye fırsat bulur ve bastığımız her yerde fitne biter. Dünyada iyi amelli insan kalmaz dünyayı fesat işler sarar.” buradan da anlaşılacağı gibi Yunus Emre'ye göre, en büyük bozguncu nefistir.

Divan'da yer alan şiirlerde, *kolmaş ve müfsidden (barış ortamını bozan kişilikler) uzak olma* alt teması ile ele alınan bulgular şunlardır:

'İşkıla gelen erenler içer aguyı nûş ider

Topuga çıkmayan çaylar deniz ile savaş ider

Biz bu yoldan üşenmedük erenlerden usanmaduk

Kimseyi yavuz sanmaduk her ne ider kolmaş ider

Kolmaşa virdük sözini söz ile doğdük yüzini

Yaban cânâvârı gibi bilinler andan şeş eder

Bu sohbeta gelmeyenler Hak nefesi almayanlar

Sürün anı bundan gitsün tururısa çok iş ider

Câhildür ma'niden almaz oturur karârı gelmez

Öleceğini hiç sanmaz yüz bin yıllık teşviş ider (Tatçı, 2013, s. 120b) (80/1-5)

Sen kandasın teslîm ile kamulardan aşağı dur

Usan olma bu sözümden gör müfsidi nice kızar (Tatçı, 2013, s. 123b) (83/3)

Yunus Emre, şiirlerinde mecâzi anlamda savaş sözcüğünü kullanmış ve bunun yanı sıra savaş kavramının olumsuz bir kavram olduğunu vurgulamıştır. Sosyal yaşamda barış değeri üzerine yaşamı olumsuz etkileyen kişilikleri ele aldığı yukarıdaki şiirinde ise; “Biz bu yoldan üşenmedik, erenlerden usanmadık.” diyerek, öncelikle Allah yolunda ilim öğrenen kimselerin barış değeri üzerine yaşadığını bildirmiştir. Tasavvuf yolunun zorluklarından kaçmadıklarını, kendi dost meclisindeki kişilerin birbirine doyumsuz bir sevgi ve sonsuz saygı ile bağlı olduğunu, hatta birbirlerinden sıkılıp uzaklaşmayı dahi düşünmediklerini ifade etmiştir. Yunus Emre’ye göre: “Erenler, hiç kimseye kötü insan, fenalık yapan kişi gözüyle bakmazlar. Toplumda ve meclislerde düzeni bozmak için, her ne yapılsa onları hilekâr kimseler yapmaktadır. Erenler, böyle hilekâr kimselerin barışı baltalamalarına müsaade etmezler ve onlara gereken cevabı verirler. Erenler sohbetine gelmeyen ve sürekli bu şekilde düzen bozanları bütün insanlar kendilerinden uzaklaştırmalıdır. Çünkü onlar çok kötü işler yapamaktan hiçbir zaman geri durmadıkları gibi cahillikten kurtulmak için de hiç çaba göstermezler. Sorgulayarak yaşamın anlamını bulmayı bilmez, Hakk’a kulluk etmek için doğru insan olmak gerektiğini de anlamazlar. Bu sebeple onlar, Hakk’ın buyruklarını tutcak kimseler değildir. Öleceklerini hiç düşünmeden, bir kişiyi yüz bin yıl insanın kalbinden çıkmayacak şüphelere sürükleyecek şeyler yapıp, kötü anlamda etkileyecek kabiliyete sahiptirler. Herkesin, bunlara karşı tedbirli olması ve bunların tuzağına düşmekten kendini sakınması gerekmektedir.” Yunus Emre bir beyitinde insanlara; “Siz nerede, hangi şartlarda olursanız olun, Hak’ka dayanıp halka karşı alçakgönüllü olun. Gaflete düşüp bu sözlerime uymamazlık etmeyin ki, halkın arasına nifak tohumu eken arabozucu kimselerin nasıl öfkелendiğini göreceksiniz.” diyerek insanları sağduyulu olmaya ve barış değerine sarılmaya davet eder.

4.11. Sorumluluk Değeri İle İlgili Bulgu ve Yorumlar

Sorumluluk değeri, hem bireysel yaşamın daha etkili ve yetkin sürdürülebilmesi için hem de sosyal yaşamın daha sağlam bir temelde oluşturulup verimli kılınabilmesi açısından yadsınamaz bir öneme sahiptir. Sorumluluk (TDK,

2022); “Kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi, sorum, mesuliyet” demektir. Bir diğer ifade ile kişinin kendi iradesi ile ya da iradesi dışında; bir davranış gerçekleştirmenin, bir iş ve görevi yerine getirmenin aidiyetinin kişiye addedilmesi halidir. Kişi, bu davranış veya olayların sonuçlarını üstlenerek olumlu neticelerin güzelliğini ve mutluluğunu yaşamına katmakla birlikte, olumsuzlukların ve eksikliklerinin de getirdiği sıkıntılara katlanmak durumundadır. Bazı durumlarda ise kişi, sorumluluk alanına giren davranış veya olayların hesabını vermekle yükümlüdür. Sorumluluk değeri kapsam olarak çok geniş bir yelpazeye sahiptir. Bu kapsamı sınıflandırarak ele almak gerekirse bireyin; kendisine karşı sorumlulukları, ailesine karşı sorumlulukları, içinde yaşadığı topluma karşı sorumlulukları, bağlı bulunduğu devlete karşı sorumlulukları, doğal çevrede bulunan canlılara karşı sorumlulukları, yeryüzünde kendisinden sonra yaşayacak olan gelecek nesillere karşı sorumlulukları vs. şeklinde sıralanabilir. Bunların yanı sıra bireyin gelişim düzeyine bağlı olarak bireysel ve sosyal sorumlulukları yaş ve zamana göre farklılaşmakla birlikte, bireylerin sahip olduğu sosyal statülerinin doğal sonucu şeklinde toplumlarda ortaya çıkan sosyal normlar bağlamında da çok çeşitli sorumlulukları vardır. Sonuç olarak sorumluluk değerini; bireylerin kendilerine karşı sorumlulukları, insana karşı sorumlulukları (toplumsal ve evrensel bağlamda), doğal çevreye karşı sorumlulukları, kurumsal yapılara karşı sorumlulukları, gelişim döneminin gerektirdiği sorumlulukları, sosyal normlara bağlı sorumlulukları ve özel bir düşünce biçimi olarak tanrıya karşı sorumlulukları şeklinde sınıflandırmak mümkündür.

Sorumluluk değeri, öğrenilebilen ve geliştirilebilen bir değer olarak dinamik bir özelliğe sahiptir, bu özelliğiyle de zamana ve toplumların gelişmişlik düzeylerine uyumunu daima koruyabilmektedir. Sorumluluk değeri ilk insandan günümüz insanına kadar varlığını korumuş, aynı zamanda değişen ve gelişen dünya düzeni içerisinde özünü de koruyarak zamanla kapsamını genişletmiştir. İnsanlık adına sorumluluk değerinin özü bireyin tanrıya ve kendisine karşı olan sorumluluğudur. Örneğin, davranış kalıbı olarak sorumluluk değerini ele alacak olursak söz bir davranış biçimidir. Bir bireyin, dili açısından kendi sorumluluklarının farkında olmasının, ayrıca anlam ile üslup açısından bu farkındalığına uygun söz söylemesinin temelinde tanrıya ve kendisine karşı sorumluluğu vardır. Birey, bu sorumlulukları kapsamında kendine özgü bir düşünce yapısı ve davranış kalıpları oluşturacak,

böylece diğer insanlara karşı sorumlulukları da şekillenecek ve diğer insanlara karşı dilde de sorumluluk sahibi olacaktır. Sorumluluk değeri, basit devinimsel hareketler olarak sadece insanların davranışlarında değil, düşünce yapısında ve karakterinde de yer edinen, içselleştirilen bir değerdir.

Yunus Emre'nin Divan'ında "sorumluluk" değerini; *bireyin tanrıya, kendine ve insanlığa karşı sorumlulukları, dil ve iletişimde sorumluluk, anne ve babaya karşı sorumluluk, mesleki sorumluluk, milletine karşı sorumluluk* açısından ele aldığı tespit edilmiştir.

Yunus Emre'nin Divan'ında yer alan şiirlerinde, *bireyin tanrıya, kendine ve insanlığa karşı sorumlulukları* alt teması ile ele alındığı tespit edilen bulgular şu şekildedir:

Yitmiş iki millete suçum budur Hak didüm

Korkı hıyânetedür yâ ben niçün kızaram (Tatçı, 2013, s. 233b) (171/5)

Beni bunda viribiyen bilür ben ne işe geldüm

Karârum yok bu dünyâda giderem yumışa geldüm (Tatçı, 2013, s. 301b) (224/1)

Eyde sana emânetin bir issi diler iltayin

Ala senden emâneti kıla senünle cengini

Emâneti senden ala gevdeni şöyle boş sala

Günâhlar boynunda kala nefsün ura gülbengini (Tatçı, 2013, s. 449b) (350/2,3)

Kimesne kimseye itmemiş ola

Anı kim kendüme ben itmişem ben (Tatçı, 2013, s. 339b) (258/2)

Yunus Emre'nin yukarıdaki beyitlerinden de anlaşıldığı üzere, O'nun sorumluluk değeri anlayışının özünde, yaratıcıya karşı sorumluluk duygusu vardır. Öyle ki Yunus, kendisinin yaratılış gayesini dahi açıklarken sorumluluklarını ifade etmiş, dünyaya geliş sebebini de bazı temel sorumluluklara bağlayarak açıklamıştır.

Günümüzden yedi asır öncesinden bütün insanlığa şiirleriyle kendi sorumluluklarını haykırmakla birlikte, insanların birey olarak kendilerine karşı olan sorumluluklarını, yaratıcıya karşı sorumluluklarını, birbirlerine karşı sorumluluklarını... hatırlatarak öğütlerde bulunmuştur. Yunus Emre sadece öğüt vermekle kalmayıp insanlara rol model olmayı da başarmış, şiirleriyle kendi sorumlulukları açısından kendisini eleştirmiş ve sorumluluklarının sonuçlarından doğan olumsuzlukları da kabul etmesini bilmiştir. Yunus Emre; “bütün insanlığa karşı işlediğim bir suçum varsa o da “Hak” demek, hakkı anlatmaktır, korku ihanetten doğar ki bu ihanet değil benim yaratıcıya karşı sorumluluğumdur, benim korkmama lüzum yoktur” demiş, açıkça öz eleştirisini yapmıştır. Bir şiirinde kendisini ilahi aşkın vücut bulmuş hali olarak tasavvur eden Yunus Emre, “bana sorumluluklarımı bildirerek beni bu dünyaya veren yaratıcı, benim ne iş için dünyaya geldiğimi en iyi bilendir” diyerek, açıkça dünyaya kendisine buyrulan “yumuş” için geldiğini de ifade etmiştir. O, “Allah’ın kendisine bahşettiği canın kendisine “emanet” olarak verildiği gibi bütün insanlığa da canlarının emanet olduğunu ifade etmiş, insanlara bu emanetin gerektirdiği sorumluluklar üzerine yaşamayı nasihat etmiştir.” İnsanlara daima hakikati anlatan ve hakikat üzerine yaşamaları gerektiğini nasihat eden Yunus Emre, haramdan ve günahlardan kaçınmayı öğütlemiş, “nefsinin kötü isteklerine uyanların sonuçlarına katlanacağını” söylemiştir. Bunun yanı sıra “kişi ne yaparsa kendisine yapar” felsefesini de dile döken Yunus Emre, insanlığı bu konuda dikkatli olmaya davet etmiş, kendi sorumluluklarının sonuçlarını da kabul ettiğini ifade ederek, insanlığa sorumluluk değeri açısından model almaya dayalı çok iyi bir materyal kaynağı sunmuştur.

Divan’daki şiirlerde, *dil ve iletişimde sorumluluk* alt teması ile sorumluluk değeri kapsamında ele alındığı tespit edilen bulgular şu şekildedir:

Halka fetvâ virürsin yâ sen niçün dutmazsın

‘ilmün var ‘amelün yok hâ günâha batarsın (Tatçı, 2013, s. 329b) (248/9)

Söylerisem sözüm savaş söylemezsem cigerüm baş

Cihân tolu durur kallâş her birinden bir taş gelür (Tatçı, 2013, s. 135b) (92/3)

Yunus Emre’nin şiirlerinde çoğunlukla ifade bulan sorumluluklarımızdan biri de dilde ve iletişimde sorumluluklarımızdır. Mutasavvıf kimliğinin yanında eğitimci kimliği ile de insanlık üzerinde etki bırakan Yunus Emre’nin şiirlerinde yer alan

nasihatleri aynı zamanda günümüzde modern eğitim anlayışlarında görülen iletişim becerileri derslerinin de konusudur. Beceri geliştirebilmek sorumluluk sahibi bireyler olmakla ilintilidir. Dil ve söz üzerinden değindiği bu sorumluluk alanı O'nun için oldukça önemlidir. Yunus Emre; “Halka fetva verirsin, peki ya sen niçin söylediklerini kendin tutmazsın. Bilgin var davranışa dökmezsin, ha günaha batarsın.” beyitiyle, öz eleştiri yapmakta, bunun yanı sıra insanlara sözden doğan sorumluluklarını hatırlatmaktadır. Kişinin başkalarına öğretme, öğüt veya fetva vb. amaçlarla söylediği sözlerin, söylenen kişi kadar söyleyene de sorumluluk yüklediğini açıklamakta, söyleyenin uymadığı sözün söylenen kişi üzerinde bir etkisi olmayacağını vurgulamaktadır. Yunus Emre'ye göre, ilim sahibi olmanın dahi “öğrenilen ilime” karşı sorumlulukları vardır, ilim sahibi olmanın sorumluluğu öğrenilen ilmi yaşama aktarmaktır, yaşama aktarılmayan ilim yok hükmündedir. Yunus Emre yine sözden doğan sorumluluğa değindiği bir beyitinde; “Söyler isem sözüm savaş, söylemezsen ciğerim yara. Cihan doludur kalleş, her birinden bir taş gelir.” diyerek, insanların bir söz söylediği takdirde olumlu ya da olumsuz bir tavır ya da tepki ile karşılaşacağını, olumsuz karşılık aldığında o sözün sonuçlarına katlanacağını, bu sebeple bir söz söylerken sorumluluk bilinciyle hareket etmek gerektiğini belirtmektedir. Dil, insanoğlunun en çok yanılgıya düşebileceği zor bir sorumluluk alanı olmakla birlikte, dilde sorumluluklarını yerine getirebilmek ise sosyal yaşamı en verimli ve etkili şekilde sürdürebilmenin anahtarıdır diyebiliriz.

Keleci bilen kişün yüzini ag ide bir söz

Sözi bişirüp diyenün işini sag ide bir söz

Söz ola kese savaşı söz ola bitüre başı

Söz ola agulu aş balıla yag ide bir söz

Kelecilerün bişürgil yaramazunı şeşürgil

Sözün usıla düşürgil dimegil çağada bir söz

Gel ahî iy şehriyâri sözümüzi dinle bâri

Hezâr gevher ü dînârî¹⁶ kara toprag ide bir söz

¹⁶ Altın sikkeli para.

Kişi bile söz demini dimeye sözün kemini

Bu cihân Cehennem'ini sekiz uçmag ide bir söz

Yüri yüri yolunıla gâfil olma bilünile

Key sakın key dilünile cânına dâg ide bir söz

Yûnus imdi söz yatından söyle sözi gâyetinden

Key sakın o şeh katından seni ırag ide bir söz (Tatçı, 2013, s. 146b) (102)

Yunus Emre' nin dil ve iletişimde sorumluluğa verdiği önem, onun şiirlerinde “söz” üzerine hassasiyetle durmasından da anlaşılmaktadır. Sözlü edebiyat ürünlerinin kendini gösterdiği dönemlerde şiirlerini yazıya aktarmadan söylemiş olan şair, insanlara bu alanda ki sorumluluğun ne denli önemli olduğunu anlatan, “söz” üzerine çok özel bir de şiir söylemiştir. Sözün manasını bilerek söylemenin önemiyle başlayan bu şiirinde, söz söylemenin özveri gerektirdiğini vurgulamıştır. Yunus Emre'ye göre, “anlamını bilerek ve yerinde söylenen söz kişinin yüzünü ak edeceği gibi, sözü akılda tartıp düşünce süzgecinden geçirerek söylemek de kişinin işini kolaylaştıracaktır”. “Bulunulan ortamın yapısına ya da orada bulunan meclisin o sırada ilgilendiği konuya uygun olmayan, anlamsız ve gereksiz söz konuşmak, kişinin dikkate alınırılığını düşürecek gibi, bu durumda karşılaşacağı tavır da kendisini rahatsız edecek ve yüzünü yere düşürecektir.” Yunus Emre bu şiirinde, “bir sözün gerek toplumlar arası gerekse kişiler arasında yaşanan bütün olumsuzlukları sonlandırabileceğini, hatta savaş bitirip baş götürebilecek güce ve zehirli lokmayı bal ile yağa çevirebilecek bir panzehir gibi dönüştürücü etkiye sahip olduğunu” ifade etmiştir. “Bu bakımdan kişiler bir söz söylerken, sözden doğan sorumlulukların farkında hareket etmeli ve düşüncelerini aklın süzgecinden geçirerek gereksiz sözcüklerden arındırılmış, olgunlaştırılmış ifadelerle dile getirmeli, akılda şekillendirmeden her düşüncüyü yerli yersiz dile getirmemelidir. Dilden çıkan her söz gerilmiş yaydan çıkan bir ok gibidir, geri dönüşü yoktur ve dil ile yapılan hataların telafisi çok zordur.” Bu konularda insanlığı uyaran Yunus Emre, “Gelin sözümüzü dinleyin ey sevdiğim kardeşlerim, bir söz değerli bir maden olan altından yapılmış binlerce parayı dahi kara toprağa çevirir.” demiştir. “Kişi söyleyeceği sözün zamanını gözetip yerinde ve eksiksiz söylemeli, sözün kötüsünü söylemekten sakınmalıdır ki bir söz bu cihan cehennemini sekiz cennete çevirebilecek güce sahiptir.” Yunus Emre, şiirin son kısmında yine

kendisine telkinlerde bulunup, sorumluluklarını dile getirmekte, “yolunda doğruca yürü ki, ilim sahibi bir kimse olarak yaşamının hakkını ver, bu kadar ilimle gerçeklerden habersiz kimseler gibi yaşama, dilin ile bir gönölü yaralamaktan çok sakın, eğer kötü sözleri bırakmazsan, seni o sevdiğin şeyhin katından dahi uzaklaştırır bir söz.” demektedir. Yunus Emre’nin yaşam felsefesinde gönöl kırmak, insanlara kötü davranmak, münakaşa etmek, düşmanlık beslemek yoktur. Bütün bunların tam olarak önlenmesi ise dil ve iletişim açısından sorumluluklarımızın farkına varıp yerine getirmekle olur. Dil bütün tutum ve davranışlarımızın temelini oluşturan ve şekillenmesini sağlayan unsurdur.

Söylememek harcıdır söylemegün hâsıdır

Söylemeklik harcıdır gönüllerün pâsıdır

Bu gönüller pâsını yuyuban gidermege

Şol sözi söylegil kim sözün hülâsasıdır

Sözi togrı diyene Kuli’l-Hak didi Çalap

Bunda yalan söyleyen yarın utanasıdır (Tatçı, 2013, s. 57b) (29/1-3)

Yunus Emre, yukarıdaki şiirinde görüldüğü gibi, insanlara dil ve iletişim konusundaki sorumluluklarını hatırlatarak, iletişim becerileri konusuna değinmekte ve yapılması gerekenleri vurgulamaktadır. Yunus Emre’ye göre; “Susulması gereken yerde ve susulması gereken en uygun anda susmak, söyleme şeklinin en seçkinidir. Söz söylemenin en uygunu, gönüllerin pasını gideren sözü söylemektir.” Yunus Emre, bütün insanların söz söyleme konusunda sorumluluk sahibi olması gerektiğini, aynı zamanda susulması gereken yerde susmayı bilmenin de sorumluluk sahibi bireylerin edinmesi gereken bir beceri olduğunu ifade etmektedir. “Gönüllerin pasını yıkayıp gidermek için, Hakk’ı anlatan gerçeklerle birlikte, sözün özünü ve kisasını söylemek gerekir.” diyen Yunus Emre, insanlara gerçeklerden uzak sözlerle sözü dolandırıp uzatarak bir şeyler anlatmaya çalışanların, dinleyen kişiler tarafından hoş karşılanmayacağını ve anlatıcının hoş olmayan tavırlarla karşılaşmaması için, sorumlu bir birey olarak sözün gerçeğini kısa ve öz olarak söylemesini öğütlemiştir. İnsanların iletişim konusundaki en büyük sorumluluğu doğruyu konuşmaktır. Yalan söylemek, kişinin sorumluluk sahibi bir birey olmadığının göstergesidir. Yunus Emre, “Sözü

doğru diyene, “gerçeği söyle” dedi Tanrı. Burda sorumsuzca davranıp yalan söyleyen herkes yarın ilahi divanda hesap vereceği vakit, söylediği yalandan dolayı utanacaktır.” dediği beyitiyle yalan söyleyen kişilerin sorumsuzluk etmiş sayılacağını ve söylediği yalandan dolayı hesap vereceğini açıkça ifade etmiştir.

Yunus Emre’nin Divan’ında, *anne ve babaya karşı sorumluluk* alt teması ile ele alındığı tespit edilen bulgu şu şekildedir:

Atan anan hak’ı yitürdünise

Yeşil tonlar geyesin tonanasın (Tatçı, 2013, s. 362b) (279/11)

Yunus Emre Divan adlı eserinde yer alan şiirlerinde, toplumsal bir varlık olan insana, sosyal yaşama dair sorumlulukları hakkında da bilgi vermiştir. Bireyin ilk sosyalleşmeye başladığı yer aile ortamı olmakla birlikte, aile kurumu içerisinde de bir çok sorumluluğu bulunmaktadır. Bunların başında ise, ana babaya karşı sorumluluklar gelmektedir. Yunus Emre yukarıdaki şiirinde, “ana babasına karşı sorumluluklarını yerine getiren kimseleri yeşil elbiseler giyinin donanın” diyerek müjdelemekte, bu sorumlulukları yerine getirmenin o aileye huzur ortamı sağlayıp kişinin kendisini de mutlu etmenin yanında, Allah nazarında da çok önemli görüldüğünü ve büyük mükafatı olacağını vurgulamaktadır. Kişinin ana babasına karşı sorumlulukları; günlük işlerde ailesine katkıda bulunmak, iyi ve erdemli bir insan olmak, onların gönlünü hoş edebilmek, kalplerini kırıp incitmemek, yaşlılığında merhamet gösterip bakımını üstlenmek vs. şeklinde sıralanabilir.

Yunus Emre’nin Divan adlı eserinde, *mesleki sorumluluk* alt teması ile sorumluluk değeri kapsamında yer aldığı tespit edilen bulgu şu şekildedir:

İplik virdüm Çulhâya sarıp yumak itmemiş

Becid becid ısmarlar gelsün alsun bezini (Tatçı, 2013, s. 521b) (407/3)

Yunus Emre, kişinin mesleğinin ve zanaatinin gerektirdiği sorumluluklara da değinmiş; “iplik verdim çulhaya, sarıp yumak etmemiş, aceleyle haber göndermiş gelsin alsın bezini” dizesinde eleştirel bir ifadeye yer vermiş, insanlığa mesleklerinin gerektirdiği sorumlulukları layıkıyla yerine getirmeleri konusunda uyarıda bulunmuştur.

Yunus Emrenin Divan'ında, *milletine karşı sorumluluk* alt teması ile ele alındığı tespit edilen bulgu şu şekildedir:

Vardugumuz illere şol safâ gönüllere

Baba Tapduk ma'nîsin saçduk el-hamdüli'llâh (Tatçı, 2013, s. 376b) (292/4)

Yunus Emre'nin şair kimliğinden önde gelen mutasavvıf kimliği, bize onun yaşam felsefesi hakkında daha fazla bilgi vermektedir. Mutasavvıf kimliği ile tasavvuf felsefesi çerçevesinde kendine has bir yaşam felsefesi edinmiş olan Yunus Emre mistik tarzı ve entelektüel üslubuyla, insanlara hakikati anlatmayı ve onları Hakk'ın yoluna çağırmayı en temel sorumluluğu olarak kabul ettiğini ifade etmiştir. “Bize bu bilgileri iyi ve güzel huylu bizden ulu kimseler aktarmıştır (Tatçı, 2013, s. 65b)” diyen Yunus Emre, kendisinin ilim kaynağını işaret etmekte, bu bilgileri halka anlatarak sorumluluklarını yerine getirdiğini ifade etmekte, aynı zamanda tasavvufi ve sosyal anlamda bir sorumluluk zincirine bağlı olduğunu da ortaya koymaktadır. Yukarıdaki söz konusu beyitinde ise; “Vardığımız memleketlere, şu temiz gönüllü milletimize, Baba Tapduk manasını saçtık elhamdülillah.” diyerek, mürşidi Tapduk Emre'den öğrendiklerini, tasavvufi seyahatleri sırasında gezip gördüğü yerlerde karşılaştığı ve çoğunluğu Türklerden oluşan insanlara anlatarak, yayılması hususunda ki sorumluluğunu yerine getirmiş olmanın mutluluğunu ifade etmiştir.

4.12. Vatanseverlik Değeri İle İlgili Bulgu ve Yorumlar

Vatanseverlik, belirli bir kara parçası üzerinde yaşayan toplumun, ortak paydalarını oluşturduğu mekâna atfettiği üstün değerdir. Vatanseverlik, yurtseverlik ve memleket sevgisi anlamlarına gelmektedir. Yurt ise (TDK, 2021); “Bir halkın üzerinde yaşadığı, kültürünü oluşturduğu toprak parçası, vatan” demektir. Vatan, bir toplumun geçmişi, bugünü ve yarınına dair varlığının ispatı olarak görülebilecek maddi ve manevi bütün unsurları içine alan sınırları belirlenmiş yerdir. Türk milleti, tarihi boyunca yaşadığı mekâna önem vermiş, bu doğrultuda vatanseverlik değerini gözetmiş ve gelecek nesillere aktarmaya da özen göstermiştir. Öyle ki Türkler, henüz yerleşik yaşama geçmemiş göçebe bir toplum iken dahi içinde yaşadıkları çadırları “yurt” diye anmış ve yurt sevgisini karakteristik özelliklerine nakış gibi işlemiş bir millettir. İnsanların kendisine yurt edinerek üzerinde yaşadığı toprak parçasını sahiplenmesi, yurt edindiği yerlerin sınırlarını belirlemesi, bu sınırları dâhilinde güvenli yaşamı sağlaması, bireysel ve toplumsal açıdan yaşam seviyesini

yükseltmeyi hedefleyerek, bu uğurda çalışması vatanseverlik değerinin bir sonucudur. Vatanseverlik değeri, toplumların millet olma bilincine sahip olmasını, birlik ve beraberlik içerisinde yaşamasını gerekli kılar. Vatanseverlik, gerek birey olarak gerekse toplum olarak vatanının bütün maddi ve manevi kaynaklarına sahip çıkmayı, bunları en iyi şekilde değerlendirip bütün vatandaşların faydasına sunabilmeyi içerir. Vatanseverlik, aynı memleket içerisinde sevgi, barış, huzur ve güven içerisinde sorumluluklarını kabullenip yerine getirerek yaşayabilmektir.

Yunus Emre'nin, Divan adlı eserinde “vatanseverlik” değeri ile ilgili; *vatan hasreti, vatan sevgisi, millet sevgisi ve şehitlik makamı* gibi alt temaları ele aldığı görülmektedir. Yunus Emre'nin vatanseverlik değerine bakışını ele almak için, vatan kavramını iki boyutta değerlendirmek gerekecektir. Yunus Emre şiirlerinde “vatan” kavramını tasavvufi çerçevede, doğumla ayrılıp dünyaya geldiği ve ölümle tekrar gideceği yer olarak tabir ettiği “öteki âlem” için de kullanmıştır.

Yunus Emre'nin Divan'ında, *vatan hasreti* alt teması ile yer aldığı tespit edilen bulgular şunlardır:

Yürürüdüm anda pinhân Hak buyruğı virmez amân

Vatanumdan ayırdılar bu dünyeye düştü gönül (Tatçı, 2013, s. 208b) (152/3)

Ben bunda geldüm ise ilüme girü gidem

Sanma ki bunda beni altûna mâla geldüm (Tatçı, 2013, s. 269b) (196/5)

Pîş-rev bize Kur'ân durur vatan bize Cennet durur

Ol Tamu'yı hak yandurur ol gül-i gül-zârdur bize (Tatçı, 2013, s. 428b) (333/3)

Yunus Emre yukarıdaki şiirlerinde, “benim vatanım o bilinmez âlemde, orada Hak'kın gücü beni sarmıştı ve gizli bir yürüyüşüm vardı, sonra beni vatanımdan ayırdılar ve bu dünyaya düştü gönül” diyerek vatanından ayrı kaldığını dile getirmiştir. “Kendisinin bu dünyaya mal mülk için gelmediğini ve burada sonsuza kadar kalıcı olmadığını” söyleyen Yunus Emre, “ilime geri gidem” diyerek, asıl vatanının dünya olmadığını ve dünya hayatının geçici olduğunu vurgulamaktadır. “Bizim önderimiz Kur'an'dır, vatanımız ise cennettir” sözleri ile gerçek vatanını

açıklamış, dünya hayatı boyunca Kur'an'ın ışığında ilerleyen bütün insanların gideceği yeri bildirmiştir. Bütün bunlar da Yunus Emre'nin, özünün kaynağı olarak işaret edip gerçek vatanım dediği yere dünya hayatı boyunca özlem duyduğunu ve vatanseverlik anlayışı açısından farklı bir boyutta olduğunu göstermektedir.

Esridi Yûnus'un cânı yoldayım illerüm kanı

Yûnus düşde gördi seni sayru mısın sağlar mısın (Tatçı, 2013, s. 352b) (270/7)

Togaldan bagrumı togradı gurbet

Sızar tamar ciğer kanı tamardan

Vatan oldu diken gurbet gülistân

Agu içmek yig oldu ney-şekerden (Tatçı, 2013, s. 344b) (263/3,4)

Yunus Emre, tasavvufi kişiliğinin bir neticesi olarak dünya ötesi bir hayatı olduğunu ve dünya hayatı son bulduğunda vatanına kavuşacağını dile getirmiş olsa da, O bir Türk'tü ve Anadolu Erenleri'ndendi. Böyle bir şahsiyetin, dünya üzerinde yaşadığı coğrafyayı yurt kabul edip sevgi duymaması ve vatanseverlik değerine karşı kayıtsız kalması da düşünülemezdi. Yunus Emre, tasavvufi eğitimi sırasında gezgin dervişler kervanına katılmış, birçok yer gezmiş ve çok uzun zaman da memleketinden uzak kalmıştır. O, bu gezileri sırasında memleketine duyduğu özlemini, bazı şiirlerinde dile getirmiştir. Yunus Emre'nin gezileri sırasındaki vatan hasretini “yoldayım illerim hani” veya “bağrımı doğradı gurbet” sözleri ile belirtmesi onun vatanseverlik değerine verdiği önemi ortaya koymaktadır. Vatanını düşündükçe hasretten nasıl canının yandığını da dile getiren Yunus Emre, “Bize vatan diken oldu gurbet gülistan, artık zehir içmek şeker kamışından iyi olur.” demiştir.

Yunus Emre'nin Divan'ında, *vatan sevgisi* alt teması ile yer aldığı tespit edilen bulgular şu şekildedir:

Kayseri Tebrîz ü Sivas Nahcuvân u Maraş Şirâz

Gönül sana Bagdâd yakın 'âlemlerde dîvâdasın (Tatçı, 2013, s. 360b) (278/6)

Yunus Emre, Divan'ındaki bir şiirinde, vatanının birçok toprağını ve hatta komşu memleketleri dahi gezip gördüğünü belirten Yunus Emre; “Kayseri, Tebriz, Sivas, Nahçıvan, Maraş, Şiraz, gönül sana Bağdat yakın bütün âlemlerde mecliste bulunmuşsun” sözleriyle sevgisini de dile getirmiştir.

Düşdükçe öge hubbü'l-vatan zerrece kalmaz me'men

Gözden sızup olur seven her dem yüregüm yağları (Tatçı, 2013, s. 469b)
(365/4)

Düşd'ögüme hubbü'l-vatan gidem hey dost diyü diyü

Anda varan kalur hemân kalam hey dost diyü diyü (Tatçı, 2013, s. 375b)
(291/1)

Yunus Emre, Divanı'nda iki beyitinde ise, vatanseverlik değeriyle ilgili “hubbü'l-vatan” deyimine yer vererek, Hz. Muhammed (S.A.V.)'in “Hubbü'l-vatan mine'l-imân(a): Vatan sevgisi imandandır” (Tatçı, 2013, s. 842b) hadisine vurgu yapmıştır. Yunus Emre, “hubbü'l-vatan” söylemi ile vatanseverlik değerine dayanak oluşturmuş ve insanların bu konuda duyarlı olması için dikkat çekmiştir.

Yunus Emre'nin Divan'ında yer alan şiirlerinde, *millet sevgisi ve şehitlik makamı* alt değeri ile yer aldığı tespit edilen bulgular şu şekildedir:

Vardugumuz illere şol safâ gönüllere

Baba Tapduk ma'nîsin saçduk el-hamdüli'llâh (Tatçı, 2013, s. 376b) (292/4)
Yunus Emre, yukarıdaki beyitinde; “gezdiğimiz illere, oradaki bütün temiz gönüllere, Baba Tapduk'un bize öğrettiklerini saçtık el-hamdüli'llâh” diyerek, bu gezilerinde halkı ilim, irfan ve ahlaki değerler açısından aydınlattığını ifade etmiştir. Halk'ı iyiye ve doğruya davet ettiğini bildiren Yunus Emre'nin, vatanseverlik değerine verdiği önem buradan da anlaşılmaktadır. Milletini düşünen, daima milletin iyiliğini isteyen ve onlara önderlik edip doğruyu gösteren kimseler vatanseverdir.

Miskîn Âdem oğlanını benzetmişler ekinciye

Kimi biter kimi yiter yire tohum saçmış gibi

Bu dünyede bir nesneye yanar içüm göyner özüim

Yigid iken ölenlere gök ekini biçmiş gibi (Tatçı, 2013, s. 499b) (388/3,4)

Ten fânîdür cân ölmez çün gitdi girü gelmez

Ölürise ten ölür cânlar ölesi degül (Tatçı, 2013, s. 216b) (158/2)

Yunus Emre, millet sevgisini dile getirdiği şiirlerinde kendi döneminde yurdunda gerçekleşen Moğol Tatar'ların yağmalarından ve katliamlarından bahsettiği gibi, Anadolu'daki yönetici beylerin halkına yaptığı haksızlıklara karşı da eleştirilerde bulunmaktan çekinmemiştir. Yunus Emre; "Miskin insanoğlunu, olgunlaşmamış küçük boylu başağa benzetmişler. Kimi biter kimi yiter, yere tohum saçmış gibi." dediği beyitiyle, doğumlara ve ölümlere değinmiş, dünya hayatının geçici olduğunu vurgulamıştır. Yunus Emre, kendi yurdunda sürekli insanların öldürülmesine ve Türklerin verdiği mücadelelere şahit olan bir şahsiyet olarak, ölümlere de duyarsız kalmamış ve şiirlerinde vatani için şehid olan yiğitleri de anmıştır. Bununla ilgili bir beyitinde; "Bu dünyada bir şeye, yanar içim göynür özüm. O da yiğit iken ölenlerdir, olgunlaşmadan biçilmiş yeşil ekin (göğ) gibi." diyerek, üzüntüsünü dile getirmiştir. Şehit (TDK, 2021); "kutsal bir ülkü veya inanç uğruna ölen kimse"dir. Türk Milleti için vatan daima kutsal görülmüş, Türkler vatan uğruna canını feda edenlerin ve şehitlik mertebesine erişenlerin "ölümsüzlüğe" ulaştığı inancı ile yaşamıştır. Yunus Emre'nin ölümsüzlük sırrına eren kimseler üzerine söylediği; "Ten fanidir can ölmez çünkü giden geri gelmez, ölür ise ten ölür canlar ölesi değil." sözleri de, Türklerin vatani için canını feda edip şehitlik mertebesine ulaşanların ölümsüzlüğüne olan inancıyla birdir. Yunus Emre için, vatan kutsaldır.

4.13. Eşitlik Değeri İle İlgili Bulgu ve Yorumlar

Toplumsal yaşamda insanlar arasında ki sevgi, saygı, hoşgörü ve adalet dayanaklı dengeyi sağlayan değer eşitliktir. Eşitlik değeri toplumsal sınıf ayrımlarının olmadığı ve kimsenin kimseye karşı üstün sayılmadığı demokratik toplumlarda dayanışmanın kapsamını da genişlemektedir. Eşitlik sözcüğü TDK (2021) tarafından; "1. İki veya daha çok şeyin eşit olması durumu, denklik, müsavilik, müsavamat, muadelet. (...) 2. Kanunlar yönünden insanlar arasında ayrım bulunmaması durumu. 3. Bedensel, ruhsal başlıkları ne olursa olsun, insanlar arasında toplumsal ve siyasal haklar yönünden ayrım bulunmaması durumu" olarak tanımlanmaktadır. Buna göre eşitlik değeri; farklılıklara saygı duymayı, hoşgörülü ve adaletli olmayı, kendisini başkalarından üstün görmemeyi gerekli kılar.

İnsanlık tarihi, çağlar boyunca birçok toplumda insanların çeşitli alanlarda eşitsizliğe maruz kalmasına sahne olmuş, toplumsal eşitsizliklerden ve sınıf ayrımlarından çok derin yaralar almıştır. Türk Milleti ise, varoluşundan günümüze kadar geçen süreçte hiçbir zaman sosyal sınıf ayrımına dayalı bir yaşamı benimsememiştir. Türk-İslam dünyasının yetiştirdiği büyük şahsiyetlerden biri olan Yunus Emre, şiiirleriyle “eşitlik” değeriinin önemini belirterek Türk-İslam âleminin “insana bakış felsefesini” en doğru şekilde tanımlamış derin bir mutasavvıf ve bunu insanlığa en güzel şekilde yansıtmış eşsiz bir şairdir.

Yunus Emre’nin Divan’ndaki şiiirlerinden edinilen bulgulara göre, O’nun yaşam felsefesinde “eşitlik” değeri; *bütün insanların eşit olduğunu kabul etme, bütün insanlara eşit gözle bakma (birlik ile bakma), din ve inanç ayrımını yok sayma, sosyal yaşamda eşitsizliğin sonuçları* gibi edimlere dayanmaktadır.

Yunus Emre’nin Divan’ndaki şiiirlerinde, *bütün insanların eşit olduğunu kabul etme* alt temasına ait bulgu şu şekildedir:

Sen seni ne sanarusan ayruga da anı san

Dört kitâbun ma’nîsi budur eger varısa (Tatçı, 2013, s. 385b) (299/6)

Yunus Emre’nin şiiirlerinde tespit edilen eşitlik değeri ile ilgili bulgularda, onun bu değeri de ilahi kaynağa dayandırarak halka bu hususta duyarlı olunması konusunda telkinlerde bulunduğu görölmektedir. Yunus Emre, eşitlik değeriine sahip olan insanların kişilik özelliklerini tanımlayarak insanlara da bu değeri üzerine yaşamalarının önemini belirttiği beyitinde; “Eşitlik değeriine uygun yaşayan kişiler herkesi kendisi gibi görür, onlarda kendini üstün sayma ya da başkalarını aşağı görme durumu yoktur. Onlar farklılıklara saygı gösteren ve kendine hak gördüğü her şeyi başkalarına da layık görebilen kişilerdir ve olması gerektiği gibi doğruluk üzerine yaşarlar. Dört kutsal kitabın özünde tarif edilen ideal insan tipi budur, sizde böyle bir insan olmalısınız.” demektedir.

Yunus Emre’nin eşitlik anlayışı, Allah’ın nazarında bütün canlıların yaşama hakkına layık görölerek yaratılması ve hepsinin Allah’ı anarak aşk üzerine varlığını sürdürmesi neticesiyle “bir”e ulaşmasına dayanmaktadır. Yunus Emre bu anlayış çerçevesinde, her şeye “bir gözle bakmayı” ve “birlik” düşüncesi ile yaklaşmayı ilke edinmiş ve şiiirlerinde de bu düsturla yaşadığını beyan etmiştir.

Hakikatta o, bugünkü medeniyetin öncüleri olan milletlerin birbirini, din, mezhep, ırk ayrılığı yüzünden boğazladıkları bir devirde bütün insanların eşit olduklarını, hakikî olgunluğun “yetmiş iki millete aynı gözle bakmakta belirebileceğini” şiirlerinde terennüm ediyordu. Onun fikrî olgunluk, insanın erişebileceği manevî mertebelerin en yükseği için koyduğu bu şarta, şiirlerinde sık sık rastlanır (Turhan, 1966; akt: Bakırcıoğlu, 1981, s. 373).

Yunus Emre’nin Divan’ındaki şiirlerinde, *bütün insanlara eşit gözle bakma (birlik ile bakma)* alt temasına dair tespit edilen bulgular şu şekildedir:

Yetmiş iki millete birliğile bakmayan

Şer’ile evliyâsa hakikatde ‘âsîdür (Tatçı, 2013, s. 57b) (29/4)

Yetmiş iki millete kurbân ol’âşıkısan

Tâ âşıklar safında tamâm olasın sâdık

Sen Hakk’a ‘âşıkısan Hak sana kapu açar

Ko seni beğenmegi varlığın evini yık (Tatçı, 2013, s. 180b) (131/5,6)

Yunus Emre, “Yetmiş iki millete “birlik ile”, yani Yaratıcı’nın bakışıyla ve kendisi ile bir görerek, eşitlikçi bir göz ile bakmayanın, dini ilimlerin tamamına vakıf olmuş bir evliya dahi olsa, Allah’ın yasalarına karşı asilik etmiş sayılacağını” söylemektedir. “Allah aşkıyla ilahi mertebeler aşmış olan âşıklar safında tam anlamıyla sadaketle varlık göstermek isteyenlerin, yetmiş iki millete kurban olması gerekir” diyerek, bütün insanlara eşit derecede saygı gösterip, hürmet edip, sevgi ve şefkatle insanlığa sarılmak, gönül kazanmak için çabalamak gerektiğini ifade etmiştir. Yunus Emre’nin şiirlerinde “yetmiş iki” millet diyerek kastettiği şey; tasavvufî mertebede yetmiş iki basamakta yer alan kimseler veya yetmiş iki farklı inanış ve mezhebe tabi kimseler de olsa yeryüzünde yaşayan yetmiş iki farklı insan ırkı da olsa, hepsine bir gözle bakmak eşitlik değerine vurgu yaptığının göstergesidir. “Eğer bir kişi Allah aşkını kalbinde taşıyorsa, kendini beğenmeyi bırakıp bencilliğin evini yıktığı zaman Allah ona kapı açacaktır” diyen Yunus Emre, insanlara kendini beğenerek başkalarından üstün görmenin ve sürekli ben düşüncesi üzerine yaşamamanın eşitlik değerine aykırı olduğunu ve bunun kendileri için iyi bir şey olmadığını açıklamaktadır.

Erenler buna kalmadı vardı yolına turmadı

Hakk'ı gircek sevenlere cümle 'âlem kardaş gelür (Tatçı, 2013, s. 135b) (92/7)

Yukarıdaki beyitinde ise, “Erenler’in bütün bu olumsuzlukları yaşamadığını, yerinde durmayıp ilim açısından ve ahlaki yönden hep ilerleyerek kendilerini geliştirdiklerini, sürekli iyiye ve doğruya ulaşmak için çabaladıklarını, bütün insanlara eşit gözle baktıklarını” ifade etmiştir. Ayrıca Onlar, “Hak’kı gerçek sevenlere cümle âlem kardeş gelir.” düsturuyla yaşamış, bu çizgiden ayrılmamışlardır. Erenlerin ailesi bütün insanlıktır. Onlar dünya hayatını bütün insanlıkla “birlik” olup barış ve kardeşlik içinde yaşayarak “bir”e ulaşma ümidiyle yaşamıştır. İlahi aşka erişip tanrıyla “bir” olmanın yolu bütün insanlığın gönlüne girerek “birlik” olmaktan; bütün insanlıkla “birlik” olmanın yolu ise eşitlikten geçer.

Yunus Emre’deki “birlik” düşüncesinden kaynaklanan eşitlik anlayışı, yalnızca bireysel ayrımcılığı değil, toplumsal grup veya kitlelere karşı ayrımcılığı da kapsamına almakta ve bütün ayrımcı bakışları reddetmektedir. “Tarih boyunca çeşitli sosyal grupların birbirinden ayırılmasında kıyafet başlıca unsurlardan biri olmuş, her sosyal grubun kendi kıyafeti onun için bir sembol kıymeti kazanmıştır” (Güngör, 1995, s. 72). Yunus Emre’nin; “Dervişlik dedikleri hırka ile tac değil. Gönlün derviş eyleyen hırkaya muhtaç değil” (Yağmur, 2021, s. 193) beyitinden de anlaşılacağı gibi tasavvufi hayatta “hırka ve tac” derviş olan kimselerin belirgin kılık kıyafetleri olmuştur. Bunun yanı sıra Yunus Emre Anadolu’sunda gezgin dervişler “palas” denilen, çul tarzı dokumalardan ya da keçeden yapılmış eski kıyafetlerden oluşan bir giyim tarzına sahiptir.

Kamusın bir gör kemterin er gör

Alçak görmegil palâs giyeni (Tatçı, 2013, s. 453b) (353/3)

Yukarıdaki beyitinde yine insanların hepsini “bir gör” deyişiyle insanlığa eşitlik değeri üzerine yaşamayı nasihat eden Yunus Emre; “İnsanların hepsini bir gör, değeri az görüneni de İnsan-ı Kamil gibi gör. Aşağı ve değersiz görme palaz giyeni.” sözleriyle, insanlara simgesel, tercihen ya da zaruri oluşturulmuş bir giyim tarzından dolayı yöneltilecek ayrımcı bir bakış, tutum veya tavıra dahi karşı olduklarını ifade etmiştir. Yunus Emre, insanların giyim kuşamında ki farklılıkların temelinde yatan sebep, kişinin ekonomik durumu, inanışları veya gelenekleri, her ne olursa olsun giyim kuşam konusunda da ayrımcılığa maruz kalmaması gerektiğini savunmuştur.

Yunus Emre, insanların bu tercihlerinin, başkaları tarafından kendilerini inciten tavırlara dönüşmesinin doğru olmadığını, bütün insanları eşit görüp herkesin tercihlerine saygı duymak gerektiğini ifade etmiştir.

Cân odur kim Hak'a ire ayak odur yola vara

Er oldur alçakda tura yüksekden bakan göz degül (Tatçı, 2013, s. 226b) (166/3)

Yunus Emre, insanlara nasıl olunması gerektiğini açıkladığı bir beyitinde, “Can odur ki Hak’ka ere, ayak odur doğru yola vara, er odur alçakta dura, yüksekten bakan göz göz değil.” diyerek insanlara yüksekten bakmanın eşitlik değerine aykırı bir tutum olduğunu açıkça ifade etmiştir.

Miskînlikden buldılar kimde erlik varısa

Nerdübândan yitdiler yüksekden bakarısa (Tatçı, 2013, s. 385b) (299/1)

Yunus Emre, kendisini “miskin” bir kimse ilan etmiş, şiirlerinde de bunu sıkça dile getirmiştir. Yunus Emre, miskinlik sözcüğünü günümüz Türkçe’sindeki karşılığı olan tembellik, uyuşukluk ve mıymıntılık anlamlarında kullanmamıştır. Miskinlik, Yunus Emre’de insanın kendi kişiliğine yön vermek için takındığı bir tavır olarak vücut bulmuştur. O, miskinlik sözcüğünü, Kamil İnsan’ın kişilik özellikleri şeklinde ele almıştır. Kendisine sürekli hem miskin olmayı hem de miskin kimselere kul olmayı telkin eden Yunus Emre, miskinliği ele aldığı bir şiirlerinde; “Kimde erlik varsa ona miskinlikle ulaştığını, başkalarına yüksekten bakanların merdivenden yitilerek diğerleriyle eşit seviyeye indirildiğini” ifade ettiği bir beyitinde ise miskinliğin eşitlik değerine sahip kimselerin kişilik özellikleriyle örtüştüğünü ortaya koymuştur. Burada “merdivenden yitmek” sözü mecaz anlamda kullanılmış olup, tasavvufî eğitimi kapsamında kişinin terbiye edildiğini ve eşitlik değerine sahip olmayanların benliğine katı gelen bu eğitimin, kişinin benliğini merdivenden düşmüşçesine sarsacağını vurgulamıştır.

Yunus Emre’nin Divan’ındaki şiirlerinde, *din ve inanç ayrımını yok sayma* alt teması ile yer verildiği tespit edilen bulgular şu şekildedir:

Dîn ü milletden geçer ‘ışk eserini tuyan

Mezheb ü dîn mi seçer kendüyi yoga sayan (Tatçı, 2013, s. 315b) (236/1)

‘Âşıkları sorarsan bî-mezheb ü bî-millet

Yolda kalupdur sakın gece vü gündüz sayan (Tatçı, 2013, s. 315b) (236/5)

Asırlardır insanlık âlemi üzerinde eşitlik değerinin hâkim olmasına ket vuran en büyük ve yıkıcı unsur “din” olmuştur. İnsanlar arasındaki en büyük uçurum olan din unsuru, insanların birbirine bakışını etkilemekle birlikte ötekileştirmelere de sebebiyet vermiştir. Yeryüzünde farklı din ve inanışların varlık göstermesi ve her bir din olgusunun kendisine tabi olmayanları dışarıda bırakması, insanların benliğinde diğerleri kavramının ve ayrıştırmanın yer etmesine sebep olmuştur. Yeryüzünde insanlar inançlarından dolayı yargılanmış, inançları insanların ölümlerine sebep olmuş hatta dinler yüzünden savaşlar dahi yapılmıştır. Bunlar gibi insanlık üzerinde olumsuz etkileri olan tutum ve olaylar günümüzde hala varlık göstermektedir. Oysa insanların dinlerine ve inanışlarına saygı gösterebilmek, insanları olduğu gibi kabul etmek çok da zor değildir ve bütün bu olumsuzlukları çözebilmek için yeterli erdemlerdir. Yunus Emre’nin değer felsefesinde, insanların inançlarına saygı göstermek ve herkesi olduğu gibi kabul edip sevgiyle kucaklamak vardır. Yunus Emre bu konuya şiirlerinde şu şekilde açıklık getirmiştir: “Allah aşkına erişen kimseler din ve millet olgusundan geçerler, kendini yok sayıp Allah’ın aşkına teslim eden kişi mezhep ve din ayrımı yapmaz. Eğer âşıkları sorarsanız hepsi bir mezhep ve bir millettir, gece ve gündüz sayan yolda kalır.” Yunus Emre bu açıklamalarıyla, insanları inançlarından dolayı yargılamadığını ve ötekileştirmedeğini açıkça ifade etmiştir. Çünkü âşık olmak bunu gerektirir. Allah’ın yarattığı kulları dinlerine ve mezheplerine göre değerlendirip ayrıştırmadığını belirten Yunus Emre, hepsinin temelinde tanrıya hizmet ettiğini ve yollarının bir olduğunu vurgulamıştır.

Yunus Emre’nin Divan’ındaki şiirlerinde, *sosyal yaşamda eşitsizliğin sonuçları* alt teması ile ele alındığı tespit edilen bulgu şu şekildedir:

Bunlar bir vakt begler idi kapucılar korlar idi

Gel şimdi gör bilmeyesin beg kangıdur ya kulları

Ne kapu vardur giresi ne yimek vardur yiyesi

Ne ışık vardur göresi dün olmuştur gündüzleri

Bir gün seniın dahı Yûnus benven didüklerin kala

Seni dahı böyle kıla nitekim kıldı bunları (Tatçı, 2013, s. 474b) (368/6-8)

Yunus Emre, yaşamışlıkları örnek göstererek eşitlik değerinin önemini anlattığı şiirlerinde; “Bir zamanlar insanlara üstünlük taslayan, kapılarına kapıcılar koyan beylerin hepsini ölüm almış, mezarda yatmaktalar. Gelin bir de şimdi bakın bakalım hangisi bey hangisi kuludur.” diyerek, başkalarını hizmetine koşup kapı kulu gibi kullanarak çevresine büyüklük taslayanların sonunun hüsrân olduğunu söylemiştir. Yunus Emre bu şiiriyle bütün insanlığa, “bu dünyada herkese eşit davranın ki öteki âlemde de onlarla eşit muamele göresiniz, insanları hor görenlerin ve onlara üstünlük taslayanların sonu budur, dünya hayatında yapıp edilen her şeyin hesabının sorulacağı açıktır” mesajı vermektedir.

4.14. Estetik Değeri İle İlgili Bulgu ve Yorumlar

Yaşamı boyunca kendisini iç huzura ve mutluluğa ulaştıracak şeylere karşı merak ile arayış içerisinde olan insanoğlu, bu amacına ulaşmak için çeşitli yollar keşfetmiştir. Bunlardan bazıları hisetme, sevgi, değer, hoşnutluk, tutum, eylem ve güzelliştir. İnsanlar kendilerini iyi hissettiklerinde mutlu olur ve sevgiyi paylaştıkça huzur bulur. Değer atfettiği şeyler, kendi kişiliğinin bir yansımasını da oluşturmakla birlikte, ona ulaşmak da insanı mutlu eder. İnsanlar, hoşnut olduğu şeylere karşı duyularını açık hale getirerek anlık ya da sürekli huzura ulaşırlar. Bazı durumlarda bir kişi, nesne, olay ya da davranış karşısında sergilemeleri gereken tutum veya davranış da onları huzura ulaştırabilir. İnsanların, kendilerinde iyi haz uyandırmak için bazı eylemlerde bulunmaları gerekebilir. Örneğin; dans etmek, bir müzik aletini çalmak, şarkı söylemek vs. gibi eylemler. Son olarak, insanda iyi haz uyandırıp huzura ulaşmasına olanak sağlayan en etkili ve en önemli yolun güzellik olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Güzellik kavramı her ne kadar öznel olarak algılansa da bir şeyin güzel olduğu ya da olmadığı hakkında ortak görüşlerin bulunduğu noktalar da vardır. “Güzel, göze ve kulağa hoş gelen, hayranlık uyandıran, çirkin karşıtı” (TDK, 2021) demektir. İnsanların çağlar boyunca önem verip üzerinde tartıştığı güzellik kavramı, kişi ile huzur ve mutluluk kavramları arasında köprü vazifesi görmektedir. İnsanın hoşuna giden şey güzeldir, güzel olan ise insana huzur verir. Bu noktada estetik kavramı devreye girer. İnsanın zihnindeki güzellik formuna uygun olan şeye ve onda uyandırdığı güzellik duygusuna ise estetik denir. Estetiğin sözlükteki ilk anlamının

karşılığı (TDK, 2021); “Sanatsal yaratının genel yasalarıyla sanatta ve hayatta güzelliğin kuramsal bilimi, güzel duyu, bedii, bediiyat”tır.

Yunus Emre’nin Divan’ında estetik değerden bahsetmek söz konusu olduğunda, O’nun eserinin bütününi oluşturan şiirlerinin her birinin başlı başına bir estetik unsur olduğunu kabul etmek gerekir. Gerek şiirin sanatsal çerçevede bir estetik unsur olarak kabul görmesi gerekse onun şiirlerinde dili ustalıkla kullanarak söz sanatına hâkim oluşu göz önüne alındığında, Yunus Emre’nin estetik değere önem veren ve şiirleriyle Türk Halk Edebiyatı’na estetik açıdan büyük katkı sunan bir şair olduğu aşîkârdır. Yunus Emre’nin estetik anlayışının temelinde yatan güzel duyu ve güzellik kavramlarının kaynağı ise Tanrı’nın mutlak güzelliğidir. “Yunus’un aşkı, bu mutlak güzellikten doğmaktadır, ebedî doyumluk bu mutlak güzelliğe erişmektedir. Bu mutlak güzelliğin dışında hiç bir güzellik Yunus’un ruhunu doyurmamaktadır. Çünkü mutlak güzellik bütün zahiri güzelliklerin kaynağıdır, (....)” (Öztürk, 1966; akt: Bakırcı, 1981, s. 350). Yunus, kâinattaki güzel olan her şeyin kendisine Yaratıcı’nın bu mutlak güzelliğini çağrıştırmamasından duyduğu hazzı, estetik değer olarak görmüş, etrafındaki her şeye İlâhi Yaratıcı’nın varlığının ve yüce sıfatlarının bir ispatı olarak bakmış ve bu düşünceyle yaklaşmıştır. Hakk’ın varlığından ve birliğinden haber veren her şey, O’nun için estetik unsurdur. Yaratıcı’nın sevgisini taşıyan kalpte duyulan bütün coşku, hayranlık vb. gibi güzel hisler, iyilikler, hatta acı ve hüzn dahi, O’nun tarafından insana haz veren estetik bir unsur olarak anılmıştır.

Yunus Emre’nin, Divan’ında “estetik” değeri; *tabiatın güzellikleri, estetik unsur olarak insan, estetik haz, estetik değer olarak namaz ritüeli (sanatın en güzeli)* alt temaları ile ifade bulmuştur. Yunus Emre’nin Divan’ındaki şiirlerinde, *tabiatın güzellikleri* alt teması ile ele alındığı tespit edilen bulgular şu şekildedir:

Bu dünyâ bir gelindür yeşil kızıl donanmış

Kişi yeni geline bakubanı toyamaz (Tatçı, 2013, s. 149b) (105/3)

Yavu kıldım ben yoldaşı onulmaz bagrumun başı

Gözlerümün kanlu yaşı ırmag olup çağlar mısın

Ben toprag oldum yoluna sen aşuru gözedürsin

Şu karşıma göğüs gerüp taş bagırlu taglar mısın

Harâmi¹⁷ gibi yoluma arkurı inen karlı tag

Ben yârümden ayru düşdüm sen yolumı bağlar mısın

Karlu tagların başında salkım salkım olan bulut

Saçun çözüp benüm için yaşın yaşın aglar mısın (Tatçı, 2013, s. 352b) (270/3-6)

İbrete kalmaz mısın yahûd anlamaz mısın

Dinle kuşlar ünini niçe dürlü sâz gelür (Tatçı, 2013, s. 50b) (23/3)

İy 'ışk eri aç gözüni yir yüzüne kılğıl nazar

Gör bu latîf çiçekleri bezenüben Hakk'a gider

Bunlar yazın bezenüben dostdan yana uzanuban

Bir sor ahî bunlara sen kancarudur 'azm-i sefer

Her bir çiçek bin nâzıla öger Hakk'ı niyâzıla

Her murgı hoş âvâzıla ol pâdişahı zikreder

Öger anun Kâdırlığın her bir işe hâzırlığın

İllâ 'ömür kâsırlığın anıcagız rengi döner

Rengi döner gündən güne toprağa dökilür gine

İbret durur anlayana bu 'ibreti 'ârif tuyar (Tatçı, 2013, s. 56b) (28/1-5)

Yunus Emre, kâinatı Tanrı'nın bir sanatı olarak değerlendirip estetik açıdan çok iyi gözlemlemiş ve bunu şiirlerine ustaca yansıtmıştır. Yunus Emre şiirlerinde, yaşadığı ve gezip gördüğü coğrafyanın doğal güzelliklerini gerek gerçek anlamda gerekse tasavvufî çerçevede mecaz oluşturarak vermiş, “dünyayı yeşil kıvılgı giyinmiş bir geline benzeterek ve seyretmeye doyamadığını” ifade etmiştir. Şiirlerinde doğal çevreye ait estetik unsurları kişileştirme ve benzetmeler yoluyla ele alan Yunus Emre; “Kendisini toprağa, gözyaşlarını çağlayan ırmaklara benzetmiş, seyahatleri sırasında yoluna aykırı uzanıp kendisini zorlayan dağları ise yollarını kesen haramiye

¹⁷ Hırsız, haydut, eşkiya.

benzeterek taş bağırlı diye nitelendirmiştir.” Estetik form ve kişileştirme sanatına yer verdiği bir beyitinde ise; “Karlı dağların başında salkım salkım olan bulut saçını çözüp benim için yaşın yaşın ağlarmısın.” demiş ve tabiatı estetik çerçevede ele alarak yağmurdan dem vurmıştır. Bununla birlikte insanlara doğrudan “tabiattan ibret almaları” öğüdünü verdiği bir beyitinde; “Kuşların sesini dinle, ne kadar farklı ve ahenkli sesler gelir.” dizesiyle, kuş seslerinin başlı başına bir sanat eseri olduğuna değinmiştir. Yunus Emre, şiirleri ve dili kullanmadaki ustalığıyla estetik bir bakış açısı kazanmaları ve tabiattaki sınırsız estetik unsurları görmeleri konusunda insanlara rehberlik etmiştir. Yunus Emre, yaz mevsiminden kış mevsimine doğru gerçekleşen bütün tabiat olaylarını gözlemlemiş ve bu gözlemlerini yukarıda yer alan şiirinden birinde: “Çiçeklerin, yaz mevsimi geldiğinde Hakk’a bin bir naz ile toprak üstünde renga renk süzüldüğünü ve kuşların ise hoş cıvıltılarıyla ortalığı inleterek Hak’kı dile getirdiğini ifade etmiştir. Bu süreç içerisinde bütün tabiatın, Hak’ka ulaşacağı gün için hazırlık yaptığını duyumsadığını anlatmıştır. Sonbahar gelince hepsinin renginin döndüğünü ve düşüp toprağa karıştığını, bunların anlayan insan için ibret olduğunu, fakat ancak arif olanların bu ibreti duyumsayabileceğini belirtmiştir.” Yunus Emre şiirlerinde tabiatın en mükemmel anlarına şahitlik ettiğini şahitlik ettiğini açıklamış ve bu durumdan duyduğu hazzı sözleriyle ortaya koymuştur. Yunus Emre’ye göre en yüce sanatkâr kâinatın yaratıcısı olan Allah’tır, Allah’ın sanatını en iyi görebilen ve duyumsayabilenler ise ariflerdir.

Yunus Emre’nin Divan’ında, *estetik unsur olarak insan* alt teması ile tespit edilen bulgu şu şekildedir:

Yüzünden gün tutulur ay togmaya utanur

Gören heybete kalur Yûsuf-ı Ken’ân mısın (Tatçı, 2013, s. 338b) (257/4)

Yunus Emre, söz sanatlarını ustaca kullanarak dile getirdiği şiirlerinde gerek benzetme yoluyla gerekse kavram olarak estetik değerlere duyarlılığını vurgulamış, “güneş tutulmasına, ay doğmasına ve güzelliği asırlardır dillere destan olan Hz. Yusuf’un yüz güzelliğine” değinerek, insanı estetik unsur olarak ele almıştır.

Yunus Emre’nin Divan’ındaki şiirlerinde, *estetik haz* alt teması ile tespit edilen bulgu şu şekildedir:

Zühre eger göreyidi Yûnus göziyle gördüğün

Çengini elden bırakıp unıdaydı sâzını (Tatçı, 2013, s. 463b) (359/9)

Şiirlerinde müzik aletlerine değinerek zaman zaman bunları kendisinin de dinlediğini açıklayan Yunus Emre, “Zühre eğer görseydi Yunus’un gözleriyle gördüğünü, çengini elinden bırakıp unutaydı sazını.” sözleriyle, gözüyle gördüğünü ifade ettiği güzellik üzerinden estetik haz vurgusu yapmış ve sanat içinde sanatı anlatmıştır. Bunlarla birlikte şiirlerindeki ifadelerinde “zühre yıldızı, ay ve güneş” gibi gökyüzünde estetik form oluşturan unsurlara da yer vermiştir.

Yunus Emre’nin Divan’ında, *estetik değer olarak namaz ritüeli (sanatın en güzeli)* alt teması ile elde edilen bulgu şu şekildedir:

San’atun yigregi çün namâzımı hoş pîşe

Namâz kılan kişide olmaz yavuz endişe

Tanlanacak turı gelgil elüni suya urgıl

Üçkez salâvât virgil andan bakgil güneşe (Tatçı, 2013, s. 437b) (341/1,2)

Yunus Emre, yukarıda yer alan şiirinde; “Sanatın en üstünü namaz imiş, çünkü namaz çok hoş bir iş, namaz kılan kişilerde kötülük ve endişe olmaz. Müslümanlar hava ağarırken kalkıp çeşmeye gelmeli elini suya vurup, üç kez salavat getirmeli, namazını kıldıktan sonra güneşin doğuşunu seyretmeli” demiştir. Yunus Emre, namaz ritüelini de estetik değer çerçevesinde değerlendirmekle birlikte, namaz kılmanın insana sağladığı iç huzuru ve hazzı da estetik hazların en üstünü olarak kabul ettiğini ifade etmektedir. Sabah namazı vaktinde, yeryüzünün aydınlanarak uyanışını ve güneşin doğuşunu seyretmekten duyduğu hazzı da dile getiren Yunus Emre için, Tanrı’nın yarattığı her şey estetik değer taşımaktadır.

4.15. Aile Birliğine Önem Verme Değeri İle İlgili Bulgu ve Yorumlar

Aile, iki farklı cinse sahip bireyin, sevgi, saygı, ortak yaşam hedefleri oluşturarak, dayanışma içerside yaşamın güzelliklerini paylaşıp, zorluklarına beraber göğüs germeyi göze alarak, neslinin devamını sağlama yolunda ömürlerini birlikte tamamlamaya karar vermesiyle ve dini, ahlaki, toplumsal değerler çerçevesinde, yasaların önünde belirli haklarını da güvence altına alarak evliliklerini beyanda bulunup oluşturdukları toplumun en temel ve en küçük kurumudur. Aile kavramı, toplumların dini, kültürel ve sosyal yapısındaki farklılıklardan etkilenmesi

kaçınılmazdır. Bu durum farklı coğrafyalar da ve toplumlarda farklı aile tipleri görülmesine sebep olmuştur. Aile kurumu üzerine yapılan araştırmalarda sosyal bilim uzmanları tarafından nitelik ve nicelik bakımından birçok sınıflandırma ve çeşitli guruplamalar yapılmıştır. Bu farklılıkların doğal sonucu olarak aile kavramı üzerine yapılan tanımlar da çeşitlilik göstermektedir. Sözlük anlamı olarak birinci sırada verilen tanımda aile; “Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik”tir (TDK, 2021). Bu tip aileler çekirdek aile olarak sınıflandırmada yerini almıştır ve genel olarak demokratik toplumlarda görülmektedir. İkinci anlam olarak ise; “Aynı soydan gelen veya aralarında akrabalık ilişkileri bulunan kimselerin tümü” (TDK, 2021) şeklinde tanımlanmış, bu tanımda aynı çatı altında yaşama durumu şartın önem verilmemiş, mekân birliği yerine kan hısımlığı ön plana çıkmıştır. Aile genişletilmiş, aileler gurubundan oluşan sülale aile olarak kabul edilmiştir. Bu tip aileler genellikle geleneksel toplumlarda görülmektedir. Üçüncü anlamda tanımında; “Birlikte oturan hısım ve yakınların tümü” (TDK, 2021) aileyi oluşturur denmiştir. Bu tanımda mekân birliği aile için temel alınmış ve geniş aile sınıflamasına giren aileler kastedilmiştir. Bu tip aileler genellikle kırsal kesimlerde yaşayan anne, baba, çocuklar, babaanne, büyükbaba, amca, hala vs. aile üyelerinin hepsinin aynı evi paylaştığı aile türleridir. Bu tanımlamalar gibi kan bağı ve mekân birliğine dayalı en az iki insanın bir araya gelerek oluşturduğu grupları aile olarak tanımlamanın yanında, aile kavramını; “Aynı gaye üzerinde anlaşılan ve birlikte çalışan kimselerin bütünü”nü (TDK, 2021) ifade ederken de kullanmaktayız. Bu kullanım da amaç birliği ve dayanışma faktörlerinin, bireylerin aile kültüründen sağladığı edimlerin bir sonucu olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Aile kavramının bir diğer farklı kullanım alanı da şu şekilde tanımlanmıştır; “Temel niteliği bir olan dil, hayvan veya bitki topluluğu, familya” (TDK, 2021). Bu kullanımda ortak özelliklerine göre sınıflandırma yapılan bazı canlılar aileler şeklinde gruplandırılmıştır. Bu kullanımlar da bize aile kavramının bireylere ve toplumlara göre farklı çerçevelerde benimsendiğini göstermektedir. Bazı bireyler için aile sadece annesi ve kendisinden oluşabilirken, bazıları için ise içinde yaşadığı bütün toplum aile olarak kabul görmüştür. Bu tür niceliksel farklılıklar yanında niteliksel olarakta aile kavramını farklı özellikler çatısı altında benimseyen bireyler de görülecektir. Örneğin; amaç birliğine dayalı olarak oluşturulan bir gurubun üyeleri olan bireyler, kan bağıının yanında bu guruptaki diğer bireyleri de ailesi olarak

tanımlayabilirken, toplumsal tabakalaşmanın görüldüğü bir coğrafyada yaşayan bireyler de kendi sınıf ve zümresini ailesi olarak görebilir.

İlk insanlar olan Hz.Adem ve Hz. Havva'dan günümüze kadar gelen süreçte aile insan neslinin sürdürülmesinde; çoğalma, yaşam becerilerinin kazandırılması, sosyalleşme deneyiminin yaşanması, kişilik oluşumuna katkı sağlama konusunda en temel kurum olarak varlığını korumuş ve korumaya devam edecektir. Bu bakımdan aile kurumu zaman içerisinde her geçen gün daha da önem kazanmaktadır. Sosyal bir varlık olan insan, sosyalleşme becerisini kazanamadığı ve sosyal değerleri edinemediği takdirde toplum içerisinde kendisine yer bulamayacaktır, bu eksikliklerin giderilmemesi hem bireyin hem de toplumun üzerinde olumsuz etkiler yaratacaktır. Bunları bireye sağlamak aile kurumunun bireye ve topluma karşı en büyük sorumluluğudur. Bu büyük sorumluluğu aşmaya kapı aralayan en önemli ilkeler samimiyet ve içtenliktir.

Aile, toplumsallaşma sürecinde ve kitle oluşumunda bireyden sonra gelen ilk grup ve birincil grup sınıflamasında yer alan niteliklere sahip bir kurumdur. Birincil guruplarda üyeler arasındaki ilişkilerin temelinde duygusal bağlar yer almaktadır. Bu bireyler sabittir. Bu bireyleri bir arada tutan temel şey ortak hedeflere sahip olmaları değildir. Bu grupta yer alan bireyler birbirlerini gerçek anlamda çok iyi tanıyan ve birbirlerine karşı çıkarsız sevgi duygusu besleyen kişilerdir. Birbirlerinin neyi sevip sevmediğini, neye kızacağını, neye üzüleceğini, neyle ne kadar yetinebileceğini hatta hangi durumda ne şekilde davranacağını dahi bilen kişilerdir. İlişkiler çok geniş kapsamlı olmakla birlikte birbirlerine karşı samimi kişilerdir (Kışlalı, 2010). Bir bireyin sahip olduğu kişilik yapısı onun aidiyet duygusuyla bağlı olduğu grupta da görülürken, bu guruplardaki bireylerin ortak davranışları ve hedefleri de o toplumun karakteristik yapısı üzerinde bir yer edinir. Sonuç olarak bir bireyin karakteri, toplumun karakteristik yapısını yansıtır diyebiliriz. "Toplumların ilk gelişim safhalarında "din, eğitim ve ekonomi gibi toplumsal kurumlar, öncelikle aile kurumu içerisinde şekillendiler ve geliştiler. Daha sonraları toplumların sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik gelişimleri ile birlikte, aile kurumundan bağımsız hale geldiler" (Merter, 2010, s. 290).

Türklerin karakteristik özelliklerinin göçebe yaşam tarzından ve yaşanan coğrafyadan etkiler taşımakla birlikte bu özellikler daha sonraki zamanlarda Türk

topluluklarının genel karakteristik özelliklerini oluşturmuştur. Türk toplumu yaşamın zor koşullarına karşı dayanıklı, başarıya dair azimli, bağlılık ve birlik duygusana sahip, teşkilatçı, çevik, zorluklar karşısında yılmayan, ümitli, asalete ve töreye önem veren, atalarına ve çocuklarına hürmetli bir yapıya sahiptir. Türk toplumunda aile her zaman saygı duyulan ve en değerli toplumsal kurum olarak görülen bir yapı olmuştur. Ataya saygı ve hürmette kusur edilmez, aile birliğine ve dayanışmaya önem verilir. Kadın erkek hep birlikte çalışılır ve üretilir, çocuklara sevgiyle yaklaşılr ve onlar aile içersinde töreye uygun olarak yaşama hazırlanırdı. Türklerde ailelerin birleşmesiyle sülaleler, sülalelerin birleşmesiyle boylar, boyların birleşmesi ile budunlar ve budunların birleşmesi ile ise devlet oluşmaktaydı. Bu sebepten Türkler de devleti oluşturan temel birim de ailedir. Aileye ve aile birliğine verilen önemin en büyük ispatı ise budur.

Yunus Emre de aile kavramının önemini belirten en önemli bilgi onun Bektaşî Velayetname'sindeki bir rivayette yer almaktadır. Rivayete göre Yunus Emre kıtlık zamanında zor durumda kalıp, ailesi için Hacı Bektaş Veli'nin dergâhına buğday istemeye gitmiştir. Bu davranışı Yunus Emre'nin ailesine ne kadar önem verdiğini göstermektedir. Yunus Emre bütün insanlığa saygı, sevgi, hoşgörü, dayanışma ve birlik çağrısı yapmakla kalmamış bu değerleri kendisi de içselleştirmiş bu değerler üzerine yaşamıştır. İnsanlara mesleki anlamda dayanışma sağlamakla kalmayıp değerler ve halk eğitimi konusunda da Anadolu halkını aydınlatma çabaları içerisinde olan Ahi teşkilatının o dönemde yaptığı çalışmalara ve fütüvvet anlayışını Anadolu'ya taşıyan Erenlere kayıtsız kalması düşünülemezdi. Bu ortamda, her zaman her şekilde kendisini yenileyip geliştirmeye çalışan iyiye ve doğruya olan düşkünlüğü hiç bitmeyen Yunus Emre aile konusunda da çığır açmış, o sadece biyolojik ailesini değil, yeryüzünde yaşayan bütün insanları aile olarak gördüğünü ifade etmiştir. Yunus Emre'ye göre Allah'ın yarattığı herkesin Vahdet-i Vücut'a ulaşır onun aşkı ile kendi benliğini yok etmesi bütün yaratılmışlara onun gözüyle bakması bu dünya hayatı için yapılabilecek en güzel iştir. Kişinin birliğe ulaşması ve bu birlik düşüncesinde bütün dünya halklarının diğer herkesi kendisi gibi görmesi, kendisi için istediğini diğerleri için de istemesi, birbirlerine kardeş olarak bakması gerekmektedir.

Yunus Emre'nin Divan'ında "Aile Birliğine Önem Verme" değerinin; *aile birliğinin bozulması, ölüm gerçeği ile aile birliğinin önemi* alt temalarda ele alındığı

tespit edilmiştir. Yunus Emre'nin Divan'ında, *aile birliğinin bozulması* alt teması ile ele alındığı tespit edilen bulgular şu şekildedir:

Şakird üstâdıla 'arbede kılur

Ogul atayıla 'izzetlü oldu (Tatçı, 2013, s. 498b) (387/5)

Ogl eydür bunadı kız eydür yirinden durmaz

Hîç kenndü hâinden bilmez hâlden hâle düşdi gönül (Tatçı, 2013, s. 209b) (152/12)

Yunus Emre, aile birliğinin bozulmasının sonuçlarına değindiği beyitlerinde, kendi döneminin sosyal gerçekliğini betimlemiş, insanların aile kurumunun korunması için gereken özveriyi göstermediklerinden yakınmıştır. Yunus, aile büyüklerine saygı göstermenin, aile içinde sevgi bağının korunmasının, yaşlılara merhametli olmanın bilincinde olan bir şahsiyet olarak, bu konularda sosyal alanda karşılaştığı olumsuzlukları da şiirlerine dahil etmiştir. Öyle ki, bu konuları ele aldığı şiirlerinde anlattığı zaman dilimi, Yunus'un deyimiyle toplum için ahlaki ve manevi değerler açısından çok çetin ve hassas dönemlerdir. Bu dönemde; “Öğrenciler hocalarıyla, çıraklar ustalarıyla kavgaya tutuşmaya başlamıştır. Evlatlar ise, babalarıyla ve aile büyükleriyle, büyüklük taslama yarışına girişmiştir. Yeni yetişen ile bireyleri, anne ve babasının büyüklüğünü, atasının yüceliğini tanımaz olmuşlar, büyüklere saygıyı yitirmişler, kendilerini onlardan üstün tutmaya başlamışlar. Evlatlar öğüt olmaz olmuşlar, büyüklerinin sözlerine uygun davranmayı bırakmışlar ve onların hayat tecrübelerinden faydalanmaktan uzaklaşmışlar.” Aile büyüklerine saygı aile birliği ve beraberliği için çok önemli bir değerdir. Bu değerleri kaybetmiş bireyler toplumsal yaşamda karşılaştıkları diğer insanlara da saygı göstermedikleri gibi kendilerine de saygı gösterilmeyecektir. Ego ve kibir ise bireylerin kendilerini geliştirmelerinin önünde ki en büyük kişilik engellerindendir, bunun yanı sıra öğrencilerin hocalarıyla ilişkilerinin bozulması ise onları gerek sosyal yaşam becerilerini gerekse akademik becerilerini geliştirmeleri konusunda olumsuz etkileyecektir. Bir toplumda aile kurumuna gereken değer verilmez ve yozlaşmaya kurban edilirse, bu kurumda yaşanan olumsuzluklar toplumun bütün kurumlarını etkileyerek toplumsal düzenin bozulmasına neden olacaktır. Yunus Emre'nin verdiği bu örnekte hem aile içi hem de toplumsal alanda karşılaşılan durumları kapsamaktadır

ve bütün bu yaşananlar her iki alanda da birlik ve beraberliği, dayanışmayı ve barışı olumsuz etkilemektedir. Aile kurumu konusunda yapılması gerekenlerden çok, yapılmaması gerekenleri ifade ederek toplumu bilinçlendirmek için çaba sarfeden Yunus Emre, anne baba ve evlat ilişkisinde yapılmaması gerekenlere de dikkat çekmiştir. Anne ve baba bütün hayatı boyunca evlatları için fedakârlık yaparak onları büyütüp yetiştirir, onlar için emek verir, en önemlisi sevgisini verir. “İnsan yaşlandığı vakit oğlu ona bunadı der, kızı yerinde durmaz der.” bunlar ise o insanın gönlünü yıkacak şeylerdir. Anne ve baba, gençlik çağında da yaşlılık çağında da olsa her zaman nezaketi, sevgiyi ve vefayı hakeden kimselerdir. Onlar aile kurumunun temel taşlarıdır, bu kurumun ayakta kalması ise bireyin ve toplumun huzurunun en büyük dayanağıdır. Bütün bu olumsuzlukların yaşanmasının sebebi aile birliğine önem verilmemesidir.

Yunus Emre’nin Divan’ında aile kurumu konusunu genel olarak “ölüm” teması çerçevesinde ele aldığı saptanmıştır. İletilerinde bu temaya sıklıkla yer vermesi her ne kadar ceza nitelikli bir öğreti oluşturduğunu gösterse de, O’nun bu temayı şiirlerinde daha çok önlemsel bir öğretim felsefesi ile sunduğu anlaşılabacaktır. Çünkü Yunus Emre’nin aile kurumu ile ilgili şiirlerinde daha çok tanık olduğu olumsuzluklarla birlikte pişmanlıktan kaçınma vurgusu görülmektedir. İnsanın dünyadaki geçici yaşamı, bir gün ölümle son bulacaktır. Bu yaşam geçici de olsa ayrılık acısı ölen kişinin geride kalan sevenlerini üzecektir. Ölümden sonra tekrar dünyaya dönüş olmayacağı için insan bu dünya da yaşarken sevdiklerinin kıymetini bilmeli, pişman olacağı davranışlardan kaçınmalıdır. Ölüm, yaşlı genç, iyi kötü, güzel çirkin, hasta sağlıklı ayrımı yapmayacağı gibi insanların mutlu ya da üzgün oldukları anları da gözetmeyecektir. Ölümün her insana gelişi, zaman içinde ayrı bir sırdır. Yunus Emre şiirleriyle, insanlara ölümü anlatarak onları aile birliğine önem vermeye çağırmıştır. İnsan, ailesinden bir bireyi ya da sevdiğini kaybettiğinde pişmanlık duyacağı şeyler yapmamalı, bu dünya hayatını ailesini üzmeden, onlara haksızlık yapmadan, küslüklük veya kavgı sebebiyle onlardan uzak kalmadan yaşamalıdır. Ölüm, insanların sevdiklerini alırken vicdanını da ayağa kaldırır, her insan sevdiği birini kaybettikten sonra onunla olan yaşanmışlıklarını gözden geçirir. Yunus Emre, bu sebeplerle bireylerin aileleriyle, yakınlarıyla hatta bütün insanlarla sevgi, barış birlik ve beraberlik içerisinde yaşamasını istediğini açıkça ifade ederek, dünya hayatının zorluklarını hep birlikte göğüslemeleri gerektiğini vurgular. Çünkü evlat

acısı, anne baba acısı, kardeş acısı... insanların üzerinde çok derin acılar bırakır. Onlarla yaşanmış güzel anılar bir nebze olsa insanın acısını hafifletecektir. Yunus Emre'nin şiirinde *ölüm gerçeği ile aile birliğinin önemi* alt temasına dair bulgular şu şekilde yer almaktadır:

Alur yigidi kocayı yakar ananın içini

Kızların sarı saçını teneşirde çözer ölüm

Alur yigidin alâsın¹⁸ dîvâne ider anasın

Gelinlerin el kınasın topraklara karar ölüm

Alur yigidin hâsını döker gözlerin yaşını

Mecnûn ider anasını yüreklerin yakar ölüm (Tatçı, 2013, s. 271b) (198/6-8)

Birinin alur kardaşın revân döker gözi yaşın

Hiç onarmaz bağı başın hayır işden bezer ölüm (Tatçı, 2013, s. 271b) (198/4)

Gice gündüz oğlancıklar söyleriken bülbül gibi

Ayrılmışlar anaları sinlerini bekler yatur (Tatçı, 2013, s. 122b) (82/6)

Kimi boyun burup yatmış tenini toprağa katmış

Anasına küsüp gitmiş boyun buranları gördüm (Tatçı, 2013, s. 284b) (207/7)

Yukarıda yer alan şiir kesitlerinde ve beyitlerde bahsedildiği üzere Yunus Emre; “Ölüm yigidi, kocayı alıp anaların ciğerlerini yakar, kızları alır ve onların sarı saçlarını teneşirde yıkanırken çözer. Yigidin ela gözlüsünü alıp anasının evlat acısı ile aklını yitirerek deliye dönmesine sebep olur. Ölüm, gelinleri alıp mezarda teni çürüdüğünde ellerindeki kınayı toprakla karıştırır. Ölüm, yigidin en safını ve seçkin olanını alıp yigidin hasına kıymet verenlerin gözlerinin yaşını döker. Anasını mecnun eder, yürekleri yakar ölüm. Ölüm, birinin kardeşini alıp kan revan içinde gözyaşını döker, bağındaki acıyı ve sızıyı hiç onarmaz. Ölüm, iyi iş etmez, aldığını geri vermez. Oğlancıklar gece gündüz bülbül gibi güzel sözler dile getirerek yaşarken, şimdi dünyadan ayrılmış, mezarlarında yatmaktalar, anaları mezarlarını beklemekte,

¹⁸ En yüksek, pek yüce, ulu.

onları kaybetmenin üzüntüsünü yaşamaktalar. Hepsi ölüm gerçeğiyle yüzleşmiş mezarda yatmakta şimdi, orası bütün yaşayanların gideceği yerdir. Mezarda kimisi boyun büküp yatmış, kimisinin teni çürümüş toprağa karışmış. Anasına küsüp gitmiş, boynu bükükleri gördüm.” demiştir. Aile birliğine önem verme değeri konusunda genel olarak yaşanan olumsuzlukları ele alan Yunus Emre, insanlara yanlışları göstererek doğruyu buldurma yöntemi ile pişmanlık duygusunun çok ağır olduğunu vurgulamış ve buna kapılacak tutum ve davranışlardan uzak olunması gerektiği konusunda rehberlik etmiştir.

4.16. Özgürlük Değeri İle İlgili Bulgu ve Yorumlar

Özgürlük, kısıtlanma durumunun tam ve kesin bir karşıtı olarak, sadece insanlar için değil, yeryüzünde yaşayan diğer birçok canlı için de önemli bir kavramdır. Örneğin, kuşlar için özgürlük kavramı, tabiatının bir gereği olan uçabilme eylemini istediği an ve istediği yönde gerçekleştirebilmesini ifade eder. Doğal çevrede yaşam sürebilecek bir karakteristik özellikle yaratılmış olan kuşların yakalanıp bir kafese kapatılarak uçmalarının engellenmesi, onların özgürlüğünün kısıtlanması anlamına gelmektedir. Bu örneği yeryüzünde yaşayan canlılar açısından, doğal dengeye insanın müdahalesi çerçevesinde çeşitlendirmek mümkün olmakla birlikte, bunların kendi içerisinde doğal yollarla oluşan kısıtlamalarla da ortaya çıkabileceği bir gerçektir. Yeryüzünde yaşayan bütün diğer canlılardan aklını kullanabilme ve düşünme yetisiyle ayrılan insan için ise, kısıtlanma durumu alanı itibariyle çeşitlilik göstermekte ve kısıtlanma anlayışı kişiden kişiye farklılaşmaktadır. İnsanlar açısından kısıtlama alanları; yaşama hakkına müdahale edilmesiyle kısıtlanma, fiziksel alan çerçevesinde kısıtlanma, düşüncelerini ifade edebilme konusunda kısıtlanma, kişisel ve toplumsal haklarına ulaşabilme yolunda kısıtlanma ve emeğinin karşılığını alabilme çabasında kısıtlanma gibi çok geniş bir kapsama sahiptir. Bunun yanı sıra her insanın kişiliğinin farklı olması neticesiyle yaşama dair hedefleri, istekleri, beklentileri, hoşlandıkları veya uzak durdukları şeyler de değişkenlik göstermektedir. Bu kişisel farklılıklarla birlikte kişilerin kısıtlanma anlayışları, özgürlük kavramına bakışları ve özgürlük değerinden beklentileri de farklılıklar gösterebilmektedir.

Özgürlük kelimesi Türkçe sözlükte; “1. Herhangi bir kısıtlamaya, zorlamaya bağlı olmaksızın düşünme veya davranma, herhangi bir şarta bağlı olmama durumu, serbestî. (...) 2. Her türlü dış etkiden bağımsız olarak insanın kendi iradesine, kendi

düşüncesine dayanarak karar vermesi durumu, hürriyet” (TDK, 2021) şeklinde ifade edilmektedir.

Yunus Emre’nin araştırmaya konu olan Divan adlı eserinde “özgürlük” değerinin; *kısıtlanma ve özgürlük özlemi, din ve inanç özgürlüğünü tanıma, bireysel özgürlüğe ulaşma* alt temaları ile ele alındığı görülmüştür.

Yunus Emre’nin, “özgürlük” değerine dair düşüncelerini ele alırken öncelikli olarak onun mutasavvıf kimliğini göz önüne almak daha doğru olacaktır. Yunus Emre, tasavvufi yaşam felsefesinde ki “insanın özgürlüğü” sorunsalına, insanlığa iyi bir rol model olup kendi yaşamından aktardıklarıyla ve sanat yapma özgürlüğünü kullanarak yedi asırdır dilden dile gelen şiirleriyle kesinlik kazandırmıştır. Yunus Emre’nin Divan’ındaki şiirlerinde, *kısıtlanma ve özgürlük özlemi* alt teması ile ele alındığı tespit edilen bulgu şu şekildedir:

Kanadsuz kuşlayın kaldun yabanda

Kanadlu kuşlara kanda iresin (Tatçı, 2013, s. 361b) (279/5)

Divan adlı eserindeki özgürlük değeri ile ilgili bulguları açıklarken Yunus Emre’nin, insanın varlığı konusuna bakışını tasavvur etmek yerinde olacaktır. “Yunus Emre’ye göre insanın varlığını iki ayrı alana göre düşünmek gerekir: 1- Ruhsal alanda insanın varlığı, 2- Yeryüzünde insanın varlığı” (Çubukçu, 1980, s. 302). Yunus Emre, ‘gizlice yürür idim’ diyerek andığı ve öz vatanı olarak tanımladığı bu ruhsal alanda özgürdür ve ‘Hakk’ın buyruğu üzerine oradan ayrılarak yeryüzüne geldiğini’ ifade etmektedir” (Yağmur, 2021, s. 186). Kendi öz vatanında daha mutlu ve güçlü olduğunu vurguladığı bir beyitinde ise; “Gurbetlik ile bizi salan var” (Yağmur, 2021, s. 114) sözleriyle tanrı tarafından gönderildiği yeryüzünde ki yaşamın bir gurbet hayatından ibaret olduğunu ifade etmiştir. Şüphesiz her insan kendi bildiği çevrede yaşamını sürdürürken daha güçlüdür, çünkü insanın yeryüzünde bir yaşam alanı kurabilmesi için o çevreyi tanıması gerekir, tanımadığı bir ortamda yaşama atılmanın insan için bir alışma ve öğrenme süreci gerektirmesi kaçınılmazdır. Bütün bu süreçler insan için zorluk ve çile içermektedir. Yunus Emre yeryüzüne gönderilişini ifade ederken; Ruhsal alanda tanrıya duyduğu aşkla tanrıyla birleşip O’nda yayılarak sonsuz özgürlüğe erişmişken, tanrının yasaları gereği geçici de olsa oradan ayrılıp yeryüzüne gönderildiğini belirtmiştir. O, “dünyaya gelirken bu aşk ile geldiğini,

ruhunun ilahi aşktan beslendiğini ve ‘yolculuk’ diye nitelendirdiği dünya hayatında en büyük dayanağının bu aşk olduğunu, tekrar bir gün yaratıcıya kavuşma arzusuyla bu gurbet hayatına katlandığını” (Yağmur, 2021, s. 114) dile getirmektedir. İnsan bu süreçlerden geçerken “öz vatanım” diye tabir ettiği bir yerde yaşadığı kadar özgüvenli, mutlu ve özgür değildir. Yunus Emre kendini kısıtlanmış hissettiği bu durumunu, tartışmaya söz konusu olan beyitinde; “Kanatsız kuşlar gibi kaldım yabancı yerlerde, kanatlı kuşlara nerede erişeceksin.” sözleriyle dile getirmiştir. Ayrıca bu beyitiyle, dünya hayatında ki en büyük hedefinin bir gün tekrar ruhsal alanda tanrıyla birleşip, tanrının varlığında dağılarak yayılıp O’nunla “bir olmak” ve tekrar o sonsuz özgürlüğe ulaşmak olduğunu da ortaya koymuştur. Bütün bunların yanı sıra, Yunus Emre bu hayıflanmalarını yazgısına bağlamış, “insanın, kendisi dünyaya gelmeden önce tanrı tarafından çizilmiş olan plan dahilinde bu yaşam yolculuğunu tamamlayacağını dile getirmiş ve yazgısını teslimiyetle kabul etmesi gerektiğini kendisine” (Tatçı, 2013, s. 431b) telkin etmiştir. Fakat insanın bu yazgıya teslimiyetinden kasıt, özgürlüklerinin tamamını teslim eden bir köle teslimiyeti değil tanrı tarafından kendisine yüklenen sorumluluklarını kabul eden kul teslimiyetidir. Yunus Emre’nin, beden kalıbına giren ruhunu tercüme niteliğinde olan; “Öyle zannetmeyin siz beni kendi özümden gelmişim, kendi gönlüm ile bu bedene girmişim” (Tatçı, 2013, s. 305b) sözleri, onun tanrı tarafından herhangi bir zorlamaya maruz kalmadığının en açık ifadesidir. Yunus Emre şiirlerinde; “Öncesiz yazgının insanı zorlayıcı nitelikte olmadığını anlatmak istemiştir. Başka bir deyişle Tanrı’nın her şeyi önceden bildiği için yazgıyı çizdiğini, ancak insanı zorlamadığını belirtmek istemiştir” (Çubukçu, 1980, .s. 303). Yunus Emre’ye göre; Tanrı-kul ilişkisinde, insan özgürdür ve insanın yazgısı özgürlüğünün delilidir. İnsanın ruhu, kalıbına girdiği bedeni kuşatıp hırs ve heveslerden arındırarak nefsi zayıflatmalı ve o sonsuz özgürlükteki aslına ulaşmalıdır. “İnsan sorumlu bir varlıktır. Sorumlu olması onun özgür olmasını da gerektirir. Gerçekte iyiyi ve kötüyü seçme özgürlüğüne sahiptir. İnsanın çıkar tutkularını yenmesi, özgürlüğünü ve Tanrı için duyduğu sevgiyi artırır” (Çubukçu, 1980, s. 303). Nihayetinde tanrı insanoğlunu dünyaya göndermiş, ona dünya hayatında özgürlük vermiştir.

Yunus insanın, toplum içinde bireysel özgürlüğünü iyi kullanarak davranışlarında yüksek değerleri gerçekleştireceğini belirtmektedir. Gönlü barış ve sevgiyle dolu Yunus, sanatında bu konulara ağırlık vermiştir. Her bireyi bir değer bilmiş, insanların sömürülmesine

karşı çıkmış ve özveriden yana olmuştur. Başkalarının hak ve hukukunun gözetilmesi gerektiğini sık sık anımsatmıştır. Mal ve çıkar tutkusuyla insanları ezenlerin davranışlarını doğru bulmamıştır. Bireysel özgürlüğün, başkalarına zarar vermeden kullanılmasını öğütlemiştir (Çubukçu, 1980, s. 304).

Bunun nasıl başarılacağı konusuna da açıklık getirdiği bir beyitinde; “insanın nefsinin bütün olumsuz sıfatlarından kurtulup, dünya heveslerinden arınmış olarak bu yola girmesi gerektiğini, çıplak bir insanı kimsenin soyamayacağı gibi nefsinden kendini azat etmiş birini de nefsin askerleri hiçbir zaman esir edemeyecektir” (Yağmur, 2021, s. 142) demiştir. Yunus Emre’ye göre; “Tanrı’nın yarattığı dünyasında bin bir türlü sevgi vardır ve insan istediği şeyi sevmeye özgürlüğüne sahip olmakla birlikte, kendi özüne layık olanı sevmelidir” (Yağmur, 2021, s. 81). Sevmeye tercihi, insanın en önemli özgürlüklerindendir, “çünkü insanın gönlü neyi severse dilinden de o dökülmeye başlar, dilinden sürekli dökülen şey insanın ruhuna işler ve akıl da o şeye karışarak ona göre şekil alır” (Yağmur, 2021, s. 180). Bu bütünlük de gerçek manada imanı tanımlar niteliktedir. İman, insanın Tanrı’ya duyduğu en güçlü inanç ve insanı sonsuz özgürlüğe ulaştıracak yegâne dayançtır. İnsan evvela sevgisi ve inancıyla kendisine bu canı bahşeden yaratıcıya yönelmeli ve yaratıcıya olan sevgisinden dolayı bütün yaratılmışlara da sevgiyle yaklaşmalıdır. Bütün kâinatı, Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (S.A.V.)’in sevgisi neticesinde yaratmış olan Tanrı, kendi nurundan can bağışladığı bütün yaratılmışlardan da sevgi ve merhametini esirgememiştir. Bu durumda Tanrı’nın sevgisiyle var olan her şeye karşı duyduğumuz sevgi, bizi O’nun sevgisine daha da yaklaştıracak olan merdivenin basamakları gibidir. Sonsuz özgürlük, Tanrı’nın o sonsuz sevgisine erişip onda yok olmakla gerçekleşecektir.

Yunus Emre’nin Divan’ındaki şiirlerinde, *din ve inanç özgürlüğünü tanıma* alt temasına dair tespit edilen bulgular şu şekildedir:

Kimsene dînine hilâf¹⁹ dimezüz

Dîn tamâm olıcak togar mahabbet (Tatçı, 2013, s. 47b) (20/7)

Dîn ü millet sorarısan ‘âşıklara dîn ne hâcet

‘Âşık kişi harâb olur âşık bilmez dîn diyânet (Tatçı, 2013, s. 42b) (17/1)

¹⁹ Zıt düşünceli, karşı fikirli, aleyhtar.

Dîn ü milletden geçer 'ışk eserini tuyan

Mezheb ü dîn mi seçer kendüyi yoga sayan (Tatçı, 2013, s. 315b) (236/1)

Yukarıdaki beyitlerinde, aşk ile sonsuz özgürlüğe ulaşmış kimselerin özgürlük değerine bakışını açıklayan “Yunus Emre ayrıca vicdan özgürlüğünü savunmuştur. İnsanın insana dinsel baskı yapmasını yeğlememiştir. Böyle bir baskının dinin özüne ters düşeceğini anlatmıştır” (Çubukçu, 1980, s. 304). Yunus Emre’ye göre bireysel özgürlükleri, başkalarının haklarını çiğneyecek, özgürlüklerini kısıtlayacak ve onlara zarar verecek şekilde kullanmak, insanın kendi vicdanını rahatsız edecektir. İnsan, vicdanını rahatsız eden her şeyin tutsağıdır. İnsanın her konuda vicdanı rahat bir şekilde yaşamını sürdürebilmesi büyük bir özveri gerektirmektedir. Bu özverinin neticesinde elde edilen ruhsal alanda ki huzur, kişinin biyolojik açıdan da sağlığını olumlu yönde etkileyecektir. “Yunus Emre, özgürlükten yana olarak insanın değerini yüceltmıştır. Her insanın saygıya ve sevgiye değer bir varlık olduğunu belirtmiştir. Bağnaz kişilerin tutumlarını ve vicdanlara baskıyı doğrulamamıştır” (Çubukçu, 1980, s. 304). O’na göre, “ilahi aşka ulaşan kişiler nefsini, dünyaya dair heveslerini ve bütün benliğini aşarak yokluğa erişmiştir. Bu yokluk, işte o ilahi aşk ile Tanrının varlığına erişip onda dağılarak birliğe ulaşmak anlamına gelmektedir. Bu mertebeye ulaşmış bir kişi olarak; “din ve mezhep mi seçer kendini yok sayan” diyen Yunus, insanların din ve mezhep konusunda özgür olması gerektiğini açıkça savunmuştur. Tanrı, insanoğluna akli kullanma yetisini vererek sorgulama imkânı sağlamış, istediği dini veya mezhebi seçebilecek özgürlüğü de tanımıştır. Doğruyu bulmak ve gerçeğe ulaşmak insanın kendi elindedir, fakat her insan dünya hayatını kendine özgü yaşar.

Yunus Emre’nin Divan’ındaki şiirlerinde, *bireysel özgürlüğe ulaşma* alt temasını ele aldığı tespit edilen bulgu şu şekildedir:

Şol karuğı tagları mîşeleri bağları

Sağlık safâlık ile aşduk el-hamdüli ’llâh

Kurıyduk yaş olduk ayagıduk baş olduk

Kanatlanduk kuş olduk uçduk el-hamdüli ’llâh (Tatçı, 2013, s. 376b) (292/2,3)

Tasavvufi eğitiminin de etkisi ile gezgin bir derviş olarak Anadolu’nun birçok yerini dolaşan Yunus Emre, seyahat etme özgürlüğünü de kullanmış ve şiirlerinde

gezip gördüğü yerleri anlatmıştır. Bir şiirinde ise bu tasavvufi seyahatlerinin kendisine sağladığı insani ve ilmi katkılara değinmiş; “Kuru idik yaş olduk, ayak idik baş olduk, kanatlandık kuş olduk, uçtuk elhamdülillah.” sözleriyle, seyahatleri sayesinde manevi yönden olgunluğa eriştiğini, kendisini ilahi aşka ulaştıracak can suyunu aldığını ifade etmiştir. Yunus, ilahi aşka ulaşmanın neticesinde, kendisini kanatlanıp uçan bir kuş gibi özgürlüğüne kavuşmuş bir kimse olarak tanımlamıştır. Yunus’a göre manevi açıdan olgunlaşma ve başarıya ulaşma, insanın özgürlük alanlarını genişletmesine de katkı sağlamaktadır.

4.17. Tasarruf Değeri İle İlgili Bulgu ve Yorumlar

Değerler eğitimin en hassas konularından biri de tasarruf değeridir. Tasarruf kelimesi; “bir şeyin kullanma hakkının aidiyeti” şeklinde tanımlandığında ya da “birikim veya ekonomik tasarruf” anlamında ele alındığında, tamamen bireysel ihtiyaçlar açısından kişinin kendisi için kazanması gereken bir değer gibi algılanabilir. Oysa tasarruf değeri, çıkış noktası bireysel ihtiyaçların gözetilmesi hususuna dayanan bir kazanım olsada, en geniş çerçevede “tasarruf değeri” toplumsal yaşamın ve doğal yaşam döngüsünün sürdürülebilirliği için bir zorunluluk olarak kendini göstermektedir. Örneğin; tasarruf değeri kapsamında, bir doğal yaşam kaynağı ve ihtiyaç olarak “su” faktörünü ele alacak olursak, insanların suyu tasarruflu kullanmalarının nedeni faturanın düşük gelmesi isteği veya kullanımdan sonra ki zamanlar için de ihtiyaçlarını giderebilecek su bırakma düşüncesi gibi bireysel yaşama yönelik de olsa, sonuç itibarıyla toplumsal ve doğal yaşama da katkı sağlayacaktır. Su kaynaklarının yetersizliği sorunu insan yaşamını sadece bireysel açıdan etkilemekle kalmaz, toplumsal açıdan da etkisi altına alır, temel ihtiyaçların karşılanabilmesi noktasında toplumda su sorunları, su tartışmaları hatta su savaşları dahi yaşanabilir, bunların yanı sıra doğal yaşam alanında ki diğer canlıların da yaşamını olumsuz yönde etkileyip, doğal dengenin bozulmasına sebep olabilir. Tasarruf; kullanım hakkına sahip olduğumuz bütün doğal ve beşeri kaynaklardan ihtiyacımızı giderecek kadarını kullanıp; bir sonraki ihtiyaç anını düşünerek tutumlu davranmayı ve diğerlerinin de ihtiyacını karşılamasına fırsat verecek şekilde paylaşımcı bir yaşam felsefesi edinerek artırım yapabilmeyi gerekli kılan bir değerdir. Tutumlu davranabilmek artırımı, artırım ise birikimi beraberinde getirir. Tutumlu davranabilmenin özünde ise “kanaat” erdemi yer almaktadır. Kanaat kelimesi sözlükte ilk anlam olarak (TDK, 2022); “Elindekinden hoşnut olma durumu, kanıklık, yeter

bulma, yetinme, fazlasını istememe, doyum.” şeklinde tanımlanmaktadır. Daha açık bir ifade ile, “kanaat, insanların yaşamını sürdürebilmeleri için gerekli olan zorunlu ihtiyaçlarının dışında ki bütün keyfi isteklerini ve arzularını terk edebilmek; beslenme, giyinme ve barınma konusunda israftan kaçınmaktır (Tatçı, 2013, s. 384a)”. Kanaat erdemine sahip kimselere “kanaatkâr” denir. Kanaatkârlığın zıddı ise aç gözlülük ve doyumsuzluktur. Tasarruf değerini edinmiş insan, azla yetinmeyip daha fazlasına sahip olmak amacıyla dahi artırım yapmak için, anlık da olsa “kanaat” erdemine sahip olmak zorundadır. Bu açıklamayı insan deneyimleriyle dayanaklandırmak gerekirse; “Aza kanaat etmeyen çoğu hiç bulamaz.” ve “Kanaat gibi devlet olmaz.” (TDK, 2022) atasözleri yerinde birer örnek olacaktır. Tasarruf değeri, dünya üzerinde yaşayan bütün canlıların yaşamlarını gerek bireysel yaşam gerekse toplumsal ve doğal yaşam açısından koruyucu, kolaylaştırıcı ve geliştirici etkiye sahiptir.

Yunus Emre’nin Divan’ındaki şiirlerinde “tasarruf” değerini *kanaat erdemine sahip olmak, israftan kaçınma, ekonomik değer* temaları ile ele aldığı görülmektedir. Yunus Emre’nin Divan’ındaki şiirlerinde, *kanaat erdemine sahip olmak* alt teması ile ele alındığı tespit edilen bulgular şu şekildedir:

Dilersen kim iresin ferâgat menziline

Var kanâ’at dârında nefsün boğazından as (Tatçı, 2013, s. 165b) (119/3)

Nefsümün ejderhâsı döndi bana haml’itdi

Kanâ’at hay dimezse hakîkatdür yir indi

Kanâ’ati yar idin uyma nefis dileğine

İresin hakikate yirün buldun tur indi

Kanâ’at didüğini eger sen tutmazısan

Nefsüne uyarısan ser-gerdân ol var indi (Tatçı, 2013, s. 494b) (383/2-4)

Çeke sabr u kanâatı tâzekârlık ide katı

Bu yola vireler iti bu yola yüz tutmak gerek

Dünyâdan gönlini çeke eli ile arpa eke

Ununa yarı kül kata güneşde kurutmak gerek

‘Aceb anı niçe yiye nefsi dilerse yiyleye

Kaçan kim iftâr eyleye üç günde bir itmek gerek (Tatçı, 2013, s. 194b) (140/3-5)

Yunus Emre, yukarıdaki ilk beyitinde insanları tamaadan uzaklaşıp kanaat üzerine yaşamaya davet etmekte; “Tok gözlü olma hedefine, ulaşmayı dilersem. Var kanaatin darağacına, onunla nefsinı boğazından as.” demektedir. Başka bir şiirinde kendi nefsinı bir ejderhaya benzeten Yunus Emre, “eğer kanaat dur demez ise, bu ejderhanın kendisini dahi yiyebileceğini” söylemiştir. Bunun yanı sıra, “Allah aşkına talip kimselerin, bu ejderhadan korunmak için kanaati kendilerine yar edinmeleri gerektiğini ve ancak bu şekilde hakikate erişebileceklerini” açıklayarak, insanlara doğru olanı tercih etmeleri gerektiği öğüdünü vermiştir. “Fakat nefsinı uyan ve kanaat erdeminden uzak olan kimselerin, bu dünyada da ölümden sonraki hayatta da halleri perişandır, bu sebeple nefsinin peşinden koşanlar yanlış yoldadır ve geç olmadan kanaat ışığında Hakk yoluna dönmelidirler.” sözleriyle de insanlara uyarıda bulunmuş ve kanaat erdemine ulaşmaları konusunda rehberlik etmiştir. Yunus Emre’nin tasarruf değerini ele aldığı ikinci şiir örneğinde ise, dervişlik isteyen kişilere ne yapmaları konusunda bir yol haritası çizdiği görülmektedir. Buna göre; “Çeke sabırla kanaati, acemilik etmek yok. Kendilerini bu yola vermeliler, bu yola yönelmek gerek. Dünyadan gönlünü çekip, yiyeceği arpayı eliyle ekip biçerek kazanmalı. Ununa yarı kül katarak güneşte kurutmak gerekir. Aceba onu ne zaman yiyecek dersensiz, nefsi dilerse yiyecek. Ne vakit iftar edecek dersensiz, üç günde bir etmek gerekir.” diyen Yunus Emre, dervişlik isteyen kişilerin de öncelikli olarak tasarruf değeri üzerine yaşamayı kendilerine ilke edinmeleri gerektiğini açıklamaktadır.

Yunus Emre, geçici bir yolculuk olarak gördüğü yeryüzü yaşamına dair insanlığı uyardığı bir beyitinde ise, tasarrufu yaşam felsefesi edinmenin gerekçesi üzerinde durmuş ve insanlığa *israftan kaçınma* konusunda uyarılarda bulunmuştur. Divan’daki şiirlerde bu alt tema ile ele alındığı tespit edilen bulgu ise şu şekildedir:

Uslu degül delüdüir yüce sarâylar yapan

‘Âkıbet vîrân olur cümleñün ‘îmâreti (Tatçı, 2013, s. 490b) (380/3)

Yunus Emre'ye göre; “Şu yeryüzü yaşamında kendisine yüce saraylar yapan, akıllı değil delidir. Çünkü her canlı er ya da geç ölüm ile bu dünyadan ayrılacak ve ebedi âleme göç edecektir. Bunların hepsinin yaptığı evleri ve binaları bu dünya da kalacak, sonunda harabeye dönüp yok olacaktır.” İşte asıl âlem denen o diyara göçtüklerinde, bütün bunların o kişilere bir faydası dokunmayacağı gibi zararları da olacaktır. Çünkü Yaratıcı kutsal kitabında; “Ey Âdem oğulları! Her mescide gittiğinizde, süsünüz olan elbiselerinizi giyinin; ve yiyin, için. Ancak, israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez” (Kur'an-ı Kerim 7:31) ayet-i kerimesiyle bu kişilere karşı nasıl muamele edileceğini açıkça bildirmiştir. İnsan, bu dünya da tasarrufu kendisine yaşam felsefesi edinmeli, her şeyden ihtiyacını karşılayacak kadarıyla faydalanıp, yetinmeyi bilmeli ve hiçbir konuda aşırıya kaçmamalıdır.

Yunus Emre'nin Divan'ındaki şiirlerinde, *ekonomik değer* alt teması ile ele alındığı tespit edilen tasarruf değeri kapsamındaki bulgu şu şekildedir:

Sarrâflığı öğrenmeyen bu gevheri boncuk sanur

Varur virür yok nesneye bilmez neye satdığını (Tatçı, 2013, s. 513b) (401/5)

Yunus, ilahi aşk açısından ele aldığı “gevher” kavramı üzerinden “değer” kazanımının çerçevesini çizmiş, “sarraflığı öğrenmeyen bu gevheri boncuk zanneder, değerini bilmediği nesneyi hiç onun değerine denk olmayan şeylerle kıyaslayıp değiş tokuş eder” demiştir. Bir şeyin manevi veya maddi değerini bilmek için onun hakkında bilgi sahibi olmak gerektiğini vurgulayan Yunus Emre, aynı zamanda takas yapılmak istenen şey hakkında değer belirleyebilecek yetkinliğe erişmeleri gerektiğini vurgulamıştır. Bir şeyin değerini bilmeyen kişi onu tasarruflu kullanamayacaktır, çünkü o şey hakkında tasarruf yapıp yapmama gerekliliğini belirleyen de ihtiyaç ve değerdir.

4.18. Bağımsızlık Değeri İle İlgili Bulgu ve Yorumlar

Bağımsızlık kavramı, Türk Milleti'nin en temel karakteristik özelliği olarak, Türk Milleti nezdinde asırlardır yerini ve önemini korumuştur. Bağımsızlık, Bir kara parçası üzerinde yaşayan toplumun siyasi, askeri, dini, kültürel, ekonomik, sosyal ve hukuksal olarak hiç kimsenin etkisi ve yetkisi altında kalmadan kendi hür kararları ve kaynaklarıyla varlığını devam ettirebilecek gücü elinde bulundurması durumudur. Bireysel anlamda bağımsızlık, kişinin yaşadığı coğrafyada hür ve özgür davranabilme

halidir. Bağımsızlık, istiklâl kavramıyla eş anlamlı olmakla birlikte, bir devletin veya milletin başka bir devlet veya milletin boyunduruğunda yaşamayı reddetmesi halidir. İstiklâl, bir devletin maddi manevi kaynaklarını başka devletlerin sömürsünden korumak, kendi coğrafyasının kaynaklarına ve milletin emeklerine sahip çıkmak demektir.

Göçebe yaşamın bir gereği olarak daima teşkilatlı yaşamaya, birlik ve beraberlik duygusuyla hareket etmeye önem veren Türkler çağlar boyunca çok fazla devlet kurmuş, kurduğu devletleri büyütmüş ve geliştirerek imparatorluklar haline getirip zirveye taşımıştır. Dünyaya çağ atlatan imparatorlukların mimarı olan Türklerin en büyük dayanağı da bağımsızlık duygusuna verdiği önemdir. Türklerin karakteristik özelliklerinin sembolü olan ‘kurt’ aynı zamanda Türklerde bağımsızlığın sembolü olarak görülmüştür. En eski Türk devletlerinden sayılan Göktürkler’de kurt figürü, tuğlar ve bayraklar üzerinde devlet sembolü olarak yerini almıştır. Bununla ilgili bilgilere Çin kaynaklarında da rastlanmakta; Türklerin sancaklarının başına altından yapılmış kurt başı taktıkları, askerlerine böri dediklerini ve bunun Çin dilinde kurt anlamına geldiği, Türklerin kuttan doğduğuna inandıkları, ayrıca batı Türklerinin bayraklarının tepesine kurt başı astıkları anlatılmaktadır. Altay Türkleri ve bazı Türk devletlerinde, kurt figürlü bayrakların savaşlarda ordunun en önünde olmasına önem verilmiştir. Bunların dışında bazı Türk topluluklarının bayraklarında yine Kurt Başı figürü yerini almakla birlikte bu bayrakların savaşlarda ordunun başında ilerlemesi sağlanırken, hükümdarın kapısına da asılırdı (Altun, 2019).

Bağımsızlık duygusu, tarihin ilk çağlarında göçebe yaşam süren Türk Milleti’nin damarlarına işlemiş ve sonraki devirlerde de Türk Milleti, her ne pahasına olursa olsun bu ilkelerinden vazgeçmemiştir. Türk Tarihi’nde ilk bağımsızlık hareketi olan Kürşad İsyanı da bunun en somut örneklerinden biridir. Yedinci yüzyılın başlarında Göktürk Devleti parçalanma tehlikesine maruz kalmış ve ardından devletin doğu kesimindeki bazı toprakları Çinlilerin himayesine geçmiştir. Çinliler, bu vesile ile Türk halkının birçoğunu tutsak etmiş ve Türkler üzerinde asimile politikalarını uygulamaya başlamıştır. Göktürk Devleti’nin Kağan sülalesinden olan Kürşad, Türk halkına yapılan bu haksızlıklara daha fazla tahammül edemeyerek harekete geçip arkadaşlarını etrafında toplamıştır. Türk Milleti’nin düştüğü bu duruma nasıl son verebilecekleri konusunda çareler aramaya başlamış, sonuç olarak Türk devletini yeniden diriltip bağımsızlığına kavuşmasını sağlamak için bir karara varmış ve bu

doğrultuda çalışmaya başlamıştır. Buna göre Kürşad, Çin İmparatorluğu'nun Türk halklarından birçok kimse ile birlikte esir aldığı bir Türk prensi olan yiğeni Holuku'yu kurtarıp, Türk Kağanı ilan etmeyi kararlaştırdığı arkadaşlarıyla birlikte bir ihtilal hareketi planlamıştır. 639'da 40 Türk çerisi ile birlikte Çin sarayına baskın düzenlemişlerdir. Bu baskın sonucu her ne kadar başarısız olsalarda, kırk kişiyle esiri oldukları koskoca bir imparatorluğun sarayına saldırıda bulunmak cesareti, asla azımsanacak ve unutulacak bir erdem değildir. Bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmış olsa da, tarihte olayların boyutu değil, neticesinin büyüklüğü önemlidir. Bu derece büyük bir imparatorluğun merkezine bu şekilde bir saldırı düzenlenmesinde ortaya konan cesaret, hem yönetimi hem de halkı tedirgin etmiş ve korkutmuştur. Çinliler bunun üzerine, Türk halkını asimile etme politikalarından dahi vazgeçmişler. Türkleri merkezden uzaklaştırarak Sarı Irmak'ın doğusuna nakledip, sadece ismen kendilerine tabi tutma durumunu kabullenmek zorunda kalmışlardır. Bu neticelerle 681 yılındaki Türk istiklalinin tohumları da atılmıştır (Atsız, 1939; Atsız, 1947).

Anadolu toprakları yüzyıllardır Türk Milletinin bağımsızlık ve istiklal mücadelesine sahne olmuştur. Yıllarca süren Haçlı saldırılarına ve Moğol istilalarına karşı yoklukla, yılmadan, her düştüğünde tekrar ayağa kalkarak mücadelesini sürdüren Türk Milleti Anadolu coğrafyasında da her zaman bağımsızlığının bedelini ödeyerek dik durmayı başarmıştır. “XX. Yüzyıla damgasını vuran en önemli olgu “bağımsızlık” olmuştur. Türk kurtuluş Savaşı da 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında yaşanan işgaller karşısında bağımsızlığın yeniden kazanılması için yapılmış ve Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde büyük bir başarıyla sonuçlanmıştır” (Özdemir, 2007:192). Türk Kurtuluş Savaşı, sonuçları itibariyle yeryüzünde ki bütün esir milletlere örnek olmuş, dünya tarihine damgasını vurmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu ulu önder Mustafa Kemal “Atatürk'e göre bağımsızlık; askeri, siyasi, iktisadi, hukuki ve tüm alanları kapsayan geniş bir kavramdır. O'nun bağımsızlık anlayışı tam bağımsız olmayı öngörmektedir” (Özdemir, 2007, s. 191). Türk Milleti, tarihte verdiği bütün bu bağımsızlık mücadelelerini İstiklâl Şairi Mehmet Akif Ersoy'un; “Hakkıdır, hür yaşamış, bayrağımın hürriyet; Hakkıdır, Hakk'a tapan, milletimin istiklâl” (Ersay, 2007, s. 498) sözleriyle biten İstiklâl Marşı ile taçlandırmış ve yaşam felsefesini ilelebet bağımsızlık üzerine oluşturduğu gibi, Milli Marşı'nın da bağımsızlık üzerine olması

gerektiği bilinciyle tercihini bu yönde yapmıştır. Türk insanının olduğu her yerde bağımsızlık düşüncesi vardır.

Yunus Emre'nin Divan adlı eserinde yer alan şiirlerinde “bağımsızlık” değeri; *Tatar yağmaları (Vatanın bağımsızlığına kast etme) ile bireysel bağımsızlık (kendi özünü nefsin ve kötülüklerin esaretinden kurtarma)* şeklinde yer almakla birlikte, “düşman, zafer, kılıç, çeri, çerileri kırmak, savaş, kale, at vb.” (Timurtaş, 1980) kavramlar çerçevesinde benzetme sanatına başvurularak yine dolaylı yoldan da olsa bağımsızlık değeri işaret edilmiştir.

Türk Milleti'nin manevî bir neferi olan Yunus Emre gibi bir şahsiyetin ‘bağımsızlık’ değerine ve toplumsal olaylara kayıtsız kalması düşünülemezdi. Nitekim Yunus Emre Anadolu topraklarının paylaşılmadığı bir dönemde Anadolu’da yaşamış, Moğolların Anadolu halklarının bağımsız yaşama hakkını gasp ettiği o unutulmaz dönemin acı olaylarına şahitlik etmiş bir şahsiyet olarak, bu durumu şiirlerine de yansıtmıştır. Yunus Emre'nin Divan’ındaki şiirlerinde, *Tatar yağmaları ile bireysel bağımsızlık* alt teması şeklinde ele alındığı tespit edilen bulgular şu şekildedir:

‘İşkun çeri saldı benim gönlüm evi iklimine

Cânımı esîr eyledün n’ider bana yağı²⁰ Tatar (Tatçı, 2013, s. 118b) (78/3)

Ol budakda biter î mân î mân bitse gider gümân

Dün-gün işüm budur hemân nefşüme bir Tatar oldum (Tatçı, 2013, s. 299b)(222/6)

Türk-İslam tasavvufu ışığında yetişmiş bir mutasavvuf olarak Yunus Emre'nin, dünya yaşamına, olaylara ve olgulara bakışı da her zaman mutasavvıflığı ve Türklük bilinci doğrultusunda olmuştur. Yunus Emre, yaşadığı zaman diliminde Moğol-Tatarlarının halkların bağımsızlığına kast eden, acımasız, adaletsiz ve yağmacı kimliklerini şiirlerine konu etmiştir. Bu konuya Allah aşkı üzerinden değinen Yunus; “Allah’ım, aşkın çeri saldı benim gönül evimin iklimine, canımı aşkına esir ettin. Tatarların düşmanlığı bana ne yapabilir, onlar benim bağımsızlığıma kastedip beni esir alamaz, çünkü ben senin aşkına esirim.” demiştir. Tasavvufi yaşam felsefesinde

²⁰ Yağması, yakıp yıkması.

ilahi aşka erişmek ve bu aşkın esaretine girmek, aslında O'nun bağımsızlığını kazanmış olması anlamına gelmektedir. Yunus Emre burada her ne kadar esaret altında olduğunu ifade etsede, gerçek manada, Allah aşkı ile kâinattaki kendi bağımsızlığına kast edecek her şeyden emin olduğunu ve aslolan bağımsızlığa ulaştığını vurgulamaktadır. Bir başka beyitte kalbini kuru bir ağaç budağına benzeterek; “O budakta iman biter, iman budağa gelirse şüpheler gider, benim dün bu gün işim budur, ben nefsimin kötü istek ve arzularından kurtulmak için çalışıyorum, nefsim beni esir alır diye kendi nefsim Tatar oldum, ben onu esir aldım.” demiştir. Yunus Emre'ye göre, insanın bireysel bağımsızlığına ulaşmasının önündeki en büyük engel yine insanın kendisidir. İnsanın, bireysel bağımsızlığına ulaşabilmesinin temelinde kendi nefsinin esaretinden kurtulabilmesi yatmaktadır.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırmanın bu bölümünde bulgulardan hareketle sonuçlara yer verilmiş, araştırmanın literatürde yer alan benzer çalışmalarla tutarlı olup olmadığını ortaya koymak adına bulgular ve sonuçlar üzerinden karşılaştırılarak tartışması yapılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına bağlamında sonraki zamanlarda yapılabilecek çalışmalara veya uygulamalara ışık tutması açısından bazı öneriler sunulmuştur.

5.1. Sonuç ve Tartışma

Bu araştırmada, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ile öğrencilere kazandırılması hedeflenen değerlerden hangilerinin, Yunus Emre'nin Divanı adlı eserinde yer aldığı ve Divan'da yer alan değerlerin görülme sıklığı incelenmiştir. Yunus Emre Divanı'nın Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan (MEB, 2018); adalet, aile birliğine önem verme, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, eşitlik, özgürlük, saygı, sevgi, sorumluluk, tasarruf, vatanseverlik ve yardımseverlik değerleri açısından incelendiği çalışma süreci sonunda, eserde yer alma sıklığı en fazla olan değerlerin sırasıyla; *sevgi* (63), *dürüstlük* (42) ve *adalet* (27); en az yer alan değerlerin ise *bağımsızlık* (2), *özgürlük ve tasarruf* (5) değerleri olduğu görülmektedir. Araştırma sonuçlarına göre bu değerlerin dışında eserde yer alma durumu tespit edilen değerlerin görüme sıklığı ise; *bilimsellik*, *duyarlılık ve saygı* (24), *yardımseverlik* (23), *çalışkanlık* (17), *dayanışma* (16), *barış* (13), *sorumluluk ve vatanseverlik* (11), *eşitlik* (10), *estetik* (7), *aile birliğine önem verme* (6) şeklindedir. Yunus Emre'nin Divan'ında, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan ve öğrencilere kazandırılması amaçlanan on sekiz değer tamamina yer verildiği görülmektedir. Araştırma sonuçlarına bakıldığında, Divan'da yer alan değerlerin ne sıklıkla tekrar edildiği somut olarak ortaya konmuştur. Bunun yanı sıra nitel araştırmalarda veri sıklığından ziyade dökümanda somut olarak yer alan verilerin, soyut kavramlar olan değerleri karşılayabilmesi açısından içeriğin gücüne bakılmasının önemi büyüktür. Bu bağlamda, nitel araştırma yöntemine dayanan bu araştırmanın sonuçlarının önceki araştırmalarla tutarlılığını görmek ve eserde görülme sıklığı verilen somut bulguların irdelenerek, anlam ve içerik açısından soyut olan değerleri temsil etme gücünü de ortaya koymak gerekmektedir. Bu çerçevede araştırma kapsamında ele alınan on sekiz değer her biri özelinde, araştırma bulguları doğrultusunda araştırma sonucunun tartışmasını yapmak yerinde olacaktır.

Yunus Emre'nin Divan adlı eserinde “sevgi” değerine geniş ve anlamlı bir şekilde yer verdiği görülmektedir. Yunus Emre'nin sevgi anlayışının temelinde Allah sevgisi vardır. Şiirlerinde sevgi değerini ele alırken sevgi dili kullandığı görülen Yunus Emre, insan sevgisi, tanrı sevgisi, peygamber sevgisi, vatan sevgisi, tabiat sevgisi gibi geniş bir tema ile ele aldığı sonucuna ulaşılmıştır. İnsanlığa karşı duyduğu sevginin yanı sıra, gönül yapmak ve böylece insanların sevgisini kazanmak da onun için mutluluk vericidir. O her zaman bütün insanların barış, sevgi ve kardeşlik içerisinde huzurla yaşamasını dilemiş ve bunu şiirlerinde açıkça ifade etmiştir. Bütün insanlığı kucaklayan bir sevgi anlayışıyla dünyaya sevgi ve barış içerisinde yaşama çağrısı yapmaktadır. “Gelin tanışmıyorsak tanışalım, dünya da yaşamı birbirimize zorlaştırmayalım, sevelim sevillelim güzel yaşayarak ardımızda güzel anılar bırakalım, dünya kimseye kalmaz” diyerek, hayatın gelip geçici olduğunu ve sevgiye engel olan herşeyi reddedip hep birlikte huzur içinde yaşamayı teklif etmektedir. O insanları ayırtırmayan ve ötekileştirmeyen bir sevgi anlayışına sahip olduğunu şiirleriyle doğrudan yansıtmayı başarmıştır. Şiirlerinde sevgi değerine sahip bir gönülle sevgisiz bir gönül arasında ki farkları dile getirmiş, olumlu ve olumsuz sonuçlarla buldurma yöntemi kullanarak insanları sevgi değerine neden sahip olmaları gerektiği konusunda bilgilendirmiştir. Sevginin insanları beladan uzaklaştıracı etkisine değinmiştir. Sevginin, kalpten kalbe uzanıp insanlar arasında bağ kuran bir yol olduğunu söyleyerek; “Her gönüle rastlayan doğru yol değil midir?” şeklinde soru yönelttiği insanlığa, şiirleri aracılığıyla sorgulama yapmaları için kapı aralamıştır. Tanrıya olan sevgisini dile getirerek merkeze almanın yanı sıra peygamber sevgisini ele aldığı şiirlerinde ise dostunun dostuna da sevgi duyduğunu ifade etmiştir. Vatan sevgisini Peygamber hadisine dayandırarak, “vatan sevgisi imandandır” anlayışını benimsediğini vurgulamış, vatan özlemi ile ifade etmiştir. Tabiat sevgisine değindiği şiirlerinde yine tanrıya sevgi duyan herşeye karşı sevgi ve saygı ile yaklaşmak gerektiğini belirterek, dünyayı yeşil kırmızı donanmış bir geline benzetmiş bakmaya doyamadığını ifade etmiştir. Tabiat sevgisi kapsamında toprak sevgisini de işleyen Yunus Emre, “benim ay'ım yeryüzünde” diyerek toprağa duyduğu sevgiyi açıkça belirtmiş, toprağı insanın özünün bir parçası olarak görmüş ve ona gereken sevgiyi ve saygıyı göstermek gerektiğini vurgulamıştır. Bu konuda Demir (2019) tarafından yapılan, “Değerler Eğitimi Açısından Necip Fazıl Kısakürek'e Ait “Çile” Adlı Eserde Kök Değerlerin İncelenmesi” adlı çalışmada da “sevgi” değerinin işlendiği ve Necip

Fazıl Kısakürek'in şiirlerinde sevgi değerini çoğunlukla İslam Dini ile ilişkilendirerek ele aldığı görülmektedir. Şairin şiirlerinde; Allah sevgisi, peygamber sevgisi, İslam büyüklerine ve ibadet etmeye olan sevgisi, anne sevgisi, sevgiliye karşı duyulan sevgi, evlat sevgisi konularına yer verdiği görülmüştür. Şairin sevgi değerini ele alırken genellikle özlem duygusu, hasret ve hüznün duygusu ağırlıklı şiirler kaleme aldığı görülmektedir (Demir, 2019). Bu iki eser sevgi değeri açısından kıyaslandığında ortak yönleri; ikisinde de sevgi değerine önem verilmesi ve sevgi değerinin İslam Dini ile ilişkilendirilerek ele alınmasıdır. Ayrıca, her iki eserde de insan sevgisi, Allah sevgisi, peygamber sevgisi, evlat sevgisi gibi ortak alt temalara yer verilmesi eserlerin sevgi değerine benzer yönde hizmet ettiğini göstermektedir. Yunus Emre Divanı'nda vatan sevgisinin özlem duygusu ve hasret şeklinde ifade bulması da ikinci eserde ağırlıklı işlenen sevgi temalarına uygunluğunu ortaya koymaktadır. Sonuç olarak iki eserde insanın sevgi değerinden yoksun yaşayamayacağını göstermesi açısından önemlidir.

Yunus Emre'nin Divan'ındaki şiirlerinde "dürüstlük" değeri ile ilgili tespit edilen bulgularda dürüstlük erdeminin: İyiye kötüyü ayırt etmek, doğruluktan ayrılmamak, empati yapmak, kazancını dürüstlükle çalışarak elde etmek, sorumluluklarını yerine getirmek, başkalarının hakkına girmemek, yalandan kaçınmak, hatalarını kabul etmek, sıdk üzerine yaşamak, sadakatli olmak, gammazlık yapıp başkalarını sırtından vurmamak, bir kişinin gizli sırrını başkasına söylememek, şirin huylar edinmek ve tatlı sözler söylemek, hırs ve nefisten arınmak, gönlünü temizlemek, dini cennet için tutmamak, gönül yıkmamak, sözde dürüstlük sahibi olmak, dedikoduyu terk etmek, kötü işler yapmamak, mesleki sorumluluklarını yerine getirmek, nankörlük etmemek şeklinde ele alındığı görülmektedir. "Dürüst kazan ye yedir, bir gönül ele getir. Yüz kabeden yiğrekdir bir gönül ziyareti." sözleriyle doğrudan dürüstlük değerine değinmiş ve insanlara dürüstlüğü öğütlemiştir. Yunus Emre, şiirlerinde dürüstlük değerinin varlığının insana ve topluma kazandıracaklarına değinmekle birlikte, bu değer yokluğunun insan ve toplum üzerinde yaratacağı olumsuzluklara da yer vermiştir. Kendi zamanının toplumundaki yozlaşmayı betimlediği bir şiirinde; "İşidün iy ulular âhir zamân olısar, Sag müslümân seyrekdür ol da gümân olısar. Dânişmend okur dutmaz dervîş yolın gözetmez, Bu halk öğüt işitmez ne sarp zamân olısar. Gitdi begler mürveti binmişler birer atı, Yidügi yohsul eti içdügi kan olısar" (Tatçı, 2013, s. 97b) (60/1-3) dizeleriyle bu dürüstlükten

yoksunluk tablosunu çizmiştir. Yunus Emre, ayrıca insanların dini duygularının istismar edilmesine karşı, halka kerametim var diyerek yücelik taslayanları ise, “kerametleri varsa kendi nefislerini Müslüman etsinler” şeklinde eleştirmektedir. Şiirlerinde sık sık kendi öğüdünü önce kendin tut şeklinde kendisine telkinlerde bulunarak özeleştiri yapmış, bunun öğüt veren kişinin dürüstlüğüne ispatı olduğuna dikkat çekmiştir. Taner (Duman) (2019) tarafından yapılan “Değerler Eğitimi ve Söz Varlığı Açısından Bektaşî Fıkraları” adlı çalışmada da Bektaşî fıkraları içerisinde toplamda 23 fıkra ile en fazla vurgulanan değer yine dürüstlük değeri olduğu sonucuna ulaşıldığı görülmüştür. Bektaşî fıkralarında doğru olmak, yalan söylememek ve dürüst olmanın önemi üzerinde durulmaktadır. “Anahtara Tükür Açılır” isimli fıkroda, keramet sahibi olduğunu iddia eden, halkın dini duygularını ve inançlarını kullanmaya çalışan bir karakter ele alınmış, bu karakter üzerinden dürüstlük değerine vurgu yapılmıştır (Taner Duman, 2019). Burada araştırmaya konu olan her iki eserde de “dürüstlük” değeri işlenirken doğruluk, yalandan kaçınma ve dürüstlüğüne öneminin vurgulanması açısından örtüştüğü görülmektedir. Özellikle iki eserde de kendisini kerameti var gibi tanıtarak halkın dini duygularını ve inançlarını suistimal eden tipler ele alınmış, bunların dürüst kimseler olmadığına dikkat çekilmiştir. Her iki eserde de dürüstlük değerine gereken önemin verildiği ve eserlerin bu değer açısından aynı yönde olduğu görülmüştür. Ayrıca, Moğul (2012) tarafından yapılan “Mehmet Akif Ersoy’un Safahat İsimli Eserinin Türkçe Eğitimi ve Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi” başlıklı tez çalışmasında da, Safahat’te ele alınan değerler arasında dürüstlük değerine yer verildiği görülmektedir. Söz konusu çalışmada, Mehmet Akif Ersoy’un dürüstlük değerini hakikat, samimiyet, gerçeği söylemek ve yalandan uzak olmak anlamlarında işlediği tespit edilmiştir (Moğul, 2012). Bu bağlamda, Yunus Emre Divanı ve Safahat adlı eserlerde dürüstlük değerine dair tespit edilen verilerin benzer alt temalara hizmet ettiği görülmektedir.

Yunus Emre, “adalet” değerini tanrının ilahi yasalarını içeren kutsal eser Kur’an-ı Kerim’e dayandırmakta, tanrının varlığını ve birliğini “kâinatın temel gerçekliği” olarak kabul etmek gerektiğini bildirmektedir. Bu ilahi yasa gereği, insanın özünü koruyabilmesi için gerçeği kabul etmesi gerekir. Bu gerçeği inkâr etmeyi “yalan” olarak niteleyen Yunus, “yalan ve gerçeği” bir tutmamak gerektiğini bu ayrımı yapamayan kimselerin adaletten uzaklaşacağını ve bütün adaletsizliklerin

başını çeken bir kimseye evrileceklerini ifade eder. Adil insan yalan ve gerçeği bir tutmayan kimsedir. Gerçeği savunmak, gerek ilahi yasalar anlamında gerekse sosyal yaşamda adaletin nişanıdır. İnsan adalet değerinden kesinlikle uzaklaşmamalı, kendisinin hakkı olarak gördüğü şeylerin başkalarının da hakları olduğunu aklından çıkarmamalıdır. Hiçbir insanın hak ve adalet konusunda diğerlerine üstünlüğü yoktur. Adil insan başkalarının hakkına hiçbir şartta el ve dil uzatmayan, dini inancı her ne olursa olsun insanlar arasında ayırım yapmadan adaletin gereğini yerine getiren kimsedir. Herkes doğruluk, dürüstlük ve liyakate uygun yaşamalıdır, adaletli olmanın temelini bu kavramlar oluşturur. Hz. Ömer ve Hz. Süleyman'ın adil kişiliğine atıf yaptığı şiirlerinde tarihi şahsiyetlerden örnek alınması gereken kimseleri işaret etmekte, doğruluk üzerine yaşamının adil bir kişilik oluşturmaktaki önemini belirterek devlet yönetiminde adaletin her şeyden üstün tutulmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Gerektiğinde adaletsizlik karşısında da doğrulukla, sağlam ve dik durmanın önemini vurgulamakla birlikte kendisi de şiirleriyle toplumda adaletsizliğin neden olduğu olumsuzlukları aktarmış, adaletsiz kimseleri ve yöneticileri de cesurca eleştirmekten çekinmemiştir. Çünkü Yunus Emre için adil olmak bunu gerektirir. Bir toplumun her ferdi gerektiğinde adalet değerine sahip çıkmasını bilmelidir. Zira adaletin yerini yozlaşmaya bıraktığı toplumlarda; hocalar kendilerini peygamber gibi göstermeye başlar ve kimse liyakati gözetmez, helal haram birbirine karışır herkes başkasının haklarını gasp etmeye başlar, beyler bütün iyi erdemlerini yitirip yoksulların haklarını dahi yemeye tenezzül eder ve zalimlikten geri durmazlar. Toplumsal yaşamın barış, birlik ve beraberlik, dayanışma, güven ve huzur içinde sürdürülebilmesi için hem bireylerin hem de yöneticilerin adalet değerine gereken önemi vermesi gerekmektedir. Yeryüzünde yapılan hiçbir adaletsizlik karşılık kalmayacaktır. Dünya yaşamında ya da ölümden sonraki adalet divanında herkes ektiğini biçecektir. Yunus Emre, “Gülme komşuna, gelir başına” (TDK, 2022) atasözüne atıf yaptığı bir beyitinde bunu açıkça belirtmiştir. “kim kime ne eder ise iyi veya kötü” bunun karşılığını Allah verecektir. O'nun adaleti sistemlidir ve adalet terazisi çok hassastır. Yunus Emre, şiirlerinde bütün bu anlatımlarla, adil olmanın ve adalet değerinin önemini dile getirmiştir. Torun (2019) tarafından yapılan “Hüseyin Nihâl Atsız'ın Edebî Eserlerinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi” adlı doktora tez çalışması kapsamında incelenen eserlerde “adalet” değeri adil olma ve eşit şartlarda mücadele şeklinde verilmiştir. Atsız'ın eserlerinde sıklıkla adil kahramanlar

kurgulaması, O'nun adil olma konusunda ne denli hassas olduğunu açıklamaktadır. Atsız, eserlerinde Türkler kahraman bir millettir, kahramanlar da her şartta ve koşulda adil olmalıdır vurgusu yapmıştır. Ayrıca eserlerinde yasaların herkes için eşit bir şekilde var olduğunu işaret ederken, Cengiz Han'ın kardeşini kaybetmek pahasına yasalara uygun davranmayı tercih etmesine ve adil yöneticiliğine değinmiş, tarihi şahsiyetler üzerinden yönetimde adil olmanın önemini vurgulamıştır (Torun, 2019). Bu alanda karşılaştırma yapılabilecek bir diğer çalışma ise; Çırak (2013) tarafından “Cengiz Aytmatov Romanlarının Değerler Eğitime Katkısı” şeklinde hazırlanan yüksek lisans tez çalışmasıdır. Cengiz Aytmatov'un incelenen eserlerinde “adil olma” değeri ile ilgili sosyal adalet ve gelir dağılımındaki adaletsizliklere yer verdiği görülmektedir. Cengiz Aytmatov eserlerinde genel olarak adaletsizliğin olduğu ortamları tasvir etmiş ve adil olmanın gerekliliğini kahramanlarının ağzıyla doğrudan ifade etmiştir. Adalet herkese karşı her yerde aynı şekilde uygulanmalı, güçlü olan zayıfı ezmemel, kimsenin hakkını gasp etmemeli ve yönetim adil olmalıdır (Çırak, 2013). Burada incelenen iki eser adalet değeri açısından karşılaştırıldığında aynı doğrultuda oldukları görülecektir. Bu iki eser Yunus Emre'nin Divan'ı ile karşılaştırıldığında ise adil olma ve tarihi şahsiyetler üzerinden yönetimde adaletli olma konusuna vurgu yapıldığı görülmektedir. Sonuç olarak bu üç eserde de adalet değerine önem verildiğini kanıtlar nitelikte yer verilmiştir.

Yunus Emre'nin Divan'ındaki incelenen şiirlerinde, “bilimsellik” değerinin genel olarak “ilim” kavramı üzerinden ele alındığı görülmüştür. Bilim öğrenmeyle elde edileceğinin farkında bir şahsiyet olarak Yunus Emre, önce insanın öğrenmeye açık hale gelmesini öğütlemektedir. Öğrenme, eksikliği kabul etmekle ve bilmiyorum demeye başlar. İlimin amaçlarını; insana kendini tanıtmak ve ibret almak için ilim öğrenmek şeklinde belirtmiştir. İlimin yöntemini; sorgulama şeklinde vurgulamıştır. O'nun şiirlerinde ilim, sorgulama ile insana insanı bildirir ve ibret alarak doğruluk üzerine yönelmesini sağlar. Yunus Emre'nin; “İlim ilim bilmektir, ilim kendin bilmektir. Sen kendini bilmezsen, bu nice okumaktır.” beyiti bütün bu açıklamaları kapsamakla birlikte tek başına “bilimsellik” değerini ele aldığına kanıt olarak yeterli görülecek derinliğe sahiptir. Bilimin temel dayanağı olan akıl üzerinden de bilimsellik değeri hakkında bilgiler vermiştir. Akıl kişinin kimseye zararı olmamalı, kişi aklını kullanarak sorgulama yapmalı ve hayırla şerri ayırt etmeli, iyiyi ve kötüyü seçme

özgürlüğüne sahip kimseler olarak aklını asla kötülüğe teslim etmemelidir. Bilim, özgür düşünce ortamında gelişirken, hayır ve şerri seçme özgürlüğüne sahip kişi, kimseye zarar vermeyerek ve doğruluktan ayrılmayarak “bilimsel etik” üzerine yaşamalıdır. İnsan ya bildiğini söylemeli, ya da susup bilenden dinlemelidir, uydurma sözler üretmemelidir, çünkü bilimsel bilgi kesindir, genel geçer değildir. Bilginin yaşama aktarılması gerektiğini vurgulamış, yaşama aktarılmayan bilgiyi öğrenme olarak kabul etmemiştir. Gündeş (2021) tarafından yapılan “Sosyal Bilgiler Öğretiminde “Kutadgu Bilig”in Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi” başlıklı yüksek lisans tez çalışmasından incelenen eserde bilimsellik değeri akıl ve bilgi üzerinden ele alınmıştır. Akıl ve bilgi eşdeğer görülmüş, kişinin akıl ile yükselip bilgi ile büyüyeceği savunularak bilimsellik değerinin geliştirici yönüne değinilmiştir. Aklın insan için bin erdemin başı olduğu, bilginin de akılla elde edilebileceğini ve akılsız kimselerin hayvandan farksız olacağı, bilgisiz insanın ise ölü sayılacağı ifade edilmiştir. Bilge bir kişiye eşikte yer verilse dahi, onun orayı başköşeden daha iyi ve yüksek kılacağını söyleyerek bilim insanına verilmesi gereken önemi işaret etmiştir. Bilgiyi büyük bilmek ve anlayışı ulu saymak gerektiği öğütlenmiştir. Bilgisiz kimsenin dilinin daima kilitli olması gerektiği savunularak, bilimsel bilginin kesinliğine atıf yapılmıştır. Bey ve bilge kişi insanların başı sayılarak eşit değerle görülmüştür. Ancak akıllı kimselerin asil olacağını ve bilgili kimselerin bey olabileceğini söyleyerek, beyin memleket ve kanunları bilgiyle ele alıp bütün işlerini akıl ile görmesi gerektiğini söyleyerek devlet yönetiminin ancak bilimsellik değerine önem verilerek sağlanacağına işaret edilmiştir (Gündeş, 2021). İki eserin de bilimsellik değerini bilgi, akıl ve ilim kavramları çevresinde ele almış olduğu ve aklını kullanan kişinin yüceliğine yer vererek, birinci eserde “akıl kişi” ikinci eserde “asil kimse” şeklinde tanımlandığı görülmektedir. Her iki eserde de bilginin genel geçer ve uydurma olmayacağı vurgulanmış, bilimsel bilginin kesinliği işaret edilmiştir. Eserlerin ele alınan değer açısından aynı yönde yaklaşım sergiledikleri görülmektedir.

Yunus Emre’nin araştırmaya konu olan şiirlerinde “duyarlılık” değerinin özünde, O’nun tanrıya karşı duyarlılığı yer almaktadır. Yeryüzünde yaşayan bütün canlılar tanrının ilahi nurundan bir öz taşımakta ve bu özle tanrıya sevgi ile bağlanmaktadır. Bütün canlılar, gönlünde ki tanrıya muhabbet ile daima O’nu

zikrederler. Kuşların ötüşünün, çiçeklerin sessiz yakarışlarının da hep tanrıya olduğunu bildirerek çiçeklere ve tabiata methiyeler dizmiştir. Yunus Emre, bu sebeplere dayandırdığı duyarlılık felsefesine uygun bir çizgide yaşadığını dile getirdiği şiirlerinde; insana duyarlılığı, toplumsal çevreye duyarlılığı, özel hayatın gizliliğine duyarlılığı, dil ve iletişimde duyarlılığı, canlıların yaşama hakkına duyarlılığı ve doğal çevreye duyarlılığı da ele almıştır. Doğal çevreye duyarlılık konusunda yaşadığı çevrede karşılaştığı, hayvanlara ve bitkilere değinmiş, coğrafi şekiller ve coğrafi unsurlar hakkında bilgi vermiş, mevsimlerle bir yılda gerçekleşen tabiatta ki değişimleri betimlemiştir. Yunus Emre'nin doğal çevreye duyarlılık konusunda en hassas olduğu unsur ise “toprak” olarak belirmektedir. Toprak, insanın yaratılışında ki dört temel unsurdan biridir ve insanın sahip olduğu tevazu, saygı, alçak gönüllülük gibi birçok olumlu özelliği topraktan gelmektedir. Bunun yanı sıra toprak dünya hayatında insana; temiz havayı sağlayan bitkileri besleyen, suyu temizleyerek içme suyu sağlayan, ekilen mahsülü bire bin katarak veren ve en önemlisi insan ölünce bedenini sarıp sarmalayarak gizleyen, onu ortalarda kokuşup etrafa saçılmaktan kurtaran en kıymetli cevherdir. O, toprağa karşı duyduğu sevgi, minnet ve şükran duygusunu, “Ben ayımı yerde gördüm, ne isterim gökyüzünde, Benim yüzüm yerde gerek, bana rahmet yerden yağar.” sözleriyle belirtmiş ve toprağın değerine ve önemine dikkat çekmiştir. Başka bir şiirinde ifade ettiği “toprakta biter küllisi, gülistanı toprak bana” sözüyle kendisi nezdinde bütün insanlığa toprağa karşı duyulan gereksinimi ve bağımlılığı hatırlatmış, toprağa verilmesi gereken kıymeti işaret etmiştir. Bunlar Yunus Emre'nin toprağa karşı duyarlılığını gösteren bilgilerdir. Yunus Emre, “Can neye ulaşırsa, akıl da ona harç olur. Gönül neyi sever ise, dil onu şerh etse gerek (Tatçı, 2013, s. 193b)” sözleriyle, aslında bütün şiirlerinin kendisinin duyarlılık çerçevesini ortaya koyduğunu da işaret etmektedir. Fakat burada daha çok değerler eğitimi kapsamına giren konulardaki duyarlılıkları tercih edilmiştir. Mehdiyeva (2016) tarafından yapılan “Mehmet Emin Yurdakul’un Şiirlerinde Değerler Eğitimi Üzerine Bir İnceleme” adlı yüksek lisans tez çalışmasında duyarlılık değerine yer verilmesi dikkat çekmektedir. Mehmet Emin Yurdakul’un şiirlerinde duyarlılık değeri doğal çevreye duyarlılık teması ile işlenmiştir. Şair “sakın kesme” şiirinde doğada yaşayan canlıların yaşamına kastedilmesine karşı çıkmış, ağaçları kesmemek gerektiğini bunun doğal dengenin bozulmasına sebep olacağını vurgulamıştır. Yeşilliğin insan yaşamı için önemine değinerek, ağacın gölgesinde bir

çiğçinin dinlebileceğini ve bir köyü şenlendireceğini bu sebepten insanların duyarlı olması gerektiğini işaret etmiştir. Şair “Çiçekçğim” şiirinde bir çiçeği dalından koparıp topraktan ayırmanın zalimce bir iş olacağını ve bu güzelliği yok etmemek gerektiğini söylemektedir (Mehdiyeva, 2016). Bir diğer örnek ise, Gök (2021) tarafından yapılan “Bedri Rahmi Eyuboğlu’nun Şiirlerinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi” adlı çalışmada, Bedri Rahmi Eyupoğlu, şiirlerinde işlediği doğal çevreye duyarlılık ve kültürel mirasa duyarlılık değerlerinin “Kişi ve Doğa İlişkisi Değerleri” başlığı altında sunulduğu görülmüştür. Şairin aynı zamanda ressam da olması sebebine dayanarak, şiirlerinde en fazla yer verdiği değerlerin doğal çevreye duyarlılık olduğu görülmüştür. (Gök, 2021). Her üç eser duyarlılık değerini ele alış bakımından kıyaslandığında doğal çevreye duyarlılık teması bakımından benzer oldukları görülmektedir. Sonuç olarak birinci eserde duyarlılık değerinin, alt temaları açısından daha geniş bir bakış açısına sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Yunus Emre’nin Divan’ında “saygı” değeri, “birlik” felsefesine dayanmaktadır. Allah sevgisini kalbinde taşıyan âşıkların bütün insanları kendisi ile bir görerek, onlara karşı “kurban olmak” deyimi gereği sevgi, saygı ve samimiyetle yaklaşmak gerektiğini, bunun âşıklar arasında Allah’a sadakat göstergesi sayıldığını ifade etmiştir. Sadece Türk-İslam alemini değil bütün insanları kapsayan bir çağrı niteliğinde ki seslenişinde ise dört ilahi kitabın özünü açıklayarak; “insan kendini ne sanıyor ve neye layık buluyorsa, herkesi de öyle saymalıdır” diyerek, empati yapmalarını öğütlemiştir. Kim saygıyı hakettiğini düşünüyorsa önce kendisi etrafına saygı göstermelidir. Saygılı insan, başkalarına farklılıklarından dolayı gülüp ayıplamayan, onları incitecek tutum ve davranışlardan uzak duran kimselerdir. Bir kimseyi kılık kıyafetinden veya tavırlarından dolayı hor görmemek, başkalarının ayıplarını ve kusurlarını gözetmemek gerektiğini öğütlemektedir. Saygısızlık insana iyi bir sıfat olmamakla birlikte, karşıda ki kişinin “gönlünü yıkmak” şeklinde sonuçlanacaktır. Yunus Emre, gönül yıkmayı tanrıya hürmetsizlik saymaktadır, çünkü gönül tanrının mekânıdır. Saygı değerine bu derece büyük bir önem atfeden Yunus Emre, hırs ve tama gibi sıfatların insanı saygısızlığa sürükleyeceğini, saygısız kimselerin gönüllerde yer etmeyeceğini ve saygı da göremeyeceğini söyleyerek, insanlara uyarılarda bulunmuştur. O, insanın özüne uygun olanın topraktan gelen tevazuya sarılarak saygı değeri üzerine yaşam sürmek olduğunu savunmuş, herkesin

din ve inançlarına saygı gösterdiğini söyleyerek gerçek bir Müslümanın da buna riayet etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Müslüman kimse miskinliğe sarılıp, dil ve sözde saygıyı elden bırakmayan kimsedir. Yunus Emre, insanlar arasında saygıya engel olan bey-köylü, okumuş-okumamış vb. şekilde ki kalıp yargıları sorgulamaya da yer verdiği bir şiirinde; sinek ve kartal sembolleri ile ele aldığı, eğitim görmüş bir müftü ve okuma yazma bilmeyen derviş arasında geçen bir diyalogu dile getirmiştir. Bir rivayete göre Yunus Emre'nin kendisi olduğu da belirtilen müfünün ağzından, “Bir sinek bir kartalı kaldırıp vurdu yere./Yalan değil gerçektir bende gördüm tozunu.” diyerek, başından geçen bir olayı aktarmış ve bu kalıp yargıyı yıkmıştır. Şahin (2019) tarafından yapılan “Sabahattin Ali'nin Eserlerinde Değerler Eğitimi” adlı çalışmada “saygı” değerine gerekli düzeyde yer verildiği sonuncuna ulaşıldığı bilinmektedir. Sabahattin Ali'nin incelemeye konu olan eserlerinde, saygı değerinin alçak gönüllü olma, herkese kendine davranılmasını istediği şekilde davranma, insanların her ne olursa olsun kişiliklerine değer verme, insanların gönlünü incitecek söz ve davranışlardan kaçınma şeklinde yer bulduğu görülmüştür (Şahin, 2019). İki eserde de saygı değeri kapsamında önem verilerek üzerinde durulan temaları karşılaştırdığımızda, ikinci eserde yer alan temaların tamamına birinci eserde de yer verilmekle birlikte, birinci eserin saygı değerini daha geniş bir tema üzerinden ele aldığını söyleyebiliriz.

Yunus Emre, “yardımseverlik” değerine yer verdiği şiirlerinde, insanın öncelikle kendisine yarayışlı olması gerektiğini, kendisine faydası olmayan kişiye başkasının yardımının dokunamayacağını savunmuştur. Yardımseverlik değerini hayır etmek şeklinde ifade ettiği şiirlerinde, mala kıyamayanları ve yufkaya kıyamayanları eleştirmiş, insanlara kazandığından başkalarına da vererek, sahip olduğu nimetleri paylaşmayı öğütlemiştir. İnsan tanrı için vermeli diyerek zekât ve sadakaya da değinmiş, yardımseverliğin ilahi yasalarla teminat altına alınmış yüce bir değer olduğunu vurgulamıştır. İnsanlara, kazançlarından başkalarına ikramda bulunarak yedirip içirmeyi, kendilerine bu nimetleri veren tanrının, eksilirse tekrar eksiklerini tamamlayacağını söylemektedir. İyiliğin kalıcı olduğunu ve iyi kimselerin kendileri ölüp dünyadan göçse dahi hep iyilikle anılacaklarını belirtmekte, hasta ziyaretinde bulunup bir yudum su vermenin, yoksul kimselere bir eski kıyafet vermenin dahi yardım olduğunu ifade etmektedir. İnsanlara, yardımseverlik değeri kapsamında Hızır

(A.s.) ve İlyas (A.s.) peygamberleri örnek göstermekte, onların iyilikleri sayesinde ölümsüzlük sırrına erdiklerini söylemektedir. Halil (A.s.) ve Karun'un mallarının karşılaştırmasını yaparak, birinin malları ile hayır yaparak paylaştığını ve kendisinden sonra adının bereketle anılır hale geldiğini, diğerinin ise malını çoğaltıp kimseyle paylaşmadığı halde dünyadan göçüp gitmesi ile kendisine de başkasına da fayda sağlamadığını ifade etmektedir. Yardımseverlik verip almakla olur, dünya bir hayır pazarı gibidir ve iki insanın karşılıklı derdini paylaşması dahi yardımseverliktir. Susar (2015) tarafından yapılan “Dedekorkut Hikâyelerinde Değerler Eğitimi” başlıklı çalışmada yardımseverlik değerinin yer verilmektedir. Dede Korkut Hikâyeleri'nde yardımseverlik konusu özellikle, tanrıdan bir dileği olan kimsenin; açları doyurup, yoksulları giydirmesi ve borçluları borcundan kurtarması, muhtaçlara yardım elini uzatması şeklinde ele alınmakta, tanrının insanlara yardım edenlerden merhametini ve yardımını esirgemeyeceği vurgulanmaktadır. Kendisinden yardım isteyen birine yardım eli uzatma, dervişlere yardımda bulunma, komşusuna iyi bakarak yardımda bulunma ve tanımadığı kimselere karşı dahi yardımsever olmanın önemi şeklinde işlenmektedir (Susar, 2015). Bunlarla birlikte, Utku (2020) tarafından yapılan “Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun Eserlerinin Değerler Eğitimi Bağlamında İncelenmesi” adlı çalışmada ise yardımseverlik değerini, Türklere ait destanlar, efsaneler ve dede korkut hikâyeleri ne yer verilerek işlendiği görülmektedir. İncelemeye konu olan eserlerde, Türk milletinin toplumsal karakteristik özelliği gereği tarihin bütün zamanlarında yoksul insanlara ve zorda kalmış kişilere, insanlar arasında hiçbir ayırım gözetmeksizin yardım elini uzatması ele alınmıştır. Ayrıca, Piri Türkistan Hoca Ahmet Yesevi ve İmam-ı Azam Ebu Hanife gibi tarihi şahsiyetlerin hayatlarından faydalanılarak yardımseverlik değerinin İslam dini ile de bütünleştirilerek aktarıldığı görülmektedir (Utku, 2020). İkinci ve üçüncü çalışmaya konu olan eserlerde yardımseverlik değerinin tanımlanması açısından benzer temalara değindiği görülmektedir. Ayrıca üç çalışma bağlamında kıyaslama yapıldığında; Yunus Emre'nin Divan'ında ve Dedekorkut Hikâyelerinde, aynı doğrultuda işlenen yardımseverlik değerinin, tanrı katında ki önemine de yer verilmesi açıkça görülmüştür. Birinci ve üçüncü çalışmaya konu olan eserlerde de yardımseverlik değeri konusunda tarihi şahsiyetlerin hayatlarından faydalanıldığı görülmektedir. Sonuç olarak bu üç eserin de yardımseverlik değerini yeterli düzeyde yansıttığı görülmektedir.

Yunus Emre'nin, "çalışkanlık" değerini ele aldığı tespit edilen şiirlerinde; emek, çaba, gayret, sabır, başarı, azim, kararlılık, mücadele, çalışma, okuma, öğrenme, adanmışlık temalarına yer verdiği görölmektedir. "Görmez misin sen arıyı, her çiçekten bal eder, sinek ile pervanenin yuvasında bal olmaya." diyerek insanlara somut örnekler göstermiş, çalışıp ekmeğini kendi emeği ile kazananların bal gibi temiz, eşsiz ve helal nimetlere kavuşacağını işaret etmiştir. İnsan, varmak istediği hedefe gönlünü berkitmeli azim, çaba ve sabırla bu uğurda gerekeni yapmalıdır. Yunus Emre, çalışkanlık konusunda söylenmiş; "dağ ne kadar yüce olsa yol üstünden aşar" (TDK, 2022) atasözüne de şiirlerinde yer vermiş ve bu konuya dayanak oluşturarak özenle üzerinde durmuştur. Hedefe ulaşmak için; iş tutmak, çalışmak, gerektiğinde fedakârlık yapmak, yerinde saymadan sürekli ilerlemek, halihazırda olanın üzerine sürekli bir şeyler katmak, zorluklara katlanmak, sabır ve kanaatle ilerlemek gerekmektedir. Yunus Emre'ye göre ayak uzatıp yatmak insana iyi değildir, insanın bir hedefi olmalı ve bu uğurda çalışmalıdır. Bilişsel açıdan çalışmak konusuna değindiği beyitinde ise dört büyük ilahi kitabı okuyup tahsil kıldığını söylemiş, kendisini de insanlara örnek oluşturmıştır. İnsan, bir hedefe ulaşmak için o uğurda zorlukları göze alıp, yürekli olmalıdır, aksi halde başarıya ulaşamayacaktır. Kendisini hedefe ulaşmaktan alıkoyan aldatıcı herşeyden kurtulmalıdır. Başarının, insanı halk içinde parmakla gösterilecek bir saygınlığa eriştireceğini, herkese örnek insan olarak tanıtılmasına vesile olacağını ifade etmiştir. Çalışkanlık, insanı olgunlaştırır. İnsan hedefe giden yolda dürüstçe ve doğrulukla zorluklara gösęüs germeli, çünkü zorluklara katlanan bu uğurda gerektiğinde palas giyen hedefine ulaşır. Başarı akıl ile gelir, aklını kullanarak hareket etmek gerekir. Yunus Emre çalışkanlık değerini ele aldığı bir şiirinde ise; sabır, katlanma, adanmışlık ve emek vererek hedefe ulaşan peygamberleri örnek göstermiş; çalışkanlık değerinin insanın yazgısına etkisini vurgulamıştır. Bu da Yunus Emre'nin çalışkanlık değeri konusunda ne denli hassas olduğunun ve şiirlerinin değerler eğitiminde kullanılabilirliğinin kanıtıdır. Yılmaz (2012) tarafından yapılan "Ziya gökalp'in şiirlerinin Değerler Eğitimi Açışından İncelenmesi" adlı çalışmada eserde çalışkanlık değerine yer verildiği görölmektedir. Ziya Gökalp, esnaf kimselerin çok çalışkan olduğunu, üstelik çalışma konusunda erkek dişi ayrımı gözetilmediğini, yaşamlarında tembelliğe yer vermediklerini ve emek vererek alın teri ile kazançlarını elde ettiklerini anlatmaktadır. Ayrıca, çalışmayı bir kişilik yansıması olarak ele almakta ve insanların şerefi olduğunu söylemekte,

Çalışkan kişileri insanların en yücesi olarak tanımlamaktadır. alışkanı Tanrı'nın da kullarının da seveceğini ifade etmektedir (Yılmaz, 2012). İki çalışmada da incelenen eserlerde alışkanlık değerinin, hem insanın kendisi için, hem de toplum ve tanrı katındaki öneminin vurgulandığı görülmektedir. İki eserde, alışkanlık değerinin öneminin “kazancını kendi emeğiyle ve alınteri ile elde etmek” şeklinde ortak bir tema ile vurgulamaktadır.

Yunus Emre'nin Divan adlı eserinde yer alan şiirlerinde “dayanışma” değerini de büyük bir titizlikle ele aldığı görülmüştür. Yunus Emre'nin dünya yaşamında ki en büyük dayanağı Kur'an'dır. O, “gönül birliği” şeklinde tanımladığı tanrı ile kendisi, mşsidi ile kendisi ve bütün insanlar ile kendisi arasındaki gönül dayanışmasını dile getirmiş, bunun kudretini Kur'an'a dayandırmıştır. şiirleriyle insanlara birlik ve beraberlik çağrısı yapmış, “gelin ummana dalalım arayıp gevher bulalım, bir birimizle pazar ederek kendimizi daha iyiye daha ileriye taşıyalım” demiştir. Dünya yaşamı güçlüklerle ve aldancılarla doludur, insanın bu yaşamı en güzel şekilde değerlendirip Hakk'ın divanına alnının akıyla çıkması gerekmektedir. Yunus Emre, “Gelin tanış olalım, işi kolay kılalım. Sevelim sevelelim, dünya kimseye kalmaz.” diyerek, insanları bu yaşamın güçlüklerine birlikte göğüs germeye ve aldancıları konusunda birbirlerini uyarıp destek olarak sevgi ile yaşamı kolaylaştırmaya davet etmiştir. Yunus Emre “yol eriyle yoldadır, yolsuza yoldaş değil.” dizesiyle, “Can canın yoldaşıdır” (TDK, 2022) atasözüne atıfta bulunmakla birlikte; “Yunus olma cahillerden uzak olma Kamil İnsan'lardan. Cahil ne var m'min ise, cahillikten kalır değil.” diyerek, kimlerle dayanışma içerisinde olunması gerektiği konusunda insanları uyar mıştır. İnsanlar dünya hayatında birbirine her konuda destek olmalı, yoksullara yardım eli uzatılmalı, yaşlıların bakımı gözetilmeli, kazanılan ekmeği paylaşmayı bilmelidir. Dayanışma, değerini ele aldığı şiirlerinde; dostluk, yoldaş, kardaş, haldaş kavramlarını da ele almıştır. Bütün bunların yanı sıra tasavvufi manada dayanışma konusuna da değinmiş, sohbeti bir dayanışma unsuru olarak ele almıştır. Sohbetler ilim arttırmak için en temel dayanışma yöntemidir. Tasavvufi eğitimde erenlerle dayanışma içerisinde olmak ve onların esasına dayanmak gerekir. şahin (2017) tarafından yapılan, “Cengiz Aytmatov'un Eserlerinin Değerler Eğitimi Bağlamında İncelenmesi ve Ortaokul Türkçe Ders Kitapları İçin Metin nerileri” adlı doktora tez çalışmasında “dayanışma” değerine yer verildiği görülmektedir. Cengiz Aytmatov'un

eserlerinde özellikle Kırgız toplumunun savaş döneminde yaşadığı zor günleri ele aldığı ve insanların dayanışmaya en çok ihtiyaç duyduğu bu dönemler de nasıl birbirleri ile dayanışma içerisinde olduklarına örnek olaylara yer vererek işlediği görülmektedir. Toplumsal dayanışma kapsamında dünya yaşamında aynı zorlukları yaşayan insanların birbirlerinin hallerini daha iyi anlamalarına, bu zorluklara karşı birbirlerine destek olduklarına açıklık getirilmiş, insan insanın dayanağıdır anlayışı vurgulanmıştır (Şahin, 2017). Bu iki eser kıyaslandığında, birinci eserde tasavvufi açıdan bir bakışla ele alınan kısımlar olsa da, her iki eserde de birey ve toplum açısından dayanışma değerine gerekli önem ve özen gösterildiği gerçektir. İki eserinde dayanışma değerini ele alışları açısından ortak temalarını “Can, canın yoldaşdır” (TDK, 2022) atasözü ile dayanaklandırmak mümkündür. Her iki eserin de bireysel ve toplumsal dayanışmanın gelişimine katkı sağlayacak düzeyde ve nitelikte olduğu savunulabilir.

Yunus Emre, “barış” değerini şiirlerinde en güçlü şekilde vurgulamayı başarmış bir şairdir. O’nun bütün insanlığa seslendiği; “Beri gel barışalım, yabancıysan tanışalım, atımız eyerlendi yola düştük elhamdülillah. ” beyiti bunu kanıtlar niteliktedir. Yunus Emre, şiirlerinde dünya hayatının geçici olduğunu, bütün insanların sevgi, barış, kardeşlik ve huzur içinde bu geçici yolculuğu tamamlaması gerektiğini, bunun tanrının isteği olduğunu anlatmıştır. Şiirlerinde sevgi dili ve barış dili kullanmış, sözün barışa etkisine değinmiştir. Yunus Emre, bütün insanlara barış eli uzatmış, kendisine kötülük edenlerin dahi iyiliklerini dilediğini ve barış içinde yaşamak için her davadan geçtiğini ifade etmiştir. Yetmiş iki millete birlik ile bakmak gerektiğini ve hoşgörülü olmayı kendisine ilke edindiğini açıkladığı gibi, insanlara da öğütlemiştir. Yunus Emre, barış içinde yaşamak için kin, fesatlık, fitne gibi sıfatlardan arınmak gerektiğini vurgulamıştır. Arabozucu insan tipleri olarak tanımladığı; fesat kimseden, kolmaştan, cahil kimseden, müfsidden uzak olmak gerektiğini belirtmiştir. Kimseye düşmanlık etmemek, hiçbir canlının yaşamında kastetmemek gerekir ki, Tanrı ilahi yasalarla bütün canlıların yaşamı garanti altına alınmıştır. Öğretici tarzda okuduğu şiirleriyle insanlığa ve barışa hizmet etmeyi kendisine ilke edinmiş, hiç tanımadığı kimseler de dahil bütün insanları sevgili olarak gördüklerini açıklamış; “Adımız miskindir bizim, düşmanımız kimdir bizim. Biz kimseye kin tutmayız, bütün âlem sevgilidir bize.” beyitinde görüldüğü gibi barış içerisinde yaşama çağrısı

yapmıştır. Bu bulgular ışığında onun barış değerine verdiği önemin yadsınamaz bir gerçek olduğu görülmektedir. Yılmaz (2017) tarafından yapılan, “Ortaokul Sosyal Bilgiler Eğitiminde Safahat’ın Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi” adlı çalışmada barış değerine yer verildiği görülmektedir. Mehmet Akif incelemeye konu olan eserinde, çevresinde yaşanan sosyal ve siyasal sorunların etkisiyle, insanların düştüğü olumsuz durumları ve zor yaşam koşullarını tanrıya şikâyet ederek, barış isteğinde bulunmaktadır. Fakat o öyle çetin bir devire denk gelmiştir ki dünya da aradığı barış ve huzur ortamını bulabileceğinden umudunu kestiğini yansıttığı “mezarlık” manzumesinde, “Şebistan” diyerek seslendiği dünyayı barış diyarı şeklinde tanımlamış, o barış diyarına saygı duyarak selam göndermiştir. Toplumsal anlamda barışı arzulamış, aydın kimseleri beyine ve halktan kimseleri de vücudun diğer organlarına benzeterek, beden bu iki kısmının barışık olmasıyla toplumsal anlamda gerçek barışın da sağlanacağını savunmuştur (Yılmaz, 2017). İki eseri karşılaştırdığımız da her ikisinde de barış değerinin yokluğunu yaşamış, dünyanın çetin zamanlarına denk gelmiş şairlerin halkları için ve insanlık için barış dileğine ve isteğine yer verdiği görülmektedir. İki eserde, yokluğundan yola çıkarak toplumsal barışın gerekliliğini ve önemini ortaya koymaları açısından önemlidir.

Yunus Emre’nin şiirlerinde “sorumluluk” değerine geniş bir konu ağında yer verdiği görülmektedir. Yunus Emre’nin en çok önem verdiği sorumluluk alanı tanrıya karşı olan sorumluluklarıdır. Fakat onun tanrıya karşı olan sorumlulukları aynı zamanda onu insanlığa karşı da sorumlu kılmaktadır. Çünkü o dünyaya geliş sebebini dahi; tanrının emirleri üzerine insanlığa karşı sorumluluklarını yerine getirmeye bağlamaktadır. Yunus Emre, insanlığa sevgiyi, barışı, kardeşliği, doğruluğu, bilinen bütün güzel erdemleri anlatmak ve öğretmekle sorumludur. Aynı zamanda bunun bütün insanların sorumlulukları olduğunu da vurgulamakta insanları kendi sorumlulukları konusunda bilgilendirerek uyarmaktadır. Şiirlerinde sık sık kendine dönük sorgulama, özdenetim, öz eleştiri ve özyargılamaya başvurarak insanlara sorumluluk değeri konusunda örnek olmuş; verdiği öğütleri önce kendisinin tuması gerektiğinden bahsetmiştir. Yunus Emre, “bu dünyada kimsenin kimseye edemeyeceğini, kendime ben etmişim” diyerek, yaptıklarının sorumluluklarını üstlenmektedir. Herkes sorumluluk bilinciyle hareket etmeli sorumluluklarını yerine getirmelidir, sosyal yaşam ve toplumsal düzenin gereği budur. Halka fetva veren

müftünün dahi bu fetvadan doğan sorumlulukları vardır ki, verdiği fetvayı önce kendisi tutmalıdır. Yunus Emre gibi ahlak öğreticisi bir şahsiyet, halka güzel erdemlerden ve ahlaktan bahsederken kendisi ne kadar tutar diye öz eleştiri yapmalıdır. Çünkü insanların bu öğütleri alıp kabul etmesi için öğüdü veren kişinin de buna uygun davranmasını görmek ister. Bu öğretilerin de bir sorumluluğu vardır. Yunus Emre, şiirlerinde dil ve iletişimde sorumlulukları kabul etmek gerektiği üzerinde durmuş, kişi kendisine söylenen bir sözü emanet gibi kabul etmeli, sorumluluk bilinciyle hareket ederek kimsenin sırrını başkalarının yanında açıklamamalıdır. Herkes söyleyeceği sözü aklın süzgecinden geçirerek dile getirmeli, pat diye sorumsuzca ağzına geleni söylememelidir. Bir söz savaş bitirebileceği gibi savaşa sebep olacak kadar kötü sonuçlar da doğurabilir, bu sebeple insanlar her konuda sözden ve dilden doğan sorumlulukların bilincinde olmalıdır. Herkesin anne-babaya karşı ve komşuya karşı sorumluluklarını yerine getirmesi gerekmektedir. Mesleki anlamda sorumluluk konusuna değinmiş ve herkesin mesleğinin gerektirdiği sorumluluklara göre hareket etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu konuda Bindebir (2021) tarafından yapılan “Sosyal Bilgiler Öğretiminde Nizamülmük’e Ait Siyasetname İsimli Eserinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi” adlı çalışmada ise “sorumluluk” değeri, hükümdarın devlet yönetimi konusunda ki sorumluluklarını hatırlatma şeklinde ele alınmaktadır. Hükümdar devletin işleyişinin devamını sağlamak için devlet görevlilerinin sorumluluklarını yerine getirip getirmeme hususunda denetlemeli, halka ve memlekete karşı sorumluluklarını yerine getirerek, halktan kimsenin hakkını korumaya özen göstermelidir (Bindebir, 2021). Bu iki eser karşılaştırıldığında toplumsal yaşamın ve toplumsal düzenin korunması toplumun her ferdinin üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmesine vurgu yapılması bağlamında aynı yönde olduğu görülmektedir. Ayrıca ikinci eserde devlet görevlilerinin sorumlulukları konusunda denetlenmesi mesleki sorumluluklarına işaret ettiğinden her iki eserde de kişilerin mesleki sorumluluklarını yerine getirmeleri gerektiğine değinilmiş olması önemlidir.

Yunus Emre, araştırmaya konu olan şiirlerinde “vatanseverlik” değerini gurbet acısı ve vatan hasreti üzerinden ele aldığı görülmektedir. Vatanından uzak kaldığı dönemlerde yaşadığı duyguları dile getiren Yunus Emre, vatan hasretinin ne kadar zor olduğunu ve vatanına kavuşma isteğini açıklamaktadır. O, vatanseverlik değerini Hz.

Muhammed(S.A.V.)’in “Vatan sevgisi imandandır” (Tatçı, 2013a) hadisi şerifine dayandırmakta ve insanlara bu konuda duyarlı olunması gerektiğini işaret etmektedir. Yunus Emre, vatanseverlik konusuna yaşadığı dönemin Anadolu’sunda meydana gelen sosyal ve siyasal olaylara yer vererek değinmektedir. Şiirlerinde millet sevgisine ve şehitlik makamına vurgu yapmakta, bu dünya da en çok içini yakan ve özünü göyündüren şeyin, olgunlaşmadan biçilip ziyan olan yeşil ekin gibi öldürülen yiğitler olduğunu söylemektedir. Bununla birlikte, dünya hayatı sonunda ölümsüzlüğe ulaşan ruhları dile getirdiği bir beyitinde; “Ten fânîdür cân ölmez çün gitdi girü gelmez/Ölürise ten ölür cânlar ölesi degül(158/2)” diyerek, Türk-İslam inancına göre; vatan savunması sırasında ruhlarının ölümsüzlüğe ulaştığına inanılan şehitleri de işaret etmektedir. Özer Yürük (2019) tarafından yapılan, “Âşık Murat Çobanoğlu’nun On Birli Hece Ölçüsü İle Yazılan Şiirlerindeki Değerler Eğitimi Unsurlarının İncelenmesi” başlıklı çalışmasında vatanseverlik değerine değinildiği görülmektedir. Âşık Çobanoğlu’nun şiirlerinde güzel kavramını vatanla tanımlayarak, hiçbir gücün onu vatanın güzelliğini söylemekten alıkoyamayacağını ve vatanını hiçbir şeyle kıyaslayıp değişmeyeceğini ifade etmektedir. Bunun yanı sıra çalışmada vatanseverlik değeri başlığı dışında ele alınan,” tarih şuuru ve kahramanlık” başlığı ile belirlenen bulgularda, vatanseverlik değerinin daha geniş ve kapsamlı işlendiği de görülmüştür. Buna göre, bir şiirinde kan ile yoğrulmuş bu vatanın ilelebet bizim olduğunu ifade ederken, başka bir şiirinde Kars’ın kahraman otağı ve şehit yatağı olduğunu dile getirmektedir. “Cumhuriyet Destanı” başlıklı şiirinin son dördünlüğünde ise; bu destanı cumhuriyetin ellinci yılına ithafen yazdığını belirterek, vatanına nice elli yıl görsün temennilerinde bulunurken, sazıyla vatanına kurban olduğunu ve sazının tellerine cumhuriyet yazıldığını söylemektedir (Özer Yürük, 2019). Bu iki eser karşılaştırıldığında her iki şairinde vatanseverlik değeri konusuna yer verdiği şiirlerini didaktik tarzda ele aldığı görülmektedir. Her iki eserde de vatan sevgisine, millet sevgisine ve şehitlik makamına yer verildiği görülmektedir ve bu eserlerin vatanseverlik değerini ortak paydada ele almaları eserlerin aynı yönde olduğunu göstermektedir. Her iki şairinde vatan bilincine sahip vatansever şahsiyetler olduğu, görülen bir gerçektir. Fakat ikinci çalışmada araştırmacı bulgular kısmında vatanseverlik başlığı altında Âşık Çobanoğlu’nun bir tane şiirine yer vermiş olsa da, “tarih şuuru ve kahramanlık” başlığı altında verilen bulguların tamamında da vatanseverlik değerinin doğrudan ve güçlü bir şekilde işlendiği görülmektedir. Buna

göre Âşık Çobanoğlu'nun şiirlerinin “vatanseverlik” değeri açısından Yunus Emre'nin şiirlerinden daha zengin bir içerik oluşturduğunu kabul etmek yerinde olacaktır.

Yunus Emre'nin Divan'ında “eşitlik” değerine yer verdiği görülmüştür. Yunus Emre, şiirlerinde sık sık “yetmiş iki millete birlik ile bakma” düşüncesini dile getirmiş, bütün insanları bir görmek, kendisi gibi görmek ve onlarla eşit olduğunu kabul etmek anlamlarına gelen bu düşünce üzerine yaşamış ve insanlara da bu düşünce üzerine yaşamayı öğütlemiştir. İnsan kendini beğenmeyi bırakıp, kimseden üstünlüğü olmadığını kabul etmelidir. Sen-ben demeyi terk edip başkaları ile kendini ayrı kefeye koymadan bütün insanlığa birlik ile bakmalıdır. Kimseye şaşkınlık bakarak önemsiz ve aşağı bir insanmış gibi tavır takınmamalıdır. İnsan kendi miktarını bilmeli tanrı katında yeri nerededir asıl bunu sorgulamalı, dünya hayatında herkesle eşit olduğunu kabullenmelidir. Palas giyeni alçak görerek ayrımcı bir tavır takınan ya da davranış sergileyenler bir gün anlayacaklardır ki, ölüm herkesi eşitleyecek ve Hakk benlikten sıyrılıp kefen soyunu kabul edecektir. Bu dünyada kimseyi yermeyen, herkesi kendisi gibi gören insan tanrı katında en güzel yerde olacaktır. Yunus Emre eşitlik değerini ele aldığı bir şiirinde; “Dîn ü milletden geçer ‘ışk eserini tuyan, Mezheb ü dîn mi seçer kendüyi yoga sayan (236/1)” diyerek, insanların din ve mezhep farklılıklarına takılmadıklarını, bu sebeple kimseyi karşıt görüp aleyhtarlık ettiklerini düşünmediklerini ifade etmiştir. Bu aşkın sırrını bir kez yaşayanlar herkese “insan” olarak bakar ve hiçbir ayrım gözetmeden haklarına saygı gösterirler. İlahi aşka talip olarak tasavvuf yoluna giren insan öncelikle, eşitliğe engel olacak sıfatlardan izzet, üstünlük ve kibiri terk etmeli, miskinliğe sarılmalıdır. Yunus Emre'nin, Erenler için söylediği; “Miskînlikden buldılar kimde erlik varısa, Nerdübândan yitdiler yüksekten bakarısa (299/1)” beyitiyle, kimseye yüksekten bakmamanın önemini vurgulamıştır. İnsanlara bey köylü, okumuş okumamış gibi sıfatlarla gruplandırıp farklı davranmanın yanlış olduğunu ifade etmiştir. Özkan (2019) tarafından yapılan “Aslı Der'in Çocuk Kitaplarında Değerler Eğitimi ve Eserlerin Türkçe Öğretimine Katkısı” adlı yüksek lisans tez çalışmasında, araştırmaya konu olan eserlerde eşitlik değeri, bir eser kahramanının, herkesin eşit haklara sahip olduğunu ve kimsenin kimseden üstün olmadığını göz ardı etmesine yer verilmiştir. Kahramanın etrafına emirler vermeye başlayarak eşitlik değerinden uzaklaşması

üzerine, etrafında ki kişilerin de ondan uzaklaşmaya başlaması şeklinde ele alındığı görülmüştür. Bir diğer bulguda kralın kendini halkından üstün görmesi, eşit haklara sahip olduklarını unutmaması ve bu hatasını anlayarak çok pişmanlık duyması şeklinde işlendiği görülmüştür (Özkan, 2019). İki eserde de eşitlik değerinin aynı temellere dayandırıldığı ve kimsenin kimseye üstünlüğü olmadığını kabul etmek gerektiğinin vurgulandığı görülmektedir.

Yunus Emre'nin araştırmaya konu olan şiirlerinin tamamı, dilin ve sözün estetik kullanımı açısından zirveye ulaşmış eserler olarak, "estetik" değerinin konusudur. Söz sanatlarında ki ustalığı ve estetik kaygı taşımadan okuduğu şiirlerinde ki sözün estetik kullanımı asırlardır insanlar tarafından kabul görmüş bir gerçektir. O'nun estetik anlayışına göre en yüce sanatkâr tanrıdır. Tanrının yarattığı her şey görmeyi bilen insanlar için estetik unsurdur. Bunu bir beyitiyle dayanaklandırarak olursak; "Yüzünden gün tutulur ay togmaya utanur. Gören heybete kalur Yûsuf-ı Ken'ân mısın (Tatçı, 2013, s. 338b)" (257/4) sözüyle estetik unsur olarak insana vurgu yaptığı görülecektir. Bunun dışında estetik değerin ele alındığı şiirlerinde, sanattan anlama, güzeli ve hoş olanı farketme gibi konulara değinerek estetik duyuya vurgu yapmıştır. Şiirlerinde tabiatın güzelliklerini aktardığı güçlü betimlemeleriyle, insanlara sanatsal bir tablo seyrediyor hazzı uyandırmaktadır. O'nun için tabiat kaynağını Allah'tan alan sayısız estetik unsur barındırmaktadır. Ancak O, seher vakti ile tamamlayarak oluşturduğu abdest alma ritüellerindeki estetik sahneyle, kendisi nezdinde sanatın en güzeli ve yararlısının namaz olduğunu açıklamaktadır. Yıldız (2021) tarafından yapılan "İbn Battûta Seyahatnâmesi'nin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi" adlı çalışmada, İbn Battûta'nın estetik değerine ayrıntılı ve geniş örneklerle yer verdiği görülmüştür. Seyyah, gezip gördüğü çevrelerde ki dini yapıları, mimari eserleri, şehirleri, insanları, tabiat unsurlarını estetik açıdan ele aldığı gibi yiyecek ve içecekleri dahi estetik açıdan başarı ile işlemiştir. Seyyahın gezip gördüğü yerlerde hakim olan anlayışın kaynağını Allah'tan alan bir estetik değeri yansıtması, ele alınan kişilikler ve mimari eserlerde bunun çok net gözler önüne sermiştir. Güzellikten nasibini almış diyerek ifade ettiği bütün unsurları eserlerinde ele almış, insanlara estetik değer kazandırmak açısından yeterli görülen bir seyahatneme örneği vermiştir (Yıldız, 2021). Her iki eserde de kaynağını Allah'tan alan estetik unsurlara yer verilmesi, bu iki büyük tarihi şahsiyetin estetik değer açısından benzer anlayışa

sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Eserler, estetik değeri ele alışları bakımından kıyaslandığında insanın güzelliği, tabiatın güzelliği ve Allah'ın yarattığı her şeydeki güzelliği öne çıkarmaları açısından benzer yönde olduğu ve estetik değer kazandırmak konusunda her iki eserinde bu değere yeterli düzeyde yer verdiği görülmektedir.

Yunus Emre “aile birliğine önem verme” değeri kapsamında, babaya saygı konusuna değinmiştir. Yunus Emre'nin Divan'ındaki şiirlerine genel çerçevede bakıldığında aile kurumu ile ilgili daha çok olumsuzlukları dile getirdiği tespit edilmiş, ölümle aile bireylerini kaybetme hususuna değindiği beyitlerinde; annelik duygusu, evlat acısı, kardeş acısı, anneye dargın gitme hususlarını betimlemekte insanları “pişmanlık” duygusu konusunda uyarmaktadır. Bu konuda verilen bilgiler O'nun önlemsel bir öğretim benimsediğini açıkça ortaya koymaktadır. Ortada bir ölüm gerçeği varken, aile bireylerini ve sevdiklerini kırmanın ve bu dünyadan pişmanlıkla ayrılmanın veya uğurlamanın anlamsız olduğunu vurgulamıştır. Erol (2014) tarafından yapılan “Tarık Buğra'nın Hikâyelerinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi” adlı yüksek lisans tez çalışmasına konu olan eserlerde de “aile birliğine önem verme” değerinin yer aldığı görülmüştür. Tarık Buğra, eserlerinde mutlu aile örneği, aile içi demokratik tutum, aile içi yardım ve dayanışma, eşe duyulan sevgi ve özlem, kaybedilen eşin kıymeti içeren anılar, aile birliğinin sağlanmasında çocukların önemi ve yeri, akrabalık ilişkisinde samimiyet, ana-oğul ilişkisi ve aralarındaki bağın güçlenmesi, anneye vefa konularına yer vermiştir. Onun eserlerinde verdiği toplumsal mesajlarda, aile kurumunda anne babanın evlatlarına olduğu kadar evlatlarında anne babaya karşı sorumlulukları olduğu vurgulanmıştır. Anne babaya karşı sevgi ve saygı ile yaklaşılmasını ve onlara karşı vefalı olunmasını telkin etmiştir. Ebeveynlerini yalnızlık duygusuna terk etmemek gerektiği evlat olarak sorumlulukları üstlenmenin önemi üzerinde durmuştur (Erol, 2014). Araştırmalara konu olan iki eser karşılaştırıldığında her iki eserde de aile bireylerini kaybetmenin acısı, aile büyüklerine saygı vurgusu, anne-evlat ilişkisi ve anneye vefa konularını ele almaları bakımından örtüşmekle birlikte “aile birliği” konusuna önem verildiği görülmektedir.

Yunus Emre'nin Divanı'ndaki şiirlerinde “özgürlük” değeri, insanın yeryüzüne aklını kullanabilme yetisiyle özgür kılınarak gönderilmesine dayanmaktadır. İnsan yeryüzünde ki yaşamında iyiyi ve kötüyü ayırt etme özgürlüğüne sahiptir. Bununla birlikte O'nun özgürlük anlayışında kısıtlanmaya karşı

çıkma ile birlikte sınırda vardır. O, başkalarına zarar verecek ve başkalarının haklarını gasp edecek noktalarda kişinin özgürlüğün sona erdiği görüşündedir. İnsanların din ve inanç serbestliğine saygı duymakta, herkesin bu konuda özgür olduğunu ifade etmektedir. Yunus Emre, insanlara ibadetleri konusunda öğüt vererek bu özgürlüğe sahip olduklarını vurgulamıştır. “Kanadsuz kuşlayın kaldun yabanda. Kanadlu kuşlara nerede erişeceksin” sözleriyle de özgürlüğe duyduğu özlemi dile getirmiştir. Emirhan (2016) tarafından yapılan “Değerler Eğitimi Bağlamında Yavuz Bahadıroğlu’nun Çocuk Romanları” adlı çalışmada görüldüğü üzere Yavuz Bahadıroğlu, özgürlük değerine yer verdiği eserlerinde genel olarak insanın kendi vatan topraklarında özgürce yaşayabilmesini ve Türkler için özgürlük değerinin gerekirse uğruna can verilebilecek bir öneme sahip olduğunu vurgulamıştır. Esaretin ve kısıtlanmanın insanlar için ne denli zor ve kabul edilemez olduğuna da değinen yazar, esir alınmış bir vatan toprağında insanın özgür yaşayamayacağını bu nedenle vatanın kıymetini bilmeye dikkat çekmektedir. Esaret, bir kişinin her anlamda kısıtlanabileceği bir yaşam biçimidir. Vatanın esaret altında olması halkın din ve inançlarını özgür bir şekilde yaşamasına ve kendi vatanlarında eğitim aldıkları okullarında dahi özgür hareket etmelerine engel olacağına değinmektedir. Ayrıca yazar, bir insanın özgürlüğünün başkasının özgürlüğü ile sınırlı olduğunu, herkesin kendi özgürlüğünü koruduğu gibi başka insanların özgürlüğüne ve haklarına saygı duyması gerektiğini vurgulamaktadır (Emirhan, 2016). İki eserde de din, inanç ve ibadet özgürlüğü konularının işlenmiş olması, özgürlük değerinin sınırları olduğunun açıkça vurgulanması, başkalarının özgürlüklerine ve haklarına saygı duyma konusuna değinilmesi doğrudan uygunluklarının kanıtı sayılabilecek sonuçlardır. Bunların dışında iki eserinde özgürlük değerini ele alış bakımından genel olarak aynı yönde özellik yansıttığı görülmektedir.

Yunus Emre’nin Divan’ında yer alan şiirlerinde “tasarruf” değerine de yer verdiği görülmüştür. O, tasarruf değerini ekonomik tasarruftan daha da geniş bir çerçevede ele alarak dengeli yaşam şeklinde işlemiştir. Tasarruf değerini daha çok kanaat kavramı üzerinden ele alan Yunus Emre, insanlara ihtiyacı dışındaki heveslerinden vazgeçip gerekirse “eli ile arpa ekip, ununa yarı kül katarak” yaşamak gerektiğini ifade etmektedir. Nefis her gördüğüne karşı tamayı harekete geçirecek, kanaat ise sürekli tamayı bastırmak için mücadele edecektir, bu karşılıklı üstünlük

kurma mücadelesi insanın gönlünü daraltıp onu bunaltacaktır. Yunus Emre, kanaat sahibi olmayan kimsenin yetinmeyi bilmeyeceğini açıklamaktadır. Yetinmeyi bilmeyen, az olana karşı sabır gösteremeyen ve kanaatten uzak olan kişilerin sürekli tüketim odaklı yaşadığını ifade etmektedir. Dünya yaşamının gelip geçici olduğunu vurgulayan Yunus Emre, “uslu değil delidir yüce saraylar yapan” diyerek, israftan kaçınmayı öğütlemektedir. Yunus Emre’ye göre sarraflığı öğrenmeyen kişi elindeki değerler madenleri boncuk zannedecek durumda olacağından maddi manevi açıdan değerini bilemeyecektir. Sahip olduğu değerli nesnelerden gerektiği gibi faydalanmak için zanaat öğrenmek gerekir. Yığman (2019) tarafından yapılan “Değerler Eğitimi Açısından Âşık Veysel’in Şiirleri” adlı çalışmada tasarruf değerine yer verildiği görülmektedir. Âşık Veysel’in tasarruf değerini ele aldığı şiirlerinde, insanlara ya bir zanaat edinmelerini ya da çalışıp memur olmalarını boş gezmektense kazancını elde etmenin bir yolunu bulmayı, hayatın her türlü halini düşünüp ona göre yaşamak gerektiğini ve eline geçen kazancı bir anda bol bol harcamayıp israftan kaçınmayı öğütlemektedir. Çünkü boşa harcanan altın dahi değerini kaybedip tunca dönüşecektir. Âşık Veysel, insanlara kanaatle yaşayıp, birikim yapmaları gerektiğini öğütlemiştir. Birikim yapmadıkları halde borca düşeceklerini belirterek, tasarruflu yaşamının başa gelebilecek zor günler açısından önleyici etkilerine dikkat çekmektedir (Yığman, 2019). Bu iki eser tasarruf değerini ele alış bakımından karşılaştırıldığında; kanaatle yaşama, israftan kaçınma ve bir zanaat öğrenmenin tasarruflu yaşam için gerekliliği üzerinde durmaları açısından benzer şekilde oldukları görülmektedir.

Yunus Emre “bağımsızlık” değerine, Anadolu’da şahit olduğu Tatar yağmalarına atıfta bulunarak değinmiştir. Devletin bağımsızlığına kastedilmesini ifade eden Tatar yağmalarını, nefsinin kötü istek ve arzularına ulaşmak amacıyla kendi kalbine yaptığı baskı ve zulme benzetmektedir. İnsan özünde saf ve temiz bir kalp taşımaktadır. Bu temizlik Tanrı’nın insana bahşettiği ilahi nurundan kaynaklanmaktadır. İnsan bu özü koruyabilmek için sürekli nefsi ile mücadele halindedir. Yunus Emre’nin “bireysel bağımsızlığı” konu alan bu iletilerinde “nefsime bir Tatar oldum” diyerek, nefsinin esaretini kabul etmeyeceğini açıklamıştır. Tasavvufi manada yaptığı bir benzetmeye göre; insanın bedeni bir kale, kalp bu kale içinde ki devletin merkezi ve akıl da bu devletin sultanıdır. O nefsin bu kale içinden

devlet merkezine yaptığı saldırılarına karşı sultan ile devletin merkezini koruma mücadelesi vermektedir. O, nefsi ile yaptığı bu mücadeleleri savaş sahneleri şeklinde betimleyerek hem bireysel bağımsızlığını kazanma yollarını anlatmakta hem de siyasal ve toplumsal anlamda bağımsızlığa değinmektedir. Yunus Emre, betimlemelerinde düşman, zafer, kılıç, çeri, savaş, kale, at kavramlarına yer vermektedir. İnsanın, nefsinin mağlup edip özüne dönmesini sağlayarak, ruhunu bağımsızlığa ulaştıracak güç ise ilahi aşktan gelmektedir. Yunus Emre, insanın bireysel bağımsızlığına ve vatanın bağımsızlığına verdiği önemi bu şekilde ortaya koymuştur. Alanyazında yapılan çalışmalar incelendiğinde “bağımsızlık” değeri üzerine Bebek (2020) tarafından yapılan “Dadaloğlu’nun Şiirlerinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi ve Ortaokul Sosyal Bilgiler Ders Kitapları İçin Şiir Önerileri” adlı yüksek lisans tez çalışması dikkat çekmektedir. İncelenen eserde Osmanlı Devleti döneminin sosyal ve siyasal olaylarına değinildiği görülmüştür. Osmanlı Devleti’nin konar-göçer toplulukların yerleşik yaşama geçirilmesi kararını bağımsızlıklarına aykırı bulan Dadaloğlu ve obasının Osmanlı Devleti ile giriştikleri mücadelelere yer verilmiştir. Dadaloğlu, elinde tüfekte Kozan dağlarına çıktığını, peşinde çok kimse olduğunu ancak her ne pahasına olursa olsun, bu durumun kabul edilemez olduğunu, bağımsızlık uğruna gerektiğinde can yakıp, can alacağını ifade etmiştir. Dadaloğlu ve obası için bağımsız yaşamak, gerektiğinde Osmanlı Devleti’ne dahi kafa tutacak kadar vazgeçilmezdir (Bebek, 2020). Bu iki eser kıyaslandığında her ikisinde de insanın, kendi öz iradesi ve isteği dışında hiçbir güç tarafından yönetilmeyi ve yönlendirilmeyi kabul etmemesi ve hiçbir gücün boyunduruğu altında yaşamaya razı olmaması vurgulanmaktadır. Bu açıdan her iki eserde de bağımsızlık değerinin aynı yönde olduğu görülmektedir.

Araştırma sürecinde elde edilen veri sonuçlarının değerleri temsil edebilme gücünü açığa çıkarmak ve sonuçların literatürdeki benzer çalışmaların sonuçlarıyla tutarlılığını ortaya koymak adına yapılan tartışma neticesinde araştırmanın benzer çalışmalarla tutarlı olduğu görülmektedir. Ayrıca bu tartışma sonucunda, Yunus Emre’nin araştırmaya konu olan eserinde Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda yer alan; “adalet, aile birliğine önem verme, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, eşitlik, özgürlük, saygı, sevgi, sorumluluk, tasarruf, vatanseverlik, yardımseverlik” değerlerine doğrudan değinildiği, “bağımsızlık”

değerine ise dolaylı olarak yer verdiği sonucuna ulaşılmıştır. Eserde, yardımseverlik (23) değerinin barış (13) değerinden fazla sıklıkta yer aldığı görülmekle birlikte, barış değerinin yardımseverlik değerinden daha güçlü bir ifade ve anlam ilişkisiyle ele alındığı görülmüştür. Benzer şekilde; bilimsellik, duyarlılık ve saygı (24) değerleri de eserde aynı sıklıkta ele alınmakla birlikte bilimsellik değeri verilerinin yine ifade, anlam ve içerik açısından duyarlılık ve saygı değerine ait verilerden daha güçlü ele alındığı sonucuna ulaşılmıştır. Eserde, en fazla sıklıkta ele alınan ve aynı zamanda somut veri ve soyut değer ilişkisini en güçlü karşılayan veriler sevgi (63) değerine ait verilerdir. Araştırmada eserdeki değerlerin ne sıklıkla yer aldığını ortaya koymanın yanı sıra, içerik olarakta araştırma verilerinin değerlerle ilişkilerinin güçlü olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak, Türk İslam kültürünün yetiştirdiği bir değer olan Yunus Emre'nin Divan adlı eserinde yer alan şiirleri, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'ndaki değerler açısından incelenmiştir. Teknoloji çağı ile birlikte hızla gelişen ve değişen dünya düzeni içerisinde toplumların varlığını koruyabilmesi ve bu değişime ayak uydurabilmesi açısından ihtiyaç duyduğu toplumsal birlik ve kültürel gelişim için en temel ihtiyaçlardan biri haline evrilen değerlerin eserde sıklıkla yer bulmuş olması, eserin önemini ortaya koymaktadır. Ayrıca, eserde yer alan değerlerin milli, manevi ve evrensel değerlerin tamamını kapsamaması, şiirlerde verilen iletilerin Yunus Emre'nin yaşadığı zaman diliminden yedi asır sonrasında hala güncelliğini koruması da eserin değerler eğitimi açısından önemli ve güçlü bir kaynak olduğunu göstermektedir. Araştırma sonucu, Türk Milli Eğitim sisteminin eğitim felsefesine uygun olması ve geliştirilebilir olması açısından önemlidir.

5.2. Öneriler

Araştırmanın bulgularına dayalı olarak elde edilen sonuçlar ışığında sosyal bilgiler dersi kapsamında yürütülen değerler eğitiminde, sözlü ve yazılı edebiyat ürünlerinin kullanımı ve Yunus Emre'nin Divan'ından yararlanılması konusunda şu öneriler getirilebilir:

Yunus Emre'nin Divan'ında yer alan şiirleri, sosyal bilgiler dersi bünyesinde yürütülen değerler eğitimi açısından materyal olarak kullanılabilir. Yunus Emre'nin tarihi kişiliği ve şiirlerinde geniş bir çerçevede yer bulan değerler ışığında, öğrencilere

sosyal bilgiler dersi bünyesinde verilen değerler eğitimi için, yaparak yaşayarak öğrenme etkinlikleri hazırlanıp uygulanabilir.

Sosyal bilgiler ders kitaplarında yer verilen Yunus Emre'nin şiirinden bir kesit tekrar gözden geçirilerek, araştırma sonucu bağlamında Yunus Emre Divanı'nın ders kitaplarına olan metin katkısı genişletilebilir.

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 100 temel eser şeklinde belirlenen ve ortaokul öğrencileri için tavsiye niteliği taşıyan kaynak eserlerden biri de “Yunus Emre Divanı'ndan Seçmeler” isimli eserdir. Bu eserin, araştırma bulguları ve sonucu açısından ele alınıp Yunus Emre'nin Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan değerleri içerdiği tespit edilen şiirleri kapsamında yeniden düzenlenerek geliştirilmesi ve değerler eğitimi ile ilişkilendirilmesi üzerine bir çalışma yapılabilir.

Çalışma sonucu bağlamında, Yunus Emre Divanı'nda Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan değerleri içerdiği tespit edilen şiirlerin, sosyal bilgiler dersi kapsamında verilen değerler eğitiminde materyal olarak kullanımı konusunda uygulamaya dayalı deneysel araştırmalar yapılabilir.

Milli, manevi ve kültürel değerler açısından oldukça zengin olduğu görülen Yunus Emre Divanı'nın yalnızca Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan değerlerle sınırlandırılmayacağı görülmektedir. Eser, ilgi duyan araştırmacılar tarafından farklı değerler kapsamında tekrar incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Açıkel, F. (2018). *Yunus Emre'nin eserlerinde değerler eğitimi unsurları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kırıkkale.
- Adıgüzel, Ö. (2018). *Eğitimde Yaratıcı Drama*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Akarsu, M. (2018). Hz. Ömer Döneminde Yönetim ve Yöneticilerin Uygulamalarından Kesitler. *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (4), 63-93.
- Akbalık, H. (2015). *Değerler eğitimi bağlamında Hacı Bektaş-ı Veli'nin eserlerinde yer alan eğitsel unsurlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Erzurum.
- Akbaş, O. (2004). *Türk Millî Eğitim sisteminin duyuşsal amaçlarının ilköğretim II. kademedeki gerçekleşme derecesinin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Akkaya, N. (2017). Kıbrıs Türk masallarında değerler, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, 23(90), 231-244. DOI: 10.22559.7folkloredebiyat.2017.33, folklor/edebiyat.
- Aktan, O. (2012). *100 Temel Eserde yer alan değerlerle Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki değerlerin uyumu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Düzce.
- Alptekin, T. (2018). Üç Yunus Yunus Emre - Âşık Yunus - Bizim Yunus. *Yunus Emre*. İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. ss.147-166.
- Altun, Z. (2019). Türk kültüründe “kurt kavramı” üzerine bir inceleme (Araştırma Makalesi), *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 8(22), 91-108.
- Arhan, S., Öztürker, G., Tunç, T.(2009). Bir eğitimci olarak Yunus Emre., N. Sağlam, Ö. Oğuz, N. Uzun (Editörler). *I. Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildiri Kitabı*. (Birinci baskı). Aksaray: Aksaray Üniversitesi Yayınları, ss:238-249.

- Atsız, H. N. (1939). Cihan tarihinin en büyük kahramanı: Kür Şad. Kopuz. S:3., *Atsız – Makaleler II*. İstanbul (1992): Baysan A.Ş.
- Atsız, H. N. (1947). En büyük Türk kahramanı Kür Şad. Kür Şad. S:1., *Atsız – Makaleler II*. İstanbul (1992): Baysan A.Ş.
- Avşar, Z. (2013). *Nasihatler Kitabı (Risaletü'n Nushiyye) Yunus Emre*. Ankara: Sistem Ofset.
- Ay, E. (2015). Sosyal Bilgilerde Değerler Eğitimi., C. Dönmez, K. Yazıcı (Editörler). *Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık. ss:233-262.(a).
- Ay, E. (2015). Sosyal Bilgilerde Karakter Eğitimi., M. Safran (Editör). *Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık. ss:151-164.(b).
- Bakırcıoğlu, N. Z. (1981). *Yunus Emre Dîvânı*. Ötüken Neşriyat A.Ş. İstanbul.
- Baltacı, A. (2017). Nitel veri analizinde Miles-Huberman modeli. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1): 1-15.
- Baydar, P. (2009). *İlköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler programında belirlenen değerlerin kazanım düzeyleri ve bu süreçte yaşanan sorunların değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Adana.
- Bebek, A. (2020). *Dadaloğlu şiirleri'nin değerler eğitimi açısından incelenmesi ve ortaokul sosyal bilgiler ders kitapları için şiir önerileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Niğde.
- Bindebir, M. (2021). *Sosyal bilgiler öğretiminde Nizamülmülk'e ait Siyasetname isimli eserinin değerler eğitimi açısından incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Konya.
- Binyıl-Şahin, Neşe. (2019). *Sabahattin Ali'nin eserlerinde değerler eğitimi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Bolat, Y. (2016). Sosyal değerleri ve değerler eğitimi anlamak. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 4(29), 322-348.
- Bulduk, Ü. (2021). Yunus Emre çağında Anadolu'nun siyasal ve sosyal durumu. *DTCF Dergisi*, (Yunus Emre Özel Sayısı), ss. 57-67.

- Bursalı, M. N. (2019). *Yûnus Dîvânı (Yûnus Emre – Hayatı ve Bütün Şiirleri)*. İstanbul: Çelik Yayınevi.
- Çaycı, Ö. (2019). *Babaî isyanı'nda Baba İlyâs Horasânî'nin Amasya'da yürüttüğü faaliyetler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Samsun.
- Çırak, E. (2013). *Cengiz Aytmatov romanlarının değerler eğitime katkısı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Uşak.
- Çubukçu, İ.A. (1980). Yunus'un felsefesinde özgürlük sorunu, *Türk Dili Dergisi*, XLI(344), 302-305.
- Demir, H. (2016). Değerler eğitiminde klasik metinlerden yararlanma: Bûstân ve Risâletü'n Nushiyye. *İdil*, 5(27), www.idildergisi.com (DOI:10.7816/idil-05-27-12).
- Demir, N. (2019). *Değerler eğitimi açısından Necip Fazıl Kısakürek'e ait "Çile" adlı eserde kök değerlerin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum.
- Demir, R. (2019). *Yunus Emre'nin eserlerinde din ve değerler eğitimi* (1. Basım). Ankara: Atlas Akademik Basım Yayın Dağıtım Tic. Ltd. Şti.
- Demirbaş, M. (2021). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı kapsamında Risalet'ün Nushiyye (Yunus Emre) adlı eserin değerler eğitimi açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İzmir.
- Demircioğlu, i. H. ve Tokdemir, M. A. (2008). Değerlerin oluşturulma sürecinde tarih Eğitimi: amaç, işlev ve içerik. *Değerler Eğitimi Dergisi*, &(15), 69-88.
- Deveci, H., Belet, D. ve Türe, H. (2013). Dede Korkut Hikâyelerinde yer alan değerler. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(46), 294-321.
- Dılmaç, B. (2007). *Bir grup fen lisesi öğrencisine verilen insani değerler eğitiminin insani değerler ölçeği ile sınanması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.

- Doğanay, A. (2008). Çağdaş sosyal bilgiler anlayışı ışığında yeni sosyal bilgiler programının değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), 77-96.
- Elbir, B. ve Bağcı, C. (2013). Değerler eğitimi üzerine yapılmış lisansüstü düzeyindeki çalışmaların değerlendirilmesi. *Turkish Studies*, 8(1), 1321-1333.
- Emirhan, T. (2016). *Değerler eğitimi bağlamında Yavuz Bahadıroğlu'nun çocuk romanları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Samsun.
- Ergün, M. (1997). *Yunus Emre'de Tasavvuf ve Eğitim*. İstanbul: Ocak Yayınları.
- Erol, E. E. (2014). *Tarık Buğra'nın hikâyelerinin değerler eğitimi açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Van.
- Ertunç, R. (2016). *Yunus Emre'nin Risâletü'n Nushiyye'sindeki ahlaki değerler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Elazığ.
- Ertürk, A. (2017). *Edib Ahmet B. Mahmud Yükeki'nin Atabetü'l Hakayık adlı eserinin Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer alan değerler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Aydın.
- Eryılmaz, Ö. ve Çengelci Köse, T. (2018). Sosyal bilgilerde edebi ürünler ve değerler eğitimi: Küçük Prens Örneği. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(1), 65-79.
- Göktaş, V.(2011). Tasavvufî Terbiye'nin günümüz din eğitim-öğretimine sunabileceği imkanlar. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(52), 137-155.
- Gölpınarlı, A. (2020). *Yunus Emre – Hayatı ve Bütün Şiirleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gök, M. (2021). *Bedri Rahmi Eyuboğlu'nun şiirlerinin değerler eğitimi açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Bursa.

- Gömlüksiz, M. N. ve Cüro, E. (2011). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında yer alan değerlere ilişkin öğrenci tutumlarının değerlendirilmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 95-134.
- Günay, U. (1991). Türk kültürü açısından Yunus Emre. *Türk Halk Kültürü Araştırmaları Yunus Emre 1991 Sevgi Yılı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürü Araştırma Dairesi Yayınları. ss.33-51.
- Gündeş, O. (2021). *Sosyal bilgiler öğretiminde “Kutadgu Bilig”in değerler eğitimi açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Konya.
- Güngör, E. (1993). Değerler Psikolojisi. Stichting Nederlands-Turks Academisch Genootschap - (Birliği Vakfı Yayınları; 8). Amsterdam.
- Güngör, E. (1995). *Dünden Bugünden Tarih-Kültür-Milliyetçilik*. Ötüken Neşriyat A.Ş. 7. Basım. İstanbul.
- Izgar, G. (2013). *İlköğretim okulu 8. sınıf öğrencilerine uygulanan değerler eğitimi programının demokratik tutum ve davranışlarına etkisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- İnaltekin, A. (2009). Yunus Emre’de Allah inancı ve varlık sevgisi., N. Sağlam, Ö. Oğuz, N. Uzun (Editörler). *I. Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildiri Kitabı*. Birinci baskı. Aksaray. Aksaray Üniversitesi Yayınları, ss: 253-257.
- Kalın, Ö. U. (2017). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının değer hiyerarşisi, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(38), s.29-44.
- Kan, Ç. (2010). Sosyal bilgiler dersi ve değerler eğitimi. *Milli Eğitim Dergisi*. S.187, s.138-145.
- Kara, M. (2020). *Anadolu’nun Üç Ermişi (Yunus Emre-Eşrefoğlu Rûmî-Niyâzî Mısri)*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kara, M. (2018). Yunus Emre’nin tasavvufi kavramlar dünyası. *Yunus Emre*. İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Genel Yayınlar Müdürlüğü. ss.167-184.
- Karaköse, H. (2009). *Ortaçağ Tarihi ve Uygarlığı*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.(4. Baskı)

- Karasar, N. (2018). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar İlkeler Teknikler*. (2. Yazım33. Basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kasapoğlu, H. (2013). Okulda değer eğitimi ve hikayeler, *Milli Eğitim Dergisi*, (198), 97-109.
- Kaya, D. (2016). *Bizim Yunus-Yunus Emre*. Aksaray: Türkiye Cumhuriyeti Aksaray Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Keleş, B. (2018). Baba İshak İsyanı'nın Anadolu Selçuklu tarihindeki yeri ve önemi. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23(1), 73-91.
- Keskin, Y. (2010). Sosyal bilgiler derslerinde değerler eğitiminin yeri ve önemi. *Eğitime Bakış*, 6(18), 68-72.
- Kılıç, A. (2021). Yûnus Emre Dîvânı'nda aruz tasarrufları üzerine notlar., H. Sarı, Y. Koşar (Hazırlayan). *Yunus Emre I. Cilt*. (1. Basım). İstanbul: İhlamur Kitap-İdeal Kültür Yayıncılık. ss:382-396.
- Kınacı, M. K. (2018). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının değerler eğitime ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer alan değerlere yönelik görüşleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Elazığ.
- Kışlalı, A.T. (2010). *Siyaset Bilimi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kitapçı, İ. (2017). Günümüzün önemli küresel sorunları üzerine bir değerlendirme. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(4), 241-258.
- Koç, R. ve Tanhan, F. (2010). Yunus Emre şiirlerinde değerler sistemi., *X. Uluslararası Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni Bildirileri*. (Basım Yılı 2011, 1. Baskı). (Editör. Erdoğan Boz). Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları. ss.621-634.
- Kolaç, E. ve Özer, H. (2018). Sosyal bilgiler öğretiminde edebî ürünlerin kullanımı ve değer aktarımındaki katkılarına yönelik öğretmen adaylarının görüşleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Eğitim Kültür Dergisi*, 7(4), 2629-2655.
- Korkmaz, S. (2014). Din psikolojisinde değerler ve Erol Güngör'ün değerler hakkındaki görüşleri, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (24), 177- 200.
- Köprülü, M. F. (1981). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. (4. Basım). Ankara: Gaye Matbaacılık Sanayii.

- Köprülü, O. F. (1985). *Türk Klasikleri (Yunus Emre'den Âşık Veysel'e) I. Kitap*. İstanbul: Dösar Yayınları.
- Kumbasar, E. (2011). *Muzaffer İzgü'nün romanlarının değerler eğitimi açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Trabzon.
- Kunter, H. B. (1991). *Yunus Emre Bilgiler-Belgeler*. Eskişehir: Eskişehir Valiliği Yayınları.
- Kuşdil, M. E. Ve Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). Türk öğretmenlerinin değer yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı, *Türk Psikoloji Dergisi*, (45), 59-76.
- MEB, (2018). *Sosyal Bilgiler Öğretim Programı*, <http://mufredat.meb.gov.tr>
- Mehdiyeva, G. (2016). *Mehmet Emin Yurdakul'un Şiirlerinde değerler eğitimi üzerine bir inceleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İzmir.
- Merter, F. (2010). Toplumsal bir kurum olarak aile, *Sosyoloji*. (1. Baskı), F. Merter, M. Talas (Editörler). İstanbul. Lisans Yayıncılık. Bölüm:13.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis*, Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Moğul, S. (2012). *Mehmet Akif Ersoy'un Safahat İsimli Eserinin Türkçe Eğitimi Ve Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Kayseri.
- Ocak, A.Y. (2018). Yunus Emre: 13-14. yüzyıllar arasında “Bir Garip Derviş-i Kalender-reviş” yahut önce kendi zaman ve zemininin insanı. *Yunus Emre*. İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. ss.113-124.
- Özcan, M. C. (2008). *Yunus Emre Divanı'ndan Seçmeler (Evliya Çelebi)*. İstanbul: Parıltı Yayıncılık.
- Özçelik, M. (2010). *Bizim Yunus* (1.Basım). Ankara: Sistem Ofset.
- Özçelik, M. (2020). *Anadolu'nun Gönül Dili Yunus Emre*. İstanbul: Turkuvaz Haberleşme ve yayıncılık A.Ş.

- Özdemir, M. (2010). Nitel veri analizi: Sosyal bilimlerde yöntembilim sorunsalı üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323-343.
- Özdemir, N. (2007). Atatürk'ün bağımsızlık anlayışı, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2007/1(14), 191-201.
- Özer-Yürük, D. (2019). *Âşık Murat Çobanoğlu'nun on birli hece ölçüsü ile yazılan şiirlerindeki değerler eğitimi unsurlarının incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ağrı.
- Özkan, M. (2019). *Aslı Der'in çocuk kitaplarında değerler eğitimi ve eserlerin Türkçe öğretimine katkısı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Uşak.
- Özkan, S. (2011). *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Öztelli, C. (1992). *Yunus Emre (Yaşamı ve Bütün Şiirleri)*. İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım.
- Sağlam, S. (2017). “Risâletü'n-Nushiyye” ve “Vagz-ı Azat” ta nefis terbiyesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 27.
- Sağlam, Y. ve Kanadlı, S. (2021). *Nitel Veri Analizinde Kodlama* (4. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Sarioğlu, G. (2022). *Yunus Emre Divanı'nda hoşgörü değerini içeren şiirlerin Türkçe ders kitaplarındaki temalarda kullanılabilirliği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Antalya.
- Susar, S. (2015). *Dede Korkut Hikâyelerinde değerler eğitimi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Şahin, N. (2017). *Cengiz Aytmatov'un eserlerinin değerler eğitimi bağlamında incelenmesi ve ortaokul Türkçe ders kitapları için metin önerileri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Erzurum.
- Şahin, Ş., Ökmen, B., Kılıç, A. (2018). Sevgi eğitimi dersi alan öğrencilerin sevgi ve sevgi eğitimi dersine dair görüşleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi-Journal of Qualitative Research in Education*, 7(1), 176-197.

- Şimşek, S. ve Alkan, V. (2019). Karakter ve değer eğitimi dersinin kazanımları, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (Nizan 2019, 20 (özel sayı), sayfa aralığı DOI:10.17494/ogusbd.)
- Taner (Duman), M. (2019). *Değerler eğitimi ve söz varlığı açısından Bektaşî fıkraları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Malatya.
- Tarhan, N. (2014). Değerler psikolojisi, *Uluslararası Sempozyum- İnsani Değerlerin Yeniden İnşası*. C. Gündoğdu (Editör), M. Cengiz (Edit. Yardımcısı), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları. (2015 basım yılı), ss.185-217.
- Tatçı, M. (2013). *Yunus'un Gül Bahçesinden I (Yunus Emre'nin Hayatı-Eserleri Sanatı ve Şerhler)*. Ankara: Özyurt Matbaacılık.
- Tatçı, M. (2013). *Yunus'un Gül Bahçesinden II (Dîvân-ı İlâhiyât - Risâletü'n-Nushiyye - Âşık Yûnus)*. Ankara: Özyurt Matbaacılık.
- Tatçı, M. (2019). *Yûnus Emre Yorumları - İştin Ey Yârenler*. İstanbul: H Yayınları.
- TDK, (2021). Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr>
- TDK, (2022). Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr>
- TDK, (2022). Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr>
- Tezcan, S. (2018). *Yunus Emre'nin Adı*. İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. ss.83-94.
- Timurtaş, F. (1980). *Yunus Emre Dîvânı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Topcu, F. (2016). *Saltuknâmenin değerler eğitimi açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Toprak, B. (1960). *Yunus Emre Divanı*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Torun, F. (2019). *Hüseyin Nihâl Atsız'ın edebî eserlerinin değerler eğitimi açısından incelenmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Erzurum.

- Tural, A. (2018). Dede Korkut Hikâyelerinin Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki değerler açısından incelenmesi. *Turkish Studies*, 13(11), 1337-1346.
- Tüzer, A. (2014). Değerler meselesinin felsefi temelleri, *Uluslararası Sempozyum- İnsani Değerlerin Yeniden İnşası.*, C. Gündoğdu (Editör), M. Cengiz (Edit. Yardımcısı). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları. (2015 basım yılı), ss. 381-400.
- Ulusoy, K. (2021). *Karakter, Değerler ve Ahlak Eğitimi*. (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Ustaoglu Çelik, (2016). Orhun Yazıtlarının Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer alan değerler çerçevesinde incelenmesi. *Akademik Bakış Dergisi*, (55), 47-61. <http://www.akademikbakis.org>
- Utku, İ. E. (2020). *Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun eserlerinin değerler eğitimi bağlamında incelenmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Antalya.
- Ülken, H. Z. (2016). *Bilgi ve Değer*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Yağmur, S. (2021). *Yunus Emre Divanı*. (12. Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Yalçinkaya, E. (2015). Bektaşî fıkralarının eğitici yönü ve değerler eğitimi açısından önemi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (74), 101-118.
- Yaran, C. S. (2007). “Mevlana’nın Yedi Öğüdü”: evrensel erdemler, kozmik temellendirmeler ve aidiyet meselesi. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (16), 2-48.
- Yavuz, S. ve Bulut, S. (2021). Anadolu Türkçesinin Kurucusu Yunus Emre’nin Türk diline hizmetleri, *Yunus Emre II. Cilt.*, (Hazırlayan: H. Sarı-Y. Koşar). İstanbul: İhlamur Kitap-Anma ve Armağan Kitaplar Dizisi:3 (İdeal Kültür Yayıncılık).
- Yazıcı, K. (2006). Değerler eğitimine genel bir bakış. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, (19), 499-522.
- Yel, S., Aladağ, S. (2015). Sosyal bilgilerde değerlerin öğretimi., M. Safran (Editör). *Sosyal Bilgiler Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık. ss:119-150).
- Yengin, N. (2021). *Yunus Emre'nin İzinde (“Ko beni yatayım şeyh eşiğinde”)*. İstanbul: İhlamur Kitap (İdeal Kültür Yayıncılık).

- Yeter, F. (2019). *Çocuk dergilerinin Sosyal bilgiler öğretim programındaki değerler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Afyonkarahisar.
- Yığman, S. (2019). *Değerler eğitimi açısından Âşık Veysel'in şiirleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Samsun.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (12. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık San. Ve Tic. A.Ş.
- Yıldırım, S. G. ve Demirel, M. (2019). Türk tarihinde değerler ve değerler eğitimi üzerine bir inceleme. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi* (EKUAD JETPR), 5(1), 92-99.
- Yılmaz, E. (2012). *Ziya Gökalp'ın şiirlerinin değerler eğitimi açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Trabzon.
- Yılmaz, R. (2017). *Ortaokul sosyal bilgiler eğitiminde Safahat'ın değerler eğitimi açısından incelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Konya.
- Yiğittir, S. ve Öcal, A. (2010). İlköğretim 6. sınıf öğrencilerinin değer yönelimleri, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (24), 407-416.
- Yüksel, M. (1991). *Yunus Emre'de İslâm Tasavvuf ve Ahlakı*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırma Vakfı Matbaacılık Tesisleri.

EK-1.

Yunus Emre Divanı'nda tespit edilen değerlerin sayfa numaraları.

Mustafa Tatçı'nın YÛNUS'UN GÛL BAHÇESİNDEN “Dîvân-ı İlâhiyât, Risâletü'n-Nushiyye, Âşık Yûnus II” (2013) adlı eseri dikkate alınmıştır.

1. SEVGİ DEĞERİ

İnsan sevgisi: 38,147, 244, 428

Evlat sevgisi: 122

Millet sevgisi: 499

İşk kavramı ile sevginin tanımı: 52, 58, 118, 171, 233, 285, 479

Sevginin yönünü tayin etme: 126, 193

Sevginin birleştirici etkisi ve peygamber sevgisi: 167, 180, 452, 460

İnsanların sevgisini kazanmanın önemi: 134, 180

Sevgisiz kişilerin durumu: 103, 215, 216, 420

Kalbinde sevgi olan ve olmayan kişilerin kıyaslanması: 104, 438

Tabiat sevgisi: 117, 149, 439

Vatan sevgisi: 375, 469

Mürşid sevgisi: 182

Tanrı sevgisi: 23, 23, 23, 23, 24, 25, 25, 25, 26, 28, 28, 28, 29, 42, 47, 49, 54, 61, 117, 216, 238, 338, 373, 409, 455, 463, 463, 479, 497, 515

2. DÜRÜSTLÜK DEĞERİ

Kişilik ve inanç bağlamında dürüstlük: 36, 42, 58, 91, 164, 221, 337, 490

Söz ve davranışta dürüstlük: 49, 168, 329

Dil ve iletişimde dürüstlük: 53, 57, 93, 93, 101, 103, 154, 217, 227

Dürüstlikle kazanç edinme: 490

Başkasının olana el uzatmama: 515

Toplumda ve yönetimde dürüstlüğün yokluğu: 97

Doğruluk: 35, 46, 119, 137, 147, 226, 328, 331, 431

Sıdk kavramı ile dürüstlük: 89, 167

Kibir ve kinden kurtulma: 257

Riyadan uzak olma: 93, 123, 211, 212

Dedikodudan uzak olma: 29, 187, 536

1. ADALET DEĞERİ

Adil olma: 57, 58, 143, 154, 386, 515

Öz yargılama yapma: 233

Doğruluk: 47, 137

Dil ve iletişimde doğruluk: 57, 93

Hz. Ömer ve Hz. Süleyman ışığında adalet: 170, 229, 255

Yönetimde adaletsizlik: 97, 116

Helal-haram kavramları ve toplumda adaletin yokluğu: 65, 97, 171, 498

Liyakatin yokluğu: 498

Komşuluk ilişkilerinde adalet: 362

Atasözleri bağlamında adalet: 140

İlk yasak ihlali (Hz. Adem örneği): 262

İlahi adalet: 74, 108, 245

4. BİLİMSELLİK

Bilime açık hale gelme: 75, 124, 194

Bilimin özü ve temel amaçları: 134, 166, 327, 328, 328

Aklın önderliğinde bilim ve bilimsel etik: 157, 285, 527

Bilimsel bilgi kesindir ilkesi: 93

Tasavvufi ilim açısından bilimsellik: 29, 57, 64, 67, 98, 146, 161, 178, 431, 460

Bilim insanlarına verilen önem: 83, 276

5. DUYARLILIK

Duyarlılığın özü: 377

Toplumda duyarsızlığa eleştiri: 116, 149, 507

Toplumsal çevreye duyarlılık: 346, 385, 387, 499, 535

Özel hayatın gizliliğine duyarlılık: 126, 217

Yaşama hakkına duyarlılık: 478

Doğal çevreye duyarlılık: 34, 56, 117, 149, 325, 407, 422, 439

Dil ve iletişimde duyarlılık: 29, 35, 93, 387

6. SAYGI

Saygılı olma: 28, 57, 202, 226, 257, 386, 428

Anne babaya saygı: 362

İnançlara saygı: 47

Topraktan gelen saygı: 28, 34, 196

Miskinlikte (Kamil İnsan) saygı: 24, 48, 49

Bireysel farklılıklara saygı: 140, 140, 180, 196

Saygıya engel kalıp yargıları fark etme: 521

İnsanların özel alanına saygı duyma: 53, 126, 217, 387

7. YARDIMSEVERLİK

Kişinin kendine yardımcı olabilmesi: 222, 377

Bireyler arası yardımlaşma: 35, 86, 168, 191, 204, 217, 346, 465, 490

Hayır kavramı ve yardımseverlik: 210, 226, 535

Hızır (as.) ve İlyas (as.) örneği: 499

Halil ve Karun kıyaslaması: 408

İyiliğin kalıcı etkisi ve cimrilerin durumu: 149, 387

Hz. Muhammed (S.A.V.)'in ümmetine karşı yardımseverliği: 121, 126

Tasavvufi yaşamda yardımseverlik: 64, 124, 196

8. ÇALIŞKANLIK

Ümitli olma ve rehber edinmenin çalışkanlıkta önemi: 120

Çalışkanlıkta sürekliliğin önemi: 398

Kişiyi çalışkanlıktan alıkoyan aldaticılar: 250, 485

Tahsil yapma konusunda çalışkanlık: 171

Azim, çaba, emek ve gayret kavramları ışığında çalışkanlık: 23, 23, 29, 194, 201, 208, 216, 346, 446

Çalışkanlık ve saygınlık ilişkisi: 381

Çalışkanlık değerinin bireyin yazgısına etkisi: 304, 465

9. DAYANIŞMA

Dayanışma içerisinde yaşama çağrısı: 147, 167

Dayanışmanın önemi ve kişisel gelişime olumlu etkisi: 239

Doğru kişiler ile dayanışma içerisinde olma: 215, 215, 221, 346, 413, 476

Sosyal yaşamda dayanışma: 191, 210, 376, 499, 535

Empatinin dayanışma üzerindeki etkisi: 54, 115

10. BARIŞ

Barış içinde yaşama çağrısı: 376

Sözün barış üzerindeki etkisi: 146

Her koşulda barışçıl kalabilme: 156

Size taş atana siz gül atın anlayışı ile barış: 38, 486

Kin duygusundan kurtulma: 257, 528

Miskinlikte barış: 102, 428

Fitneden uzak olma: 47, 528

Kolmaş ve müfsidden (barış ortamını bozan kişilikler) uzak olma: 120, 123

11. SORUMLULUK

Bireyin tanrıya, kendine ve insanlığa karşı sorumlulukları: 233, 301, 339, 449

Dil ve iletişimde sorumluluk: 57, 135, 146, 329

Anne ve babaya karşı sorumluluk: 362

Mesleki sorumluluk: 521

Milletine karşı sorumluluk: 376

12. VATANSEVERLİK

Vatan hasreti: 208, 269, 344, 352, 428

Vatan sevgisi: 360, 375, 469

Millet sevgisi ve şehitlik makamı: 216, 376, 499

13. EŞİTLİK

Bütün insanların eşit olduğunu kabul etme: 385

Bütün insanlara eşit gözle bakma (birlik ile bakma): 57, 135, 180, 226, 385, 453

Din ve inanç ayrımını yok sayma: 315, 315

Sosyal yaşamda eşitsizliğin sonuçları: 474

14. ESTETİK

Tabiatın güzellikleri: 50, 56, 149, 352

Estetik unsur olarak insan: 338

Estetik haz: 463

Estetik değer olarak namaz ritüeli (sanatın en güzeli): 437

15. AİLE BİRLİĞİNE ÖNEM VERME

Aile birliğinin bozulması: 209, 498

Ölüm gerçeği ile aile birliğinin önemi: 122, 271, 271, 284

16. ÖZGÜRLÜK

Kısıtlanma ve özgürlük özlemi: 361

Din ve inanç özgürlüğünü tanıma: 42, 47, 315

Bireysel özgürlüğe ulaşma: 376

17. TASARRUF

Kanaat erdemine sahip olmak: 165, 194, 494

İsraftan kaçınma: 490

Ekonomik değer: 513

18. BAĞIMSIZLIK

Tatar yağmaları ile bireysel bağımsızlık: 78, 222

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı : Fatma TÛLÛCEOĞLU

Doğum Yeri ve Tarihi :

Medeni Hali :

İletişim Bilgileri :

EĞİTİM

1998-2002 Düziçi Atatürk Lisesi

2006-2008 Çukurova Üniversitesi Osmaniye Meslek Yüksek Okulu Endüstriyel Elektronik

2010-2014 Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği

2018-2022 Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı (Tezli)

